29261

SRI VENKATESVARA ORIENTAL INSTITUTE STUDIES No. 6.

Editor:—Prof. P. V. RAMANUJASWAMI, M.A.

VIRASAIVA LITERATURE

IN TELUGU

XIII/5-11

BY

S. RAMAKRISHNA SASTRI, M.A., B.O.L.
SOMETIME RESEARCH ASST. IN TELUGU
Sri Venkateswara Oriental Institute, Tirupati

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF
SRI C. ANNA RAO, B.A.
EXECUTIVE OFFICER
T. T. Devasthanams on behalf of the Board of Trustees

O35,7SR,1
J52
29267

SRI VENKATESVARA ORIENTAL INSTITUTE · TIRUPATI ·

PRINTED AT
TIRUMALAI-TIRUPATI DEVASTHANAMS PRESS
TIRUPATI
1952

Sri Venkatesvara Oriental Institute Studies No. 6.

Editor :— Prof: P. V. RAMANUJASWAMI, M. A.

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము

శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్యపరిశోధనాలయమున,
సహాయాంధ్రపరిశోధకుడగు
శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి, M.A., B.O.L. చే
రచియింపబడినది.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం బోర్డు ఆఫ్ ట్రస్టీస్‌వారి తరపున
ఎగ్జిక్యూటివ్ ఆఫీసరువారగు
శ్రీ చెలికాని అన్నారావు, B. A. వారియనుమతిని
ప్రకటింపఁబడినది.

తిరుపతి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల ముద్రాక్షరశాల.

1952

పీఠిక

వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమున పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములను, పిడుపర్తివారి కావ్యములనుమాత్రమె యింతవఱకు పండితులు పరామర్శించిరి. కాని విశాలాంధ్ర వాఙ్మయమునఁబోలె, వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమునఁ గూడ గ్రంథములు శాఖోపశాఖలుగాఁ బెరిగి పురాణ, మాహాత్మ్య, ప్రబంధ, శతక, యక్షగానాది వివిధ భాగములుగా నుండుటచే, నా వాఙ్మయ మంతను గూడ నాయా భాగములుగనే యేర్పరించితిని. రామాయణ కథనే పలువురు కవులు పలువిధముల నాటక, కావ్య పురాణాదులుగ రచించినట్లుగ, వీరశైవ భక్తుల కథలను గూడ ననేక కవు లనేక రూపముల రచించిరి. అట్లు రచించుట దోషము కాకపోగా, విశేషించి సుగుణమనికూడ పిడుపర్తి బసవన తన కుమారుఁడైన సోమనాథునకుఁ బద్య బసవపురాణ రచన ప్రేరణమున నుపదేశించి నాఁడు. ఆ ధర్మసూత్రమునే వీరశైవ కవులందఱు గ్రహించిరి. అందుచే నేక వస్తువునే పలువురు కవులు గ్రహించి కావ్యరచనముఁ గావించుటచే తారతమ్య పరీక్షకు వీలుగా నుండుటకై వానిని కాలక్రమత ననుసరించి యొకచోటనే కూర్చి వాని యోగ్యతలను విమర్శించితిని. గ్రంథములు విశేషముగ వివిధరూపముల నున్న శివునకును, శివభక్తులకును, గురువులకు నంకిత మీయఁబడినవి. ఈ భక్తులు, గురువులును వీరశైవమత మహాపురుషులునైనను, చారిత్రిక మహాపురుషులు గాకపోవుటచే, వీరినిఁ బట్టి కవుల కాలనిర్ణయముచేయుట దుర్లభమైనది. వీలుగానున్నంత వఱకు వారి కాలమును నిర్ణయించుటకుఁ బ్రయత్నించితిని. చిల్లర కవుల కాల నిర్ణయము పట్ల శ్రీ కం. వీరేశలింగముగారి యాంధ్రకవులచరిత్రనే యుపయోగించుకొంటిని.

బసవేశ్వరుని జీవిత చరిత్రమును రాజకీయ మతపరిస్థితులను దెల్పు ప్రకరణమునను, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని జీవిత చరిత్రమును శివతత్త్వసార ప్రకరణమునను దెల్పినాను గాన, తిరిగి పాల్కురికి సోమనాథుని

గ్రంథములఁ బరామర్శించు సమయమున వీరి చరిత్రములను వివరింపలేదు. అల్లమప్రభు చరిత్ర, భల్లాణచరిత్రముల కథాసార మీ యా గ్రంథములఁ బరామర్శించుచోట్లనే యొసఁగితిని. ఇఁక సిరియాళ చరిత్ర మొదలైనవి శ్రీనాథాదుల హరవిలాసాది గ్రంథములందు ప్రఖ్యాతములై, సర్వజన విదితములగుటచే వాని కథాసారాదుల నొసంగలేదు. యక్షగానములందలి కథలు క్రొత్తవైనచో నొసఁగితిని. అష్టాదశపురాణములలో శైవపరమైనవి కొన్ని గలవు. మిగిలినవి పాల్కురికి సోమనాథుని కృతులు. సాధారణముగ పురాణమాహాత్మ్య శైవమతగ్రంథములందు విభూతి, రుద్రాక్ష శివలింగాది మాహాత్మ్యము దెలుపఁబడినది. అదియే యీ గ్రంథములన్నింటికి సామాన్య వస్తువైనది. పురాణాంతర్గతములై రసవంతములైన కథలే ప్రబంధములుగాను, యక్షగానములుగను వ్రాయఁబడినవి.

వీరశైవ కృతులలో నూటికి 10 మాత్రము ముద్రితములైనవి వానిలోఁగూడఁ గొన్ని గుజలీ ప్రతిలో నుండి, తప్పులు తడికలై లిఖిత గ్రంథములకంటె నికృష్టముగ నున్నవి. మిగిలినవన్నియుఁ వ్రాఁతపుస్తకములే. వీని నన్నిఁటిని చెన్నపురి, ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథ భాండాగారమునందు పరిశీలించితిని. కాకినాడ, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునందలి లిఖిత పుస్తక భాండాగారమున రెండు గ్రంథములు మాత్రము క్రొత్తవి నాకు గోచరించినవి. ఆభల్లాణ చరిత్రములు క్రొత్త కవులవి. ఇవి చెన్నపురి భాండాగారమునఁగాని మఱి తంజావూరున, షాజీగారి సరస్వతీ పుస్తక భాండాగారమునఁగాని లేవు. ఇఁక తంజావూరు గ్రంథాలయము నందు వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమున కుపకరించు నూత్నకృతు లేమియులేవు. ఉన్న కొలఁది కృతులు మాత్రము చెన్నపురి గ్రంథాలయమునందున్నట్టివియే.

ఈ గ్రంథమును రచించుటకు వివిధ పత్రికలందు ప్రకటింపఁబడిన పండితుల వ్యాసములన్నింటిని చూచి యుపయోగించుకొంటిని. అందులో ముఖ్యముగా ఆంధ్ర పరిషత్పత్రిక, ఆంధ్ర పత్రిక యుగాది సంచికలు

భారతి, విభూతి మొదలైనవానిలో శ్రీయుతులు బండారు తమ్మయ్య, చిదిరి మఠం వీరభద్రయ్య, నిడదవోలు వెంకటరావు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, డాక్టరు. చిలుకూరి నారాయణరావుగార్ల రచనలలో సరసముగా నున్నవాని నుపయోగించుకొంటిని; విరసముగా నున్నవానిని విమర్శించితిని. వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమంతయు పాల్కురికి సోమనాథునిపై ముఖ్యముగా నాధారపడియున్నదని నే విశ్వసించి యట్లు నిరూపించినవాఁడ నగుటచే, వానినిఁ గూర్చి విపులముగను, విశేషముగను గూడ రచించి, వానిఁగూర్చి యొక ప్రత్యేక ప్రకరణమునే వినియోగించితిని. ఇందులకు మఱియొక కారణముగూడఁ గలదు. సోమనాథుని స్థలకాల విషయములఁగూర్చి భిన్నమతము లేర్పడుటయు, నాతని గ్రంథములను ప్రభాకరశాస్త్రి, డా. చి. నారాయణరావుగార్లు విశేషముగ భాషావిషయిక దృష్టితోఁడనే పరామర్శించిరిగాని, సారస్వత విమర్శకదృష్టితోఁ బరిశీలింపక పోవుటచే నా లోపమును దీర్చుటకై చేసిన ప్రయత్నము మఱియొక కారణమైనది.

తర్వాత వే. ప్రభాకరశాస్త్రి, డా. చి. నారాయణరావుగార్లు రచించిన బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రల పీఠికలఁ గూడ నేను స్వేచ్ఛగా నుపయోగించితిని ఆ యా సందర్భములందు వారివారి గ్రంథములను వ్యాసముల నాపుట యధో భాగమునఁ దెల్పుటయేకాక, యా ప్రకరణాంతములందుఁ గూడ, ముఖ్యముగా సంప్రదించిన గ్రంథముల పట్టిక నొసంగితిని. ప్రతి గ్రంథమును పరామర్శించినపు డా గ్రంథ కథా విషయ వర్ణనమందుననో, లేక చివరనో యా గ్రంథమునుండి కొన్ని భాగములందలి పద్యములను రచన, శైలి మొదలైనవానిని సూచించుటకై తెల్పితిని. ప్రస్తుత విషయము కేవలము వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయముగుటచే సామాన్య శైవమునకు సంబంధించిన నన్నెచోడ కుమారసంభవము, శ్రీనాథుని గ్రంథములు మొదలైనవాని నన్నిటిని పరిహరించితిని. తాళపత్రములందును, కాగితములందు నున్న లిఖిత గ్రంథములు, విశేషముగ జీర్ణములై, ఛిద్రములై కొన్ని చదువుటకుఁ గూడ సాధ్యపడని దుస్థితిలో నుండుటయు, నున్నవికూడ తప్పుల తడికలుగా నుండు

టచే వానినిగూర్చి విశేషాంశములఁ గొలఁదికాలములోఁ బరిశీలించుటకుఁ గూడ సాధ్యపడకపోయినది. కాన వానినిగూర్చి క్లుప్తముగా వ్రాసితిని.

ఈ నా గ్రంథము ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తువారి 1947-వ సంవత్సరపు 'సర్. ఆర్; వెంకటరత్నం రిచర్చి మెడలు'నకు పోటీ పరీక్షలో గెలుపునొందినది. కాని విషయ మేకమైనను, నా గ్రంథమునకు దీనికిఁ గొంచెము భేదముగలదు. పోటీగ్రంథమున శైవమతము, పురాణములు, మాహాత్మ్యములు, ప్రబంధములు, శతకములు, యక్షగానములు, కీర్తనలు, దండకములు మొదలైన విభాగములతో నొక్కొక్క యధ్యాయము రచించితిని. అందుచే పాల్కురికి సోమనాథునిఁగూర్చి మూఁడు నాల్గధ్యాయములలో నక్కడక్కడ ప్రత్యేకముగ పరామర్శింపవలసి వచ్చినది. అందుచే నీ గ్రంథమున పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములన్నింటి నొక్కచోటనే పరామర్శించి, ప్రత్యేకాధ్యాయమును గూర్చితిని. అట్లే పిడుపర్తి కవుల గ్రంథములమును గూడ నేర్పరచితిని. మఱియు నిందు గ్రంథములనుండి విశేషభాగముల విమర్శించి యుదాహరణముల నిచ్చి, శ్రీనాథ ధూర్జట్యాది కవులు రచించిన సమకథారచనలతోఁబోల్చి తారతమ్యమును గూడఁ జూపితిని. ఇంక కాలపరిమితి కొంత యెక్కుడగుటచే నిందు కొన్ని సోమవారవ్రత మాహాత్మ్యాది విశేష గ్రంథములఁగూడ పరిశోధించి చేర్పఁగల్గితిని. ఈ కారణములచే నిది పోటీ గ్రంథముకంటె నధికమైనది. దాని గుణాగుణములు పండితలోకము గ్రహించుగాక.

ఈ గ్రంథ పరిశోధనమునకై చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయమునకు ఖర్చులు భరించి పంపిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువారికి నా కృతజ్ఞత.

11-8-1948
తిరుపతి

శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి

విషయసూచిక

1. పీఠిక 1
2. విషయసూచిక 5
3. సంప్రదించిన గ్రంథముల పట్టిక 12
4. ఉపోద్ఘాతము 13
   1. వాఙ్మయముపై మతరాజ్యాంగసాంఘిక పరిస్థితులప్రభావము
   2. మతపరిణామము — వీరశైవమతము
   3. శైవమతము
   4. వీరశైవము
   5. వీరశైవ సంప్రదాయములు
   6. వీరశైవ సిద్ధాంతములు
   7. వీరశైవసంఘము — ఆచారములు
   8. వీరశైవ మతస్థాపనకాలము
   9. కర్ణాటాంధ్రదేశములు — వీరశైవమతము
   10. ఆంధ్రమున వీరశైవ వాఙ్మయము
5. ప్రథమప్రకరణము :— మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు 1—13
   1. కవిజీవితము
   2. మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడును, నన్నెచోడుని గురువగు జంగమ మల్లికార్జునుఁడునొకరేనా ?
   3. కవికాలనిర్ణయము
   4. ఈతని గ్రంథములు
   5. శివతత్త్వసారము
   6. కవివైదుష్యము
   7. మతవిషయములు

6. ద్వితీయప్రకరణము :— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు 14–98

1. కవిప్రాశస్త్యము — వ్యక్తిత్వము
2. కవిజీవితము
3. ఈతని కులగోత్రగురుమాతాపిత్రాదులు
4. నివాసస్థలము
5. ఈతని జీవితకాలనిర్ణయము
6. కవివైదుష్యము
7. ఈతని కవిత్వాశయములు
8. ఈతని కృతులు — వాని వివరములు
9. అనుభవసారము
10. బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్రములు
11. చతుర్వేదసారము
12. వృషాధిపశతకము
13. చెన్నమల్లుసీసములు
14. బసవోదాహరణము
15. బసవరగడ
16. సోమనాథుని వీరశైవమతస్వరూపము
17. ఈతని భాష
18. ఈతని శైలి
19. ఛందస్సు

7. తృతీయప్రకరణము :— పిడుపర్తికవులు 99–144

1. పిడుపర్తివారివంశవృక్షము
2. వీరిదేశము
3. వీరివంశము

4. పిడుపర్తి బసవన

5. పిల్లనయనారుకథ

6. బ్రహ్మోత్తరఖండము

7. వీరశైవదీక్షాబోధము

8. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు

9. పద్యబసవపురాణము

10. ప్రభులింగలీలలు

11. పిడుపర్తిబసవప్ప

12. పద్యప్రభులింగలీలలు

8. చతుర్థప్రకరణము :— శైవమతము 115—172

1. పర్వతమంత్రి లింగన :— వీరమాహేశ్వరాచారసంగ్రహము

2. కుంటముక్కల తిరుమలనాథుఁడు :— శైవాచారసంగ్రహము

3. శివరామలింగకవి :— వీరశైవాచార సంగ్రహము

4. చెన్నాప్రగ్గడ నాగేశ్వరకవి :— శైవసిద్ధాంతశిఖామణి

5. సిద్ధనాథుఁడు :— షట్స్థలదర్పణము

6. సెప్పెల్ల అప్పనార్యుడు :— శైవాగమశిఖామణి

7. గణపనారాధ్యుడు :— మనోబోధ

8. సోమన :— గురుబోధ

9. పరమానందయతి :— శివజ్ఞానమంజరి.

10. రేవణసిద్ధనలు :— ప్రభుదేవరవాక్యము

11. శివయోగీంద్రుడు :— అన్యవాదకోలాహలము

12. భద్రారాధ్యుడు:— అఖండ బ్రహ్మానంద వీరశైవరహస్యపదవి

9. పంచమప్రకరణము :— పురాణములు 173—202

1. కొచ్చెర్లకోట రామకవి :— ప్రభులింగలీలలు - 3

2. నడకుదిటి రామనకవి :—

3. మహాదేవుఁడు :— బసవపురాణము
4. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి :— బసవ విజయము
5. నల్లనగండ్ల నాగనారాధ్యుఁడు :— ,,
6. బచ్చుసిద్ధకవి : - (మఱి) బసవపురాణము
7. అత్తలూరి పాపకవి :— చెన్నబసవపురాణము - శ్రీశైలమాహాత్మ్యము
8. వింటి ఔబళకవి :— శివరహస్యఖండము
9. వంకాయలపాటి వీరభద్రకవి :— ,,
10. కోడూరు వెంకటాచలకవి :— ,,
11. ముదిగొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యుఁడు:—,, (తత్త్వబోధిని)
12. భద్రకవి లింగకవి :— దేవాంగపురాణము
13. కొచ్చి వీరభద్రకవి :— ,,

10. షష్ఠప్రకరణము :— మాహాత్మ్యములు 213_226
1. నాగలూరి శేషనారాధ్యులు :— శ్రీశైలమాహాత్మ్యము
— ,,
3. ,, ,,
4. ,, శ్రీశైలస్థల వివరణము
5. పర్వతమంత్రిలింగన :— రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము
6. అమలాపురపు సన్న్యాసికవి :— రుద్రాక్షఫలమాహాత్మ్యము
7. పోచిరాజు వీరయకవి :— విభూతిరుద్రాక్షమాహాత్మ్యము
8. రెంటాల వీరనారాధ్యుఁడు :— పంచాక్షరీమాహాత్మ్యము
9. అక్కనార్యుఁడు :— శివరాత్రిమాహాత్మ్యము
10. తుమ్మపల్లినాగభూషణకవి :—సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము
11. శ్రీగిరి మల్లికార్జునస్వామి :— ,,
12. (కవిపేరు తెలియని) :— ,,
13. ఈవని వీరభద్రకవి :— ,,

11. సప్తమప్రకరణము :— ప్రబంధములు 227_295

1. గౌరన :— నవనాథచరిత్ర
2. కూచిమంచి తిమ్మన :— (1) శివలీలావిలాసము (2) రాజశేఖర విలాసము
2. వాలేశ్వరుడు :— భల్లాణచరిత్రము
3. కొలకలూరివీరన :— „
4. బసవన్న :— „
5. నింబాద్రిరాజు :— „
6. చిత్తారు గంగాధరుడు :— (1) భల్లాణచరిత్రము (2) గంగా వివాహము (3) సిరియాళచరిత్రము
7. గరికిపాటి తమ్మయ్య :— సిరియాళచరిత్రము
8. అజ్జరపుపేరయలింగము :— ఒడయనంబివిలాసము
9. కాశీనాథుని వీరారాధ్యుడు :— ధర్మగుప్తాభ్యుదయము
10. మరింగంటి వెంకటాచార్యుడు :— మల్లారిచరిత్రము
11. పాలిశెట్టిలింగన :— నవచోళచరిత్రము
12. ఎడపాటి ఎఱ్ఱనార్యుడు :— మలహణచరిత్రము
13. సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి :— రేవణచరిత్రము
14. సిద్ధేంద్రయోగి :— యోగీశ్వరవిలాసము

12. అష్టమప్రకరణము :— శతకములు 296_325

1. యథావాక్కుల అన్నమయ్య :— సర్వేశ్వరశతకము
2. శ్రీగిరివిహాపాతుకవి :— శ్రీకాళహస్తిలింగశతకము
3. చెన్నాప్రగ్గడ నాగరాజు :— గణసాజన్యాఖ్యానశతకము
4. అమలాపురపు సన్యాసి :— శివశతకము
5. „

6. పరిమి వెంకటాచలకవి :— సంగమేశ్వరశతకము
7. తటవర్తి కొండయ్య :— మల్లేశ్వరశతకము
8. వేల్పూరివిసన్న ; సాంబశివుడు :— శ్రీవిశ్వేశ్వరశతకము
9. దెందులూరి పద్మనాయడు :— అల్లమప్రభుశతకము
10. మల్లంపల్లి బుచ్చయ్యశాస్త్రి :— మహిషాసురమర్దనీ శతకము
11. సోమకవి :— సోమేశశతకము

13. నవమప్రకరణము :— యక్షగానములు 326_332

1. రెగళ్లిగ నిమ్మనాథుఁడు :—(1) నిజలింగ చిక్కయ్యకథ (2) గురు నంబిచరిత్రము
2. వాలెకోటయ్య :— చిఱుతొండభక్తకథానిధానము
3. అనుమోదసన్యాసి :— బసవకల్యాణము
4. కానూరి వరవీరభద్రుడు :— బసవమహిమామృతవిలాసము.
5. బాలపాపాంబ :— అక్కమహాదేవిచరిత్రము
6. లింగమూర్తి :— శివపారిజాతము
7. (కవిపేరు తెలియని) :— ,,
8. పెదకెంపరాయడు :— గంగాగౌరీవిలాము
9. (కవిపేరు తెలియని) :— సాంబశివవిలాసము
10. గురుసిద్ధలింగము :— కురవంజి
11. బుక్కమసాంబయ్య :— భల్లాణచరిత్ర
12. అలపాకపెద్ది :— ,, నాటకము
13. గుజ్జము చినకపోదయ్య :— వీరచోడవ్వచరిత్ర
14. శివలెంకమల్లనారాధ్యుడు :— వీరభద్రవిజయము

14. దశమప్రకరణము :— పరిశిష్టము :— (పాటలు, రగడలు, దండకములు, వచనములు మొదలైనవి.) 333_333

1. రంగనమంత్రి :— శివభక్తిదీపిక
2. నడిమింటిరామయోగకవి :— భల్లాణదండకము

3. పెద్దివెంకటాచలకవి :— సిద్ధేశ్వరస్వామిదండకము
4. (కవిపేరు తెలియని) :— శంకరవచనాలు

15. ఉపసంహారము 333_392

16. అనుబంధము 393_400

1. వీరశైవాంధ్రకవులు — వారిగ్రంథములు
2. వీరశైవాంధ్ర ద్విపద గ్రంథములు—తత్కర్తలు
3. ఏక కథావిషయమునాశ్రయించి చేసిన వివిధరూప రచనలు — తత్కర్తలు
4. కర్తృనామములు తెలియని వీరశైవాంధ్ర గ్రంథములు
5. నష్టగ్రంథములు — తత్కర్తలు

సంప్రదించిన గ్రంథముల పట్టీక

1. బసవపురాణము :— వే. ప్రభాకరశాస్త్రిప్రతి
2. పండితారాధ్యచరిత్రము :— డా॥ చి. నారాయణరావుప్రతి
3. Vira Saiva Sect. :—by Dr. R. G. Bhandarkar.
4. శతకకవులచరిత్ర :— వంగూరి సుబ్బారావు
5. శివతత్త్వసారము :— ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుప్రతి
6. ఆంధ్రకవులచరిత్ర :— కందుకూరి వీరేశలింగము
7. భారతిసంపుటములు
8. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సంచికలు
9. ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలు
10. విభూతి పత్రికలు
11. చెన్నపురి, ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాగారమందలి లిఖితపుస్తకములు.

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము

ఉపోద్ఘాతము

1. వాఙ్మయముపై మతరాజ్యాంగ సాంఘికపరిస్థితుల ప్రభావము

సామాన్యముగ దేశమున యుద్ధములు, విప్లవములు మొదలైన కలఁతలు లేక అది సుభిక్షమై ప్రశాంతముగ నున్నపుడే వాఙ్మయాభివృద్ధి గలుగును. తత్కాలపు ప్రభుల రాజనీతి, పరిపాలన పద్ధతులు మొదలైన రాజ్యాంగవిషయము లాకాలపు కావ్యములందు ప్రతిఫలించును. యుద్ధములు, విప్లవములు నన్యరాజ్యములతో సంపర్కమును గూర్చి, రాజ్యాంగ విధానములందు నూత్నాదర్శములను, సంఘమున నవీన వాతావరణమును గలుగఁజేయును. ఈ నూత్నపరిస్థితులందు జనుల కొక నూతనోత్తేజము గల్గి, జీవితమును గూర్చిన ప్రాచీనాభిప్రాయములు మారును. మానవులకుఁ గ్రొత్తయొకవింత ప్రాతయొకరోఁతయుఁ గానఁ కవియు సంఘమున నొకఁడగుటచే నూత్న వాతావరణ మాతని నావేశపూరితునిఁజేసి కావ్యరచనకుఁ బ్రేరేచును. ఈవిధముగ సారస్వతాభిరుచులు మారి, వాఙ్మయమున వైవిధ్యము సిద్ధించును. ఇట్టి మార్పులుగల గ్రంథములు పాశ్చాత్య సారస్వతమున విశేషముగఁ గాననగును. ఆ యా కాలములందలి సాహసవంతుఁడైన యొక యోధుని సమరపద్ధతి, స్వార్థత్యాగియైన దేశసేవకుని జీవితచరిత్ర, తంత్రజ్ఞుఁడైన యొక యమాత్యుని బుద్ధికుశలత, జనరంజకుఁడైన ప్రభువు ధర్మపరిపాలనా విధానము మొదలగునవి వాఙ్మయమున వస్తువులుగాఁ గ్రహింపఁబడును. మఱియొకప్పుడు దేశభక్తి గీతములు, రాజభక్తి గీతములు కాలప్రవాహమునుబట్టి బయలువెడలును. విప్లవములు, యుద్ధములు దేశమును గలఁత పెట్టునపుడుకాని, యన్యజాతీయుల రాజ్యకాలమునఁ గాని, ప్రజలయం దభిప్రాయ భేదములును, కక్షలును బయలుదేరి, దమకక్షలు

సాధించు నిమిత్తము వాదోపవాదములతో నిండిన గ్రంథములు బయలు దేరును. ఈ విధముగ రాజ్యాంగ విషయములు వాఙ్మయముపై ప్రభావము నెఱపును.

ఇట్లే మతముగూడ సారస్వతముపై ప్రబలప్రభావము చూపును. చతుర్విధ పురుషార్థములలో మోక్ష ముత్కృష్టమైనదని యెఱిగి, యందఱు దానిపై శ్రద్ధాభక్తులు వహింతురు. దీనికి మతము సాధనముగా గ్రహింతురు. కాని ప్రతి జాతికొక మతముండును. ఇందుచేతనే లోకమందు సమస్త విషయములకంటె మతము జనులను బహు శీఘ్రముగను, తీక్ష్ణముగ నుద్రిక్తులఁజేయును. కాని ప్రతిమానవుని కుండు సహంకారాభిప్రాయ భేదములవలన, నాతఁడు స్వమతాభిమానమును, బరమత తిరస్కారమును జేయును. మతమందలి దృఢ విశ్వాసము జనులనావేశ పూరితులఁజేసి స్వమతోత్కర్షకు, బరమత దూషణకుఁ గూడఁ బ్రేరేచి తన్మతప్రతిపాదకమైన గ్రంథజాలమును వ్రాయించును. ఇట్లు మతావేశముతో రసావేశముగలసి మేళగించును. ఇట్టి గ్రంథములే యాంధ్రమున పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారము, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రాదులు. ఒకజాతి మఱియొక జాతితో సంపర్కము పొందినపుడు వారి రాజకీయ సాంఘిక నాగరికతలతోఁబాటు మతముతోఁగూడ సంఘర్షణము గల్గి, యొకరి మతముపై మఱియొక రసూయఁజూపి తమ మత ప్రభావమును ప్రకటించుటకై గ్రంథముల రచింతురు. మతకర్తలు గొందఱు రాజుల వశ్యులఁ జేసికొనుటచే నా యా దేశపు రాజులుకూడ తన్మతవిషయములఁ బాల్గొని తమ మత ప్రచారార్థము మతకర్తలచేతను, కవులచేత నామత ప్రతిపాదకములైన గ్రంథముల వ్రాయించి వాఙ్మయమును వృద్ధిసేయుదురు. మతప్రచారము ప్రదర్శనరూపము గోరినచో ప్రబోధచంద్రోదయ, సంకల్పసూర్యోదయాదులవలె నాటక రూపమును, పఠన శ్రవణ

యోగ్యమైనచో నష్టాదశ పురాణములును, పాడుటకైనచో బసవ పురాణాదులవలె ద్విపదరూపమును వాఙ్మయము గైకొనును. ఈ రీతిగా మతము వాఙ్మయోత్పత్తికి ప్రేరకమును, దానియభివృద్ధికి దోహదము నగును.

మతమువలెనే సాంఘిక పరిస్థితులుగూడ వాఙ్మయమందు వివిధ గ్రంథోత్పత్తికిఁ గారణమగును. సంఘమందుగల దురాచారముల ఖండించి, సదాచారములఁ బ్రచారముచేసి, సంఘ సంస్కరణ మొనర్చి, నూతన సంప్రదాయములఁ బ్రవేశపెట్టుటకు వ్రాయఁబడు గ్రంథములు సారస్వతాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడును. సంఘమందు విలక్షణముగల వ్యక్తుల వేషభాషా ప్రవర్తనల ననుకరించు పాత్రల సృష్టించి, తదనుగుణ కథా సన్నివేశములఁగూర్చి కవులు గ్రంథముల రచింతురు. సంఘ సంస్కరణమున కిట్టిగ్రంథములు ముఖ్యముగ నుపయోగించును. ఈ రీతి కావ్యములు తత్కాలపు సాంఘిక జీవితమునకు దర్పణము వంటివి. ఇందలి కథావస్తువు కల్పితమైనను నీతిదాయకముగ నుండును. ఇట్టి సారస్వతమందు వైవిధ్య మధికమై సాంకేతికత్వము తగ్గి యుత్సాహా నందములఁ గూర్చును. ఈవిధములగు గ్రంథములు విశేషముగ నవలలు, నాటకములునై యుండును. ఇట్టివి శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామమును, మృచ్ఛకటిక కన్యాశుల్కాది నాటకములు, కం.వీరేశలింగముగారి గద్య కావ్యములును. ఈ రీతిగ రాజ్యాంగ మత సాంఘిక పరిస్థితులు వాఙ్మయమందు విశిష్టతఁగూర్చి గ్రంథరచనకు దోహదమగును. అందు చేతనే వివిధ యుగములందు భావములు, నాదర్శములు, రుచులు శైలి మారుచుండుటచే, నొకయుగమందు కాలప్రవాహమున పాఠకుల నానందపెట్టిన యనేకగ్రంథము లితరయుగములందు నిరసనభావముతోఁ జూడఁబడుటయుఁ గలుగుచున్నది.

2 మతపరిణామము — వీరశైవమతము

అపౌరుషేయములైన వేదములందుఁ దెల్పఁబడిన యజ్ఞయాగా దులకుఁ బ్రాముఖ్యతగల కర్మయోగము పుణ్యదాయకమనియు, నది

విజ్ఞానసాధకమనియు మొదట జనులెంచిరి. కాని క్రమమున, యనిత్యమైన కర్మఫలముకంటె శాశ్వతమైన మోక్షము శ్రేష్ఠమైనదని మానవులు తలచిరి. మఱికొంతకాలమునకు జీవహింసాయుతమగు కర్మమార్గముపై ప్రజలకు విశ్వాసము సడలి జ్ఞానయోగముపై నమ్మక మధికమైనది. కాని తత్త్వజ్ఞానము సామాన్య మానవులకు దుర్గ్రాహ్యమై యందని ద్రాక్షపండైనది. ఈ సమయమున సిద్ధార్థుడు, మహావీరుఁడు మొదలైన రాజర్షులు బౌద్ధ జైనమతముల స్థాపించి, ప్రజలకు నూత్నచైతన్యమును గలుగఁజేసి ధర్మమార్గమును ప్రతిష్ఠించిరి. ఈ నూత్నమతములు వేదములు పౌరుషేయములనియు, గాన నవి ప్రమాణము గావనియు, సదాచార దురాచారములే జీవుల రక్షణ శిక్షణఁ జేయునుగాని, యీశ్వరుఁడు లేఁడనియు, నహింసయే పరమ ధర్మమనియు చాటినవి. మఱియు జైనమతము సృష్టియు, జీవులు ననాదులుగాన వినాశము లేదనియు దెల్ప, బౌద్ధమతము, సంసారము దుఃఖమయమనియు, సర్వము క్షణికము, శూన్యమనియు, జన్మరాహిత్యమునకు కర్మసన్యాసముమూలమనియు నుపదేశించెను. ఈ మతములు భరతఖండమున సుమారు వేయి సంవత్సరములుండి, దేశమందంతటను, మఠములు, విహారములు, స్తూపములు లకొనెల్పి, సన్యాసులను, శ్రవణకుల నసంఖ్యాకముగ ప్రబలఁజేసెను. కాని దైవారాధనలేని యీ మతములు సంకరమై, ప్రాణప్రతిష్ఠలేక ప్రజలకు నిరర్థకమైనవి. కాలక్రమమున నా సన్యాసులుగూడఁ దమ పారిశుద్ధ్యమును, నియమములను గోల్పోయిరి. తర్వాత శంకరాచార్యులు జైన బౌద్ధమతముల ఖండించి, శైవ వైష్ణవాది షణ్మతముల స్వీకరించి, జగన్మిథ్యావాదముతోఁ గూడుకొనిన యద్వైతమతము నుద్బోధించెను. కాని జనసామాన్యమున కీతని బ్రహ్మజ్ఞానబోధకమత మగోచరమగుటయే కాక, కొందరకీ మాయావాదము నచ్చదయ్యె. ఈ పరిస్థితియందు రామానుజుఁడు, చైతన్యుడు, బసవేశ్వరుఁడు మొదలైన మహాభక్తులవతరించి భక్తిమార్గమును ప్రతిపా

దించిరి. రామానుజుఁడు భక్తిని విష్ణుపరముగ ప్రతిపాదించి విశిష్టాద్వైత మతమును ప్రచారము సేయఁగ, బసవేశ్వరుఁడు భక్తిని శివపరముగఁ బ్రతిపాదించి వీరశైవమతమును నెలకొల్పినాఁడు.

శైవమతము :— శైవమత మనాదిగా భరతఖండమున నిల్చియున్నది. వేదమంత్రోపస్థితుఁడైన రుద్రుఁడే, వేదాంతమందు శివరూప పరిణామము నొందినాఁడు. శైవాగమములందితఁడు పరబ్రహ్మగా ప్రతిపాదింపఁబడినాఁడు. అష్టాదశపురాణములలోఁ గొన్ని శివపరములైన వున్నవి. శైవమత మాసేతుహిమాచలము వ్యాపించినది. వివిధ మండలములలో వివిధ నామములతో శివుఁడు పూజింపఁబడుచున్నాఁడు. శైవులలో నభిప్రాయభేదములవలన ననేక శాఖ లేర్పడినవి. వీరిలో పాశుపతము బహు ప్రాచీనమై, శివలింగపూజ ప్రధానముగాఁ గలది. భరతఖండమున లింగపూజ యనాదిగా నున్నట్లు మొహంజొదరొ, హరప్పా శిథిలములఁబట్టి గ్రహింపనగును. పాశుపత శాఖ దక్షిణదేశమున నెప్పుడు ప్రవేశించినదో తెలియదు కాని, 10.వ శతాబ్దమునుండి తమిళదేశమునను, 12 - వ శతాబ్దమునుండి యాంధ్రదేశమునను గోచరించుచున్నది. ఈ మతము ప్రకారము బ్రహ్మాది పిపీలిక పర్యంతము సమస్త ప్రాణికోటి పశువులు, సంసారబంధమే పాశము, ఈ సకల పశురాశికి పతియగు శివుఁడనఁగా పశుపతి తద్భక్తులకు పాశచ్ఛేదము గావించి ముక్తి నొసఁగును. ఇదియే యీ మతమందలి సారము. లాకులశైవము పాశుపతశాఖలో నొక భాగము. ఇది యుత్తరహిందూస్థానముననే కాక తమిళదేశమునఁ గూడఁ దర్వాత ప్రవేశించినది. కాపాలిక శాఖగూడ పాశుపత సంప్రదాయములోనిదే. సోమ సిద్ధాంతము కాపాలిక సంప్రదాయమునకుఁ జెందినది. వీరు మహావ్రతులని గూడ వ్యవహరింపఁబడుదురు. కాలాముఖులను మఱియొక శైవశాఖ దక్షిణదేశమునఁ గలదు. వీరిని శాక్తేయులని కొంద అందురు. కాలాముఖ మతాచా

ర్యులు శాశ్వత బ్రహ్మచర్య మనుష్ఠింతురని నన్నెచోడుని కుమారసంభవమువలనఁ దెలియుచున్నది. వీరి శక్త్యారాధన యహింసారూపమైనది. కాలాముఖ మతమందు పాశుపత శాఖయందు వలె కులములు గలవు. కాలాముఖశైవులలో మండలార్చన యను నొక తంతు గలదు. దీని ననుసరించి స్త్రీపురుషులు మండలాముఖముగాఁ గూర్చుండి సుర సేవించి శివునిపై పాటలు పాడుదురు. అందుచే శివుఁడు ప్రీతుఁడగునని వారి విశ్వాసము. వీరు మతప్రచారమునకు దండనీతిని ప్రయోగించరు. వీరికి మతావేశము, నన్యమతదూషణము లేదు. బ్రహ్మయు విష్ణువును శివుని యంగోద్భవులుగా వర్ణింపఁబడిరి.

వీరుకాక యాగమము లాధారముగా గల శైవసిద్ధాంత సంప్రదాయమువారు దక్షిణదేశమునఁ గలరు. శైవాగమములు శివ పరముగాఁ గొన్నియు, రుద్ర పరముగాఁ గొన్నియు గలసి 28 గలవు. తమిళ దేశమునఁ గల శైవసిద్ధాంతము ద్రావిడమనియు, సాంస్కృతిక మనియు రెండు విధములు. మొదటిదానిని బ్రాహ్మణేతరు లనుసరింతురు. వీరిది భేదాభేదసిద్ధాంతము, లేక శివాద్వైతము. రెండవదానిని బ్రాహ్మణు లనుసరింతురు, ఇది శివవిశిష్టాద్వైత ప్రతిపాదకము. ఈ రెండు సిద్ధాంతములకు విశేష భేదము లేదని కొందఱందురు. సిద్ధాంతము లాగమములమీఁదఁ గొంతవఱకును, శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహాసముల మీఁదఁ జాలవఱకు నాధారపడి యున్నవి. బసవేశ్వరునికిఁ బూర్వ మీ సిద్ధాంతమునకు వీరశైవమను పేరుండెనో లేదో తెలియదు కాని, వీరశైవ సిద్ధాంతము తమిళశైవ సిద్ధాంతము ననుసరించినదని చెప్పవచ్చును.

శైవులు లింగరూపమున శివుని పూజించి శివాలయములందు, పీఠములందు, లింగమును ప్రతిష్ఠింతురు. అద్వైతమతస్థాపనాచార్యులైన శ్రీ శంకరాచార్యులుగూడ వారి పీఠమందు శివలింగమును ప్రతిష్ఠించి పూజించిరి. లింగము 'ఓం నమశ్శివాయ' యను షడక్షరీమంత్ర రూప

మని శైవాగమములు నిరూపించును. పంచభూతములం దీ లింగము గోచరించుచున్నది. ప్రాచీన వైదికకాలమున శైవమతము కర్మలను వర్ణాచారముల నాశ్రయించి వృద్ధిపొందినది.

వీరశైవము:—కాని వీరశైవము కర్మసంస్కారమును, యజ్ఞయాగాది కర్మలను తిరస్కరించి లింగధారణమును శాసించి, శైవమతమునకు విశిష్టత్వముఁ గూర్చినది. స్వీయాంగ లింగధారణము గూఢార్థ బాహ్యార్థములతో వీరశైవమున కపూర్వ వైలక్షణ్యముఁగూర్చుచున్నది. ఈ మతము వైదికమతములు, జైన బౌద్ధములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడినది. ఇందు భక్తిప్రధానమైనది. శివతత్త్వసారమున 'వీరభక్తి'యని 365, 429 పద్యములలోను, 'వీరహోమ'మని 398-వ పద్యమందు వాడబడుటవలన శివభక్తి చిహ్నమైన లింగధారణము శైవమతమును వీర్యవంతముగాఁ జేసినది కాన నీపేరు వచ్చినదని కొందఱును; 'వి'యన, విద్య యనియు, విద్యలో రమింతురుగాన వీరశైవులనియు; విద్యలలో రమించువాఁడు వీరుఁడనియు నీ 'వీరశైవ' పదమునకు వివరణార్థ మొసంగుదురు. కాని 'వి'యన విద్య యనియు, 'ర'యన రమించుట యైనచో 'విరశైవ' మగును గాని, 'వీరశైవ'మని దీర్ఘమును వివర్ణమునకుఁ గూర్చుట తగదు. కాన నభిమానముతోఁ గల్పించిన యీ వివరణము సరసముగ లేదు. ఇంక పాశుపతకాలాముఖాదీతర శైవశాఖలనుండి వైలక్షణ్యము గూర్చునదై, దీని ప్రచారమునకు వీరోద్రేకముతో దండనీతినిగూడ నుపయోగింతురుగాన నీనామ మీ మతమున కౌచిత్యముతో వ్యవహరింపఁబడినది. కాని వీరాగమము ననుసరించినదిగాన వీరశైవమనుట మేలు. ఈ మతమునకు శివభక్తి, లింగధారణము, విభూతి రుద్రాక్షధారణమును, పంచాక్షరీ మంత్రమును, లింగపసాయిత, శస్త్రధారణమును, ముఖ్య లక్షణములు. వీరశైవులు వర్ణము నధికారము, స్త్రీపురుషులు, పండితపామరులు మొదలగు భేదములులేని

శివభక్తులు. ఇట్టి జంగములెల్ల శివస్వరూపులే. శివభక్తులు వారి సర్వస్వమును జంగముల కర్పించి శివానందమును బడయుదురు. లింగధారణము లేనివారిని భవులందురు. భవతిరస్కారమును, జంగమ భక్తియు వీరశైవ ధర్మములు. పితృ యజ్ఞాదికర్మలను త్యజించుటే లింగధారణమునకుఁ జిహ్నము.

వీరశైవ సంప్రదాయములు :— వీరశైవులు గురువు నెన్నుకొనుట మొదలగు దీక్షాసమయములందు జలపూరిత పంచకలశములను నాలుగు దిక్కులందు నాలుగు రేవణసిద్ధ, మరుళసిద్ధ, ఏకోరామ, పండితారాధ్యులను పూర్వాచార సంప్రదాయ పీఠములకు సంబంధించిన యాచార్యులకును, మధ్య నొకటి విశ్వారాధ్యుఁడను పూర్వాచార్యుని సంప్రదాయ గురువునకు నుద్దేశించి యుంచఁబడునని వివేకచింతామణి, వీరశైవాచార దీపికలందు తెలుపఁబడినది. శివుని పంచముఖములనుండి పై గురుపంచక మీ కలియుగమున జనించినట్లు పంచాచార్య పంచమోత్పత్తి ప్రకరణమునఁ గలదు. శైవదర్శనము, లేక, సిద్ధాంత దర్శనమని పిలువఁబడు మితవాద శైవమునకే వీరశైవముగూడఁ జేరునని కొందఱు తలఁచుచున్నారు. కాని యీ వీరశైవమత మందలి స్థలము, సంగము, లింగము మొదలగు పారిభాషిక సంకేతములు దీనికి విశిష్టలక్షణములుగ నున్నవి. ఇవి యే శైవమత శాఖయందును గానరావు.

వీరశైవ సిద్ధాంతములు :— ఈ మతమున పరబ్రహ్మమే శివతత్త్వమై 'స్థల'మను పేరఁబరగును. శివతత్త్వమున సకల పదార్థములు నిలిచి తుదకు దానియందే లీనమగును. అవి ప్రారంభమున 'జగత్తు, ప్రకృతి, పురుషులనుండి జనించి, కడకు వారియందే లీనమగును గాన 'స్థల' మనఁబడినది. 'స్థ' అనఁగా స్థానమనియు, 'ల' యన, లయమనియు నిరూపితము. అంతరంగ శక్తి సంచాలనము వలన, స్థలమంగ లింగములని రెండువిధము లైనది. అందు లింగమగు శివుఁడు పూజనీ

TIRUPATI.

యుఁడును, రెండవది జీవాత్మ, పూజించునది వైశ్వ. అట్లే శక్తి గూడ ద్వివిధమై, కళ, శివాశ్రయమును, భక్తి జీవాశ్రయమును నొందినది. భక్తి వలన జీవునకు శివునితో నైక్యము గల్గును. శివలింగ మనఁగా శివుఁడే కాని, తదీయ బాహ్యాకారము మాత్ర మెన్నఁడు గాదు. లింగస్థలము, భావలింగము, ప్రాణలింగము, ఇష్టలింగమని త్రివిధము. ఇందు మొదటిది నిరాకారమగు కళయై, భావైకమాత్రగోచరమగును. అది దేశకాలాతీతమైన సత్తును, మహోత్తమము నైనది. రెండవది మానసగోచరమై, సాకారమును నిరాకారమునై యున్నది. మూఁడవది సాకారమై నయనగోచరమగునది. ఇది ఇష్టార్థదాయకమును, ననిష్టనివారకమునై, యిష్టముతో భజింపఁబడునది కాన నాపేరు పొందినది. ప్రాణలింగమన పరమాత్మయొక్క చిత్తు. ఇష్టలింగమన యానందము. ఈ లింగత్రయములో మొదటిది మహోన్నతము, రెండవది సూక్ష్మము, మూఁడవది స్థూలమునై, యాత్మప్రాణ శరీరములను సంబంధించి, ప్రయోగమంత్ర క్రియా గుణములు గల్గి, కళానాద బిందురూపముల నొందును. జీవుఁడు మోక్షమొందుటకుఁగాను భక్తిపూర్వక సాధనమగు స్థలములో యోగాంగ, భోగాంగ, త్యాగాంగములని మూఁడుభాగములు. మొదటిదాని మూలమున జీవుఁడు శివునియందైక్యమై సుఖముండును; రెండవదానివలన శివునితోఁగూడి యానందించును, మూఁడవ దానివలన ప్రపంచము మాయయని, యనిత్యమని గ్రహించి దానిని వర్జించును.

వీరశైవమత సిద్ధాంతములను గొందఱు శివవిశిష్టాద్వైతమందురు గాని యది యాథార్థ్యముగాదు. ఇది భేదాభేద సిద్ధాంతమునకు సంబంధించినది. వీరశైవము రామానుజుఁడు ప్రతిపాదించిన పరమాత్మ జీవాత్మల ద్వైతభావము నంగీకరించినను, శివజీవాద్వైతమును దెల్పును; కాని యీ శివజీవా భేదత్వ మీ యొక్క విషయమున మాత్రముననే. ఇం దిద్దరు నిత్యులు. కాని శివుఁడు పూర్ణుఁడగుచో, జీవుఁ డపూర్ణుఁడు.

ఈశ్వరుఁడు ప్రభువు, శక్తుఁడు, ముఖ్యుఁడు కాఁగా, జీవుఁడు భక్తుఁడు, నశక్తుఁడు, నముఖ్యుడు మాత్రమగును. ఈశ్వరుఁడు సర్వస్వతంత్రుఁడు కాగ, జీవుఁడు సర్వాధీనుఁడు. కాన వీరిద్దరికి భేదమే యధికము. భేదాభేద సిద్ధాంతము ప్రకారము జీవేశ్వరులకు సంసారదశలో భేదమున్నను మోక్షదశయందు దభేదమే. శంకరుఁడు ప్రతిపాదించిన యద్వైతములోని జగన్మిథ్యాత్వమును వీరంగీకరింపరు. చేతనాచేతన రూపమైన జగమీశ్వరశరీరమను రామానుజుని విశిష్టాద్వైతవాదమునుగూడ వీరు విశ్వసింపరు. మోక్షస్థితికిఁ బూర్వమందు జీవేశ్వరులకు భేదముగలదను నానందతీర్థుని ద్వైతమతమును వీరు గ్రహింపరు. శ్రీకంఠుని శివాద్వైతమునకును, భేదాభేద సిద్ధాంతమునకు శివుఁడే పరబ్రహ్మమనుటలో భేదములేదు కాని, జగత్తు ఈశ్వరునికంటె భిన్నమై యాతనిమీఁదనే యాధారపడియున్నదనియు, కర్తృత్వశక్తి యున్నదనియు భేదాభేద సిద్ధాంతమును, వీరశైవమతముగూడ ప్రతిపాదించును. ఈ సిద్ధాంతమును విశ్వసించి షట్‌స్థలమను నభ్యాసయోగమువలన శివత్వమొందుటయే వీరశైవమత సిద్ధాంతము.

వీరశైవ సంఘము, ఆచారములు :— లింగాయతులలో లింగిబ్రాహ్మణులందాచార్యులు, పంచములని ద్వివిధము. శివుని పంచముఖములనుండి పుట్టిన వీరశైవాచార్యులైదుగురికి వీర, నంది, వృషభ, భృంగి, స్కంధయను గోత్రములు గలవు. శివుని యీశానముఖమునుండి పుట్టిన గణేశ్వరుని పంచముఖములనుండి మఖారి, కాలారి, పురారి స్మరారి, వేధారి యను నైదుగురు పంచములు పుట్టి, వీరినుండి యుపపంచములు జనించిరి. ప్రతిపంచముఁడు పంచాచార్యులలో నేదో యొకని గురువుగా నెన్నుకొని, యాతని సంప్రదాయమునకుఁ జెంది, యాతని గోత్రమునే స్వీకరించును. సగోత్రికులకు వివాహసంబంధములు లేవు. ఈ పంచములకు ప్రత్యేక గోత్ర, ప్రవర శాఖలు గలవు. ఈ విధముగా లింగాయతులు బ్రాహ్మణ పద్ధతుల ననుకరించినట్లు తోఁచును.

మఱియు లింగాయతులలో (1) జంగములు, లేక గురుశాఖ— ఆచార్యులకుఁ జెందినవారు. (2) శీలవంతులు — ఆచారముగలవారు (3) బణిజులు- లేక వర్తకులు (4) పంచమ సాలీలని నాలుగు విధములు. వీరశైవసంఘమునకు బసవేశ్వరుఁడు దండనాయకుఁడు. మాహేశ్వరులు సేనాపతులు, భక్తులు సైనికులు. లింగాయతులు మద్యమాంసాదుల నిషేధింతురు. స్త్రీపునర్వివాహము గొన్ని శాఖలలోఁగలదు. పురుషుల వలె స్త్రీలుగూడ లింగమునుధరింతురు. బాలికలకుఁగూడ నీ మత దీక్షగలదు. బహిష్ఠ సమయములందు స్త్రీలు స్నానముచేసి శివపూజ చేయుదురు. బ్రాహ్మణులం దుపనయనమువలెనే వీరికి దీక్షావిధానము గలదు. గాయత్రిమంత్రమునకు బదులు 'ఓంనమశ్శివాయ' జపమును జపించి, యజ్ఞోపవీతమునకుఁ బదులు శివలింగమును ధరింతురు. బ్రాహ్మణులకు సంధ్యావందనమువలె వీరశైవులకు నిత్యపూజావిధానముగలదు. వీరు శివగాయత్రినిగూడ జపింతురు. వీరికిఁదాముధరించిన యిష్టలింగము నర్చించుటే పరమముఖ్యముగాని, శివాలయములతోఁగూడ నంత విశేష సంబంధములేదు.

వీరశైవమతస్థాపనకాలము :— బ్రహ్మసూత్రములపై శ్రీకంఠ శివాచార్యులు రచించిన భాష్యమందలి శైవసిద్ధాంతములును, వీరశైవ సిద్ధాంతములును చాలవఱకేకవిధముగనే యున్నవి. శ్రీకంఠశివాచార్యులు ప్రాచీనుఁడుగ గనిపించుచున్నాఁడు. వీరశైవులైన యారాధ్య సంప్రదాయమువారు గొందఱు శ్రీశంకరాచార్యునితో వాదించినట్లానందగిరి వ్రాసిన శంకరవిజయములోఁ గలదు. కాని మాధవ విరచిత శంకరవిజయముపై ధనపతి వ్రాసిన డిండిమమను వ్యాఖ్యానమున నీ యారాధ్య శాఖా విషయమే లేదు. కాన ఆనందగిరి సూచించిన యారాధ్యులు లింగాయతులైన యారాధ్యులేయని తలఁచినను, శంకరునికిఁ బూర్వమీశాఖ యున్నట్లు నిస్సందేహముగ నిర్ణయింప వలనుపడదు. ఆనం

దగిరి మాటల విశ్వసించినచో నీయారాధ్యశాఖ శంకరాచార్యుల కాలమున, ననఁగా క్రీ. శ. 8-వ శతాబ్దమున కే యుండియుంటవలయును. ఈ వీరశైవమందలి స్థలము, నంగము, లింగము మొదలైన పారిభాషికసంకేతాదర్శములు, మాధవాచార్యులు దెల్పినసిద్ధాంతాదర్శములకు చాల భిన్నముగనుండుటచేత, నీ సంకేతములే యితర శైవశాఖలందుఁగూడ లేకుండుటచేత నీ వీరశైవము నవీనమతమనియే తలఁపవలసివచ్చుచున్నది. కాని యిదియెప్పు డుద్భవించినదో స్పష్టముగ దెల్పుట కష్టము. బసవేశ్వరునికాలమున నీమతమితరమతములతో వివాదస్థితియందే యున్నట్లు స్పష్టమగుటచే నిదియింతకు ముందొక వందసంవత్సరముల పూర్వముననే వెలసియుండును. కాని వీరశైవులు మాత్ర మీ మతమునకు ప్రాచీనత్వమును గూర్చినచో గౌరవముండుననిదలఁచి, యిది యనాది సిద్ధమైనదనియు, రావణునికాలమునుండి రేవణుఁ డుద్భోధించెనని వాదింతురు. కాని యాకాలమున నున్నది సామాన్యశైవమే కాని వీరశైవము గాదు. మఱియు వీరశైవపంచాచార్యులలో నొకరైన పండితారాధ్యుడు మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడుగాడనియు, వేఱొక ప్రాచీనుడనియు వాదింతురు. మతమందలి శ్రేష్ఠత్వము ప్రాచీనత మీఁద నాధారపడియుండదు.

వీరశైవ పంచాచార్యులలోనైదుగురి నామములకు నారాధ్య పదము చివరనున్నదని కొన్ని గ్రంథములలోఁగలదు; కాని యిద్దరి నామముల చివరమాత్రము ధ్రువముగ నారాధ్యపదముగలదు ఈయారాధ్యులు వీరశైవులకు సంబంధించిన యొకశాఖ. పండితులు, పవిత్రులునైన పంచారాధ్యులే వీరశైవమతమున కొక యాకారమును గల్పించియుందురు. పిమ్మట బసవేశ్వరాదులు దానికి బ్రాహ్మణమతవైరస్యము, మొదలైన సంస్కారములను గలుగఁజేసియుందురు. అందుచే వేదాగమశాస్త్రముల ననుసరించి, వర్ణాశ్రమధర్మముల విశ్వసించిన

సనాతనులును, పూర్వాచారపరాయణులైన పంచాచార్య సంప్రదాయమునకుఁజెందినవా రారాధ్యులనియు, వేదాగమములను బ్రతిఘటించి, జాతితారతమ్యములఁ దిరస్కరించి సంఘసంస్కరణముసేయు బసవేశ్వరసంప్రదాయమునకుఁజెందినవారు లింగాయతులనియు, వీరశైవులందు రెండు భేదములేర్పడెను. మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడిందలి మొదటిశాఖకుఁ జెందినవాఁడుగనుకనే బ్రాహ్మణ్యము నీఁదవలపు తగ్గలేదని తెల్పెను. తెలుఁగుదేశమందు లింగమును ధరించు నారాధ్యతెగ పండితసంప్రదాయమనిపించుకొనును. కర్ణాటదేశమున బ్రాహ్మణే తరులందుమాత్రము లింగధారులు గలరు. వారిని లింగాయతులందురు. వీరిది బసవసంప్రదాయము. ఆంధ్రదేశమందలి జంగములిట్టివారు. తమిళదేశమందు బహుస్వల్పముగ వీరశైవులు గలరు. అందు బ్రాహ్మణేతరులలోఁ గొందఱును, బ్రాహ్మణులలో క్వాచిత్కుగాను లింగముల ధరించుదురట. ఇది యాంధ్రకర్ణాటదేశ వీరశైవమత ప్రభావమునకై యుండవచ్చును.

3. కర్ణాటాంధ్రదేశములు—వీరశైవమతము :—

12-వ శతాబ్ద మధ్యకాలమున దక్షిణాపథమున మహారాష్ట్ర కర్ణాట ద్రవి డాంధ్ర కాళింగులేకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహింపవలెనని పట్టుదలతో వీరాధి వీరులై పోరుచుండఁగా, చిన్నచిన్న సామంతరాజులును, మండలేశ్వరులును పౌరుషవంతులు గాఁజొచ్చి రాజ్యములనార్జించుచుండిరి. పశ్చిమ చాళుక్యదేశమున దుర్బలుఁడగురాజైన త్రైలోక్యమల్లుని యుద్ధమంత్రియు, సేనాపతియునగు బిజ్జలుఁ డితర మండలేశ్వరుల సాయమున 1157 సం. లో చాళుక్య సామ్రాజ్యము నాక్రమించి 1167-వఱకు కల్యాణ పురాధీశ్వరుఁడుగ నుండెను. ఈతఁడు హైహాయ వంశీయుఁడైన కాలచుర్యుఁడు. ఈతనికి బలిదేవుఁడను వాఁడు ప్రధానమంత్రిగ నుండెను. ఈకాలమున జైన బౌద్ధ బ్రాహ్మణులు సమానస్పర్ధతోఁ జెలరేఁగుచుండిరి. బిజ్జలరాజు జైనమతస్థుడందురు

గాని యట్లు తోఁచదు. ఈతని మంత్రియగు బలిదేవ్రుని మేనల్లుడు బసవేశ్వరుఁడనువాఁడు లింగధారణముతోఁ బుట్టి, యెనిమిదేండ్ల ప్రాయముననే సకల విద్యల నభ్యసించి మతజ్ఞానమును బడసెనట. ఈతనిని నంది యవతారమందురు. ఉపనయనమును దిరస్కరించి యీతఁడు తన మేనమామ కుమార్తెయైన గంగాదేవిని వివాహమాడి, వీరశైవ మతమును స్థాపించి ప్రచారము సేయుచుండెను. మేనమామ చనిపోయిన పిమ్మట నీతఁడు బిజ్జలుని మంత్రిపదమును స్వీకరించి, తనజ్యేష్ఠసోదరియగు నాగలాంబికతోఁగూడ కళ్యాణ పురమునకేగి సైన్యాధ్యక్షుఁడుగను, ధనాగారాధ్యక్షుఁడుగఁ గూడ నియమింపఁ బడెను. బసవేశ్వరుని సౌందర్యవతియగు చెల్లెలైన పద్మావతిని బిజ్జలుఁడు మోహింపఁగ వారిద్దరకు వివాహమయ్యెను. పద్మావతిపేరు నీలలోచనయని బసవ పురాణమునఁ జెప్పఁబడినది. నాగలాంబిక పుత్రుఁడైన చెన్నబసవన యనువాఁడు మేనమామయైన బసవేశ్వరునకు వీరశైవ మతప్రచారమునకు కుడిభుజముగ నుండెను. బసవేశ్వరునకు ధనాధికారములు రెండును చేతనుండుటచే వానిని - వీరశైవమత వ్యాప్తికై వినియోగింపఁగ, రాజావిషయమెఱిఁగి, బసవేశ్వరునితో విరోధించి యతనిని చెఱ నుంప ప్రయత్నింపఁగా నతఁడు శిష్యులతోఁ బారిపోయెను. బిజ్జలుఁడు వెంటాడఁగ వీరశైవు లనేకులు బసవేశ్వరునిపక్షము వహించి పోరాడి రాజును జయించిరి. వీరశైవము క్రమముగాఁ బెరుగుటచే 1167 సం. లో బసవేశ్వరుఁడు శిష్యులచే రాజును జంపించెను. అంత రాజు పక్షపు జైనులకును, బసవేశ్వరుని పక్షపు వీరశైవులకు ఘోరయుద్ధము జరిగి రక్తము ప్రవాహము గట్టెను. పాఱిపోవుచున్న బసవేశ్వరుని బిజ్జలుని కుమారుఁడు వెంటాడఁగ 1168 సం. లో నతఁడు బావిలోనురికి చచ్చెనని కొందఱును, సంగమేశ్వర క్షేత్రమున శివునిలో నైక్యమొందెనని కొందరును చెప్పుదురు. ఈతని పిమ్మట చెన్నబసవఁడు వీరశైవమత

మునకు నాయకుఁడై గొప్పస్థితికివచ్చి, వీరశైవమతమునకుఁ గట్టుదిట్టము లేర్పఱిచి యుద్ధరించెను. ఈతఁడు శివునియవతారమని వీరశైవులు నమ్ముదురు.

బసవనకాలమున మల్లికార్జున పండితుఁడుగూడ నాంధ్రదేశమున శైవమతప్రచారము సేయుచుండెను. ఈతఁడమరావతిలో నుండఁగ బసవేశ్వరుఁ డాతనికి భస్మము పంపెను. పండితుఁ డాతనిఁ జూచుటకు బయలుదేరఁగ, మధ్యదారిలో బసవేశ్వరుని మరణవార్తవిని, స్వల్ప కాలము తర్వాతనే భార్యాపుత్రాదులతో వెల్లటూరులో లింగైక్య మొందెను. వీరశైవమతమును రాజకీయోద్యోగు లందఱు క్రమముగ స్వీకరించుటచే జైన బౌద్ధ మతములు రూపుమాసినవి.

4. ఆంధ్రమున వీరశైవవాఙ్మయము :

విశాలాంధ్ర వాఙ్మయమునఁగల పురాణములు, ప్రబంధములు, చరిత్రలు, కథలు, శతకములు, స్తుతులు, మాహాత్మ్యములు, గేయములు, యక్షగానములు, మొదలైన వివిధసారస్వత శాఖలన్నియు వీరశైవవాఙ్మయమున ప్రత్యేకముగఁ గనఁబడు చున్నవి. ఇందుచే నీమతమునకు గలవిశేషప్రభావము, వ్యాప్తి, జనాభిరుచి, వైవిధ్యము మొదలైనవి స్పష్టపడుచున్నవి. ఈ క్రింది గ్రంథములు వీరశైవ వాఙ్మయమునకు మాత్రమె చెందినవగుటచే సామాన్యశైవమత ప్రతిపాదకములైన నన్నెచోడ కుమారసంభవము, శ్రీనాథుని హరవిలాసాది గ్రంథము లిందు చేర్పఁబడలేదు.

1. వీరశైవమతము :—

1. శివతత్త్వసారము — మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు.
2. చతుర్వేదసారము :— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు.
3. వీరశైవ దీక్షాబోధము :— పిడుపర్తి బసవన.

4. వీరశైవాచార సంగ్రహము :— శివరామలింగకవి.
5. వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము :— పర్వతమంత్రిలింగన.
6. శివయోగసారము :— కొలనియాది గణపతిదేవకవి.
7. శైవసిద్ధాంత శిఖామణి :— చెన్నాప్రగడ నాగేశ్వరకవి.
7ఎ. ,, :— శివయోగీంద్రుడు.
8. శైవాగమ శిఖామణి :— సెప్పెల్లె అప్పనార్యుఁడు.
9. శైవాచార సంగ్రహము :— తిరుమలనాథకవి.
10. షట్స్థల వివరణము :— సిద్ధనాథుఁడు.
11. అన్యవాద కోలాహలము :— శివయోగీంద్రుడు.
12. గణమాలిక :—
13. జంగమబ్రహ్మలక్షణము
14. పండిత శివపూజావిధి
15. ప్రభుదేవర వాక్యము
16. శివలింగప్రభావము
17. శీల సంపాదనము
18. షట్స్థల నిర్ణయము
19. షట్స్థల జ్ఞానము

2. **పురాణములు :—**

1. పండితారాధ్య చరిత్రము :— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు.
2. బసవపురాణము :— ,,
3. ,, :— పిడుపర్తి సోమన.
4. ,, :— మహాదేవకవి.
5. చెన్నబసవ పురాణము :— అత్తలూరి పాపకవి.
6. బసవమహిమామృతము :— వరవీరభద్రుఁడు.
7. దేవాంగపురాణము :— భద్రకవి లింగకవి.

8. శివరహస్య ఖండము :— జొబళకవి.

9. ,, :— కొండూరు వెంకటాచలపతి.

10. ,, :—ముదిగొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యుడు.

3. ప్రబంధములు :—

1. ప్రభులింగలీలలు :— పిడుపర్తి సోమన.

2. ,, :— కొచ్చెర్లకోట రామకవి.

3. శివలీలా విలాసము :— తిమ్మకవి.

4. బసవన విజయము :— మల్లంపల్లి నాగభూషణకవి.

5. ఒడయనంబివిలాసము :— అజ్జరపు పేరయలింగము.

6. సిరియాల చరిత్ర (ద్విపద) :— గంగాధరుఁడు.

7. భల్లాణ చరిత్ర ,, ,,

7ఎ. భల్లాణ చరిత్రము :— (పద్యము) మల్లవరపు వాలేశ్వరుడు.

8. ధర్మగుప్తాభ్యుదయము :— కాశీభునాని నారారాధ్యుఁడు.

9. మల్లారి చరిత్రము :— మరిగంటి వెంకటాచార్యుఁడు.

10. మల్హణ చరిత్రము :— ఎడపాటి ఎఱ్ఱయ.

11. వీరచోడప్ప కథ :— సాంబయ్య.

12. రేణుక విజయము :— సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

4. మాహాత్మ్యములు :—

1. శ్రీశైల ఖండము :— అత్తలూరి పాపకవి.

2. శివరాత్రీమాహాత్మ్యము :— అక్కనార్యుఁడు.

3. శ్రీశైలమాహాత్మ్యము :—

4. శ్రీశైల రహస్యవివరణము :—

5. అమరేశ్వర తీర్థమాహాత్మ్యము :—

6. చెన్నమల దేవస్థానమహిమ :—

7. రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము — (ద్విపద):— పర్వతమంత్రిలింగన.

5 చ రి త్ర లు :—

1. గురునంబి చరిత్రము :— రేగళ్ళిగె నిమ్మనాథుఁడు.
2. నవచోళ చరిత్రము :— లింగన సుకవి.
3. మహాదేవ చరిత్రము :— అల్లమరాయఁడు.
4. సిద్ధేశ్వర చరిత్రము :—

6. క థ లు :—

1. చిక్కయకథ :— రేగళ్ళిగె నిమ్మనాథుఁడు.
2. పిల్లసెట్టినారుకథ :— (ద్విపద) :— పిడుపర్తి బసవన.
3. అనిమిషయ్యకు లింగమిచ్చినకథ :—
4. కూన పాండ్యరాయని కథ :—
5. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు జయించిన కథ :—
6. బసవదండనాయక వృత్తాంతము :—

7. దండకములు :—

1. వీరభద్రవిజయ దండకము :— శంకుల చోడయ.
2. సిద్ధేశ్వరస్వామి దండకము :— పెద్ద వెంకటాచలపతి.
3. శివదండకము
4. భల్లాణ దండకము

8. స్తు తు లు :—

1. బసవస్తుతి
2. శివస్తుతి.
3. శివస్తుతి పద్యములు.
4. సోమనాథ స్తోత్రము.
5. శివనామ సంకీర్తనము.

9. వచనములు :—

1. వీరయప్పగారి వచనములు :— వీరప్పయ్య.
2. భవానీమనోహర వచనములు.
3. శంకర వచనములు.

10 కీర్తనలు :— (గేయములు)

1. చెన్నమల్లేశ్వరుని కీర్తన.
2. బసవన కీర్తనలు.
3. శివకీర్తనలు.
4. వీరశైవ కీర్తనలు.

11 యక్షగానములు :—

1. చిరుతొండ భక్త కథానిధానము :— వాలె కోటయ.
2. బసవ కల్యాణము :— అనుమోజ సన్యాసకవి.
3. సిరియాల చరిత్రము :— తిమ్మకవి.
4. సిద్ధేశ్వర వసంతవిలాసము — పెద్ద వేంకటాచలపతి.
5. అక్కమహాదేవి చరిత్రము :— పాపమ్మ.
6. శివపారిజాతము :—
7. వడియనంబి చరిత్రము :—
8. సాంబశివ విలాసము :—
9. భల్లాణనాటకము.

12. శతకములు :—

1. అల్లమప్రభుశతకము :— డెందులూరి పద్మనాభయ్య.
2 గణసాజన్యాఖ్యానశతకము :— నాగరాజు.
3. భవానీమనోహరశతకము :— పండితారాధ్యులవీరేశలింగం.

4. మల్లేశ్వర శతకము :— చేటవర్తి కొండయ్య.
5. మహిషాసురమర్దనీశతకము :—మల్లంపల్లి బుచ్చయ్యశాస్త్రి.
6. అమరావత్యమరామహేశ్వరశతకము:—విశ్వనాథకామయ్య
7. శివశతకము :— అమలాపురపు సన్యాసి.
8. శ్రీ కాళహస్తి శతకము :— విరూపాక్షకవి.
9. శ్రీ విశ్వేశ్వరశతకము :— వేల్పూరి విసన్న – సాంబశివకవి.
10. సర్వేశ్వరశతకము :— అన్నమయ్య.
11. సోమేశ్వరశతకము :— శివరామయ్య.
12. చెన్నమల్లేశ్వర శతకము :—
13. బసవశతకము.
14. బసవేశలింగ శతకము.
15. భవానీశతకము.
16. భైరవశతకము.
17. మహాప్రభు శతకము.
18. మురుమళ్ళ వీరశంకరశతకము.
19. వీర కాళికాంబ శతకము.
20. వీర గురువరేణ్య శతకము.
21. వీరభద్ర శతకము.
22. శ్రీశైల శతకము.
23. సంగమేశ్వర శతకము.
24. సోమనాథలింగ శతకము.
25. మల్లీశ్వర శతకము.
26. వీరశంకర శతకము.
27. శ్రీశైల మల్లికార్జున శతకము.

13. పరిశిష్టము :—

1. సాంబోపాఖ్యానము :— మోచర్ల అన్నయ్య.
2. శివజ్ఞానమంజరి :— పరమానంద తీర్థుడు.
3. జంగమకాలజ్ఞానము :— (జ్యోతిషము) — వీరప్పయ్య.
4. శైవగ్రంథము :— బాలకవి అనంతయ్య.
5. అక్షరాంకములు :— పాల్కురికి సోమనాథుడు.
6. బసవరగడ :— ,,
7. శైవ విషయశ్లోకము.
8. చిక్కయరాజకుమారజాతకము.
9. చెన్నబసవేశ్వరవృత్తాంతము.
10. దేవాంగఋషివంశము.
11. సర్వజ్ఞ కాలజ్ఞానము.
12. శంకరసంహిత.
13. ప్రమథగణమాలిక.
14. బసవసంబోధనము.
15. శివభక్తి దీపిక :— రంగన కవి.
16. హైమవతీపతిచత్వారింశత్.

Books consulted :—

1. Veerasaiva or Lingayat sect - in *Vaishnavism etc.*, by Dr. R. G. Bhandarkar.
2. బసవపురాణప్రస్తావన :— కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు.
3. పండితారాధ్యచరిత్రోపోద్ఘాతము :— by Dr. C. Narayana Rao.

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము

ప్రథమ ప్రకరణము.

మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు.

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమునకు మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు బ్రహ్మవంటివాఁడు; ఈతని శివతత్త్వసారము వేదమువంటిది.

కవిజీవితము:— గోదావరి మండలమందలి దాక్షారామ భీమేశ్వరగ్రామమున, భీమేశ్వరస్వామి దేవాలయమున కులక్రమాగతమగు పూజారియు, వాణసవంశజుఁడు నగు భీమనకు గౌరవాంబయందు శ్రీశైల మల్లికార్జునదేవు వరప్రసాదమున నీతఁడు జనించి, యాదేవునామమే పెట్టఁ బడెనని పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమునఁ దెల్పెను. ఈతని సూత్రగోత్రాదులఁ గూర్చి యావీరశైవకృతియం దేమియు వ్రాయఁబడకున్నను, 'చతుర్మత నిర్ణయ' మను చిన్న సంస్కృతగ్రంథ మందీతఁడు గౌతమ గోత్రికుఁడనియు, ఋగ్వేద శాఖాన్వితుఁడనియుఁ దెలుపఁబడినది. ఈగ్రంథ మోరుగంట శివధర్మవర్ధనీ రామలింగేశ్వర ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితమైనది; కాని దీనినెవ రెపుడు రచించినదియు తెలియదు. కాన నీవిషయ మెంతవఱకు ప్రమాణమో విచార్యము. చందవోలు కైఫీయతులో (లోకల్ రికార్డ్సు. సంపుటము 19-433) మల్లికార్జునపండితుఁడు 'వాణస' వంశోద్భవుఁడని యున్నది. కర్ణాటక

కవి చరిత్రకారుఁడుగూడ నీతఁడు 'వాణస' వంశమువాఁడనియే తెల్పుచున్నాఁడు. నన్నయభట్టు మిత్రుఁడగు నారాయణభట్టు వాణసవంశజాతుఁడట. పద్మోత్తర ఖండకృతిపతి కందనమంత్రి వాణస వంశజుఁడనియు, కాశ్యప గోత్రుఁడనియు మడికిసింగన దెల్పుటచే, వాణస వంశీయుఁడైన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడుగూడ కాశ్యప గోత్రికుఁడని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగా రూహించుచున్నారు. కాని వాణస వంశోద్భవులైన పై ముగ్వురకు 'గోత్రభేదమున్న' దని, శతకకవుల చరిత్ర కారుఁడు నుడువుచున్నాఁడు. ఏకవంశ నామకులలో గోత్రభేదము లుంట నేఁడుగూడఁ గాన నగునుకదా. కాన నీ గోత్ర విషయము సందేహాస్పదమే.

భీమేశ్వరము సమీపముననున్న కోటిపల్లి వాసుఁడైన యారాధ్య దేవుని శిష్యుఁడై, యాతనిచే శైవదీక్ష నొంది, శైవమత రహస్యములఁ బూర్తిగ గ్రహించి యీతఁడు, శైవాచార పరుఁడును, శివపూజా తత్పరుఁడును, శివభక్తుఁడునై 12-వ శతాబ్ద యుత్తరార్ధమున 1150 మొదలు 1180 వరకు నాంధ్రదేశమున శైవమత ప్రచారము సేయుచు ప్రఖ్యాతుఁడై శివతత్త్వసారాదికృతుల నొనరించెను.

ఈతఁడు గుంటూరు మండల మందలి తెనాలి తాలుకాలో నేఁడు చందవోలను పేరుగల నాఁటి ధనదపురమున వెలనాటి చోడుఁ డను పేరుగల రాజునాస్థానమున బౌద్ధ మతాచార్యులతో వివాదముచేసి, తన మతమును స్థాపించెను. శివమతోత్కృష్టతను చాటుటకుఁ దన శిరస్సు నిచ్చుటకును, నగ్నిలో దుముకుటకు సిద్ధుఁడై యుండి 'రుద్రమహిమ' యనుకృతి నొనర్చెను. బౌద్ధమతగురువు పరాజితుఁడై పండితుని నిందింపఁగా నాతని శిష్యు లది సహింపక, యాతఁడొక ద్వీపమునఁ గల బౌద్ధాలయమున నుండఁగ, రేమయ్య, దేవయ్య లనువార లాతని చంపిరి.

తనగురువు హత్యకు పండితుఁడే కారణమని రాజుగ్రహించి యాతని కన్నులఁ బెరికింపఁగ, శివానుగ్రహముచే తిరిగి యాతనికి నేత్రములు వచ్చెనట. అంత పండితుఁ డారాజు నాతని రాజ్యమును నాశనమగునట్లు శపించి శిష్యసహితముగా నక్కడనుండి నమరావతికి వెడలిపోయెను. ఈతఁడు చందవోలులో నున్నపుడే 'లింగోద్భవగద్య' ను చెప్పెను. అమరావతిఁ జేరగనే 'యమరేశ్వరాష్టక' మును రచించెను. ఈతఁ డిక్కడున్నప్పుడు బసవేశ్వరుఁ డితనికి విభూతిని పంపఁగనే యితనికి కర్ణాట భాషయందు కవిత్వము చెప్పుశక్తి మొదలుపెట్టెను. బసవనికిశక్తి కాశ్చర్య పడి వెంటనే యతనిని గలిసికొనుటకై కళ్యాణపురమునకు బయలుదేరెను. అమరావతి, నడుగుడుములు, (కృష్ణాజిల్లా, నందిగామతాలూకా, మునగాల జమీందారి యందలిది), పానుగల్లు గ్రామములుచేరి, పిమ్మట వనిపురమునకేగి, యటనుండి కళ్యాణపురమునకు వెడలఁబోవుచుండఁగ, నంతకుఁబూర్వ మెనిమిది దినముల క్రితము బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యము చెందెనన్న వార్తవిని దుఃఖించెను. తర్వాత శ్రీశైలమునకై వెల్లటూరు నకుఁ బోయి, తనప్రియశిష్యుఁడైన దోనయ్యను, తనకు బదులుగా శివరాత్రినాడు శ్రీశైల పర్వతమెక్కి గిరిప్రదక్షిణముచేసి తనవ్రతమును చెల్లింప పంపించిఁ 'పర్వత వర్ణనము' నుడివెను. దోనయ్య పర్వతము దిగి రాగనే యీశ్వర ప్రార్థనము చేసి భార్యా పుత్రాదులతో వెల్లటూరు నందు లింగైక్యమొందెను. శ్రీపర్వతముఁ దానెక్కలేక తనశిష్యుని పంపుటచే నప్పటి కాతఁడు వృద్ధుఁడై యుండఁదగును. వీరశైవ పంచాచార్యులందలీ పండితారాధ్యుఁ డితడే యని కొందరందురు.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడును, నన్నెచోడుని గురువగు జంగమ మల్లికార్జునుఁడు నొకరేనా :—నన్నెచోడుని కుమారసంభ వాశ్వాసాంతపద్యములలోఁ గృతిపతియగు జంగమ మల్లికార్జున యోగునకు (1) శివతత్త్వవిజ్ఞానసన్మానసుఁ VIII 195, (2) పరవాదీంద్ర

ఘనాఘనా నిలు, మహీసురేంద్రు VIII, 197, (3) కవీంద్రు IX. 364, (4) బ్రహ్మకులాధీశుఁడుX. 568, (5) అపరిమిత విద్యాపరిణతు X. 780, (6) శివాగమవేది (7) అమోఘ వచోనిధి X. 781, (8) బ్రహ్మకులోత్తముఁడు, (9) సంసార పదవియుక్తుఁడు 1008, అను విశేషణముల వాఁడినాఁడు. ఇందులో చివరివిశేషణము తప్ప తక్కిన వన్నియు మల్లికార్జున పండితారాధ్యునకుఁగూడ సమన్వయించును. ఇద్దరు సుమారుగ సమీప కాల జీవులు. ఇందుచే నిద్దరు నొక్కరేమోయను భ్రాంతి గొందరకుఁ గల్గుచున్నది. కాని నన్నెచోడుని గురువు మునియు, నస్ఖలిత బ్రహ్మచారియు కాగ, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు సంతానవంతుఁడును, గృహస్థాశ్రమమునుండియే లింగైక్యమును బొందెను. నన్నెచోడుఁడు తనగురువునకు పండితశబ్దము విశేషముగ వాడినట్లగపడక పోవుటయు, మల్లికార్జున పండితుని పాల్కురికి సోమన 'పండితమల్లయ' యని విశేషముగ వాడుటచేత నొక్కరు గాజాలరు. పండితయ్య బ్రహ్మచారిగా నున్నప్పుడే నన్నెచోడుని గురువుగా నుండఁ గుమార సంభవము వ్రాయఁగూడదా యని యాక్షేపము వచ్చినది. (చూ. శతక కవులచరిత్ర. పుట, 14). కాని పండితుఁడు చిరుతవయస్కుఁడై బ్రహ్మచారిగా నుండుకాలమున నన్నెచోడునకు గురువు గాఁగలుగు విద్యావిశేషము లుండియుండవు. మఱియు నన్నెచోడునిగురు వాజన్మబ్రహ్మచారియగు కాలాముఖ యోగికాఁగ, పండితారాధ్యుఁడు పాశుపత మతమునకుఁ జెంది, వార్థక్యమునఁగూడ సన్యసింపక భార్యా పుత్రాదులతో లింగైక్యముఁ జెందుటచేత నిరువురు నొక్కరు కాఁజాలరు.

కవికాల నిర్ణయము:— పండితారాధ్యుని కాలమును నిర్ణయించుట కాతని సమకాలికుల చరిత్ర తోడ్పడుచున్నది. పండితుఁడమరావతి యందుండఁగ బసవేశ్వరుని దూత లతనియొద్దకు వచ్చి విభూతి నిచ్చిరనియు, పిమ్మట తా నతనిఁ జూచుటకు బయలుదేరి నైజామునందలి

వనిపురము చేరఁగనే బసవన లింగైక్యము చెందెనని క్రీ. శ. 1168 లో వినెను. కాన నీతఁ డాకాలమున జీవించి యుండెననుట స్పష్టము. మఱియు పండితుఁడు రాజసభయందు బౌద్ధులతో వాదించినది క్రీ. శ. 1163 నుండి 1180 వఱకు రాజ్యముచేసిన రెండవ వెలనాటి-చోళుని దగుటచేతను, పండితుని కనులు పెఱికించిన యారాజమంత్రియు, రాజు బావమఱదియు నగు బుద్ధరాజుగూడ క్రీ. శ. 1171-వ సం॥ న నున్నట్లు దెలియుటచేతను, మఱియు పండితుఁడు పానుగల్లునకుఁ బోయినపు డాదేశము నేలుచుండిన రాజగు నుదయాదవనీశుఁడుగూడ క్రీ. శ. 1162-వ సం॥ ప్రాంతముననే యుండుటచే పండితారాధ్యుఁడు క్రీ. శ. 1175 వఱకు జీవించి యుండవచ్చు ననియు, నప్పటికి సుమారు 70 సం॥ వయస్సుగల వృద్ధుఁడై పర్వత మెక్కలేనిస్థితిలో నున్నచో క్రీ. శ. 1110 ప్రాంతమున నీతఁడు జన్మించెననియు తలంపవచ్చును.

శివతత్త్వసారము బసవేశ్వరుని మరణానంతరము రచింపబడిన ట్లిందలి భక్తుల కథలవలనఁ దెలియుచుండుటచే నిది క్రీ. శ. 1168-1175 మధ్యకాలమున రచింపఁబడిన ట్లూహింపవచ్చును.

ఈతని గ్రంథములు:— వెనుకఁ దెల్పిన శివతత్త్వసారము, లింగోద్భవదేవగద్య, రుద్రమహిమ, యమరేశ్వ రాష్టకమను గ్రంథములే కాక, భీమేశ్వరగద్యము, స్తుతిశ్లోక పంచకము, పర్వతవర్ణనము, శ్రీముఖదర్శనగద్య, ఆద్యభక్తగణసహస్రనామము లనువానిని రచించినట్లు పండితారాధ్య చరిత్రవలనఁ దెలియుచున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున

'శతకంబు శివతత్త్వసార మాదిగను,
గద్య పద్యంబు లాకాంక్షఁ జదువుచు'—వాద. ప్ర.

'శతకంబు శివతత్త్వసార దీపకళిక'—పర్వత. ప్ర

అని రచించుటచేఁ గొందఱు శివతత్త్వసార మను శతకమునే రచించెననియు, మఱికొందఱు శివతత్త్వసార మనునది యొకటియు, శతక మనునది మఱి యొక గ్రంథమును రచించెనని తలంచుచున్నారు. (చూ. విభూతి Vol II. No 4 for June 1940 Page 177) పై గ్రంథములలో శివతత్త్వ సార శతకములు గాక మిగిలినవి సంస్కృత పుస్తకములుగాఁ గనఁబడు చున్నవి. ఈశతకము శ్రీగిరిమల్లికార్జునశతకము గానోపు. అందలిదని యీక్రిందిపద్యము లక్షణగ్రంథముల గలదు.

ఉ॥ లోకములెల్ల నీతనువులోనివ నీవట యెంతగల్గుదో,
నాకప పద్మసంభవ జనార్దను లాదిగ నెల్ల పెద్దలుఁ
నీకొల దింత యంత యననేరక మ్రొక్కెడొడంగి రన్నని
న్నేకరణిఁ నుతింతుఁ బరమేశ్వర శ్రీగిరి మల్లికార్జునా ॥

ఈపద్యభావమే శివతత్త్వసారమున 1, 6, పద్యములలోఁ గలదు. కాని కొందఱు శివతత్త్వసారమే శతకమనియు, నిందన్వర్థ నామములుగా నూరుపద్యములు మాత్రమేకాని, పద్యాంతమున శతకసంప్రదాయము ననుసరించి యేకసంబోధనమే కాని లేకపోయినను శతకఫక్కిని వ్రాయఁబడి యుండుటచే శతకమని దీనికి రూఢియైన దనిరి. అందుచేతనే కాఁబోలు శతకకవుల చరిత్రలో నీకవికూడఁ జేర్పఁబడెను. ప్రకటితమైన యీ గ్రంథము 489 కందపద్యములు గల్గి యసంపూర్ణతను దెల్పుచున్నది. 'ఇటీవల చెన్నపురి రాజ్యలిఖిత పుస్తకాలయమున కన్నడభాషయందలి శివతత్త్వసార మొకటియున్నట్లుగా వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గుర్తించిరి. అదియు నాంధ్రకృతియు నొకేవిధముగనున్నవట. కాని యదికూడ నసంపూర్ణమేయట. కన్నడకృతిని పట్టి యీరెండు శివతత్త్వసారములు వేయిపద్యములతోఁగూడి యుండుననను నూహకు తావిచ్చుచున్నవి. ఒకవేళ కన్నడకృతిని గూడ పండితుఁడే రచించి యుండునేమో. బసవన యనుగ్రహమున నితనికి కన్నడకవిత్వముగూడ వచ్చెననికదా తెలియు

చున్నది. లేదా, యితరులే రచించియుందురో. ఇవికాక సంసార మాయాస్తవము, శంకరగీతములు, పదములు, నానందగీతములు, పదములును, గూడ నితడు రచించె ననుకొనదగినట్లు సోమనాథుఁడు పేర్కొని నాఁడు *(చూ. పం. చ. దీక్షాప్రకరణము—పుట 181–182) మఱియు నితఁడు కర్ణాటభాషయందు గణసహస్రనామము, ఇష్టలింగస్తోత్రము, బసవగీత లను గ్రంథములను రచించినట్లు గన్పడుచున్నది.

పండితారాధ్యచరిత్ర – దీక్షాప్రకరణము పుట 181

ఉదతస్తవన సంయుత వాక్యుఁడగుచు,
హారలీల దేలుచు హారలీల దనర
'హారలీల' యనుకృతి హరలీలఁ బొగడు.
మహిచెప్పఁబడు 'మహిమ్న స్తవం' బునను
మహిమాకరుని మహామహిము గీర్తించు
మలహరణంబగు 'మలహరణం' బునను
మలహరప్రియుని త్రిమలహరుఁబొగడు.
శ్రీమహంబైన 'యనామయంబు' నని
రామయుండగు కరుణామయుఁ బొగడు.
నాయతప్రీతి 'హలాయుధం' బున హ
లాయుధప్రియు త్రిశూలాయుధుఁ బొగడు.
పాంచభౌతిక పంచ పంచేంద్రియ ప్ర
పంచ దూరు నుతించు 'పంచగద్య' ముల
శివతత్త్వసార సంచిత మహామహిమ
'శివతత్త్వసార' మన శివకృతిఁబొగడు.
మహనీయమగు 'రుద్రమహిమ' యనుకృతిని
మహనీయమగు రుద్రమహిమఁ గీర్తించు
నలరు 'సంసారమాయా స్తవం' బునను
నలరు సంసారమాయాదూరుఁ బొగడు.
'శంకరగీత' భాస్వత్పదావళిని
శంకరు దురితభయంకరుఁ బొగడు.
'నానందగీతంబు' లనుపదముల స
దానందు భక్తగణానందుఁ బొగడు.
'బండారుబసవన్న భవ్యగీతముల'
బండారు బసవన్న ప్రాణేశుఁ బొగడు.

శివతత్త్వసారము:— ఈతఁడు రచించిన యాంధ్రగ్రంథములలో నిదే యింతవఱకు లభించినది. ఇందు స్వమతమైన శైవమత ప్రాశస్త్య స్థాపనమును, పరమతములైన వేదబాహ్యములగు బౌద్ధజైన మతములును, వేదవిహితములైన యద్వైతాది మతములు నిర్దాక్షిణ్యముగ ఖండింపఁబడి, శివభక్తులయు, గణములయు మహిమలును వర్ణింపఁబడుటయే కాని వేరుకథావస్తువేమియు లేదు. అందందు శివస్తుతి చేయఁబడినది. కాన నిది కందపద్యములలో వ్రాయఁబడినను కావ్యముకాక మతగ్రంథమైనది.

ఈ గ్రంథమందలి కవితాశైలి నన్నయ కవితాశైలివలె సంస్కృత పదజటిలమై భావ గాంభీర్యమునకుఁ దగిన దుందుభి ధ్వానము వంటి శబ్దాడంబరము గల్గి సామాన్య పండితులకుఁగూడ సుబోధకమయ్యు, పామరులకు మాత్రము గ్రాహ్యమగుటలేదు.

క॥ ఖరకర పద్మజ రుద్రాం, బురుహోదర ముఖ్య దివిజపుంగవ సచరా
చర భూతనికర పంచా వరణంబులు గొల్వనుండు వాఁడవు రుద్రా.

క॥ త్రిమలకృత దుఃఖ సంసా, రమహాబ్ధి నిమగ్నజీవరాసులు నీయు
త్తమ కారుణ్యవశంబున, విముక్తులై నీవెపోలె వెలుఁగుదురు శివా.

క॥ కోరరు మఱచియు స్వర్గస్వారాజ్య ప్రముఖనిఖిల సంభూత భవా
పారసుఖంబులు శివరస భూరిసుఖానుభవ భక్తపుంగవులు శివా.

క॥ కావున భక్తులు త్రిజగ, త్పావనులు భవాంధతమస పటలవిఘటనో
ద్భావిత నిజమహిమార్క ప్రభావను లవినాశులతికృపాపరు లెందున్.

ఇట్టివే 217, 251, 252, 259, 286, 302, 354, 355, 367, 373, 376 సంఖ్యగల పద్యములుగూడ.

ఇతఁడు కవిత్వమున సరసమగు నుపమాలంకారములను వాడును.

క॥ విను, పరుసవేదిసోఁకిన, యినుము క్రియ, న్నిన్నుగొలిచి యెవ్వండైనన్
దినయన యుత్తముఁడనఁబడుఁ, బొనరఁగశివభక్తుఁడగ్రపూజ్యుండగుటన్.

క॥ ధరణిం గుల రూప విద్యలఁ, బరఁగి భవద్భక్తిలేని పాలసుఁడు గడుం
బరిమళములేనికుసుమము, గరమొప్పనిభంగిఁ గొఱయుగాఁడు మహేశా.

క॥ మసి కప్పడమునఁబొదివిన, యసదృశమాణిక్యమెట్టులట్టుల దుర్జా
తి సమావృతుఁ డయ్యును నీ,కు సదాభక్తుఁడగు మనుజకుంజరుడు శివా.

ఇట్టివే 154, 193, 195, 198, 306, 307, 308, 323, సంఖ్యగల పద్యములుగూడ.

సందర్భోచితముగ చక్కని నిదర్శనాద్యలంకారములఁ గూడ నితఁడు కవిత్వమున చొప్పించును.

క॥ ఎట్టికడుఁగీడుకులమునఁ, బుట్టియు శివ నిన్నుఁగొలిచి పూజ్యుఁడ మనుజుం
డట్టిదధర్మవు, రొంప్పిం, బుట్టియుఁబద్మంబుసాలఁ బూజ్యముకాదే.

క॥జడమతులల్పమయెఱిగెడు, వెడవారలుశివునిమహిమయెరుగుదురెమహిన్
జడనిధివెడల్పులోఁతును, గడునెఱుగునెనూతిలోని కప్పలుబుద్ధిన్.

క॥ వేదపురాణములెఱిగి స, దోదితుఁడగుశివునినెఱుఁగ నోపరు పాపుల్
మేదినిఁజూచియుఁబూర్వది, శాదిత్యునిఁగౌశికంబు లనునవి గనునే.

ఇట్టివే 135, 239, 244, 463, 464, సంఖ్యగలపద్యములుగూడ.

కాని తర్వాతి శైవకవులు వాడిన దేశికవిత, సరళరచన యిందు గానరావు. కన్నడ పదములు వాడుట మాత్రముక్వాచిత్కము గాకలదు. ఇందన్వయ కాఠిన్యము, ప్రాతపడ్డ మాటలును గలవు. వక్కఁడు, ఓడు, ఆలరి, ఎయిదడు, ఆలాపు, ముద్దటలడిఁచిన, పాదటి, సూడపెట్టు త్రిప్ప టము, నొడ్డణము, ప్రువ్వులు, బడరుడు మొదలైన పదములిప్పుడు వ్యవహారమున లేవు.

శ్రుతులందలి యనేక సంస్కృత వాక్యములను దనగ్రంథమున స్వమతప్రమాణమునకై సునాయాసముగ కందపద్య మధ్యమున నిమిడ్చి నాఁడితఁడు.

క॥ వసుమతిఁ జిత్రము జితచి, త్త సంభవా 'నకర్మణా నతపసా నజపై
ర్నసమాధి భి' రవ్యయ నీ, యసదృశ భక్తికిని బ్రియుఁడ నగుదీశానా.
క॥ భక్తియ ముక్తి తెరువు వి, ధ్యుక్తముగ నవేఁయ ప్రియ "చతుర్వేదా మ
ద్భక్తిశ్చ శుచీ" యనునా, సూక్తి ప్రధానమ్ముగాఁబశూత్తముల కజా.
క॥ మానుగ నెప్పుడు "మద్భక్తా న వినశ్యంతి" యనఁగఁదగియుండఁగ నీ
శాన భవత్కారుణ్యాం, భోనిధి ననుఁదేల్చి ముక్తిఁబొందింపు శివా.

ఇట్టివే 4, 115, 116, 131, 147, 156, 180, 181, 203, 210, 279, 348, 461, సంఖ్యగల పద్యములుగూడ.

ఈసంప్రదాయము పాల్కురికి సోమనాథాది శైవకవులలోఁ గూడఁ గనఁ బడుచున్నది.

అన్యమత ఖండన మీతఁడు బహుకఠిన వాక్యములతోఁ జేసెను. వేమనవలె తనభావముల నుద్బోధించుటకై సంకోచముగాని భయముగాని చెందఁడు. ఈతని హాస్యము పరిహాసరూపమై పరులమనస్సు నొప్పించును. ఈతఁడు ప్రతిపాదించిన భక్తియుత్తమమై, విశిష్టాద్వైతుల జీవాత్మ పరమాత్ముల సంబంధమును నాయికా నాయకుల ప్రేమభావముగా వ్యక్తీకరింపఁ బడినది. 'భవచ్చరణాబ్జ భక్తిలలనా పరవశ భావమున' నిన్ను ప్రణుతింతు శివా. (12) ఈగ్రంథమున శైవధర్మ ప్రతిపాదనము తప్ప వేరుకావ్య కథాశిల్పము లేకపోవుటచే దీనికి విశ్వజనీనత్వము లేకపోవుటయేకాక, యిందలి భక్తుల మహిమాది విషయములనే పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్ర, బసవపురాణము లందు ప్రపంచించి ద్విపదరూపమున పామరజనులకుఁ గూడ గ్రహణ

పాత్రమై, పాడుకొనుటకుఁగూడ యోగ్యముగ జేసి కథారూపమునఁ గూర్చుటచేత, మఱియు నిందు వివిధభావము లన్నింటికి కలిపి యేకఛంద మైన కందపద్యములో వ్రాయుటచేత శివతత్త్వ సారము విశేష ప్రచారము నొందలేదు. ఇందు 18 – 20 పద్యములఁ బట్టి షష్ఠ్యంతముల నీకవి కూడ వాడినట్లు గనబడుచున్నది.

కవివైదుష్యము:— మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు వేదవేదాంగ శాస్త్రకోవిదుఁడని యతని రచనములే చాటుచున్నవి. ఈతఁడొనర్చినని చెప్పుకొనఁబడు మహిమల యాథార్థ్యములం దతిశయోక్తులని కొన్ని గీటునఁబుచ్చినను, నితఁడు నిశ్చలభక్తిచే నీశ్వరానుగ్రహమును బొంది తన యనుయాయులను గూడ తరింపఁచేసెనని విశ్వసింపవచ్చును. ఈగ్రంథమందలి 21 – 30 పద్యములఁబట్టి యీతఁడు పాశుపతశైవ మతావలంబికుఁడని తెలియుచున్నది.

మతవిషయములు:— ఈకాలమున బౌద్ధ జైనాది వేదబాహ్య మతములు నష్టప్రాయములై, ప్రాబల్యమును గోల్పోయినను నచ్చటచ్చట శైవుల కుపద్రవము గల్గించుట మానలేదు. అద్వైత మత మితరమతముల నిర్మూలము చేయఁ బ్రయత్నించుచుండగా, దాని యొత్తిడికి బౌద్ధ జైన మతములేకాక శైవమత మేమాత్రము తాళలేక పోయినదని శివతత్త్వసారాది శైవగ్రంథము లామతమును కఠినముగా ఖండించుట వలనను, శైవేతరుల దూషించి హింసించుటవలనను స్పష్టమగుచున్నది.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు పాశుపత శైవమునకుఁ జేరినవాఁడు. ఈ మతము ప్రకారము సకలప్రాణులు పశువులనియు, సమస్త పశురాసికి శివుడు పతియనియు, సంసార బంధమే పాశమనియు, పశుపతి యగుశివుఁడు తద్భక్తులకు పాశచ్ఛేదము గావించి ముక్తి నొసఁగును. ఈమోక్షమునకు భక్తియే ప్రధానమార్గము. ఈమతమువారు వేదమును

ప్రమాణముగ నెంచి, వర్ణవ్యవస్థ నంగీకరింతురు. పండితారాధ్యుఁడు "భక్తిమీఁది వలపు, బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తు పాయలేను నేను బసవలింగ" యని బసవేశ్వరునకుఁ బంపినవా రను బట్టి యితఁడు వర్ణవ్యవస్థయందు సంశయాత్ముఁడుగను, బసవేశ్వరుని భక్తి మతమునకుఁ దన మతమునకు సామరస్యము గల్గింప శక్తిజాలకయు, దానికై ప్రయత్నించిన వాఁడుగాఁ దోఁచుచున్నాఁడు. ఈతఁడు నిర్దేశించిన శివదీక్షలో రుద్రాక్షవిభూతిధారణము మాత్రమే గలదుకాని లింగధారణములేదు. ఇది తర్వాత బసవేశ్వర మతప్రాబల్యమున నిందుఁ జేరియుండవచ్చును.

శంకరాచార్యుని మాయావాదము ననిర్వచనీయానుపత్త్యాది యుక్తుల మూలమున నితఁడు ఖండించెను (చూ. ప. 39.) ఈ మార్గమునే తర్వాత రామానుజుఁడు శ్రీభాష్యమునఁగూడ నవలంబించెను. ఈవాదమున కీతఁడు విశిష్టాద్వైత మతముతో నేకీభవించినను, నన్యవిషయములలో నితనిది ద్వైతదృష్టియే. ఈతని మతము ప్రకారము ప్రపంచము సత్యము, నాత్మకంటెఁ భిన్నమును. (35 — 37); జీవాత్మ పరమాత్మలు వేరు; శివునకు జీవునకు పర్వత పరమాణు భేదము గలదు. (40 — 42); భక్తివలన ముక్తి గలుగును గాని, కేవలజ్ఞానము వలన రాదు. (243 — 4); కం॥ జ్ఞాని యగువాఁడుభక్తి విహీనుం డగునేని ముక్తి కెయిదడు. (243)

ఈరీతిగనే పోతన విష్ణుభక్తిని భాగవతంబున ప్రతిపాదించినాఁడు. "ధర్మతత్త్వ ధీపరిణతి సాధనంబగు స్వభావముఁ దాల్చిన యట్టిమర్త్యులు ......తదంఘ్రి పంకరుహము లర్థిమెఁ గొలువగానమిఁ బొందరు తత్పదంబునన్. (III. 510). తనమతము ప్రతిపాదించుటలో పండితారాధ్యుఁడు కేవలము యుక్తి సాహాయ్యమ్మేకాక, వేదోక్తిసాయమును గూడఁ బడసి యావేదవాకంములకు ద్వైతపరముగనే యర్థముఁ జెప్పినాఁడు.

ఈ వీరశైవ మతమునఁ గొన్ని విచిత్రాచారములు గలవు. భర్త శివభక్తుఁడుగానిచో భార్య వానిని త్యజింప వలయునట (231 — 33.) అట్లుచేసిన దోషములేదట. శైవమత ప్రచారము కొఱకు జీవహింస గూడఁ జేయవచ్చునట (247 — 280). శివకార్యమునకై మరణించిన వారి శవపరకర్మలుగాని, సూతకముగాని జరపక సంతోషముతో పండుగఁ జేయవలయునట (281 — 83). శివనిర్మాల్యమును శివదీక్షితుఁడు తప్ప నితరులు దినరాదట (215 — 222).

Books Consulted :—

(1) శివతత్త్వసారము:— ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ప్రచురణము.

(2) శతకకవులచరిత్ర:— వంగూరు సుబ్బారావు.

(3) పండితారాధ్యచరిత్రము:— విభూతి Vol. II. No. 4.–June 1940

(4) మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు:— వావిలాల వేంకటేశ్వర శాస్త్రి - భారతి XVII· 5.

ద్వితీయ ప్రకరణము.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు

కవిప్రాశస్త్యము – వ్యక్తిత్వము:— వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమునకు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు బ్రహ్మవంటివాడైనచో, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు విష్ణువువంటివాఁడు. వీరశైవమత ప్రతిష్ఠాపకుఁడైన బసవన మహామహిమాన్వితుఁడును, మహాభక్తుఁడు, గాయకుఁడు, కవిమాత్రమేయగును గాని పండితుఁడుగాడు. కాన నీతని యనుయాయులు భక్త్యావేశముచే నీమతమునఁ జేరిరి. కాని భక్తులున్నంత కాలమే యీమతము నిలుచును, తర్వాత దీనియునికి సందేహాస్పదమే. ఏమతమైనను బహుకాలము నిల్వవలయుననిన నన్యమతస్థులతో వాదించి, వారి మతముల ఖండించు పాండిత్యశక్తిగల మతప్రచారకర్త లుండవలయును. ఈలక్షణము బసవనకు లేకపోయినను నాంధ్రదేశమున పండితారాధ్యున కుండుటచే నాకార్య మతడు నిర్వహించినాఁడు. కాని యట్టిపండితుడున్నంతకాలమే యీమతము నిల్చును. అదిశాశ్వతముగ నుండవలయు ననిన పరమతముల ఖండించి స్వమతము నుద్ధరించు గ్రంథములను ప్రాచీన గ్రంథప్రమాణ పూర్వకముగ నుండి, పండితులఁగూడ సంతృప్తి పఱచునట్లు రచించగల పండితులైన కవులు కావలయును. ఇంతటితోఁ జాలదు. కొలదిపండితుల మాత్రము సంతృప్తిపరచిన మతప్రచారము బహాటముగా సాగదు. జనసామాన్యమునకు సులభ గ్రాహ్యమగునట్లు, మతావేశము గల్గించునట్లు గ్రంథములఁ గూడ ముఖ్యముగా రచింపవలయును. ఈకార్యమును బసవనాదులు నిర్వహింపలేదు. కాన నాలోపము వీరశైవమతమునకు మిగిలిపోయినది. దానిని దీర్పగల మహా

నీయుసకై వీరశైవలోక మెదురుచూచినది. చివరకు పాల్కురికి సోమ నాథుడుద్భవించి యాలోపమును దీర్చుటకై, పండితుల సమాధాన పరచు నిమిత్తము సోమనాథభాష్య, రుద్రభాష్యాదులను, సామాన్య జనుల యాదరణకై బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములను రచించి, విదేశీయులలోఁ గూడ ప్రచారము సాగుటకై కర్ణాటబాషలో గూడ గ్రంథరచన గావించినాడు. ఈవిధముగ వాఙ్మయరూపముగ వీరశైవ మతమునకు నిరుపమానమైన సేవయొనర్చి తన్మత ప్రచారము విశేషముగ జేసి యామతము శాశ్వతముగ నుండునట్లు చేసినవాఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. ఈతని తర్వాతి వీరశైవు లితనిని బసవ పండితారాధ్యు లతోఁ బాటు గురుపీఠముగా గ్రహించి 'భృంగి' యవతారమని భావిం చిరి. వీరశైవులు దమ పుత్రుల కభిమానముతో బసవనామము తోఁబాటు 'సోమన' యనిగూడ నామకరణము చేయుచుండిరి. (1) ఈతనితర్వాతి వీరశైవకవులందరు నితనికిఁ దొలిమ్రొక్కుల దమ కావ్యారంభముల చెల్లించుచు, నీతనికృతులను రూపాంతరముననో, లేక తద్గ్రంథాంతర్భాగములనో రచించి యీతని కంకిత మొనర్చుచుండిరి. (2) వీరశైవకవులేకాక తదితరులైన పోతన, శ్రీనాథ, ధూర్జటి మొదలైన కవులు గూడ వీనికవిత్వము ననుకరించిరి. గౌరన, గోనబుద్ధారెడ్డి కోనేరుకవి, తిమ్మకవి, మొదలైన ద్విపదకావ్యకర్తల కితఁడు మార్గదర్శ కుఁడు. ఆంధ్రవీరశైవులకే కాక కర్ణాటకమునఁ గూడ నీతని కీగౌరవము దక్కినది. ఈతని యాంధ్రకావ్యములు కర్ణాటక సంస్కృతములందు భాషాంతరీకరింపఁడినవి. వీరశైవ మతస్థాపకులైన బసవ పండితారాధ్య చరిత్రములను ప్రప్రథమున బహురసవంతముగ, నుద్రేకకరముగ వ్రాయ గల్గుటయే కర్ణాటాంధ్రవీరశైవకవు లీతనిపై నింతగౌరవమును జూపుటకు ముఖ్యకారణమైనది. తదుపరి యీరెండు భాషలందుగూడ నితఁడు కవియై, యామత ప్రతిపాదక విశేష గ్రంథముల వ్రాయుట మరియొకటి.

ఇతఁడు భవి పాకవర్జనాది వీరశైవ నియమాచార ధురంధరుఁడై, వీరశైవ భక్తుఁడై, తన్మత రహస్యములను, ప్రామాణికగ్రంథములను బూర్తిగ పరిశోధించి, వాదములం దన్యమతముల ఖండించి, వీరశైవ మతాభిమానాభినివేశములుగల విద్వత్కవి. వీరశైవలోకమున కితఁడుపదేష్ట గొప్పప్రతిభావంతుఁడు. వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయ మంతయు నితని రచనలపై నాధారపడి యున్నది. ఈతనికిఁ బూర్వముగల వీరశైవాంధ్ర కావ్యములైన శివతత్త్వసారాదు లీతని కృతులముందు మాటుపడిపోయినవి. ఈతని తర్వాత కృతులన్నియు రూప, భావ భాషలందితని రచనలమీఁదనే యాధారపడి యున్నవి. పాల్కురికిసోమనాథుఁడు లేకపోయిన వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము లేదనియే చెప్పవచ్చును. కాన వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమునం దీతనికున్న స్థానగౌరవ ప్రపత్తులిట్టివి.

గ్రుడ్డియెద్దుచేనఁబడినట్లుగాక, ఆంధ్రవాఙ్మయమున భాష, భావము, రూపము మొదలైన ప్రతివిషయమునందు నూతనపథంబును త్రొక్కి తన ప్రతిభను పాల్కురికి సోమనాథుఁడు చాటినాఁడు. వివిధమతముల గుర్తెరింగి వివిధభాషల నభ్యసించిన వాఁడగుటచే వానిలోఁగల గుణసౌకర్యముల నెఱింగి, వానినితనమత ప్రచారమునకు, కావ్యరచనకు నుపయోగించుకొనెను. వీరశైవమతము మొట్టమొదట యనాదిసిద్ధమైన బ్రాహ్మణమతము నెదుర్కొనవలసి యుండుటచే, నామత వాఙ్మయమం దున్నట్లుగా నీమతమునఁ గూడ శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాస కావ్యస్తుత్యాదుల నెలకొల్ప వలయునని యెంచి, చతుర్వేదసార, యనుభవసార, రుద్రభాష్య, బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్ర, వృషాధిపశతక, బసవరగడ, బసవోదాహరణాదుల క్రమముగా ప్రతిజాతికి నొకదానిని ప్రతినిధిగా రచించి, తదుచితముగ నాగ్రంథములకు బ్రాహ్మణ వాఙ్మయానుకరణమున వేదసార, భాష్య, పురాణ, చరిత్ర, శతకోదాహరణాది నామముల నన్వర్థముగానొనర్చి యామతవాఙ్మయమునకు తగిన ప్రతిష్ఠాగౌరవముల గూర్చినాఁడు. క్రీస్తుశకము 5-8 శతాబ్దములందు దక్షిణదేశమున జైనబ్రాహ్మణ

మతముల కలహములందు పేర్గాంచిన శైవభక్తులగు నయనారులఁ చరిత్రము 'అరువత్తుమూవురు' భక్తుల చరిత్రలు వ్రాయఁబడగా, వారి జీవితకథల నవకాశముతీసికొని బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రలం దుపయోగించుకొని వారిని వీరశైవభక్తులుగా ప్రతిపాదించినాఁడు. మఱియు బ్రాహ్మణ మతగ్రంథము లన్నియు సంస్కృతభాషయం దుండుటచే నామతము సామాన్యజనులకు గ్రహణయోగ్యముగా లేదనియు, జైన బౌద్ధులు తమ మతగ్రంథములను సామాన్య జనులలో విశేషప్రచార మొందించుటకై దేశభాషలలో సులభశైలియందు రచించుటచే శీఘ్రప్రచార మొంది సాయపడినదనియు గ్రహించి తన కావ్యములను దేశీయ పద్ధతి నవలంభించి దేశీయ ఛందమగు ద్విపదలో, జానుతెలుఁగు భాషయందు సులభగ్రాహ్య మగునట్లు రచించెను. అందుచే పామరజనుల కందుబాటులో లేని బ్రాహ్మణ మతగ్రంథములం దాదరణ సన్నగిల్లి యీమతమందు భక్తిహెచ్చుట కుపయోగించినది. బౌద్ధజైన మతములకన్న నిది యెక్కువ సుబోధకమై సులభప్రచారము సాగించుకొనినది. ఎట్లన ద్విపదలో రచించుటచే వాల్మీకి రామాయణమును కుశలవులు పాడినట్లు రసావేశముతో పాడుకొనుటకుఁగూడ వీలుగనున్నది. ఇఁక పండితులఁగూడ తృప్తిపఱచుటకు, నీమతమునకుఁ బ్రాశస్త్యమును, ప్రాచీనతయు, ప్రామాణ్యమును గూర్చుటకు (చతుర్వేదములనుండి యనుకూలమైన ప్రమాణ వాక్యములను గ్రహించి, చతుర్వేదసారరుద్రభాష్యముల రచించుట యేకాక,) బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలోఁగూడ, శ్రుతిస్మృతి పురాణాదులనుండి ప్రమాణవాక్యముల గ్రహించి కూర్చెను. పురాణములలోఁ ధర్మోపదేశార్థము నర్థవాదలకుఁ పూర్వుల చరిత్రల నుపాఖ్యానములుగ చేర్పఁబడఁగ, బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలో భక్తిమాహాత్మ్యము నుపదేశించుటకై పూర్వులును, సమకాలికులు నగు వీరశైవభక్తుల నుపాఖ్యానములరీతి నర్థవాదలుగ నుపయోగించి యితఁడు కూర్చెను. బసవపురాణమున,

"పూరితంబైయొప్పు పూసలలోన, బేరంబుకైవడఁ బురాతన భక్తవితతి చరితలలోపల సంధిల్ల బసవ, చరితమేవర్ణింతు సత్కృతియనఁగ"

అనియు, మఱియు పండితారాధ్యచరిత్రమున,

"పరిశిష్టపరిపూత ప్రాక్తనభక్త-చరితంబు లితిహాస సంగతినొలయ సంధింపు పండిత చరితంబునందు"

అనియు రచించెను.

ఈవిధముగ నితఁడు వీరశైవమతవాఙ్మయమునకు విశిష్ట లక్షణములతో యోగ్యతా గౌరవములఁ గూర్చుటేకాక, బ్రాహ్మణ వాఙ్మయముతో సమానమైన ప్రాచీనత, ప్రామాణ్యత, ప్రాశస్త్యతల నాపాదించెను. అందామత మూలపురుషులైన బసవ పండితారాధ్యులనే మహానాయకులఁ జేసి, వారికి దైవత్వమారోపించి యవతార పురుషుల నొనర్చి, వారిచరిత్రములకు పురాణపావనత్వమును గూర్చినాఁడు. విశ్వామిత్రునివలె సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టిచేయుశక్తిగల ప్రతిభాశాలి సోమనాథుఁడు. బూకరింపుమాటలతో మాత్రమే పోనిచ్చువాడు గాడు. కార్యశూరుఁడు. నిజమైనవీరుడు. సూక్ష్మబుద్ధిశాలి, ఘటనాఘటనధురంధరుఁడు. మొండిపట్టుదలగలవాడు తిమ్మినిబమ్మిసేయగల సమర్థుఁడు. సంస్కారప్రియుడు ను తిరస్కారపరుడు. సాంకేతికముల కితడు దాసుడు గాడు. సంపూర్ణస్వతంత్రుడు. కావ్యలక్షణములను భాషాసంప్రదాయముల నితఁడు పూర్తిగ నెఱింగినవాడు. కాని తన కవితాప్రవాహమున కవి యడ్డునిలిచిన-చో వాని నతిక్రమింప నెంతమాత్రము వెనుతీయడు. అవి వీనిచేతిలో కీలుబొమ్మలవలె నెట్లాడించిన యట్లాడెను. 'నిరంకుశాః కవయః' యను నార్యోక్తి యితనియందు పూర్ణముగ నన్వర్థమగును. ఇతడు శాసించుటకేగాని, శాసింపఁబడుట కిష్ట పడువాడు గాడు. తన మతమునందు పట్టుదలయు నుద్రేకము నత్యధికము. దీనికిఁదోడు శాస్త్రజ్ఞానము, బహుభాషా పాండిత్యము, నుపాసనాబలముగూడ నుండుటచే

మతవిషయములలోఁగాని, సారస్వత విషయములలోఁగాని యితఁడు ప్రపంచమున నెవరిని లెక్క చేయలేదు. ఇతఁడు బసవపండితారాధ్యులవలె శివ భక్తుడగుటయేకాక శాపానుగ్రహసమర్థుఁడువలెగూడఁ గనుపించుచున్నాడు. పాండిత్యమున పండితారాధ్యునకు తీసిపోఁడు. అందుచే ప్రపంచమున జనులందరు నితనికి వశ్యులై భయభక్తితో నుండిరి. ఇట్టి వాఁడగుటచేతనే వీరశైవమతవాఙ్మయము లితనివలన నేఁటివఱకు నామరూపములనైన నిలిచినవి. బ్రాహ్మణమత వాఙ్మయమునకు వేద వ్యాసుఁడెట్టివాఁడో, వీరశైవమత వాఙ్మయములకు పాల్కురికిసోమన యట్టివాఁడని చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే పిడుపర్తి బసవన తనపద్యబసవ పురాణమున నితనిఁగూర్చి యిట్లు వర్ణించినాఁడు—

సీ॥ లిపిలిఖింపకమున్న యపరిమితార్థోక్తి, శక్తియాతనిజిహ్వ జరుగుచుండు
ఛందోధికరణాది సరణిఁజూడకమున్న, మదినుండుఁగావ్య నిర్మాణశక్తి,
భాష్యసంగతులుచెప్పకచూడకయమున్న,రుద్రభాష్యక్రియారూఢివెలయు
తర్కశాస్త్రాదివిద్యలు పఠింపకమున్న,పరపక్షనిగ్రహ ప్రౌఢివెలయు,
తే॥ నతనినుతియింప నాబోటి కలవియగునె, జైనమస్తకవిన్యస్త శాతశూల
కలితబిజ్జలతలగుండుగండబిరుద, శోభితుఁడు పాల్కురికి సోమనాభిధుండు.

ఇతఁడు సర్వతోముఖ పాండిత్యముగలవాఁడని యీతని కృతులె చాటుచున్నవి. ఈతనికి 'తత్త్వవిద్యాకలాప కవితావిచార' యనియు, 'అన్యవాద కోలాహల' యనియు, 'ప్రత్యక్షభృంగీశావతార' యనియు, బిరుదులు గలవని కన్నడకవులు తెల్పుచున్నారు.

కవిజీవితము:— బసవ పండితారాధ్య చరిత్రలవలె నీతని చరిత్రము నేవీరశైవాంధ్రకవియు రచింపకపోవుటచే నీతని జీవితచరిత్ర వివరములన్నియు నెవరికి విపులముగ తెలియవుగాని, కొన్ని ముఖ్యవిషయములుమాత్ర మీతని బసవపురాణమును పద్యకావ్యముగా రచించిన

వాఁడును, నీతని శిష్యుఁడైన శివరాత్రికొప్పయ కారవతరమువాఁడై, వీరశైవమత గ్రంథముల ప్రచారముసేయు వంశీయుఁడగు పిడుపర్తి సోమన తన బసవపురాణమునఁ దెలిపినాఁడు. కొంచెమెక్కువతక్కువగా నావిషయములనే క్రి. శ. 1560 ప్రాంతమున, కర్ణాట సోమనాథపురాణమున 'విరక్తతోంటదార్య' డను కవి తెల్పినాఁడు. పిడుపర్తిసోమన యావిషయములను సులభశైలిలో రచించుటచే నతని పద్యములనే నిచ్చుచున్నాను.

సీ॥ ఒకనాఁడు శివభక్తు లోరుగంటనుస్వయ, భూదేవుమంటప మునవసించి,
బసవపురాణంబు పఠించిననువేళ, హరుని గొల్వఁ బ్రతాపుఁ డచటకేఁగి
యీసంభ్రమం బేమి యనుడుభక్తులు బస, వనపురాణంబర్థి వినెదరనిన
విననాపురాణంబు విధమెట్లొకోయన్న, ధూర్తవిప్రుండొకకర్త చేరి,

ఆ॥ పాలకురికిసోమ పతితుడీనడుమను, బెనచెమధ్యవళ్లు పెట్టి ద్విపద
యప్రమాణమిది యనాద్యంబు పదమన్న, నరిగెరాజు, భక్తులదియెఱింగి.

చ॥ కరముల కర్ణయుగ్మములు గ్రక్కున మూయుచు బ్రహ్మబంధువున్
బొరిగొనఁ జూచి యిట్టిఘనమూర్ఖులు భక్తులటుండ్రు వేగ పా
ల్కురికి పురీశ దేశికునకున్ వినిపించి తదభ్యనుజ్ఞ నీ
వెరవిడి విప్రుబట్టుకొని వేవధియింతమటంచు నందఱున్.

క॥ చనిపాల్కురికిసోమన, శునితోనప్పాటుపలుకు చొప్పడఁజెప్పన్
విని, యూరకున్న భక్తుల, కను తలనంపొనటంచుఁ గుపితాత్ముండై.

క॥ భవి గాని వానితోడన్, వివాదమొనరింపఁ జూడ విధిలేదైనన్
శివభక్తిశక్తిఁద్రుణమా, నవుచే గెలిపింతు గూష్మాణసరుగ బాఱున్.

ఆ॥ అనిప్రతిజ్ఞచేసి హరభక్తియుక్తుడై, లింగముద్రయెడ్ల సంగడించి
కూడగట్టినట్టి గూడారుబండిపైఁ, గదలిపోయి రోరుగంటిపురికి.

ఉ॥ వారలువచ్చురాక పరవాదులెఱింగియు నేవపుట్టి యా
యూర వసించుముక్కిడుల నున్మదవృత్తుల మొండివాండ్ర నుం
జేరఁగ బిల్చి చంద్రధరు చిహ్నితదేహులఁ జేసి యందఱన్
బోరన మీరెదుర్కొనఁగఁ బొండని పంచిన దుండగంబునన్.

తే॥ ఎదురుగావచ్చివారుసోమేశ్వరులకు,
మ్రొక్కినంతనె యంగముల్ మొదలియట్లు
చక్కనై లింగ చిహ్నలసహజమైన,
నర్థివారలుగొలిచిరా నరుగునపుడు.

తే॥ గవనిపై లచ్చిప్రతిమయుఁ గరులు రెండు,
నుండఁ గాడికిఁ గట్టినయుక్షయుగము
గవనిఁ జొరకున్న సోమశేఖరు డెఱింగి,
తొలఁగు మనిపంప నవి నేలదునిసి పడియె.

చ॥ అదివిని దూసకావళులు నాపురియేలు ప్రతాపుడున్ భయా
స్పదులయి వచ్చిమ్రొక్కినఁ గృపామతి వారలఁగాంచి పంచి య
మ్మదనవిరోధి భక్తుల సమాదరణంబున గొంచుఁ బోయిసా
భ్యుదయమనస్కులై కొలుచుచుండఁగ నుండెనుగొన్నిఘస్రముల్.

వ॥ ఇట్లుండియు సోమేశ్వరుండు కాలత్రయవేదిగావున నాగామి కాల్య కౌశల్యంబునెఱింగి పిడుపర్తి శివరాత్రికొప్పయ్యగా రాదిగాగల తమ శిష్యుల నందఱఁ బిలిపించి యీదేశంబిఁకఁ దురుష్కులచే నాక్రాంతంబు గాఁగలదు, నూఁబోటి నియమస్థుల కిందునికి పొందుపడదని వారితో నిట్లనియె.

క॥ ఈరాజ్యంబున మాకిఁక, నారూఢిఁ జరించుచుండ ననువుపడదు, మీ
కీరాజసీమలో నొక, యూరు ఘటించిత్తు నందు నుండుండనుచున్

సీ॥ తన శిష్యుఁడును నాప్రతాపునిమంత్రియు,
నగు నిందుటూరి యన్నయ్యఁ బిల్వఁ
బనిచి నీవెప్పుడు భక్తితో నరవత్తు,
ముగుర నర్చింతువు ముఖ్యవృత్తి,
తత్ప్రీతిగా మావ్రతస్థుల కొకగ్రామ
మిప్పించు మీధరాధీశుచేత,
ననవుడు నతండు మహాప్రసాదంబని,
యిప్పించె దోకిపఱ్ఱిదభక్తి,

ఆ॥ నందుప్రతివసించి రగవత్తుముగురును, దానుప్రేమఁగనడ భూమిఁదిరిగి,
యచటభక్తులెల్ల నతిభక్తిసేవింపఁ, గొంతకాలముండి యంతమీఁద ॥

ఆ॥ వార్ధకమ్ముగదియ వచ్చెనింద్రియముల, పాటవంబుడిగిన మద్వ్రతంబు
గడిదిగాన బాహ్యకర్మముల్ మానిస, మాధినుందుననుచు మదిదలంచి॥

క॥ నాపట్టిన వీరవ్రత, మేపట్టున వదలకుండ నిన్నిదినంబుల్
గాపాడిరి భక్తులికన్, వ్యాపారము మానవలయు ననితలఁచిమదిన్.

చ॥ కలిమల భంగచంగ శివగంగకుఁ జెంగట కల్కొమన్నురిన్
బలకల గుంటిమాయిన సమాధి రచింపఁగఁ జేసి భూతిలోఁ
దలముగఁబోసి యందుపయిఁ దావసియించుచుఁ గావగ న్నృభృ
త్యుల నియమించి నిశ్చలతనుండె వృషేంద్ర పదాంతరంగుఁడై ॥

ఆ॥ అప్పుడీశ్వరుడు నిజాకృతిదాల్చి, పరమపురుషుకడకు నరుగుదెంచి,
రమ్ము కొనిచనియెద రజతాద్రికనవిని, సోమధరునకనియె సోమగురుడు॥

ఆ॥ ఈసమాధి లోకులిందఱు నెఱుగంగ, నిచ్చనన్నుశూలి యిటరులెరుగ
కుండఁ దలుపువెడలి కొనిపోవజనులెల్ల, బూటకీడు పాటిపోయెనంద్రు॥

క॥ ననునీసమాధి దెరవక, కొనిపోయిన నింతకతడు గ్రుల్లకయున్నే
యనికొంచు రితరులీనిఁ, దను జెందక యుండనన్ను దగగొంపొమ్మా॥

సీ॥ భవిచూడనంచు నా పట్టిన నియమంబు, కడమకాకుండఁగ బుడమిజనులు
నాయూపునీరూపు నడుమగాంచుటదోఁప, నాసుప్రియంబైన నందిరూపు
పటికంబుననుదాల్చి భర్గ, నీగర్భంబు, నందునన్ను ధరించి నందియంబు
మానునట్లుగనీ సమాధిమీఁదటఁ గొంత, తడవుండి సద్భక్తతతినుతింపఁ

ఆ॥ గొంచుఁబొమ్ము రజతకుధరమ్మునకునన్ను,
ననిన నట్లకొంచు నరుగుశివుని
సమ్ముఖమ్మునందు సమ్మదంబున నుండె,
సోమతుల్యుఁడగుచు సోమగురుడు ॥

(చూ. పద్య బసవపురాణము _ I. ప. 28 _ 46)

ఇఁక కర్ణాటసోమనాథ పురాణమున నీవిషయమె చెప్పఁబడెను. మరియు చక్రపాణి రంగనాథుడను వైష్ణవునితో సోమనాథునకు వాతవిష యిక వాదముగలుగఁగ, నతనిపుత్రుడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరునిచే నావైష్ణవుని నోడించెను. పరాజితుడైన రంగనాథుడు శ్రీశైలమార్గ యాయియై మల్లికార్జునస్వామి దర్శనము చేయమిచే నతని నేత్రయుగ్మము పోవ నహోబలనృసింహస్వామి ప్రేరణమున తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి యందలి శివునిస్తుతించి నేత్రముల పొందగల్గి, పాల్కురికికేఁబోయి సోమ నాథుని క్షమార్పణవేడి, తత్పుత్రునివలన శైవదీక్షపొందెనని యందు వ్రాయబడినది. ఇంతకంటె నితనిగూర్చి యింకేమియు తెలియదు.

ఇతనికులగోత్రగురుమాతాపితరులు:— జంగమ వంశజుఁడై నచో వీరశైవమతోత్కృష్టత వచ్చునని యెంచి, పాల్కురికి సోమ నాథుఁడు సహజవీరశైవ జన్ముడైన జంగమకులజుడుగాని బ్రాహ్మణుడు గాడనియు, నందుచేతనే బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రలలో బ్రాహ్మ ణనింద చేసెననియు, సహజవీరశైవుల గోత్రనామములగు, వృష, నంది, భృంగి, వీర, స్కందులను గురుగోత్రములలో భృంగిరిట గోత్రికుడని

యితడు తెల్పుకొనెననియు జంగములకు వేదాధ్యయనాధికారము గూడ గలదనియు, బండారు తమ్మయ్యగారు విశ్వసించుచున్నారు. (చూ. ఉగాదిసంచిక, దుందుభి – (1922) పుట 144; విభూతి III 10, పుట 258; ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక - XX. సి – 5). కాని యితఁడు రచించిన పండితారాధ్య చరిత్ర చతుర్వేదసార, బసవరాజీయాదులందు ప్రకటింపఁబడిన వేదమంత్ర, వైదికవిశిష్టాచార రహస్యములు బ్రాహ్మణేతరుల కగమ్యగోచరమగుటను బట్టియు, బ్రాహ్మణేతరులు వేదాధ్యయనార్హులుగారని, యీతఁడు సోమనాథభాష్యమున రచించిన వాక్యములఁ బట్టియు. "చతుర్వేద పారగుడ" నని పండితారాధ్యచరిత్రమున తాను తెల్పుకొనుటచేతను, పండితారాధ్యచరిత్ర శ్రోతయగు పాల్కురికి సూరనామాత్యుఁడు సోమనకు మఱఁదియై, యూపస్తంభ సూత్రుఁడగుటను బట్టియు, వారిబాంధవ్యము వరుసకుఁ బెట్టికొనినదని విశ్వసించుటకు వీలులేని దగుటచేతను, పలువురు కర్ణాటకవు లీతని నారాధ్యనామముతోఁ బేర్కొనుటచేతను, సోమనాథ పురాణమునందితఁడు వేమనారాధ్యుని వంశమువాఁడని తెల్పఁబడినపు, డావేమనారాధ్యుడు బ్రాహ్మణుడని, పండితారాధ్యచరిత్రమందొక భూవరుఁడాతని నమస్కారమున కాశీర్వదించ నందులకై నుడివిన (చూ.పం. చ. III పురాణప్రకరణము)

"మహాభక్తవరులు భూసురులు
హరవేషధరు లఘహరులు, చిత్పరులు,
మీరని మ్రొక్కడు మేలొందుమనక
యూరక యుండుట యుచితమెనెంచ,"

ఈవాక్యములఁబట్టి స్పష్టమగుటచే నితడు బ్రాహ్మణకులజుడని నిర్ధారితమగుచున్నది. మఱియు 'పాల్కురిసోమన పతితుడ' ను నోరుగంటిలోని ధూర్తవిప్రుడుపల్కు నిందావాక్యములఁ బట్టియే నితఁడు విప్రుడని తేలుచున్నది. ఈతఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుడనియే పలువురు పండితశ్రేష్ఠులు తలఁచుచున్నారు. మఱియు వీరశైవ మతారంభకాలమగు

సోమనాథుని కాలమున 'జంగమ' పదము 'చరలింగ' మను నర్థమున శైవమతదీక్షితులకు, గురువులకు, నాశ్రమ స్వీకృతులకు, యోగులకు మాత్రమే యుపయోగింపఁబడినదిగాని, జాతివాచకముగ వ్యవహారమున లేదు. ఇటీవల నది జాతివాచకముగ పరిణమించినది. జంగమపదము జాతివాచకముగ ప్రాచీన శైవగ్రంథము లందుగాని, శాసనము లందుగాని లేదని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, చిలుకూరి నారాయణరావుగార్లు గూడ బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్ర పీఠికలందు తెలుపుచున్నారు. ఆరాధ్యబ్రాహ్మణపదముగూడ జాతిపరముగ పూర్వమెక్కడ లేదనియు, నది పూజ్యులు, గురువు లనునర్థమున నాఁడు వ్యవహరింపఁబడెడిదనికూడ నారాయణరావుగారు వ్రాయుచున్నారు. (చూ ప. చ. పీఠిక, పుట 80 – 82) కాని పూర్వపు టారాధ్యబ్రాహ్మణులు లింగధారులుగారని వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాయుచున్నారు (చూ. బ. పు. పీఠిక.) నన్నెచోడుని కుమారసంభవ కృతిపతియగు మల్లికార్జునయోగి 'జంగము' డని 'భూసురు'డని పెక్కుచోట్ల వ్రాయఁబడెను. కాన శైవ బ్రాహ్మణులలో గురుదీక్షఁబొందినవారు వీరశైవులై, గురుగోత్రమును స్వీకరించెడివారు; ఇతరులు పాల్కురికి సూరనామాత్యునివలె హారితస గోత్రాదులుగలవారు. కాని యట్టివారు భవులని తలంచ వీలులేదు. అట్లయినచో సోమనాథుఁడతనిని శ్రోతగా చేయునా? భవులదర్శనముగూడ చేయనివాఁడుగదా సోమన. కాన వీరశైవులలోఁగూడ చాతుర్వర్ణ్యము లానాఁడు గలవని యెంచవలసి యున్నది. వీరశైవులలో,

క॥ భువిలో శివదీక్షితులగు,
శివభక్తుల పూర్వజాతి చింతించుట రౌ
రవ నరక భాజనం బా
శివు పాషాణంబుగాగ చింతించుక్రియన్ ॥ 181.

అని యనుభవసారమున సోమనయే రచించియు, నా గ్రంథముననే తన్నుగూర్చి,

క॥ భృంగిరటి గోత్రుఁడను,
గురులింగ తనూజుఁడ, శివకులీనుఁడ, దుర్వ్యా
సంగ వివర్జిత చరితుఁడ
జంగమ లింగ ప్రసాద సత్ప్రాణుండన్ ॥ 32.

అని తెల్పికొనినాఁడు.

ఆసంప్రదాయము ననుసరించియే ప్రథమమున బసవపురాణమందు

"భ్రాజిష్ణుఁడగు విష్ణురామిదేవుండు
తేజిష్ణువగు శ్రియాదేవియమ్మయును
గారవింపగనొప్పు గాదిలిసుతుఁడ"

అనిచెప్పికొనినాఁడు. అప్పటికీతని తలిదండ్రులు బ్రతికియే యుండ వచ్చును. కాని పండితారాధ్యచరిత్రము రచించునాఁటికిఁ దనవీరశైవము పూర్తిగ ముదిరి,

"పెనుపారుభక్తుల పెంపుడుకొడుక
బసవనిపుత్రుండ బసవగోత్రుండ,
బసవన యిలుబడ్డ బసవనికొడుక"

అని భక్తితన్మయమున వ్రాసికొనెను. ఈ సత్యమును గుర్తింపలేక యాంధ్రకవుల చరిత్రమున, కం. వీరేశలింగము గారును, నాంధ్రులచరిత్ర మున చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును గూడ తికమకలు పడిరి. శివదీక్షితుఁడగుటచే నితఁడు కులగోత్ర మాతాపితరుల నామముల స్పష్టముగాఁ జెప్పికొనలేకపోయెను.

ఈతని కవితాగురువు కరస్థలి విశ్వనాథుడని 'సకృపాత్ముఁడగు కరస్థలి విశ్వనాథు, ప్రకటవరప్రసాద కవిత్వయుతుఁడు' అని బసవపురాణమునను,

గీ॥ "విమల చిత్ప్రపూర్తి
కరస్థలము విశ్వేశుకారుణ్య
జనిత విపుల కావ్యశక్తియుతుఁడ"

అని యనుభవసారమునను తెల్పుకొనెను. ఈతనికి శివదీక్ష నొసఁగిన మతగురువు గురులింగార్యుడు.

"గురులింగవర కరోదరజనితుఁడ" బసవపురాణము I

పేరెన్నఁబడిన శ్రీబెలిదేవ వేమ, నారాధ్యులకు పరమారాధ్యదేవు,
మనుమని శిష్యుఁడమద్గురులింగ,ఘనకరుణాహస్త గర్భసంభవుఁడ"

అని పండితారాధ్య చరిత్రమునను జెప్పికొనెను.

మఱియొకగురువు కట్టకూరి పోతిదేవరట.

"కట్టుకూరి పోతిదేవుని పదాంబుజషట్పదుఁడ" (బసవపురాణము I)

ఈతని నివాసస్థలము:-పాల్కురికి సోమనాథుని యింటిపేరును బట్టి యతని నివాసస్థలము పాల్కురికి గ్రామమైయుండు ననుటయేకాక, "అన్యవాద కోలాహల"కర్తయగు శివయోగీంద్రుఁడు దనకావ్యమును పాల్కురికి సోమనాథున కంకితముచేసి యందు పాల్కురికి గ్రామ మతని నివాసస్థల మైనట్లు తెల్పినాడు. ఆపద్యమిది—

సీ॥ భవదీయ సంబంధ బంధురంబయ్యె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
భవదంఘ్రిపూజనా పరులకిమ్మయ్యె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
యుష్మద్విహారసంయుక్తమై వెలసె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
యుష్మదీయాశ్రిత గుణోత్సవన్నతిబొందె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
ఆ॥ పాలకురికి యెట్టిభాగ్యంబు చేసెనో,
నీస్వనామ పూర్వనిహితమయ్యె.
ఈహితానుషంగ, మేకామ్ర గురుచిత్త,
నలినభృంగ, సోమనాథలింగ ॥ 3.

కాని యీ పాల్కురికిగ్రామ మెక్కడయున్నదో నిర్ధారణచేయుటకు బలమైన యాధారములులేవు. పిడుపర్తిసోమన పద్య బసవపురాణమున తెల్పిన యోరుగంటిలో ప్రతాపరుద్రుడు – బసవపురాణ పారాయణకథ ననుసరించి, యీపాల్కురికి గ్రామము నైజామురాష్ట్రములో నోరిగంటికి సుమారు 12 క్రోసుల దూరమున, నల్లకొండజిల్లా, జనగామతాలూకాలో నున్నదనియు, ప్రస్తుతమది పాలకుర్తియను నామముతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నదనియు, సోమనాథుని కాలములో దానికి పాలకురికి యను పేరుండి యుండుననియు, నీ కవివంశీయు లిప్పటికి నీగ్రామమున నివసించు చున్నారనియు, నీగ్రామమందలి శివలింగమునకు గల సోమేశ్వరుఁడనుపేరే, యీతని తలిదండ్రు లీతనికిఁ బెట్టినారనియు, నీగ్రామమును బట్టియే యీతని యింటిపేరు సిద్ధించినదనియు పలువురు తలఁచుచున్నారు. (చూ. బ. పు. పీ. 8-వ పుట; విభూతి Vol III. X. 157 పుట.) కాని వరంగల్లునకు 70 మైళ్లదూరములోనున్న పాలకుర్తి, పాలకురికి కాజాలదనియు నిది యాంధ్రకర్నాటదేశ సంగమంబున నుండియుండవలయుననియు, నట్టిది యనంతపురం జిల్లాలోని మడకసిరా గ్రామమునకు 20 మైళ్లదూరములో, మైసూరురాష్ట్రములోని తూముకూరుతాలూకాలో 'హాల్కురికి' పేర నున్నదనియు, కర్ణాటమున 'హ' కారము, తెలుఁగున 'ప' కారముగా మారును గాన, నిదియే సోమనాథుని నివాసస్థలమని డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు పండితారాధ్య చరిత్రోపోద్ఘాతమున 1-7 పుటలందు వ్రాసియున్నారు. మఱియు పాల్కురికి సోమన బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములను శ్రీశైలప్రాంతమందుండి రచించినట్లుగా తెలియు చున్నదని నిరూపించి, వార్ధక్యమున లింగైక్యమునకై పోయిన కర్ణాట దేశమునందలి 'కలికె' యనుగ్రామముగూడ దీనికి సమీపముగ నుండుట యీవాదమునకు ప్రోద్బలముగ నున్నదని వారనిరి.

ఈ రెండువాదములును సోపపత్తికముగ నున్నట్లే కనఁబడు చున్నవి. కాని ప్రస్తుతపు టనంతపుర మండలి 'హాల్కురికి' గ్రామము ప్రాచీనమైనదా కాదా, యనియు, వరంగలు ప్రాంతపు ప్రస్తుత 'పాల కుర్తి' ప్రాచీనపు పాలకురికి యగునాయనియు, వరంగల్లులో జరిగిన ప్రతాప రుద్రుడు- బసవపురాణ శ్రవణకథ ననుసరించి, యనంతపురము జిల్లాలో, హాల్కురికిలో, సోమన రచించిన బసవపురాణము స్వల్పకాలములోనే యంత శీఘ్రముగ ప్రచారమొంది, యోరుగంటిలో పారాయణ చేయఁ బడుటయు, సోమనశిష్యు లవమానితులై దూర దేశముననున్న సోమన నెడ్లబండిపై శీఘ్రముగ తీసికొనివచ్చుటయు సంభావ్యముగను, సహేతుక ముగ నుండునాయనుట విచార్యము. మఱియు హాల్కురికిలో సోమనాథుని వంశీయు లిప్పటికిని గలరా, యట్టివారు పాలకుర్తియందిప్పటికి నున్నమాట వాస్తవమా యని విచారింపవలయును. శైవక్షేత్రమైన శ్రీశైలమునకు, పండితారాధ్యుఁడు వార్థక్యమునసే దాక్షారామమునుండి రాఁగ, నైజాము ప్రాంతమునుండి యే శివరాత్ర్యాది యుత్సవములకో పలుమార్లు సోమ నాథుఁడు వచ్చియుండుననుట యసంభావ్యముగాదు. అట్టిసమయము లందు శివభక్తులసన్నిధి తనగ్రంథములవ్రాయ సంకల్పించుకొని తన స్వగ్రామమునకుఁ బోయి రచించి యుండవచ్చును. అంతమాత్రమున తనగ్రామము శ్రీశైలప్రాంతమే కావలయునని నిర్ణయింపనక్కరలేదు. శివ భక్తులు సాధారణముగ శ్రీశైలమున కనేక పర్యాయములు వచ్చుచు పోవుచు నుండుట సహజమే. ఇఁక గ్రామపర్యాయవాచిగాను 'కుఱికి' యనుకర్ణాటపదము తెలుఁగున 'కుఱ్ఱు' ఐనదని నారాయణరావుగారే వ్రాసియుండిరి. 'కుఱ్ఱు' ఔపవిభక్తి ప్రత్యయాక్రమముతో 'కుర్తి' యగుట భాషాసంప్రదాయ విరుద్ధముగాదని తోఁచుచున్నది. ఉః— దోకిపఱ్ఱు—దోకిపర్తి; పిడపఱ్ఱు — పిడపర్తి. కాన ప్రస్తుతపు పాలకుర్తి ప్రాచీనకాలమున 'పాలకుఱ్ఱు' అనియు, తత్పూర్వము 'పాలకురికి'

యనియు వ్యవహరింపఁ బడెడిదనుట సంభావ్యమే. బసవనమీఁదను, వీరశైవమతముమీఁద నభిమానముచే పండితారాధ్యుఁడు కర్ణాటభాష నభ్యసించినట్లుగను, ప్రస్తుత కాలమున గాంధిమీఁదను, కాంగ్రెసుమీఁద నభిమానముగలవారు హిందీభాషనభ్యసించినట్లుగనే, సోమనాథుఁడుగూడ కన్నడభాష నభ్యసించి పాండిత్యము సంపాదించి యుండవచ్చును. దానికొఱకై యితఁడు చి. నారాయణరావుగారు తలంచినట్లుగా, కర్ణాటదేశప్రాంతమం దున్నవాఁడు గానక్కఱలేదు.

మఱియొక చక్కనియుపపత్తి నాకుఁ దోఁచుచున్నది. సోమనాథుని కృతులలో ననుభవసార మాదికావ్యమని దానిరచనను బట్టి యనేకు లంగీకరించిరి. మిగిలిన కృతులన్నింటి యందు ముందు బసవేశ్వరుని, తర్వాత పండితారాధ్యుని సోమన స్తుతించినాఁడు. బసవనిపేర మూఁడు నాల్గుకృతులు రచించినాడు. ఇట్టితఱి యనుభవసారమున పండితుని మాత్రముస్తుతించి బసవనామ స్మరణమైనను చేయలేదు. సోమనాథుఁడు కర్ణాటదేశ ప్రాంతనివాసి యైనచో పండితునికంటె బసవననే ప్రారంభమున నెఱింగి స్మరించి స్తుతించి యుండునుగాని విస్మరించియుండఁడు. కాన సోమన యోరుగల్లుప్రాంతనివాస గ్రామమున ప్రారంభమున ననుభవసారమును వ్రాయుచు, తదీయ సమీప దేశవర్తియగు పండితునిపై భక్తిగల్గి దూరదేశవర్తియగు బసవనను గురించి యప్పటికి మాత్రము వినియుండక, తర్వాత క్రమముగా, పెద్దవాడై, వీరశైవ మతాభిమానమెక్కువైన తర్వాత, దూరకర్ణాటదేశీయుఁడైన బసవననుగూర్చి వినియతనిపై నెక్కువ భక్త్యభిమానములు నిల్పియుండ వచ్చును. దీనిని పట్టి సోమన నివాసస్థలమును పూర్వ కథానుగుణముగ నోరుగంటి ప్రాంతమని తలఁచిన నిర్దోషమగునని నాయూహ.

ఈతని జీవితకాలము:— పిడుపర్తిసోమన తనపద్యబసవపురాణమునఁ జెప్పిన ప్రశ్నాసముద్రుఁ డోరుగంటి బసవపురాణ శ్రవణకథను

బట్టియు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, ప్రతాపరుద్రుని మంత్రియు, తన శిష్యుఁడునైన యిందులూరి యన్నయచే పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయ కిప్పించిన డోకిపఱ్ఱగ్రహారము నడుమ నంకిలిపడగా కొప్పయ మనుమఁడు ప్రౌఢరాయునిచేఁ దిరిగి పడసిన విషయకాలమును (చూ. పద్య. బ. పు. ఆ I పీఠిక. ప 54) బట్టియు, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు క్రీ.శ. 1292 నుండి 1326-వ సం॥ వరకు రాజ్యము చేసిన ప్రఖ్యాత ప్రతాపరుద్రుని కాలమువాఁడని కందుకూరి వీరేశలింగముగారు కవులచరిత్ర ప్రథమముద్ర ణమున వ్రాసిరి. కాని వారెంకేమియు నుపపత్తులు చూపలేదు. వే. ప్రభా కరశాస్త్రిగారు గూడ బసవపురాణ పీఠికయందట్లే మొదట తలంచియు, తర్వాత దీనికంటె బలమైనదని యెంచి వేరుకారణముతో దానిని పూర్వ పక్షముచేసి పెడదారిని పట్టిరి. కం. వీరేశలింగముగారు కవులచరిత్ర పరి ష్కరణ ముద్రణమున తమపూర్వభావమును మార్చికొని ప్రభాకరశాస్త్రి గారి వలె నీ కవి క్రీ. శ. 1220 పూర్వమువాఁడని తెల్పిరి. ఆవాదమిది. కర్ణాటభాషలో నుద్భటుని కావ్యమందు, వృషభస్తవము చేసిన సోమనను పొగడిన సోమరాజనుకవి క్రీ. శ. 1222 లో నున్నట్లు కర్ణాట కవిచరిత్ర కారుఁడు వ్రాయుటచే పాల్కురికిసోమన యంతకుఁబూర్వుఁడుకావలయు నట. దీనిని వేదప్రమాణముగనంగీకరించి యితరాంతర బాహ్యప్రమాణము లనుగూడ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తదనుగుణముగ వ్యాఖ్యానము చేసిరి. బసవపురాణమున,

> " పండితారాధ్య కృపాసముద్గతుఁడు......................
> కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు "

అని సోమన రచించుటచే, కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు పండితారాధ్యుని శిష్యుఁడైన సమకాలికుఁడనియు, బసవన పండితారాధ్యులు క్రీ.శ. 1170 నాఁటికే లింగైక్యమొందుటచే వారిశిష్యులతో సంభాషించిన మనకవి

1190 సం॥ దాటి యుండదనియు, పండితారాధ్యచరిత్ర రచనాకాలమునకు పండితుని పుత్రపౌత్ర శిష్యులు సజీవులై యున్నారని భావించి, పాల్కురికి సోమన క్రీ. శ. 1132 నుండి 1198 సం॥ వరకు జీవించియున్న రుద్రదేవుని కాలమువాఁడని నిర్ధారణచేసి, రుద్రదేవునే, చరిత్రజ్ఞానము విశేషముగా లేనట్టి పిడుపర్తి సోమన పాల్కురికి సోమనాథకవి కాలమునకు చాలాతర్వాత జీవించి యుండుటచే, తెలియక ప్రతాపరుద్రుఁడని పేర్కొనెనని సమాధానపఱచిరి. కాని యీమతమునకు ప్రతిబంధకములు చాల యున్నవి. పండితారాధ్యచరిత్రమున,

> " పేరెక్కఁదగిన శ్రీబెలిదేవివేమ
> నారాధ్యులను పరమారాధ్యదేవు
> మనుమని శిష్యుఁడ "

అని రచించుటచే నీవేమనారాధ్యుఁడు పండితారాధ్యుని సమకాలికుఁడు గాన నీకవి వారల తర్వాతవాఁడు కావలయునేకాని, బసవ పండితారాధ్యుల జీవితకాలములో నుద్భవించియుండుటకు వీలులేదు. మఱియు పండితారాధ్య చరిత్రావసానమున, పండితుని కుమారుఁడైన కేదారయ్యపుత్రచతుష్టయముయొక్క,

> " గురుచతుష్క మాత్మసంతాన
> తనయపరంప రోత్తరపరంపరలు,
> పరిచిత గురు పరంపరలు తేజరిల్ల "

అనియు; పండితుని సమకాలమువాఁడైన ఇవటూరి సోమనాథయ్యగారి పుత్రత్రయము,

> " గురుత్రితయాన్వయ తనయ,
> తనయపరంప రోత్తర పరంపరలు
> ప్రభుతర గురుపరంపర తేజరిల్లె "

అని సోమన రచించుటచే, పండితారాధ్య పాల్కురికి సోమనల మధ్య ననేకతరములు గడిచినట్లు గనఁబడుచున్నది. కావున

" పండితారాధ్య కృపా సముద్గతుఁడు
కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు "

అనఁగా పండితు నుపాసించుటచే పుట్టిన యని యర్థము చెప్పవలయును.

మఱియు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు క్రీ. శ. 1180 సం॥ తర్వాతి వాఁడు గానిచో, ననఁగా బసవ పండితారాధ్యులకు నితనికి సుమారు 20సం॥అంతరమున్నచో నితఁడు వారిని ప్రత్యక్షముగనే యెఱిఁగియుండును. కాని వారి చరిత్రమును బసవపురాణమున తెల్పినట్లుగ,

" అసదృశంబై యొప్పు బసవపురాణ
మొసకంబుతోఁజెప్ప నిష్టమయ్యెడిని,
వర కథాసూత్రంబు వెరవెఱింగించి
చరితార్థుఁ జేయరే కరుణతో ననుచు. "

బసవనను గూర్చి తన యజ్ఞానమును వెలిబుచ్చెఁడు కదా. మఱియు నీతని ప్రథమ కృతియైన 'అనుభవసార' ప్రారంభమందు పండితుని స్తుతించినాఁడు గాని బసవని స్మరింపనైనలేదు. మిగిలిన కావ్యములందు పండితుని కంటె బసవని విశేషగౌరవ ప్రపత్తులతో స్తుతించినాఁడు. కాన ననుభవసార రచనాకాలమునకు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు బసవని పేరైన వినియుండఁడు. అందుచేతనే బసవపురాణమున నట్లువ్రాసియుండును.

ప్రస్తుతకాలమున గాంధికంటె 20 సం॥ చిన్నవారగు స్వదేశాభిమానులును, గాంధియందభిమానులు నతనినెఱుఁగక, చూడక యుండ గలరా! అట్లే వీరశైవమతాభిమానియు, బసవాభిమానియునైన సోమన యతనికంటె 20 సం॥ చిన్నవాఁడే యైనచో తానే ప్రత్యక్షముగా నతనిని

దర్శించి యెఱిఁగియుండెడి వాఁడుగాని పరోక్షజ్ఞానముతో నతనికిఁ బనియుండెడిదికాదు. పండితారాధ్యుఁడు బసవన దూతలతోఁ సంభాషించి, యతనిని ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుటకు ప్రయత్నించెను కదా. కాన బసవనకాలమున సోమన జీవించియుండె ననుట పొసగదు.

మఱియు, వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, సోమనాథుని గురువును నిర్ణయించు నపుడు చూపిన ప్రమాణవాక్యమగు (చూ. బ. పు. పీ 14 పుట)

> " పేరెక్కఁదగిన శ్రీబెలిదేవి వేమ
> నారాధ్యులను పరమారాధ్య దేవు
> మనుమ శిష్యుఁడ "

అని పాల్కురికి సోమన, పండితారాధ్య చరిత్రమున రచించిన వాక్యములతని కాలనిర్ణయముపట్ల ప్రభాకరశాస్త్రిగారేల గ్రహింపలేదో తెలియదు. గ్రహించినచో నితఁడు 1190 తర్వాతివాఁడు గాఁడని వ్రాయుట సాహసము. లేక యిది వారి మతమున, కాలనిర్ణయమునకు ప్రమాణముగ లేదేమొ. సోమన 1190 తర్వాతివాఁడు గానిచో పండితారాధ్యు లింగైక్య కాలమగు 1170 సం॥ నకు సోమన కథమపక్షము 30 సం॥ వయస్సుండును. అప్పటికి పండితునికి సుమారు 60 సం॥ వయస్సు గల్గిన వేమనారాధ్యుఁడు, 70 సం॥ వయస్సువాఁడై యుండు ననుకొనినచో, నతనిమనుమడు 20 సం॥ వాఁడు కాఁదగును. ఇతఁడు, 30 సం॥ వయస్సుగల సోమనాథునకు గురువగుట యసంభావ్యము. కాన గురువు 35 సం॥ ప్రాంతమున శిష్యుఁడు 15 సం॥ వాఁడగుట సుసంభావ్యము.

సోమనాథుఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని గాలమగు క్రీ. శ. 1291-1323 మధ్యకాలమువాఁడగుచో, పండితారాధ్యుని లింగైక్యకాలమగు 1170 సం॥ నకు 120 సం॥ పైగా జరిగి, పండితుని తర్వాత 5, లేక 6 తరములు జరుగును. కాన సోమన వేమనారాధ్యుని మనుమనికి

శిష్యుఁడనుటకు, వేమనారాధ్యుని 5, 6 తరముల మనుమఁడని యర్థము చెప్పికొనవలెను. బహిస్సాక్ష్యముకంటె సోమనవాక్యములగు నంతస్సాక్ష్యమే యెక్కువ ప్రమాణము. సోమనగురువు యొక్క తాతయగు వేమనారాధ్యుఁడు, పండితారాధ్యచరిత్రమున పేర్కొనఁబడినవాఁడు గాడని, డా. చి. నారాయణరావుగారివలె వాదించుచో, (చూ. పం. చ. పీఠిక, పుట, 17.) 'పేరెక్కఁదగిన శ్రీబెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడ' ని సోమన తెల్పుటచే, నతఁడు, తానురచించిన పండితారాధ్య చరిత్రమున ప్రసిద్ధుఁడై, పండితునకు సమకాలికుఁడైన వేమనారాధ్యుఁడేకాని, తత్పూర్వుఁడుగాని, తత్పరమందున్నవాఁడు గాని కాదఁగఁడు. అట్లే యగుచో నప్రఖ్యాతుని మనుమని శిష్యుఁడని చెప్పికొనుట కంటె, గురువుపేరును మాత్రమే చెప్పి కొనును కదా.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు- తన శిష్యుఁడైన పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయకు ప్రతాపరుద్రుని మంత్రియు తనకు శిష్యుడునైన యిందులూరి అన్నయప్రెగ్గడచే నిప్పించిన డోకిపఱ్ఱగ్రహార మతని మనుమఁడగు పెద్ద సోమయ్య కాలమున నంకిలి పడగా ప్రౌఢదేవరాయల సాయమున తిరిగి సంపాదించెనని పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తనపద్య బసవపురాణమున చెప్పెనుకదా. మొట్టమొదట నాయగ్రహారమును బడసినది ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యపరిపాలన కాలమందలి క్రీ. శ. 1309 సం॥ మగుచో, తరమునకు 30 సం॥ చొ॥ చూచినచో పెద్దసోమన కాలము 1399 లేక 1410 అగును. ఈకాలముననే మొదటి ప్రౌఢదేవరాయలు విజయనగరమున రాజ్యము చేయుచుండెను. కాన నీకాలము గూడ తగినట్లు సరి పోవుటచే పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలము వాఁడనుట స్పష్టము. త్రికాలవేదియగు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ప్రతాపరుద్రుని దేశము త్వరలో తురుష్కాక్రాంత మగుననియుఁ జెప్పెను.

మహమ్మదీయులు మొట్టమొదట కాకతీయ రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చినది క్రీ. శ. 1302 — 1303 సం॥ న. అప్పుడు కాకతీయులే గెలిచిరి. తిరిగి 1309 సం॥న తురకలు దండెత్తి రాఁగ ప్రతాపరుద్రుఁడు వారితో సంధి గావించుకొని కప్పముకట్టుట కంగీకరించెనట. కడకు 1323 సం॥ న తురకలు మరలదండెత్తివచ్చి ప్రతాపరుద్రుని డిల్లీనగరమునకు పట్టుకొనిపోయిరి. తురుష్కులు కాకతీయరాజ్యముపై దండెత్తివచ్చిన కాలముగూడ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు చెప్పినకాలమునకు సరిపోవుటచే సోమనాథకవి ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలమువాఁ డనుట రూఢియగుచున్నది. ఓరుగల్లున స్వయంభూ దేవాలయమున బసవపురాణ శ్రవణమునకు వచ్చినది ద్వితీయప్రతాపరుద్రుఁడే యనుటయు దీనివలన నిశ్చయము.

ఇందులూరి అన్నయమంత్రి పెదతండ్రియగు సోమయ తనూజుడైన మనుమ గన్నయ వంశమునఁ బుట్టిన గణపతిదేవుఁడు రచించిన శివయోగసారమున నిందులూరి వారివంశము విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. అన్నయమంత్రి పెదతండ్రియగు సోమయ కొలనిమండలికులను జయించుటచే నాతని వంశమునకు కొలనివారను పేరు వచ్చెను. అన్నయమంత్రి తండ్రి పెదగన్నయ, తల్లి గౌరమ. కాకతీయ గణపతిదేవుని కుమార్తెయగు రుద్రాంబకును, చాళుక్య వంశములోనివాఁ డగు వీరభద్ర మహారాజునకును గలిగిన రుయ్యాంబ నిందులూరి యన్నయమంత్రి వివాహమాడెను. కాన నితఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రునకు పినతల్లిభర్తయై, రాజునకు మంత్రియు దండనాథుఁడునుగా నుండి మహమ్మదీయుల దండయాత్రల కాలమున నున్నవాఁడనుట స్పష్టము. ఈతఁడు పరమ శివభక్తుడై పాల్కురికి సోమనాథునకు శిష్యుఁడయ్యెను.

త్రిపురాంతక మందలి త్రిపురాంతకేశ్వరాలయమున చీకటిమిద్దె యుత్తర గోపురపు గోడమీఁద నీ యన్నయమంత్రి క్రీ. శ. 1291 సం॥ న

త్రిపురాంతకేశ్వరుని కఖండ దీపారాధనము నిమిత్తము 50 ఆవుల దానము చేసినట్లు శాసనమున్నది. (Ep. Coll, 238 Of 1905) మఱియు నీ యిందులూరి యన్నయమంత్రియే భీమేశ్వరస్వామికి 500 నిష్కములను సమర్పించి దాక్షారామాలయమున శాసనమును వ్రాయించినాఁడు. (S. I. I. Vol IV, No. 1307) ఇది క్రీ. శ. 1293 సం॥ నాఁటిది. గోదావరి జిల్లా పలివెల శ్రీ కొప్పేశ్వరస్వామి యాలయమున కాకతి ప్రతాపరుద్ర మహారాజు రాజ్యము చేయుచుండ నాతని మహాప్రధాని యన్నయప్రెగ్గడ కభివృద్ధికి గాను క్రీ.శ. 1317 సం॥న చేసిన దానమునకు శాసనముగలదు. (S. I. I. Vol, V No. 1.) శివరాత్రి కొప్పయ్య కన్నయమంత్రి డోకిప అగ్రహారము నిర్పించిన శాసనముగూడ దొరక వచ్చును. ఈ శాసన ప్రమాణమును బట్టి గూడ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యపరిపాలన కాలమున నుండెననుట స్పష్టము.

కవివైదుష్యము:— ఈతనిపాండిత్య మపారము, నపూర్వము, నసమానము, సర్వతోముఖమునై యితఁడు సర్వజ్ఞుఁడుగా గనిపించు చున్నాఁడు. ఈతనికి చతుర్వేదములు, షట్ఛాస్త్రములు, నష్టాదశ పురాణములు, చతుఃషష్టికళలు, విద్యలు, కావ్యనాటకాలంకార శాస్త్ర ములు, కవితామర్మము, వివిధవేదాంతశాఖలు, భాష్యములు, వివిధమత సిద్ధాంత సంప్రదాయములు, బహుభాషలు, ననేకదేశ సాంఘికాచార ములు, నానావిధాహార విహారవేషవైఖరులు, లోకవ్యవహారము మొద లైనవన్నియు తెలియునని యీతని సోమనాథభాష్యము, చతుర్వేద సారము, పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలైనవి చాటుచున్నవి. ఇట్లని యీతఁడు కేవలము వైదిక ఛాందసుఁడుగాక, పరమలౌకికుఁడు. ఒక విధముగ పండితారాధ్యునికంటె నెక్కువ ప్రజ్ఞాపాండిత్యములుగల కవి శ్రేష్ఠుఁడుగ నితఁడు గనిపించుచున్నాఁడు.

ఈ పాండిత్యమంతయు వీరశైవమతమునకుఁ బ్రాముఖ్యముఁ గూర్చుటకును, పరమతముల ఖండించుటకు, నాయా గ్రంథములనుండి ప్రమాణవాక్యముల నుదాహరించుటకు, కొన్నింటికి తన శైవమతాను కూలముగ ననువదించి వ్యాఖ్యానము చేయుటకు నిష్టమువచ్చిన ట్లుప యోగించుకొనెను. మఱియు బహుభాషలందు రసవత్కవిత్వము వ్రాయఁగలవాఁడు. ఇన్నింటియం దితనికి మిడిమిడి జ్ఞానముగాక లోఁతు వైశాల్యముగల కూలంకష పాండిత్యముగలవాఁడు. శ్రీనాథాదుల కంటె గూడ నెక్కువ పాండిత్యము గలవాఁడితఁడు. దీనికిఁదోఁ డితఁడు పరమ నియమ నిష్ఠాగరిష్ఠుండు. ఇది బాహ్యాటోపమునకుఁ గాక త్రికరణశుద్ధ మైనది. తాను విశ్వసించిన వీరశైవమతముపైనను, తా నారాధించు దైవమగు శివునిపైన గల భక్తికి మితిలేదు. వానికిఁ దన ప్రాణధనాదు లైన సర్వస్వము త్యాగము చేయు నావేశపరుఁడు. అసలు వీరశైవ మతమే యుద్రేకభూయిష్ఠమైనది. ఈతని పాండిత్యమునకు పరవాదులు భయపడి వశ్యులయ్యెడివారు. ఈతనికి 'తత్త్వవిద్యాకళాకలాప కవితా సార' 'అన్యవాదకోలాహల, ప్రత్యక్షభృంగీశావతార' 'జైనమస్తక విన్యస్తశాతశూల కలితబిజ్జల తలగుండుగండ బిరుదశోభిత' యను బిరుదములు గలవు.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడిట్టి యపార పాండిత్యమును శ్రీనాథుని వలె పండితుల మెప్పునకు, రాజాదరణమునకు స్వపాండిత్యమును, కావ్య శిల్పమును ప్రకటించి, కావ్యప్రయోజనములైన 'యశసేఽర్థకృతే' త్యాదులకొఱ కుపయోగింపక, కేవల స్వార్థరహితుఁడై మతప్రచారార్థ ముపయోగించెను. కాన నీతని కావ్యములు ప్రజాసామాన్యములో నావేశముగల్గించి మతప్రచారము చేయుటకై రచింపఁబడుటచే, నా దృష్టితో వీనిని జూడవలయునుగాని, పాండిత్య ప్రకటనదృష్టితో విచారిం చినచో నాంధ్రశబ్దరత్నాకర కర్తవలె నీతని నికృష్టకవిగా పరిగణింప వలసి

వచ్చును. ఈతని కవిత్వప్రౌఢిమ, రచనావిధానము, లేక కూర్పు, భాషాశైలి మొదలైన వానియందుగాక, భావోన్మీలనము, నపూర్వ కల్పన, పాత్రపోషణము, రసౌచిత్యపోషణములు, కథాభాగముల పుష్టి వివిధభాగముల వర్ణనతో విషయము నేత్రములకుఁ గట్టినట్లు చిత్రించుట కథావస్తువుతో విగళిత వేద్యాంతరత్వమునుగూర్చి, తన్మయపూర్వక మైన రసావేశమును గూర్చుట మొదలైన వానియందు కాననగును. ఈతఁడు రచనావిధాన భాషాశైలులందు ప్రౌఢిమఁ గూర్చలేని యశక్తుఁ డెంతమాత్రము గాఁడు. కాని యట్లు వ్రాయుట యాతని సంకల్పము కాకపోవుటయేకాక, తనముఖ్యప్రయోజనమైన సామాన్యజనులకు సులభ గ్రాహ్యమై మత ప్రచారమునకు సాయపడు నుద్దేశము భంజకమగును. తన శక్తిని ప్రకటించుటకై మచ్చున కక్కడక్కడ నుద్రేక పూరిత సంద ర్భములందు ప్రౌఢముగ వ్రాసినాఁడుకాన నాదృష్టితో నీతని కావ్యములఁ బరీక్షింపఁదగదు. ఈతని కవిత్వాశయములు వేరు.

ఈతని కవిత్వాశయములు:—— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు దన కావ్యములను మతప్రచారమునకై తదనుగుణముగ రచించినను నందు కావ్యగౌరవ మేమియుఁ గొఱతపడనీయక బాగుగ పోషించినాఁడు. అత నికిఁ గవిత్వమును గూర్చి మంచి యాశయములు నాదర్శములు గలవు. ఇవి కొంతవఱకు నన్నెచోడుని యాశయములఁ బోలియున్నవి. నన్నె చోడుఁడు దన కుమారసంభవమున, .

చ॥ సరళముగాఁగ భావములు జాను తెనుంగున నింపు పెంపుతోఁ
బిరిగొన, వర్ణనల్ ఫణితి పేర్కొన, నర్థము లొత్తగిల్ల, బం
ధురముగఁ బ్రాణముల్ మధుమృదుత్వ రసంబునఁ గందళింప, న
క్షరములు సూక్తులార్యులకుఁ గర్ణరసాయన లీలఁగ్రాలఁగ॥ 1. 35

సీ॥ 'దేశిమార్గంబులు దేశీయములుగా,నలంకారములఁ దానలంకరింప,శైలి,

అని తెల్పినాఁడు. కాని, యితని కావ్యము మాత్ర మీయాదర్శముల బరిగ ణింపక నన్నయాది కవులవలె మార్గభక్తియైన సంస్కృతపద్ధతి యందే నడచినది. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు మాత్రము తా నుద్దేశించిన కవిత్వ నియమములను బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలోఁ దప్పక యవలంబించి చూపినాఁడు. ఇతఁడు బసవపురాణమున,

"ఉరుతర గద్యపద్యోక్తుల కంటె
సరసమై పరగిన జాను తెనుంగు
చర్చింపఁగాఁ సర్వసామాన్య మగుటఁ
గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కిదై వారఁ
దెలుఁగుమాట లనంగ వలదు, వేదముల
కొలఁదియగాఁ జూడుఁడిల నెట్టులనినఁ" 1. పుట 5.

అని తెల్పి మఱియు పండితారాధ్య చరిత్రమున,

ఒప్పదు ద్విపదకావ్యోక్తి నావలవ
దారూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వ సామాన్యంబు గామి
జాను తెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు
నట్టులుఁగాక కావ్యప్రౌఢిపేర్మి
నెట్టణ రచియింప నేర్చినఁజాలు
నుపమింప గద్యపద్యో దాత్త కృతులు
ద్విపదయు సమమ భావింప నెట్లనిన" దీక్షాప్ర. పుట 18.
"తేట తెనుంగున ద్విపద రచింతు" ,,

ఈతఁ డుపయోగించినఁ 'జాను తెనుఁగు' పదమునకు సమ సంస్కృతోక్తి యని కర్ణాటకలాక్షణికు లుపయోగించుకొనిరి. పామరులకు దెలియు

టకై యితనికిట్టి శైలి యవలంబింపవలసి వచ్చినది. కాని నన్నెచో డున కీ మతప్రచార ప్రయోజనము పట్టలేదు. అతనిది కావ్యశిల్పదృష్టి.

సంస్కృతభాషయం దనుష్టుప్ ఛందము రచించుటకు, చదువుటకు, నన్వయముచేసికొనుటకు గూడ బహు సులభముగ నుండును. మఱియు వాల్మీకి రామాయణము నీఛందమున వ్రాయుటచే నయోధ్యలో శ్రీరాముని యెదుట కుశలవులు గానముచేయుటకుఁ గూడ ననువుపడినది. అటువంటి లఘువైన ఛందముగల్గి పాడుటకనువైనది తెలుగుభాషలో ద్విపద. ప్రాచీన దేశీయ వాఙ్మయమగు తోలుబొమ్మల వాండ్రపాటలు, స్త్రీల పాటలు, పడవవాండ్రపాటలు, గొల్లసుద్దులు మొదలైన పామర జనుల రచనములును, పండితారాధ్య చరిత్రలోఁ జెప్పఁబడిన,

"ఆనందగీతంబు లర్థిపాడుచు శి,
వానందలీలలనలరి యాడుచును
శంకరగీతముల్ సరసఁబాడుచును,"

మహిమ ప్ర. పుట 176.

ఆనందగీతములు, తుమ్మెద పదములు, ప్రభాతపదములు మొదలైనవి కూడ నీ ద్విపదలును తద్వికారములు మాత్రమే యైయున్నవి. కాన నీ ద్విపద సర్వసామాన్యమైన దే కాని క్రొత్తదికాదు. పూర్వ మీ ఛందమున పామరవాఙ్మయము మాత్రమేయున్నది. కాని యంతకుఁబూర్వము పండితుఁడెవఁడు నీఛందమున కావ్యముల రచించలేదు. మఱియు నన్నయాదుల భారతాదులు వృత్తరచనతోఁ గూడుకొని సంస్కృత భూయిష్టమైన రచన గలదగుటచే, నా ప్రాచీన వాఙ్మయమునుగూడఁ గప్పిపుచ్చినది. సంస్కారశూన్యమై, పండితానాదరమై, ప్రాచీనకాలమునుండి దేశమున జీర్ణమైయున్న గేయరచనమును, సర్వజనాదర పాత్రముచేసి, సారస్వత గౌరవము గూర్చి, యందు కావ్యరచనమును జేసిన ప్రప్రథముఁడు

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. ద్విపద కవిత్వమున కీతఁడు చేసినమేలిది. ఈతఁడు దీనివలన నాశించిన ప్రయోజనము వేఱొకటి గలదు. గేయము వలె పాడుటకై యీ ద్విపద యనేక ప్రదేశములందు జంగమ కథలుగా పాడఁబడి మతప్రచారమున కుపయోగించును. గేయమున గానముగూడ మిశ్రమగును గాన, గానము జనసామాన్యమును బహు సులభముగ వశ్యులఁజేసి యుద్రిక్తులఁ జేయునుగాన, మతప్రచారమున కిది బహువిశేషముగ ప్రయోజనకారి యగును. దీనికిఁదోడు ద్విపదకు పావనత నారోపించి, పండితారాధ్య చరిత్రమున,

"ఐహికాముష్మిక ద్వి, పదహేతువగుట ద్విపదగాఁగ పఱఁగు"

అని యతిశయోక్తి గూర్చినాఁడు.

ఇట్లని యితఁడు దేశీయపద్ధతి, దేశీయఛందమున రచించిన మాత్రమున కావ్యమర్యాదలను, నాలంకారిక లక్షణములను వీటఁబుచ్చలేదు. ఈతఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున,

"సత్కృతి యన నూత్నసంగతి దనర,
తొమ్మిది రసములు దులుకాడు దాని,
యిమ్మడి వర్ణన లెసగంగ ద్విగుణ
మగు నలంకారంబు లసలారు దాని,
ద్విగుణార్థ భావముల్ దీటుకొనంగఁ"

ఈ యలంకారముల నన్నింటెని కవి తన కావ్యముల చక్కగ నుపయోగించుకొనెను. నన్నెచోడుఁడు గూడ నీతనివలె ముప్పదియా రలంకారములనే పేర్కొనెను.

"దశప్రాణంబుల పరిపూర్ణంబై, నవరస భావభరితంబై షట్త్రింశ దలంకారాలంకృతంబై, రమణీయంబైన"

కుమారసంభవము I. 45.

మఱియు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున,

"జాతులు రచనాప్రణీతులు గావ్య
నీతులు రీతులు నేతు లుట్టంగ
వరకవు ల్గొనియాడ వర్ణనకెక్క
ధరఁజెప్పఁ గృతియు నుద్యత్కృతిగాక"

అని రచించెను. ఇఁక సంస్కృతాలంకారికులు పది కావ్యగుణముల మాత్రమే వివరింపఁగ, సోమన యీక్రింది విధముగ 49 దింటిని పేర్కొనెను.

"సరళత సరణి, ప్రసన్నత సెన్ను । పరిణతి గణపద పద్ధతి శబ్ద
శుద్ధి, ప్రయోగప్రసిద్ధి, గళా । సమృద్ధి నాను డి, వడిమితి, రతి యర్థ
పుష్టి, నైజము, రసపుష్టి, వినూత్న । సృష్టి, విశేష్య విశేషణశ్లేష
సొంపు సుకుమారత పెంపు మాధుర్య । మింపు, మృదుత్వంబు నింపోజ ఋజువు
యమకంబు, గమకంబు యతిగతీ గార । కము, పూరకము, గ్రియ కాంతి విశ్రాంతి
రంగు బెడంగు, మెఱుంగు సమాన । సంగతి యక్షరశయ్య సంఘటన
నిపుణత, రసికత, నెఱి, సమాధాన ముపమాన మవధాన ముత్ప్రేక్ష లక్ష్య
లక్షణవ్యక్తి, యలంకారయుక్తి । దళిత,సుమతి, విచక్షత యనిన"

ఈవిధముగ ప్రాచీనాలంకారికులు నిర్దేశించిన వానికి వీనికి కొన్ని భేదము లున్నవి. అట్లే యాలంకారికులు కావ్యదోషములను పది తెల్పగా నితడు 25 గా పెంచుటయే కాక గొన్ని మతభేదములఁ గూఁడ గూర్చెను. అందివి,

"జల్లి, పూరక, మపశబ్ద మక్రమము । వొల్లవిక్రియ జడ్డువాడ, వసంఘ
టన గాకు, వ్యర్థం బసంగతి, విరసంబు । వైకల్య, మత్యుక్తి వైరిపదము

దల విరుపన మగ్రత, శిథిలబంధ । మొలు, పబంధమ్ము, గ్రామ్యోక్తి కంఠ
కము, ద్రాస, ఛందోవిరుద్ధం బాదియగు ”

ఈవిధముగా నితఁడు కావ్యలక్షణములందు గూడ స్వాతంత్ర్య మవలంబించినాఁడు. ఇందుచేఁ దన కావ్యము నిర్దుష్టముగా నుండవలెనని యాశించినాఁడు. కాని యితఁడు బసవపురాణమున (పుట 5) దెల్పిన

“ అల్పాక్షరముల ననల్పార్థ రచన
కల్పించుటయె కాదె కవి వివేకంబు ”

అను ధర్మము కావ్యమునకు ప్రశస్తమై ముఖ్యముగా నుండవలసినదై నను, దీనిని మాత్రము తనకావ్యముల నితనికి సమన్వయించుకొన సాధ్యము కాకపోయినది. ఈ సూత్రము ప్రకారము కావ్యరచన సాగించినచో నుత్కృష్టమై, వ్యంగ్యప్రధానమై, పండితైకమాత్రానుభవ యోగ్య మగును కాని సామాన్యజనులకు గ్రాహ్యముకాదు. అందుచే తన ముఖ్య ప్రయోజనమైన మతవ్యాప్తి సిద్ధించదు. కాన తన ముఖ్య ప్రయోజన మునకు భంజనమైన యా యుత్తమ కావ్యధర్మమును త్యజించి తనకావ్య ముల కేవలము వాచ్యప్రధానముగానే రచించినాఁడు. అందుచే నితఁడు వర్ణ్యవిషయములను సవిస్తరముగా, సంపూర్ణముగా, తనివి తీరునట్లుగా, స్త్రీబాలురకుఁగూడ కళ్ళకుఁగట్టి, శల్యాశల్యమునకు పట్టి యాకర్షించు నట్లుగా వర్ణించినాఁడు. ఇట్టి రచనచే పాఠకుల కావేశము గల్గును. ఇది కావ్యమునకు జీవకఱ్ఱ. ఈ కవితావేశమున ధారావాహిని యెచ్చటను కుంటుపడకుండ సాగును. అంతియేకాక యీతని కవితాధార పరుగు లెత్తునే కాని మందగమనము చేయదు. ఈ కవితావేశము భక్త్యుద్రే కముగలదై, గానప్రేరకముచేఁ తనివితీర వర్ణించిన దనుక నాపుటకుఁ గూడ సాధ్యముగాదు. దీనివలన కావ్యౌన్నత్యమునకు భంగము వచ్చి

నను నితఁడు లక్ష్యముచేయఁడు. ఈ విషయమున మాత్రమే యీతనికి పోతనకవి సామ్యము వచ్చును. కాని, పోతన కవిత్వమందుగల మృదు మధుర రచన మీతనియందు లేదు. ఈతని కవిత్వమువలె కొన్నిచోట్ల నైనను పోతనకవిత్వము పేలవముగ, రోకటిపాటగా నెప్పుడు నుండదు. ఈతని వర్ణనలు, ప్రబంధములందలి దీర్ఘమైన యష్టాదశ వర్ణనలవలె కథా వేగమునకుఁ గూడ నడ్డు తగిలినవి. కాని దానికిఁగూడ నితఁడు లక్ష్యము చేయలేదు. ఇట్లు తన ముఖ్యప్రయోజనమైన మతప్రచారమున కడ్డుతగిలిన ముఖ్య కావ్యలక్షణమై, కావ్యాత్మయనఁబడు 'వ్యంగ్య' రచనను గూడ తిరస్కరించినాఁడు. ఈతని జీవితమందలి 'నిర్లక్ష్యభావమే' యీతని కావ్యలక్షణ, భాషాలక్షణము లందుగూడ వ్యాపించినది.

ఈతని కృతులు — వాని వివరములు: — పద్యబసవపురాణ మున పిడుపర్తి బసవన పాల్కురికి సోమనాథుని కృతుల నిట్లుపేర్కొనెను.

సీ॥ బసవపురాణంబు, పండితారాధ్యుల
చరితంబు, నను భవసారమును, చ
తుర్వేదసార సూక్తులు, సోమనాథ భా
ష్యమ్ము, శ్రీరుద్ర భాష్యంబు, బసవ
రగడ, గంగోత్పత్తి రగడ, శ్రీబసవాఢ్య
రగడయు, సద్గురురగడ, చెన్న
మల్లు సీసములు, నమస్కారగద్య
వృషాధిప శతకంబు, నక్షరాంక

తే॥ గద్యపద్యముల్, పంచప్రకారగద్య,
యష్టకము, పంచకము, నుదాహరణ యుగము,
నాదియగు కృతుల్ భక్తహితార్థబుద్ధిఁ,
జెప్పె నని భక్త సభలలోఁ జెల్లుచుండు. ॥ పీఠిక, 27.

ఇందులో (1) అనుభవసారము, (2) చతుర్వేద సారము (3) చెన్నమల్లు సీసములు (4) వృషాధిపశతకము (5) ఒక బసవోదాహరణము, (6) బసవపురాణము, (7) పండితారాధ్య చరిత్రమును మాత్రము తెలుఁగుకృతులు. ఇంక (1) సోమనాథ భాష్యము (బసవరాజీయము) (2) రుద్రభాష్యము (3) అష్టకము (4) పంచకము (5) నమస్కారగద్య (6) అక్షరాంకగద్య (7) పంచప్రకారగద్య (8) ఒక బసవోదాహరణమును సంస్కృతకృతులు. వీనిలో రుద్రభాష్య మింతవఱకు గానరా లేదు. మిగిలిన కృతులు కన్నడభాషలో వ్రాయఁబడినవి.

ఇవికాక తెలుఁగుబాసలో సోమనాథ స్తవమని మఱియొక గ్రంథము గలదని బండారు తమ్మయ్యగారు వాదించుచున్నారు. కాని తద్రచనను బట్టియది సోమనాథకృతి కాదని పలువురు విశ్వసించుచున్నారు. మఱియు కర్ణాటమందలి సోమేశ్వర శతకము గూడ సోమనాథకృతి యనుటకు వీలులేదు. మిగిలిన వేవియు నీతని కృతులని దృఢముగ చెప్పలేము.

అనుభవసారము :— రచనాశైలీ విభేదములఁబట్టి యిది సోమనాథుని ప్రథమకృతిగా గోచరించుచున్నది. (చూ. రజతోత్సవ సంచిక. 168. పుట.) ఈ గ్రంథశ్రోత గోడఁగి త్రిపురారియను మిత్రుఁడును, భక్తుఁడును. ఇందు కథారూపమైన యితివృత్త మేదియులేక 234 పద్యములుగల్గి, గురుభక్తిమహిమ, భక్తిస్వరూపము, భక్తిలక్షణము, శివపూజావిధానము, ఇష్టలింగార్చనావిధి, జంగమసేవ, షట్స్థల వివరణము మొదలగు శైవధర్మములు దెలుపఁబడినవి. ఈ గ్రంథమును సోమనాథుఁడు, నన్నయవలె వృత్తములతో రచించి, క్రౌంచపదము, మాలిని, వనమయూరము మొదలగు విశేషవృత్తములఁ గూడ నిందు వాడెను. ఇందుచేతను, కవితాశైలిని బట్టిగూడ చూడఁగ బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రముల రచించునాఁటికి భాషయందు, ఛందమందు

గల్గిన దేశీయసంస్కార మనుభవసార రచనాకాలమునకు గల్గినట్లు గన్పడదు. ఈ గ్రంథమున సోమనాథుఁడు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని మూఁడు సీసపద్యములలో స్తుతించియు, బసవనిపేరైన నెత్తకుండుట యొకవిశేషము. ఇందుచే నీగ్రంథరచనా కాలమునకు బసవనిగూర్చి యితఁ డెరుఁగఁడని యూహింప వచ్చును. ఈకృతియం దితని యితరగ్రంథములందు గానఁబడు కర్ణాటాద్యన్య భాషాశబ్దములుగూడఁ గానరావు. శైలి కొంచె మెక్కువతక్కువగ నన్నయశైలివలె సంస్కృతపద మిశ్రమముగా నున్నది. ఈతని సీసపద్యము లేపాదమున కాపాదము విడివడి యుండి, శ్రీనాథునకు మార్గదర్శకములైనవి. మఱియు పోతన రచించిన సుప్రసిద్ధమగు పద్యమైన,

"సీ॥ మందార మకరంద మాధుర్యమునఁదేలు,
మధుపంబు లరుగునే మదనములకు,"

అను పద్యమునకు మూలమనునట్లు పూర్వమే సోమన యీ క్రింది పద్యము నిందు రచించెను.

సీ॥ సద్గురు కరుణా లసత్ప్రద భద్రుఁ డస్థిరరాజ్యవైభవ స్థితికిఁజనునె;
విస్తార భక్తిసంవిత సుఖార్ణవమగ్నుఁ, డితర సుఖశ్రేణి కిచ్చగిలునె;
నిత్యప్రసాద వినిర్మలామృత భోగి, స్వర్గోపభోగానుషక్తుఁ డగునె;
ప్రథిత లింగత్రాణమథన జీవన్ముక్తు, ...
గీ॥ భక్తజన హితార్థ పరమయోగ, భవ్య సౌఖ్యయోగ పరమానురాగ
సంసారదుఃఖ నాశ సత్కీపీశ॥ .... 163. పద్యము.

ఈవిషయమునే యింతకంటె స్పష్టముగ బసవపురాణ తృతీయాశ్వాస ప్రారంభమున సోమనాథుఁడు ద్విపదలలోఁ గూర్చినాఁడు.

"క్షీరాబ్ధిలోపల – గ్రీడించుహంస,
గోరునే పడియల నీరుద్రావంగఁ;
జూత ఫలంబులు–చుంబించు చిలుక,
భూతి బూరుగుమ్రాని – పండ్లు గన్గొనునె;
రాకామల జ్యోత్స్నఁద్రావు చకోర,
మాకాంక్ష సేయునే–చీకటి ద్రావ;
విరిదమ్మి వాసన – విహరించు తేఁటి,
పరిగొని సుడియునే – బబ్బిల విరుల;
నెఱుఁగునే యల దిగ్గజేంద్రంబు కొదమ,
మెఱపంది చనుసీక నెరుగవు గాక,
యరుదగు లింగ సదర్థుల యిండ్ల,
సరవుఁడ నాకొక సరకె యర్థంబు ॥

ఈవిధముగ పాల్కురికి సోమనాథుని కవిత్వరచన యనేక భావికవులకు

బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు : — ఆంధ్రవాఙ్మయము లక్షణ గ్రంథములందేకాక, పురాణకావ్యనాటకాది గ్రంథరచనమందు గూడ విశేషముగ సంస్కృత వాఙ్మయము మీఁదనే యాధారపడి యున్నది. ప్రారంభముననే నన్నయ భారతమును సంస్కృతమునుండి నాంధ్రీకరించినాఁడు. నన్నయకుఁ బూర్వ మందలి దేశీయ వాఙ్మయమగు పాటలు, పదములు, గేయములు మొదలైనవేవియు నేఁడు గానరావు. తమిళాది భాషలం దట్టివి జాగ్రత్త పరుపఁబడినను, తెలుఁగున నవి గ్రంథస్థము గాలేదు. కాన రూపుమాసినవి. నన్నయ తర్వాత నాంధ్రకవు లందరు నన్నయ మార్గమునే యవలంబించి, సంస్కృత పురాణములనో, తదంతర్భాగములనో భాషాంతరీకరించి, మూలకథనే కాక, మూలమందలి వర్ణన

ములు, భావములుగల పద్యములను సంస్కృతి వృత్తములలోనే యాంధ్రీకరించి, సంస్కృతమునకుఁబూర్తిగ, దాస్యముచేసి దాని ననుకరించిరి. అందుచే నాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ బ్రత్యేక వ్యక్తిత్వము లేకపోయినది. ఆంధ్రకవులలో స్వాతంత్ర్యమును జూపినవారు బహుస్వల్ప సంఖ్యాకులు. కేవలము భాషాంతరీకరణమును మాని పురాణాంతర్భాగ గథను గైకొని, యష్టాదశ వర్ణనలను నవరసంబులను గూర్చి, సందర్భోచితముగ పాత్రరస పోషణమునుజేసి ప్రబంధముల వ్రాయుట కృష్ణరాయుని కాలమున నల్లసాని పెద్దన మూలమున ప్రారంభమై, నూతనోత్తేజముగల్గినది. కాని యదియు సంస్కృతమార్గమునే యవలంబించినది. అందు కథ, వర్ణనా విధానము, శైలి, వృత్తములు మొదలైనవన్నియు సంస్కృత పద్ధతినే గ్రహించినవి. కాని యాంధ్రవాఙ్మయమున సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యమును జూపి, యాంధ్రతాముద్రనువేసి, జాతీయఛందమున, దేశీయమార్గమున గ్రంథ రచనముచేసి, సమకాలీనుల తిరస్కారముల కెదురించి, వారి సాంప్రదాయములకు, సాంకేతికములకు నెదురీది జాతీయముద్ర నొసఁగిన ప్రథమకవి పాల్కురికి సోమనాథుఁడే.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు భక్తియందు తన్మయము చెందిన కవితావేశపరుఁ డగుటచేతను, గొప్పపండితుఁడై, కవితామర్మమెఱిఁగిన వాఁడగుటచేత, నేరసమును వర్ణించిన నది సహజముగ నుండి, యే యలంకారమును గూర్చిన నది యుచితముగనొప్పి, వస్తువర్ణనములన్నియు నేత్రములకుఁ గట్టినట్లుండి, యెంతమాత్రము కృత్రిమములుగ దోఁచక, స్వభావసిద్ధములును, నప్రయత్న పూర్వకములునై, భావప్రవాహము నెక్కడ కుంటుపడనీయ కుండెను.

ఈకవి కావ్యవస్తువైన కథ నే సంస్కృతపురాణమునుండి గ్రహింపక దేశీయ చరిత్రనుండి గ్రహించి, యా కథానాయకులను మహానాయక లక్ష

ణోపేతులఁ జేసినాఁడు. బసవేశ్వర పండితారాధ్యు లీశ్వరభక్తులు మాత్రమే కాక ప్రమథుల యవతారమట, శివునితో సమానమైన శక్తి గలవారట. శివబసవేశ్వరుల సంబంధమును కవియిట్లు నిరూపించినాఁడు.

ద్వి. బసవండు కేవలభక్తుఁడే తలఁపంగ
నసమాత్ముఁ డారూపమైనిల్చెగాక;
బసవఁడు వసుధపైఁ బ్రభవించు నంత
బసవని నరుఁడని పలుకంగఁ దగునె;
హరుఁడు నిరాకారుఁడై నచో బసవఁ
డరయంగ సాకారుఁడై చరియించు;
హరుఁడు సాకారుఁడై యలరుట నూచి
శరణుఁడై బసవండు సందులే కుండు;
శరణుఁడై బసవండు సందుసేకొన్నఁ
బరమ భక్తిస్థితి బసవన్న గొలుచు;
భక్తుఁడై లింగంబు ప్రకృతి సేకొన్న
వ్యక్తిగా బసవన్న వరవుఁడు సేయు;
పరమాత్మ రూపమాబసవఁడే యెఱుఁగుఁ,
బరమేశుఁ డెఱుఁగు నా బసవని రూపు.
సాలోక్య సామీప్య సారూప్య పదవు
లోలిని బొంద సాయుజ్యంబుఁజెంద
వచ్చుగా కిల బసవస్వామిగాఁగ
వచ్చునే పెఱపెఱవారల కెల్ల." ......బసవ పు. 5-6.

ఇఁక శివపండితారాధ్యుల సంబంధమును కవి యిట్లు వర్ణించినాఁడు.

ద్వి. "చిరతమోగుణ పరిస్ఫీతుండు శివుఁడు,
వరసత్వగుణ వికస్వరుఁడు పండితుఁడు,

అరయ నచరలింగ మా లింగమూర్తి
యరయఁగాఁ జరలింగ మా పండితయ్య;
అసమ లోకాధీశుం డంబికా ధవుఁడు;
అసమ లోకారాధ్యుఁడా పండితయ్య,
అఖిల లోక మయుండు హైమవతీశుఁ
డఖిల లోకాతీతుఁడా పండితయ్య;
లోకానుసారి త్రిలోచనుండిల న
లోకానుసార శీలుఁడు పండితయ్య;
అరుదగు లోకసంహారుఁడు శూలి,
కరుణమై లోకోపకారి పండితుఁడు;
అసిత కంఠుండు దా నసమలోచనుఁడు,
భసిత కంఠుండు శ్రీ పండితేంద్రుండు;
ఊర్ధ్వైక లోచనుం డుడురాజమౌళి,
యూర్ధ్వ ద్విలోచనుం డోగిఁబండితయ్య;
భక్తైక దేహుండు పరమేశ్వరుండు,
భక్తసత్ప్రాణుఁడు పండితస్వామి;
మల్లికార్జున నామి మల్లికార్జునుఁడు
మల్లికార్జున కీర్తి మల్లికార్జునుఁడు;
మహిలోనఁ బండిత మల్లికార్జునుని
మహిమలు వర్ణింప మనుజుల తరమె॥"

చ. 1. 5_7.

భాషాంతరీకరణకర్తలు మూలమందలి భావములనే గ్రహింతురు గాన వారికిమూలగ్రంథము మార్గదర్శికముగనుండి విశేషసాయమొనర్చును. ఒకవేళమూలమునకుఁ గొంతమెఱుగుపెట్టినను గూడ కవియుత్ప

దృశశక్తి, ప్రతిభ మొదలైనవి విశేషముగ వ్యక్తముగావు. కవికల్పనాశక్తియు, భావనాసామర్థ్యమును కేవలముత్పాద్యకావ్యములందలి వర్ణనావైచిత్రి, యలంకారరచనము, రసపాత్రౌచిత్యాదిపోషణములు, శైలి మొదలైనవానియందు ప్రకటింపఁబడును. ఈవిషయములందు తన గ్రంథములను రమణీయముగ రచించువాఁడు కవి, భాషాంతరీకరణములకన్న శ్రేష్ఠమగును. కాన నావిషయములను ప్రత్యేకముగ పరిశీలించి పాల్కురికి సోమనాథుని శిల్పనైపుణ్యమును నిర్ణయింపఁ దగును.

(1) బాహ్యాకారచిత్రణము:— సోమనాథకవి పాత్రల బాహ్యాకారరేకలను బహుస్వభావసిద్ధముగ చిత్రించును పండితారాధ్యచరిత్రమున శివుని చండాలవేషధారణవర్ణన మిట్టిది.

ద్వి. నలిదొడ్డరుద్రాక్షములు, దొడ్డపటిక
ములు, నూలమాని పూసలపేర్లుఁదాల్చి,
కులువెంద్రుకల వెడకొప్పులోపలను,
గలకంతుఁగట్టిన కరిగానిపింప
బలువుగా శివసూత్రముల వడగట్టి
మొలనరవణేదూటీ తలనలఁ జుట్టి,
యారెయుఁగత్తియు నట్టలుమూఁపు
పారెనల్ ప్రోకులు వలచేతనొక్క
సెంబళికోలయుఁజెన్నొంద శివుఁడు
సంబిత యంత్యజ భావంబుఁదాల్చి. పండి చ. ప్ర. II

ఇట్లే బసవపురాణమున శివుఁడు గొల్లవేషమును ధరించుట వర్ణింపఁబడెను.

ద్వి. ములుకత్తినుచ్చు కోకలుఁజూడఁగోడుపు
లలి తిత్తినిడి దొడ్డమొలఁ గచ్చకట్టి
గాలిదప్పపువెండ్రుకలు దూలియాడ
నీలవెట్టుచు నిటెమిటెమి చూచుచును,
గుక్కలఁబిలుచు చుటిక్కవెట్టుచు
నెక్కొన నొరగాల నిలుచుచుఁజనుచు,
గొడ్డలి బరిగమ్మికూటి కుండయును,
దుడ్డుఁ గోలయుఁబట్టి తోడితోడికొన్ని
మేఁకపిల్లలఁ దనచాఁకటి నిటికి
పీఁకదబ్బరవాటు విసిరివ్రేయుచును
కొన్ని మేఁకలరొప్పికొని వచ్చితుమ్మ
నున్నకాయల రాల్చియును నంతఁబోక ” బసవ III

ప్రకృతి వర్ణనమున నీతనికోడికూతను వర్ణించునేర్పు రమణీయమైనది.

ద్వి. తొలి కోడి కనువిచ్చి నిలిచిమైవెంచి
జలజలరెక్కలు సడలించి నీల్గి
గ్రక్కునఁగాలార్చి కంఠంబు విచ్చి
ముక్కున నీఁకెలు చక్కొల్పి, కడుపు
వెక్కించి, మెడసాచి, నిక్కి మిన్నూచి
కొక్కొరోకుఱ్ఱని కూయకమున్న పండితా. చరిత్ర II

ఇందు తెల్లవారిఝామున కూయుకోడి వివిధావయవవిక్షేపముల వైఖరిని వర్ణించి కండ్లకు కట్టినట్లుచేసినాఁడు కవి. ఇట్టి వర్ణనలను బట్టి కవికిఁగల సూక్ష్మమైన కవితాదృష్టి గాంచనగును.

(2) పాత్రపోషణము:— వీరశైవమతము భక్తిప్రధానమైనదికాన నీకావ్యములందు వచ్చుపాత్రలు విశేషముగాభక్తులే. కాని వారందఱు నచ్చులో పోతపోసినట్లొకే మాదిరిగ నుండక, ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వముతో, చైతన్యముగలిగి, వైవిధ్యముగూర్చిపాత్రపోషణముచేసి చూపినాఁడు. సోమనాథుఁడు తానుభక్తుఁడగుటచేతనే భక్తులహృదయమును యథావిధిగ వ్యాఖ్యానముసేయఁగలిగినాఁడు. ఈవిషయమున నీతఁడు పోతనకు మార్గదర్శకుఁడై నాఁడు. భక్తులలో స్త్రీపురుషులుగూడఁగలరు. వారు మిండ, ముగ్ధ, మూఢ, మొండి, ప్రౌఢాదిభేదములతోనొప్పి తదను గుణముగ పాత్రపోషణము చేయఁబడినారు.

బసవపురాణమున నాటవికుఁడగు కన్నప్పని ముగ్ధభక్తియతి హృదయంగమముగా నొనర్పఁబడి, ధూర్జటికవి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమందలి రచనకు వరవడియైనది. ఈకథావిషయముభయకవుల రచనలును పిడుపర్తికవులఁగూర్చిన యధ్యాయమున నిరూపింపఁబడినవి. ఇటువంటి ముగ్ధభక్తియే బెజ్జమహాదేవి కథయందును గాన వచ్చును.

ద్వి. ఎల్లనియోగంబు లెల్లబాంధవులు
నెల్లవారలు గల్గనిట్లు భర్గునకుఁ
దల్లిలేకుండుట దావిచిత్రంబు
దల్లిలేకది యెట్లు దానుదయించె ?
దల్లిసచ్చెనో కాక త్రైలోక్యపతికిఁ
జెల్లెబో ! యిట్లేమిసేయఁగవచ్చుఁ ?
తల్లిసచ్చినఁగాదె తానుడస్సితిని
ఎల్లవారికి దుఃఖమిట్టిదకాదె,
తల్లిగల్గిననేలతపసి గానిచ్చుఁ
దల్లిగల్గిన నేల తలజడల్గట్టు,

తల్లి యున్న విషంబు ద్రావనేలిచ్చుఁ ?
దల్లి యుండినఁ దోళ్లు దాల్పనేలిచ్చుఁ ?
దల్లి పాములనేల ధరియింపనిచ్చుఁ ?
దల్లి బూడిద యే తాఁబూయనిచ్చు ?
దల్లి పుచ్చునే భువిఁ దనయునిఁ దరియఁ
దల్లి పుచ్చునే సుతువల్లకాటికిని
తల్లి లేకుండిన తనయుండు గాన
ప్రల్లదుఁడై యిన్నివాట్లకు వచ్చెఁ
జన్నిచ్చి పలుమాఱు వెన్నయుఁ బెట్టి
పన్నుగా నిన్నియుఁ బాలును బోసి
యాఁకొనఁగా గడుపరసి పాలిచ్చి
సాకించి పెనుపదే జనని గల్గినను
దానింతవాఁడయ్యెఁ దల్లి లేకయును
దానెంత వెరుగునో తల్లి గల్గినను ?
పెండ్లిండ్ల నోముల పేరంటములను
బండువుదినములఁ బాటిజాతరలఁ
దగినపోడిమిసేయు తల్లి లేకున్న
వగవరే మఱి యొట్టిమగ బిడ్డలైన
నూరకుపేక్షించి యుండంగ దగునె ?
ఆరంగ దల్లినై హరుని నేనైన
నరసెదఁ గాక; యిట్లర లేక పెనుచు
తరుణియకాదెట్లు తల్లిగా నగుచు
ననయంబు బెజ్జ మహాదేవి దాన
జననియై పరమేశుఁ దనయుఁ గావించి ”

బసవ. III పుట 66_7

మఱియొక ముగ్ధభక్తి గొడగూచి పాత్రపోషణమునందుఁ గాన నగును (బసవ. పుట. 70) ఇఁక దీపదకళియారుని యందు మోటభక్తి (తలవెంద్రుకల జడతో దీపమును శివునకుఁ బెట్టుట) తో పాత్రపోషణము చేయఁబడినది. (బసవ. పు పుట 75). ఇటువంటిభక్తియందు తమోగుణ మధికమనిచెప్పవలసి వచ్చును. అసలు వీరశైవభక్తియే తామసిక భక్తి యని చెప్పవలయును.

(3) రసపోషణము:— పాల్కురికిసోమనాథుఁడు నవరసములను వీర శైవభక్తిప్రాయముగఁ జేసివర్ణించి, పోషించినాఁడు. కాని ప్రత్యేకభావ ములతో నితరకావ్యములందు చేయఁబడునట్లుచేయలేదు. ఈభక్తి ప్రతి పాదనమున సోముఁడనేకవిధములైన భక్తులనుగూర్చి, వైవిధ్యమును జూపి, వివిధరసములపోషించి నిర్వహించుట కవకాశముగల్గించినాఁడు. భక్తులలో మిండభక్తులు, మొండిభక్తులు, మూఢభక్తులు, ప్రౌఢభక్తులు, శిశుభక్తులు, స్త్రీభక్తులు మొదలైన వివిధములగువారినిగూర్చి, తదను గుణముగ రసపాత్రపోషణముల నిర్వహించినాఁడు. మానసిక ప్రవృత్తులగు రసపాత్రపోషణము లవినాభావసంబంధ ముండుటచే నవి కవి రచనమున పరస్పరము పోషింపఁబడుచుండును కదా.

శృంగారము:— ప్రబంధములలో వర్ణింపఁబడు శృంగారము వలె విప్రలంభసంభోగాదులు కాక పోయినను, మిండభక్తుల శృంగారమును సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమున గురుభక్తాండారి కథలో హృద యంగమముగ వర్ణించి, రతిశాస్త్రరహస్యములఁగూడ వివరించి తెల్పి నాఁడు.

ఉవిదదృగ్గోచులో — యొడ్డినయురులో,
ధవళాక్షిచూడ్కులో — దావాంకురములో,
మెలఁతకన్మెఱుగులో — మెఱుగులగనులో,

పాలంతి దృగంశులో — పాలయు దీపములో,
ముదిత వీక్షణములో — మోహపాశములో,
మదిరాక్షిచూపులో — మదనబాణములో,
లోలాక్షి దృగ్గుచు — లో కట్టు బంట్లో
బాల వీక్షణములో — పన్నినవలలో
యిల చోద్యమంచు నయ్యింతి దృగ్వీధి
తులం జిక్కులను బడియులం దొట్రుకొనుచు,
బసరింప నొండేల భాగ గక గొనలం
గుసుమాస్త్రు హతికి దాం గుఱియైతి, నూకి
పోరాదు, వెనుకకు రారాదు, గోలు
పోరాదు తాల్మి, బ లీకరాదు సతికి
నేమిసేయుదు నంచు నీశు భక్తుండు
దా మదినూహించి తప్పేమి దీన
నదియును భక్తురా లట్లును గాక
వదిగొను బ్రహ్మయు శైవ పురాణములను
నీతిదప్పక ' మైధునే రతా ' యనియు,
సూత సంహితయందు సురిచిరంబుగను
మఱి ' యత్సుఖం తత్సమర్పిత ' మ్మనియు
దఱిబ్రహ్మయుగావునం దనుంబొందినట్టి
సుఖము లింద్రియములం జొకకయుండ
సుఖమొగ్గి శివునకా సుఖములర్పించు
క్రమ మెఱిగినం జాలు, గాండు దుర్విటుండు,
శమ దమాదుల కంటెం జాల నుత్తముండు
నీక్షింప భక్తియం దిదియును నొక్క
పక్షంబు గావున భ్రాంతి యేలనుచు.

* * * *

* * * *

తక్కు వెక్కువ యని తన్నొల్లనేని
యొక్కప్రాయము చూడదు మొగి నీకు నాకుఁ,
జదురుండు గాఁడని మది నొల్లలేని
మదిరాక్షి చూడదు నా మాటలయంద,
మొకనికి వలచి తన్నొల్లవేనియును
సుకుమారి తనుగూడి చూడొక్కమాఱు
జానొంద గుణములు జాతు లిచ్చలును
యోనిదండముల న్యూనాధికముల
సమరతిగాక విషమరతి యైన
సమరతిఁ గూర్చు నాసనభేదములును
గరణముల్ రతులును గాలవేళలును
బరగుమనోగత భావంబులెఱిఁగి
జాలయౌవనప్రౌఢ లోలయనంగ
దా లలనల వయో ధర్మంబులెఱిఁగి
నెరయఁబాదాంగుష్ఠ మఱికాలుగుత్తి
సిఱుదొడ, గుహ్యంబు, మఱినాభి, రొమ్ము
సనుమూపు మెడచెక్కు సరి నధరంబు
గనురెప్పఫాలంబు గచభరంబందు
గటిక్రిందవ్రేలిడి యటక్రిందుఁ బెనుప
నిట్టుద్రిప్పివ్రేయఁజే నిరియంగబట్టి,
మూటరేఖలుసూప ముదమున రెంట
నాటనుగబళింప నలివేణిబట్టు
గళలు దా శుక్ల పక్షంబుననెక్క

వలపట డిగి మున్ను వామభాగమునఁ
బొటుచు మన్మధరసాం భోనిధిముంచి
మడఁతులఁదముదార మఱువంగఁజేత
యిది యెంతపెద్ద నా కిందీవరాక్షి
ముదమున నాకు సమ్ముఖమిచ్చిచూడు
మాలింగనాద్యుచి తాలాపములను
లోలత నీవల్లు గీలెడలంగ
నున్మీలితాక్షివై యొండేమి యచట
మన్మధరసవార్ధి మరులుగొనంగ
వెండినిన్నెరుగక యుండంగఁజేయ
కుండితినేని నీ కోడినవాఁడ ”

(పండితా; పురాత పుట 332 — 336)

కరుణము:—కరుణ రసమును స్వభావోక్తితో పామర హృదయా కర్షణముగ, పండితారాధ్య చరిత్రమున సుందరసంబెన్న జన్మాది చరిత్ర కథనమున, శిశువు కావేరినదిలో పడఁగ వానిని మొసలి లాగికొనిపోయినపుడు వానితల్లి పడినహృదయావేదనమును కవి యిట్లు వర్ణించినాఁడు

“ ఒక మొసలీడ్వంగ నునిద వీక్షించి
‘ యకటకటా, ’ యంచు ‘ హా ’ యంచు గర్భ
మడఁచికొంచును ‘ దేవుఁడా ’ యంచు నేల
బడి పొరలుచు నుతు బనవుచు, వాయి
విడిచియేడ్చుచును గావేరిలో తాను
బడబోవుచును శోక పారవశ్యమునఁ
బొడిఁబొడిఁబొక్కుచుఁ బొగులుచున్నంతఁ
దొడరంగఁబలియు బంధులునేగుదెంచి

సంబరంబులుసేసి శైవోక్త వైది
కంబుగా నాముష్మిక క్రియల్ సలుప
"గనురెప్పమూ్సైనఁ గనలేదు తల్లిఁ
దనయుండ ? నినుబాసి తరియింపఁగలనె ;
ప్రక్కఁబాసిన భయము పడెదుతల్లి
నిక్కడ నినుబాసి యేనోర్వఁగలనె ?
వెస నిల్లువెడలిన వెతఁబడుతల్లి,
మొసలకొొప్పించి యిమ్ముల మనగలనె ?
నెట్టెఁజెమటయే నెత్తురౌఁ తల్లిఁ
బట్టి నిఁ బాసి యే బ్రదుకంగఁగలనె ?
యన నేల వేయు నా యన్న ! నేరంబు
నినుబాసి నిలువంగ నేర్తునే" యనుచు
నున్న పుత్రునిమన్కి యున్కియు రూపు
సన్న పుత్రుడు నొక్క చందంబకాన
యేరాలి సుతుమాట లెప్పుడాలించు
గూరిమిసుతు పలుకులు నప్డతలఁచు
నేరాలి సుతునెప్పు డెత్తిముద్దాడు
నారంగ సుతుముద్దు లాటదలంచు,
నేరాలి సుతునెప్పు డీక్షించునపుడ
గారాబుసుతుని యాకారంబుదలఁచు,
మడతి వైరియనంగ మఱియాక్రమమున
నుడుగని పుత్ర వియోగదుఃఖాగ్ని
వందుచు గందుచు వసరుచునాత్మ
గుందుచు, డయ్యుచు, గ్రుయ్యుచు సుతుఁద
లంచి, తలంచి ప్రలాపించు నువిద

సంచలమతినట్ల చరియింపనంత "

(పండితా; మహిమప్ర, పుట. 156 _ 157.)

భయానకము:— ఆకథయందే, యగ్ని మీఁదఁబడినపుడు పుట్టిన భయమిట్లు రసవంతముగ వర్ణింపఁ బడినది

" దండడి యగ్నిహోత్రము మీఁదఁబడుడుఁ
బందిరి గుబ్బునఁ బడి మంటలెగయ,
దిగ్గనలేచి నల్దెసలను గాల
నగ్గిలోననఁబడి యరిగెడువారు,
ఇండులపై నెక్కి యట యేగెడువారు
గండులదూరి వేగమ పాఱువారుఁ
జప్పరంబులనూకి చనియెడువారు,
నెప్పాటఁజనలేక యీల్గెడువారు,
గోడలువడఁద్రొక్కికొని పాఱువారు,
గూడముట్టిన యగ్గిగొని కాలువారు,
గనుకని యొండొంట గడవంగ విప్ర
జను లివ్విధంబునఁ జక్కన నరుగ
మూకలోననఁజొచ్చి మునుముట్ట నంబి
జాఁకిటనిడుకొని జడయారియరుగఁ
దనబిడ్డఁడనుచు మాదాసిబిడ్డనిని
గొనిపోవుచున్నాడు గుటిలంపుటువ
నూడుఁడీ పౌరు లంచును బురి వాడ
వాడల మొఱయుచు వడిఁబాటి పట్ట "

(పం. చ. మహిమప్ర 126 _ 7.)

బసవ పురాణమునఁ గూడ నీ రసము చక్కఁగ పోషింపఁ బడినది. వాల్మీకేశుఁడు సాకారుఁడై మిరుమిండనికి వెఱచి యొడయనంబితోఁ బాటుగా పాఱిపోవుట గూడ బహు రసవంతముగా నున్నది. (బసవ పురాణము — చతుర్థాశ్వాసము — పుట 130) మఱియు వైజవ్వ కథ యందు గూడ భయానక రసము చక్కఁగ వర్ణింపఁ బడినది. (బ. పు. పుట. 89.) ఈవర్ణనము నన్నెచోడుని కుమారసంభవ మందలి దక్ష క్రతుధ్వంసమున దేవతలు పొందిన భయమును స్మరింపఁ జేయును.

అద్భుతము:— మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు వెలనాటి చోళుని యాస్థానమున తనకండ్లు పెరికి కొనినప్పుడు మరల కండ్లువచ్చుటయు, నట్లనేక పర్యాయములు జరుగుటను పండితారాధ్య చరిత్రమున వర్ణించి సోమనాథకవి యద్భుత రసమును పోషించినాఁడు.

“ అతుల మహాద్భుతో ద్యద్వీరభక్తి
యుత సమాహిత మహిమోపేతుఁడగుచు,
తచ్చక్షురస్త్ర సంధానావధాన
మచ్చెరువుగ మున్ను పుచ్చినయట్లు
పుచ్చెఁగన్నులు రెండు పుచ్చుఁదోడ్తోన
వచ్చెగన్నులురెండు, వచ్చుటఁజూచి,
పుచ్చెఁబూనినకన్నుఁ బుచ్చియాకన్ను
పుచ్చులోనన, మున్ను పుచ్చినకన్ను
వచ్చెఁ గన్నిదె వచ్చె, వచ్చెఁదానదియు
వచ్చులోనన మఱి పుచ్చినకన్ను
వచ్చె గన్నిదె వచ్చె, వచ్చెనానట్లు
సెచ్చెర తడవగుఁ జెప్పనఁగాని
తడవింతలేదు నేత్రంబుల రాక

గడుచిత్రమంచు నొక్కటనరులొప్పగడ

* * * *

మున్ను పుచ్చిననేత్ర ములు వెన్కక్రొత్త
కన్నులురెట్టింపగాఁ జోడఁడాత్మ
గలసివచ్చుచునున్న కన్నులఁజూచి
తొలుతనేత్రంబులుఁ దొడిదొడిఁజూచు
మున్ను పుచ్చిననేత్రములు, వెన్కగ్రొత్త
కన్నులుఁగూడ దిర్గగ్రోచిచూచు
నప్పండితుని నయనాబ్జములూచు
దప్పక నాల్గునేత్రముంబులు సూచు,
దనుసూచు, మఱియు నేత్రంబులు సూచు,
మనుజావళిని జూచు, మఱినేలఁజూచు
ధర తలవంపయ్యెఁ దనకని చూచుఁ
బొరిగొన కీయల్క వోదని చూచు,
బండితు కేగంట బలుమాఱునూచు,
వెండియు నిట్టుతా వికలాత్ముఁడగుచు,
నింతంత చోద్యంబు నినుమడి లజ్జ
యంతకంతకు నల్మడై కడలేని ”

(మహిమ ప్రక. పుట. 45 – 47)

రౌద్రము:— పండితుఁడు వెలనాటిచోడుని శపించు ఘట్టమున రౌద్రరస మిట్లు పోషింపఁ బడినది.

“ ఈయసంఖ్యాత మాహేశ్వరోద్ధిత స
మాయత క్రోధోత్క టానలపటల
విరచితజ్వాలల వెలనాటిచోడ

ధరణీతలేశ్వరాధమ పతంగంబు
భస్మమయ్యెడును, త ద్బంధులు. సుతులు
విస్మయంబుగ నిష్ఠ భస్మమైపోదు ”
(మహిమప్ర. పుట. 57)

భీభత్సము:— బెలిదేవ వేమనారాధ్యుడు రాజశవమును బ్రతికించు సందర్భము నందాశవర్ణనమున భీభత్సరసము చక్కఁగ బ్రతిపాదింపఁబడినది.

“ అనుపమభక్తి గణాజ్ఞాపనమున
జనపతి శవముఁదెండని పంప నదియుఁ
దిరిగినవెలిగ్రుడ్లు — దెఱచిననోరు,
నరమొగిడ్చినరెప్ప లురుతరోష్ఠములుఁ
గ్రుంగినకటము లెక్కువమొత్తమగుచు,
బొంగి దూలమువిర్గి వంగినముక్కు,
బచ్చనిపండ్లు, వెల్వడి తీగచొల్లు
విచ్చినరంధ్రముల్, పీడినకొప్పు,
నంగవిచ్ఛాయయుఁ బొంగినకడుపు,
వంగినవీపును — వ్రాలినశిరము
వొందరిసగ్గొంట్లు వోయిన సందు
సందులనెత్తురు — సచ్చినతోలు
గళదప్పి బలసి దుర్గంధంపుఁబ్రాయి
వలరుచుఁదును పెక్కి వాచినమేను
మూగుచు జుమ్మని వీగుచు మఱియు
మూగుచుముసరు నయ్యీగలు జూడ
గంపు నేవము భయంకరమును, దోఁప
గుంపిడిజనులు ముక్కులుపట్టికొనుచు

గటకటా, యనుచు,నె క్కడిదిఁక ననుచు
దొట్టుకున నుమియుచుఁ దొలఁగిపోవంగ"
(పండితా పురాతనప్ర—పుట 443—4)

ఈవిధమున నౌచిత్యముతోఁ జక్కఁగ ప్రతిరసమును పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తన ద్విపద కావ్యములందు పోషించినాఁడు.

అలంకారముల కూర్పు:—పాల్కురికి సోమనాథుని యాలంకారిక రచన యందొక వైలక్షణ్యమున్నది. ఇతరకవులు సామాన్యముగ నొక యలంకారమున నొకవిషయమునే గ్రహింతురు. కాని యితఁడొక యలంకారమున కనేకవిషయములను గ్రహించి, యనేక నిదర్శనములతో నంలకార మాలికను కుప్పలుకుప్పలుగాఁ గూర్చి రచించును. ఇందుచే సామాన్యజనులగు పాఠితల హృదయమున నాభావ మచ్చువలె హత్తి యాకర్షించియుద్రేక పూరితులఁ జేయును. ఇతఁడు ప్రసిద్ధాలంకారము లగు నుపమ, యుత్ప్రేక్ష, నతిశయోక్తి, రూపకము, స్వభావోక్తి మొదలైన యర్థాలంకారములనే కాక, యంత్యప్రాస, చేకానుప్రాస, లాటానుప్రాస, ముక్తపదగ్రస్తము మొదలైన శబ్దాలంకారములను గూడ విశేషముగను, రసవంతముగను దనగ్రంథముల వాడినాఁడు.

ఉపమ:—

"చెంచుభావమున శివభక్తచిహ్న
నంచితంబై యించు కించుక దోపఁ
భువి మసికప్పడమునఁ గప్పఁబడియు
నివిడి వెలుంగు మాణిక్యంబునట్లు;
మిక్కుటంపు నివురు మీఁదగప్పియును
నక్కజంబై మించు ననలంబునట్లు;
పొనరంగశుకె చేఁ బొదవంగఁబడియు

దనరుసర్ఘ్య శ్రీ ముక్తాఫలంబట్లు
గమియ మీఁదఁద్రొబ్బి గప్పియుండియును
నమలినంబైన గంగాంబువు లట్లు; ”
దుర్మేఘ పటలంబు దూరఁగప్పియును
నిర్మల రవిదివి నిలచినయట్లు,
యనలార శబర చర్మావృతుఁడయ్యు
ననదృశై శ్వర్య సమగ్రత దనర”

(పండిత, పురాతన, 391-2)

మఱియు

“ నెఱినంకురించు ద్రుమానికి నీరుమాని
నెఱివట్టి కొఱటికి నీరెత్తినట్లు;
గుతిలుఁడై జాతి నాగులఁ జంపుచుండి,
ప్రతిమనాగులకును బాల్వోయునట్లు;
వడ్డిగొని భుజయించు వదనముండంగ,
గడిసేసి పెడతలఁ గుడుచుచందమున,
నొనర ముందటి శిరంబుండ మోకాలి
కినిసేసవెట్టంగఁ క్రియగొనినట్లు;

(పండి, దీక్షా. పు. 202.)

ఇట్లే బసవపురాణమున పుట 97, 210 మొదలగు చోట్లగూడఁ గలవు. కొన్నిచోట్ల నితఁడు పండితారాధ్యుఁడు శివతత్వ సారమున వాడిన యుపమానములనే వాడినాడు. ఇది యట్టిది

“ ఆడంబరంపు దేవార్చనలెల్ల
నొడువఁబోసిన యుదకంబులట్లు”—(దీక్షా ప్ర. పు 200.)

కొన్ని సమయములందు వేమనవలె ప్రతికూలముగ, నతి నీచ వస్తువుతోఁ బోల్చును.

> " కానజంగమ భక్తిహీనుని పూజ
> పీనుఁగుఁగై సేయఁ బూనినట్లు "—(దీషా. ప్ర. పుట 201.)

రూపకము:—

> " జను సదానంద సంజనితాశ్రు సమితి
> దనహృదయేశునకు మజ్జనవారి గాఁగ,
> దనరు చిత్తాగ్రంబు దడియొత్తుగాఁగ,
> ఘనత్రికోయారతి గందంబుగాఁగ,
> బొనరు మత్పులకలు పుష్పమాల్ గాఁగ,
> వినుతి తత్త్వవిభూతి మనుభూతిగాఁగ,
> సతత నిజాత్మవాసన ధూపముగను,
> నతిశయ జ్ఞానాంశు లారతుల్ గాఁగ,
> భరిత నివేదిత ప్రాణప్రథంబు
> హరునకర్పించు పదార్థముల్ గాఁగ,
> శమితేంద్రియానురాగము విడియముగ
> నమితవాఙ్మణులు పుష్పాంజలుల్ గాఁగ, " (దీషా, 183)

మఱియు,

> " పృథుతరంబై యొప్పు పృథ్వి పీఠముగ,
> ప్రథితాంబరము దివ్య భవ్యలింగముగ,
> గ్రన్న దిక్చయము మేఖలయుగా, దిశలు
> వన్నని దివ్యాంబరంబులు గాఁగ,
> బొలుపారు నక్షత్రములు పుష్పములుగ
> నలరు సూర్యేందు లుద్యద్దీపములుగ
> నెఱయఁ దత్త్వాతీత నిత్యచిన్మూర్తి

గొాలు జటాజూట కోటీరముగను
నరుదగు సూక్ష్మతత్త్వాకారుఁడైన
హరుగళంబుననున్న హాలాహలంబు
నీలిమ దోఁచిన లీలపర్వతుని
నీలవర్ణాకృతి నేత్రపర్వముగ" —(పర్వత ప్ర. 231)

ఉత్ప్రేక్ష:—

"తలఁప నాయమ్మ హృద్గత మూలమంత్ర
మిల మూర్తిమంతమయ్యెనో కాకయనఁగ;
వనిత శివైక్యభావధ్యాన సుఖము
జెనసి ఘనీభవించెనోయనఁగ;
నావామ పరమ శివాచారవల్లి
సేవ దానంకురించెనో కాకయనఁగ;
బొనర భామినిసేయుఁ బుణ్యాంబుప్రోక
దనరారి కరడుకట్టెనో కాకయనఁగ;
జలజాయతాక్షి విశ్వాసంబు నివ్వ
టిల గండరింపఁబడెనో కాకయనఁగ;
నలరారి సతిచేత కమరద్రుమంబు
ఫలము దామహిఁ దేజరిలె కాకయనఁగ
బనుగొాన నాతిసౌభాగ్యాతిశయత
యొనయుచు ఁగరిగొని యెనో కాకయనఁగ"

మఱియు (దీక్షా ప్ర. 153)

"అరుగుదే కరుణించినట్టి ప్రచ్ఛన్న
హరుడుతానను శబరావతారుఁడో;
వెస చెంచెతలలోన విహరింప వచ్చి

మసలిన శ్రీగిరి మల్లికార్జునుఁడో;
నిచ్చలు మృగముల నిటలాక్షుపురికి
బుచ్చుఁ దెనుగుజొమ్మ భూవినుతుండో;
యెప్పుడు తిరుకాళి నొప్పు కన్నప్ప
తప్పని యవరావతారుండో మఱియు,
శివరాత్రిఫలము చెచ్చెరఁ జూరఁగొనుచు
శివపురికేగిన చెంచకోయనఁగ"—(పురాతనప్ర 393)

అతిశయోక్తి:—

"శివలింగ సౌఖ్యానుభవము చన్బాలు,
దవిలిన గురుపదధ్యానంబ వెన్న,
వేదాంతసూక్తుల నెడఁదోట్రుబలుకు-
లాదిమార్గమ తప్పుడడుగిడు నడుగు
గా, లింగపూజాత్మకక్రియా విలయ
లాలనంబమర బాలక్రీడలుగను," దీక్షా—209

ఇది బసవపురాణమున బసవని శైశవవర్ణనమందలి యతిశయోక్తిని బోలియున్నది. మఱియు

"ఉరగరాడ్ గ్రైవేయ కోద్యద్గళంబు
గరళంబు వచ్చెనో కాక యన్నట్టు;
లసమాక్షు నిటలనేత్రాగ్ని బోయలను
వసుధ నాహుతి గొన వచ్చిన యట్లు.
పాపి నిషాదుల బాడబవహ్ని
యాపోశనము గొందునని వచ్చెననఁగ" (దీక్షా-219)

స్వభావోక్తి:—

"ప్రశ్నోత్తరముల కా బౌద్ధుండు దగిన
ప్రశ్నోత్తరంబు లాపాదింపలేక

కనుగవ మంటలు గ్రమ్మ దన్నాన
కొని కాల గూండ ముక్కున బొగల్వెడల,
దనువున చెమటయు, దాపంబుదనర,
మనసు గలంగ, బొమ్మలు ముడి వడఁగ,
మొలక మీసలు రోమములు నిల్వఁబడగ
గళము బిగియ నూరువులు సందడింప
నురు కోపహతి బండు లుఱి ముఱి గీఱ,
గరములు శిరమును గడ గడ వణక,
కటములుపొంగ, మొగంబు కెంపెక్క,
తట తట డెందం బదర నోష్ఠ ముదర,
బలుకులు తొట్రిల పడఁగ నెంతయును
గలుషంబు ముదము బెన్గర్వంబు నదర ''

—(మహిమప్ర.4.పుట)

మఱియు,

''సన్నుతి సేయుచుఁ జెన్నారు క్రొత్త
కన్నులు సూచుచు గడుచిత్ర మనుచు,
గారవించుచుఁ గేళికలు సేసి కొనుచు,
దారును గినియుచు దాళ గించుచును,
బాడుచు, నొసగులు వీడుచు, గములు
గూడుచు, నలిరేఁగి యాడుచుఁ, జేరి
చూతము రండంచుఁ జూడరో యంచుఁ
జేతులు వీచుచు, చెలఁగి యార్చుచును
బొబ్బలు వోడుచుచు, పొంగుచు చెలఁగి,
యుబ్బుచు నందఱు నుత్సహింపుచును,
జాంగు, భళాయంచు, శరణంచు నుతుల

వీంగుచున్నపుఁ డాయ నేంగుచు నుంది"

(మహిమప్ర. 38.)

ఇట్లే బసవ పురాణమున ప్రథమాశ్వాసమునందు 29 వ పుటలోఁ గూడ వర్ణింపఁ బడినది.

శబ్దాలంకారములు: — పాల్కురికి సోమనాథుఁడు శబ్దాలంకారములఁ గూడ బహు సమర్థతతో వాడినాఁడు.

చేకానుప్రాసము: —

"రక్షణాపేక్షఁ బ్రత్యక్షత్రిపక్షు,
ద్రాక్ష ప్రసాద పంచాక్షు సాక్షాన్మ
హోక్షు, వాలాక్ష ప్రయుక్త పాలాక్షు,
శిక్షితప్రతిపక్షు, శివభక్తదక్షు
నక్షీణ కరుణాకటాక్ష వీక్షణ సు
రక్షిత స్వమయపక్షు, నానత కు
ముక్షు, సంస్కృత పాశమోక్షు దుర్జన ప
రోక్ష సితక్షార రుద్రాక్ష విహిత
పక్షు, క్రియాదక్షు, దక్షమహాధ్వ
ర క్షయ రక్ష సదృక్షు, జంగమ స
మక్షు, బసవగణాధ్యక్షు, నక్షణము
వీక్షింతు నను వింత వేడ్కమై నంత" (మహిమ- 177)

అంత్యప్రాస: —

"హరి విరించి సురా సురాద్య ప్రమాణ,
చిరభక్తి రత్న ఘర్షిత మహాశాణ,
వ్యాపి తోదాత్త సర్వ కళాప్రవీణ
ఖ్యాపి తాంబుజ భవ కంకాళ వీణ,

నిజ భక్తి విరచిత నిఖిల ప్రమాణ,
సుజనైక సన్నుత, సురగిరిద్రోణ,
వృషభాధిపవిషాణ, వీక్షణప్రీణ,
విషగళోద్యత్కాంతి విలసన్నాక్షీణ,
యురుతరాజాండ సంయుతగర్భకోణ,
నరనుతభోగ గణసహస్ర ప్రయాణ"

(మహిమప్ర. పు 203)

ఇట్టివే బసవ పురాణ ప్రథమాశ్వాసమున 28, 32 పుటలలో గూడఁ గలవు. ఈతని యంత్యప్రాస రచనమే పోతనామాత్యుని రచనకు మేలుబంతియై మార్గదర్శకమైనది. ఈవిధముగ పాల్కురికి సోమనాథ కవి తన కావ్యారంభములందు జేసిన కవితాదర్శములకు లక్ష్యముగా నీ కావ్యముల రచించినాఁడు.

ప్రబంధపు పోకడలు: — పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తన ద్విపద కావ్యములందు రాఁబోవు నాంధ్ర ప్రబంధ కవులకు మార్గదర్శకుడయ్యె నను నట్లు కొన్ని పట్ల నట్టి రచనములు గావించినాఁడు. ప్రబంధములందు నాయికా నాయకుల యున్మాదమును, వర్ణించు రీతిగ పండితారాధ్య చరిత్రమున, పురాతన ప్రకరణమందు గురుభక్తాండారి కథను వర్ణించినాఁడు (చూ. పుట. 426). ఇందు శ్లేషనుగూడ వాడినాఁడు. ఇట్టి రచన నన్నయ భారతమందలి నల చరిత్ర యందు గూడగలదు.

"ఈతప్పునకు విధియెట్టిదో శ్రుతుల
జాతమా, యరసియో చూపుమా యంచు,
నో నారికేలంబ, యీ నారిగురుల
యానారి మదినెట్లు గారనేరమికిని,
శోకంబులేని యశోకంబ యేని
శోకిగానేర్తునో కో, కర్మ మడఁచి;

ఓఘనసారంబ, యీఘనాఘనంబు
మోఘంబు సేయుఁ గ్రియౌఘంబుగలదె,
నాచందమిట్లయ్యె నోచందనంబఁ
యే చందమునుగాద యేఁమి సేయుదును,
భ్రమియింపుచున్న యోభ్రమరమా యిట్లు
భ్రమియింపుచున్న నాభ్రమలెట్లు వాయు,
నోకూయు కోకిలా యొడఁ బడి గాగ,
నాకూయి యడఁగునే యేకాలమైన" (పుట 426)

ఇట్టి శ్లేష రచనయే పర్వతప్రకరణమునఁ గూడగలదు.

(చూ. పుట 293)

"చూతము శ్రీగిరి చూతమన్వారిఁ
జూతమనెను ఫలాన్విత చూతములును;
(దివిరిదర్శనములీ దెచ్చిన యట్టి
బవిరి నొప్పగు ఫల భరిత చూతములు).
వినుఁడు మీామీాయూళ్ళ వెడలిననాడ
ఘనభక్తిమై దమ్ము గడచి నారింకఁ
దమ చింతలేల పోదండను కరణి
నమరి యంతంత నొప్పారుచింతలును
చెలఁగి వసంతుఁడు శ్రీగిరిచుట్టుఁ
గలయ ఫలావళుల్ గట్టినమాడ్కి
నిలనొప్ప ద్రాక్షులనీడల మాది
ఫలముల నిమ్మల మంజరులను
నిల మల్లికార్జునుఁడెసఁగు మాపేర
బొలుపుగానని విచ్చు బొడ్డుమల్లియలు

కుందంగనేల శ్రీగిరిగోత్రంబుఁజెంది
కుందకుండని సువృక్షుందగుచ్ఛములు ”

(పర్వతప్ర 293—5)

మఱియు నింకొకవిధమైనవర్ణనలు

“ కడలేని నిర్మల విస్తారోదకముల
నంగీకృతాయతోత్తుంగ శృంగౌఘ
మంగళరంగ త్తరంగ సంఘముల
బటుశైలచూడావిభాసి నీహార
పటలప్రకార విస్తారఫేనముల
శైలాగ్రవిహరణాసక్తప్రమథ వి
శాలదివ్యవిమాన చయ వహిత్రముల,
నరనుత తద్విమాన ధ్వజదండ
గురువహిత్రోత్తాల కూపదండముల,
సంచిత నానాదిశాస్థానచయ స
మంచిత ద్వీపాంతరానీకములను, (పర్వత—పుట 228)

ఈవిధముననే పర్వతవర్ణనము గూడఁజేయఁబడినది.

“ గిరిదర్శనము ముక్తికిహేతువనిన
పురిదర్శన మేపోల్కి వర్ణింప;
గిరిసెలయేరులు సురనదు లనిన,
పురనదీనదము లేపోల్కి వర్ణింప;
గిరిచుట్టు మ్రాకులు సురతరు లనిన
బురియుపవనము లేపోల్కి వర్ణింప;
గిరియందమైయుండు సురభుల కనిన,
బురిపశురాశి నేపోల్కి వర్ణింప;

గిరిసమ స్తంభును హారమూర్తియనిన,
బురిలింగమహిమ నేపొల్కఁ వర్ణింప (పర్వతప్ర—392)

శివరాత్రి జాగరణవర్ణన సందర్భము గూడ నిట్టు ప్రబంధరీతి వర్ణింపఁబడినది.

“మానిత ప్రాసాదమండప గోపు
రానీక దీపప్రభాభ్యంతరమున,
విలసిత వివిధ నవీనాంబర ప్ర
కలిత మండపమొప్ప గావించి, యందు
వరచిత్రకముకరంభాస్తంభ ముకుర
భరితోత్తరంగ శుంభద్ద్వార తతులు
సంచిత నీలదృషత్కుట్టిమములు
సంచితోత్పల సమాయత తోరణములు

* * *

మానిత బహువర్ణ మహితోపవార్ధి
ఫేన పుంజంబులఁ బృథు తరంగములు

* * *

భర్మాంబురంజిత పటుచిత్రవస్త్ర
నిర్మిత బహుపతాక నివహాతిశయము;

* * *

అరుణాబ్జకరికారాశోకరక్త
కరవీర చంపక కైరవాద్యఖిల
సురుచిర ప్రసవ నిష్ఠ్యూత మాలాప్ర
కర బంధతత్పుష్ప ఘంటికావళులు,

* * *

వారక చీకటివర్జిత మంద
మారాదుదద్దీప మాలికాతతులు,
ప్రాసాదగోపుర బహుహేమకలశ
భాసురద్యుతులు, శుంభద్ధ్వజదండ
ఖచిత భాస్వద్రత్నకలిత దీధితులు
ప్రచుర ప్రభలపేర్మి రాత్రులఁ పగళ్లు" (పర్వత 419_422)

ఈవిధముగ పాల్కురిసోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు సర్వసుగుణశోభితములై యున్నవి. వీనిని గూర్చి పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రిగారు (1919_20) ఆంధ్రపత్రిక యుగాది సంచిక పదవ సంపుటమున, ద్విపద కవిత్వము శీర్షిక క్రింద 199-వ పుటలో నీక్రిందివిధముగా రచించిన వాక్యములలో నతిశయోక్తు లంతగా లేవని భావించి, యావాక్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

"ఈరెండుగ్రంథములెక్కడచూచిన నక్కడ నవరసంబులు పొంగి పొరలి పోవునంతటి రసోదంచితములుగ ద్విపదలలోఁ గూర్పఁబడినవి. హిమవద్భూధరగుహాగ్రములనుండి యనర్గళముగా దుమికివచ్చెడు గంగా ప్రవాహమును బోలె నీమహామహుని కవిత్వము పాఠకుల మనంబుల నానందపూరమున నోలలాడించుచుండును. భక్తశిరోమణియగు పోతన భక్తిపారవశ్యపు కవిత్వమునకును, కవిసార్వభౌముఁడగు శ్రీనాథమహాకవి నుడికారముల గడుసుతనంపు చిన్నెలకును, కర్ణాటరాజ్యరమానాథుఁడు నాంధ్రభోజుడు, నాంధ్రకవియు నగు కృష్ణదేవరాయ మహారాజుల యాముక్తమాల్యద మున్నగు కృతులలోని యద్భుతవర్ణన పటిష్ఠములగు సందర్భములకును, దీనికి దానికనియేల యింతదనుక మన యాంధ్రసారస్వతమునఁ గల హృద్యములగు రసవద్వర్ణనోదంచితములగు కావ్యపుమెరుగు లన్నింటికిని, యీరెండుద్విపదకావ్యములే మార్గదర్శకములై రాజిల్లినవని యనుటలో నేమియు సందేహములేదు."

చతుర్వేదసారము:—శ్రుతిస్మృతి పురాణములనుండి గ్రహింపఁబడిన యుక్తులతో శివపారమ్య మిందు 300 సీస పద్యములలో ప్రతి పాదింపఁబడినది. కాని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు బసవపురాణ పీఠికలో 400 సీస పద్యము లిందు గలవని యేలవ్రాసిరో తెలియదు. ప్రతిపద్యము బసవ సంబోధనముతో ముగియుచున్నది.

"కడు శ్రుతి స్మృతులకును యుక్తంబుగా పురా
ణాగమాది సూక్తు లతిశయిల్ల
భాష్యరీతిఁ దేటపరతు నుద్యద్భక్తి
పదము విస్తరిల్ల బసవలింగ" 21

ఇందు విభూతి రుద్రాక్ష లింగధారణ మాహాత్మ్యములును (54—96) ప్రకృతి పురుషనామములును, (97—106), విష్ణుభక్తులు శివ భక్తులుగా నగుటకుఁగారణమును (107—114) అశుచికారణమును (115—143), చరస్తుతియు (144—157), శీలలక్షణమును (158—201), శివానుభవ సూత్రవివరము (202—300) నను విషయములుగలవు.

ప్రారంభము:—

సీ॥ శ్రీగురవే నమస్తే, గురవే నమ,
స్తే గురుమూర్తి ప్రథితగుణాయ,
శ్రీశంభవే నమస్తే శంభవే నమ
స్తే శంభుసంచారచేతనాయ,
శ్రీప్రమథాయతే, శ్రీప్రమథాయతే,
ప్రమథావతార తారస్మరాయ,
శ్రీవృషభాయతే శ్రీవృషభాయతే,
వృషభాంశ వీరమాహేశ్వరాయ,

గీ॥ అని నుతించి భవపాద నిర్యద్ఘృణా
మృతరసాబ్ధిఁ దేల మతిదలంచి
నిర్వికల్పరతి చతుర్వేదసారమగు
పద్యములఁ జింతు బసవలింగ ॥

అంత్యము:—

సీ॥ భవ రక్షణాచల ప్రథిత నియమ ఘృణా,
పరిపాక కేళి విహరణములును,
భవదివ్య గురుపాదపద్మరజస్సమో
ద్ధూతానుభవ విఖ్యాతినుతులు,
భవదంఘ్రిసరసిజ ప్రస్తుతపాంసు న,
ముత్తంస సీమానుమోదయుతులు
భవదనుభూత విస్ఫార సుఖామృత
రుచిర సర్వేంద్రియారూఢ మతులు,

జేయు నీ స్తవంబుఁ జెవులార వినువారి
వ్రాయువారిఁ జదువువారి విస్త
రించువారి నీతిసమంచితమున బ్రోవు
పటు దయాంతరంగ బసవలింగ ॥

ఇందలి యీక్రింది పద్యము నన్నయభారతమందలి "ధర్మ తత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని" యను పద్యమును బోలియున్నది.

సీ॥ వైదికులిది శుద్ధవైదికంబని యెన్న,
శాస్త్రజ్ఞులిది ధర్మశాస్త్రమనఁగ,
తార్కికులిది మహాతర్కంబనఁగఁ,
బౌరాణికు లిదియె పురాణమనఁగ,

ఆగమవిదులు దివ్యాగమంబిది యన,
తంత్రజ్ఞులిది వీరతంత్రమనఁగ,
భక్తవారంబిది భక్తమార్గంబన,
ముక్త్యర్థులిది మహాముక్తిదమన,

గీ॥ కవులు భువిని నిదియె గావ్యంబనంగ
సజ్జనులకెల్ల మిగుల సంతసముగ,
నిర్వికల్పగతి చతుర్వేదసారమౌ
పద్యముల్ రచింతు బసవలింగ॥ 22

పండితారాధ్యచరిత్రమం దుపపాదింపఁబడిన తత్త్వమును, యుక్తులే దీనియందుపయోగింపఁబడినవి. శ్రుతిస్మృతి పురాణములలోని విషయము శివపరముగా వ్యాఖ్యానముచేయఁబడినవి. శైలికి, తత్త్వ ప్రదర్శనము నకు నుదాహరణముగా నీపద్యములు

సీ॥ శివశివా, కర్ణుండు గవచమిచ్చియుఁజెడె,
వస్త్రమిచ్చిన దాసి వరముపడసె,
అక్కట ఖచరేంద్రుఁ డంగమిచ్చియుంజెడె,
వ్రేలిచ్చి మంచయ్య విజయుఁడయ్యె,
కటకట, శిబి దనకండ లిచ్చియుఁజెడె,
మృగమాంస మర్పించి మెరసె నెఱుక,
చెల్లెబో, బలి భువినెల్ల నిచ్చియుఁజెడె,
చోళుఁడో కూరిచ్చి సుగతిఁబొందె,

గీ॥ నిట్లు లింగ విముఖమగు దాన ధర్మ ప
రోపకార విక్రమోద్ధతముల
నిష్ఫలంబుగాక నెట్టన శరణుల,
భక్తి యుక్తి కెనయు బసవలింగ॥— (67)

ఇది బందరు భైరవ ముద్రాక్షరశాలయందు గుజలీ ప్రతిలో సుమారు 50 సం॥ పూర్వము ముద్రితమైనది. కాని తప్పుల తడికగా నున్నది.

వృషాధిపశతకము: —

దీనిని సోమనాథుఁడు బసవ పురాణ రచనాంతరమున రచించి నట్లీ పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

చ॥ బసవఁడు ప్రీతిమైఁ గొనియె భక్తిమెయిన్ వివరించినాఁడు మున్
బసవపురాణమంచు నను బ్రస్తుతి సేయుదు రట్లుగాన నీ
యసమ దయా ధురీణతకు నంకిలి పాటు ఘటిల్ల కుండ న
న్వసిగొని బ్రోవుమయ్య బసవా, బసవా, బసవా, వృషాధిపా॥

హృదంతరాళమునుండి త్రిరావృతమై వెడలిన బసవ సంబోధనము సోమనాథుని భక్తి పారవశ్యమును దెల్పుచున్నది. సోమనాథునికి బసవేశ్వరుఁడే శివుఁడు. విశిష్టాద్వైత మతస్థులు జీవేశ్వరులకుఁగల్పించిన 'శాంత, దాస్య, సఖ్య, వాత్సల్య, మధురావస్థలకును, నాయక నాయకీ భావమును, సోమనాథుఁడు భక్తి భావమునఁ బ్రతిపాదించి నట్లీ పద్యమునఁ దెలియుచున్నది.

ఉ॥ నా యొడయుండ, నావిభుఁడ, నాహృదయేశ్వర, నామనోరమా,
నాయిలవేల్ప, నావరద, నాగురులింగమ, నాదు జంగమా,
నాయధినాథ, నావరుఁడ, నన్నుఁ గృపామతి బ్రోవుమయ్య, దే
యమివా, బృంద వంద్య, బసవా,

ఇట్టి నాయకనాయికీ భావము శివతత్త్వసారమున పండితారాధ్యుఁడుగూడ వ్యక్తీకరించినాఁడు.

క౦॥ దురితహారమనియు, శుభములు
ద్వారకానుననియు దలంచి దురితారి భవ
చ్చరణాబ్జ భక్తిలలనా
పరవశ భావమున నిన్నుఁ బ్రణుతింతు శివా॥

వృషాధిపశతకము భాషయందు, భావములందు, భక్తిరసోదయమందు పెక్కు గ్రంథములకు మార్గ దర్శకమైనది. ఈతఁడంత్యప్రాసతో వ్రాసిన పద్యముల శతకారంభమున విశేషముగ నున్నది. పోతన యంత్యప్రాస నియమ రచనావిధానమున కీశతకమే మేలు బంతియై యుండవచ్చును.

ఈ శతకమున మొదటనుండి 49 పద్యములవఱకు సామాన్యముగ శతకముల శైలితో శివపరమగు స్తోత్రములు చేయఁబడెను. ఇఁక 67-వ పద్యమునుండి 79-వ పద్యము వఱకు బసవేశ్వరుని లీలలను, బసవ పురాణమున వర్ణింపఁబడిన బిజ్జల తిరస్కారము, రాజధనమును భక్తులకిచ్చుట, బ్రాహ్మణద్వేషము, వారితో చర్చించి మానవాతీత చర్యలుచేసి తన మాహాత్మ్యమును జూపుట మొదలగునవి యొక్కొక్క పద్యమున రచింపఁబడినవి. తర్వాత 79-103వఱకు 23 రు భక్తుల చరిత్రము లొక్కొక్క పద్యమున ప్రశంసింపఁబడినవి. వీరి చరిత్రము బసవ పురాణమున నుపాఖ్యానములుగా వర్ణింపఁబడినవి. శైవమతము శైవకవిత్వము నావేశపూరితమైనదని తెల్పుట కీవృధిపాప శతక మొక్కటియే చాలును.

ఇందు మొదటి 58 పద్యములను ప్రాసాదిశబ్దాలంకారములతోఁ గూడియున్నది. ఇందులో మొదటి 34-వ పద్యము చేకానుప్రాసముతోను, 35-40 వఱకు లాటానుప్రాసముతోను, 41-45 వఱకు ప్రతిపాదాను ప్రాసముతోడను, 60-63వఱకు ముక్తపదగ్రస్తముతోను రచింపఁబడినది.

మరియు నిందు 40-48 పద్యములు దీర్ఘసమాసఘటిత ప్రార్థన పద్యములు. మఱియొకవిధముగ దీనిని మూఁడు భాగములుగ విభజింపఁ దగును. ఒకటి శబ్దాలంకార స్తుతి, రెండు సంస్కృతభాషాదిస్తుతి, మూఁడు భక్తప్రశంస.

ఈకవి బహుభాషలలోఁ బండితుఁడగుటచే, వివిధభాషలలోఁ బసవేశ్వరునిస్తుతించిన ముక్తిదాయకమని యెంచి యట్లొనర్చి, తన బహు భాషాపాండిత్యప్రభల ప్రకటించినాఁడు. ఇట్లితఁడు సంస్కృత, ద్రావిడ, కర్ణాట, మహారాష్ట్ర, శుద్ధాంధ్ర, మణిప్రవాళాది భాషలలో పద్యరచన చేసి వృషాధిపశతకమును గూర్చినాఁడు.

సోమనాథుని ద్విపద కావ్యముల శైలి జానుతెలుఁగుతో పండిత పామర జన గ్రాహ్యమైయున్నను, వృషాధిప శతకశైలి మాత్రము సరళమైనను సంస్కృతపద భూయిష్ఠమై, కొంచెము కఠినముగ నున్నది. "విరచిత శుద్ధసాళువ.........కేళివిలోల, సంగమేశ్వర" అను పద్య మంతయు నొక్క సమాసముననే నడచినది. అట్లే 43, 46, 47 సంఖ్య గల పద్యములు గూడనున్నవి. ఇట్లున్నను, అర్థ స్ఫురణము సహజ ముగ గలుగుచు, పద్యములు సరళ గతి గలిగి, భావములు సులభముగ గ్రాహ్యములగుచున్నవి. శైలికి కొన్ని పద్యములు. ముక్తపద గ్రస్తమునకు

చ॥ సురవరపూజ్య, పూజ్యగుణశోభిత, శోభితరూప, రూపవి
స్ఫురతరశీల, శీలగుణ పుంగవ సత్వ, సత్వసం
వర, వర వాద, వాద భయవర్జిత పాపవిచార, చార యీ
శ్వర సమ నీవె దిక్కు బసవా......

ఇట్టికే 66, 10, 108, సంఖ్యగల పద్యములు.

౨॥ అంత్యప్రాసగల పద్యములు.

చా॥ ఉద్ధతి. ఓ ృ వృద్ధి, నిసాత్ర్ త్రమస్ఫ. ఎరిరి ~ గను
శ్రద్ధ, పత్తాత్మ శుద్ధ, గరాత్ర సమృద్ధి, నిసు స్త సాశః
స్నిద్ధ, మహాప్రసిద్ధ, యానిత్రయా బద్ధ, సరిస్యమయ్య శ
స్వద్ధతి చిత్ప ఎద్ధ బసవా......

చెన్నమల్లు సీసములు:—

ఇందు చెన్నమల్లు మకుటముగాఁగల 34 సీసపద్యము లున్నవి. దీన భక్తస్థలము, మహేశ్వర, ప్రసాద, ప్రాణలింగ, శరణ, ఐక్య, అను షట్స్థలములు వర్ణింపఁబడినవి. సోమనాథుఁడు జీవ సమాధికేగుచు భూబిలమున కేర్పరచిన 32 మెట్లను దిగనెంచి, యొక్కొక్క మెట్టు దిగునపు డొక్కొక్క పద్యము చొప్పున 32 పద్యములు రచించినటుల వీరశైవులు కొందఱు చెప్పుదురు. సోమనాథుఁడు సిద్ధి పొందినచోట ప్రతిసంవత్సర ముత్సవములు సేయునపు డీపద్యములు నేటికిని చదువుదురట.

క॥ చెన మల్లేశ్వరు పేరిట
సునిశితముగఁ బాలకురికి సోమేశుఁడు దా
ఘన భక్తివెలయ చెప్పెను
చెనమలు సీసంబు లెనఁగ చెలఁగ ధరిత్రిన్॥

ప్రారంభము:—

సీ॥ శ్రీగురులింగ సంచిత కృపోన్నతిఁ జేసి
కంటి జంగమ పాదకమలసేవ,
జంగమ లింగ ప్రసన్నత్వమునఁ జేసి
కంటి ప్రసాద సుఖంబు నొంద,
తత్ప్రసాదప్రబోధ స్థైర్యమునఁ జేసి
కంటి సర్వాంగ ప్రకాశ భక్తి

భక్తి సౌభాగ్యాను భవ పూర్తి మైఁజేసి
కంటి జీవన్ముక్తి కడమలేక,

గీ॥ ఇంకనేమి కొఱత యేల నీకాశింపఁ
బాడియాడి, దైన్యపడి, భజించి
మెచ్చి, పొగడిరేని మీఁద నొందెడి ఫలం
బెన్న నున్న దెట్లు చెన్నమల్ల॥

అంత్యము:—

సీ॥ భక్త స్థలంబునఁ బదమూఁడు, మహేశ
పదమున నైదు నేర్పడఁ బ్రసాద
పదమున మూఁడు, మఱ్ప్రాణ లింగికి నాల్గు
శరణ స్థలంబున సరయ నైదు
నైక్య స్థలంబున కలవడ రెండును
షట్ స్థలవిజ్ఞాన సరణి యొప్పీ
క్షితిని ముప్పది రెండు సీస పద్యంబులు
సరసోక్తిగాఁ బాలకురికి సోమ

గీ॥ నాథుఁడన నొప్పు నారాధ్య నవ్యమూర్తి
యఖిల వేదపురాణ శాస్త్రార్థ విదుఁడు,
వీరశైవ సభా యోగ్య ...తముగను
చెన్నమల్లేశుఁ బ్రీతిగాఁ జెప్పె నిట్లు॥

బసవోదాహరణము:—

ఉదాహరణ నిర్వచనము: పద్యము, కళిక, ఉత్కళిక యను క్రమము చొప్పున ప్రథమమాదిగా సంబోధనముతోఁ గలసి యష్ట విభక్తులతో నెనిమిది పద్యములను, తుద కెనిమిది విభక్తులతో నొకపద్యమును నెనిమిది కళికలు, నెనిమిది నుత్కళికలు గలుగునట్లు వ్రాసిన కావ్యమున కుదా

హారణ మనిపేరు. ఇది సామాన్యముగా దేవతలగాని, మహాపురుషుల గాని చేసిన స్తుతివిషయికముగా నుండును. బసవోదాహరణమున బసవేశ్వరుఁడు స్తుతింపఁబడెను. సంస్కృతమునఁ గూడ నిట్టివాని నిరఁడు రచించెను. ఆంధ్రభాషయం దుదాహరణములు గొన్ని కలవు (1) మచ్చ వెంకటకవి (1896) రచించిన ముఖలింగేశ్వరోదాహరణము, (2) రావి వాటి త్రిపురాంతకుని, త్రిపురాంతకోదాహరణము (3) తాళపాక తిరుమలయ్య వ్రాసిన వెంకటేశ్వరోదాహరణము (4) చిత్రకవి పెద్దనఁ (లక్షణ సార సంగ్రహము) యొక్క హనుమదుదాహరము (5) అప్పకవి (అప్పకవీయము ఆ. 4.. 1665) వ్రాసిన శ్రీకృష్ణోదాహరణము, (6) బాలకవి యనంతయ్య రచిత శేషోదాహరణము (7) ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి కృత విశ్వేశ్వరోదాహరణమును ముఖ్యములు.

బసవోదాహరణ ప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీ గురులింగ తత్పరుఁడ శేషజగన్నిధి, శుద్ధ తత్త్వసం
యోగ సుఖప్రపూర్తి వృషభోత్తమ మూర్తి, యుదాత్త కీర్తి ది
వ్యాగమ మూర్తవర్తి, బసవయ్య కృపాంబుధి మాకు భక్తి సం
భోగములం బ్రసాద సుఖ భోగములం గరుణించు గావుతన్॥

కళిక

వెండియుఁ ద్రిభువన వినుతి సమేతుఁడు
మండిత సద్గుణ మహిమోపేతుఁడు,
సురుచిర శివ సమ సుఖసంధానుఁడు,
పరమ పరావర భరిత జ్ఞానుఁడు,
విదితానందా న్వితమనస్కుఁడు,
సదమల విపుల విశాల యశస్కుఁడు
శ్రీవిలసిత పద చిరతర భద్రుఁడు
గావున సాక్షాత్కలియుగ రుద్రుఁడు॥

ఉత్కళిక

భువనోపకారా భవమోద ధీరా
భక్తి సంయోగా ముక్తి సంభోగా
సౌఖ్యాబ్ధిలో నా సుఖ్యుండై తానా
వెలయు శుభవరుండూ, యిలవిశ్వ గురుండూ॥

చ॥ పసిగొని యెవ్వండేని బసవాయను నీ సుకృతాక్షర త్రయం
బెసంగం బఠించెనేని, గిరిజేశున కాతని వక్త్రగహ్వరం
బసదృశగేహ మన్న యవి యార్యుల వాక్యములట్ల గావునన్
బసవనం బుణ్యమూర్తిం దలంపంగదె చిత్తమ పాయదెప్పుడున్॥

అంత్యము:—

ఉ॥ నీవు దయాపయోనిధివి, నిన్ను నుతించినం గల్గుభక్తి, నీ
చే వరవీరశైవ నతి చేకుఱు, నీకై యి యిత్తు కబ్బముల్
నీవలనన్ గృతార్థత జనించును, నీకు నమస్కరింతు,నా
భావమునందు నుండి ననుం బాయకుమీ బసవయ్య వేడెదన్॥

బసవరగడ:—

పిడుపర్తి సోమనాథుని బసవ పురాణావతారికను బట్టి పాల్కు రికి సోమన బసవరగడ, బసవాధ్యరగడ, సద్గురు రగడ, గంగోత్పత్తి రగడ, మొదలైనకొన్ని రగడల రచించినట్లు దెలియుచున్నది. కాని బసవ రగడ మాత్రమే యింతవఱకు లభించినది. ప్రాచీనాంధ్ర జాతీయ గేయ వాఙ్మయమున రగడల కెక్కువ ప్రాముఖ్యత యున్నట్లున్నది. ఇవి కంద, అక్కర, ద్విపదలతోం బాటు జాతులుగా బరిగణింపంబడినవి. అల్లసాని పెద్దనకుం బూర్వులైన నన్నయాదు లెవ్వరీరగడల నాదరించలేదు. పెద్దన కాలమునుండి ప్రబంధములలో రగడలు తిరిగి తలమెత్తినవి. కాన పాల్కు

రికి సోమనాథుని రగడలు ప్రాచీన వాఙ్మయ స్వరూపమును దెల్పును. ఆంధ్రమున వివిధ రగడలు గలవు. అవి మధురగతి, ద్విరదగతి, తురగవల్గన గతి, రగడలు గలవు. ఇవి క్రమముగా కన్నడమందలి మందానిల, లలితో త్సాహ రగడలతో సమానముగ నుండును.

ఈబసవ రగడకుఁ బ్రారంభమున నుత్సాహ వృత్తమును, ప్రతి పాదాంతమునను 'శరణు బసవ' యనుమకుట మున్నది. కర్ణాటకవి చరిత్ర కారుఁడు దీనిని కర్ణాటకృతియని పొరపాటు పడినాఁడు. కన్నడమునకు విలక్షణమైన యతి నియమ ముండుఁగలదు. దీనినే 'బసవోత్తర శతనామ ముల'ను నామముతోనున్నట్లు రగడనున్న కందపద్యము వలనఁదెలియు చున్నది. దీనిలో 108 పాదములున్నవి. రగడలు ద్విపదల వలె ద్విపాద నియమము గలవి. కాని ద్విపదలవలె నొక్క యాది ప్రాస నియమమే కాక, వీని కంత్యప్రాస నియమము గూడఁ గలదని యనంతుఁడు, నన్న కవియుగూడఁ దెల్పిరి. కాని యా నియమ మీతని కృతియందుఁ గొంత విశిష్టముగ నున్నది. మొదటి 78 పాదముల వఱకే ద్విపాదైకాంత్య నియ మమును సోమనపాలించినాఁడు గాని తర్వాత ద్విపద యందువలనే యక్క డక్కడ ప్రాసయతినిగూడ నంగీకరించినాఁడు. తర్వాత 14 పాదముల వఱకు ప్రతి పాదమున నొక్కొక్క ప్రాసము చొప్పున యంత్యప్రాసమును పాటించెను. చివరి 8 పాదములలో నింకఁగొంతమార్పు చేసినాఁడు.

ఇది బసవస్తుతి. ఆద్యంతములందు రెండు కన్నడ పద్యములున్నవి. కడపటి తెలుఁగుపద్యము గ్రంథములోనిది కాదేమో.

ప్రారంభము:—

శ్రీ వరాజ, దేవరాజ, సిద్ధ సాధ్య యక్ష ర
క్షో విహంగరాట్పతంగ సోమధామ కరమరుం
జిపితేశ విధృతపాశ సేవిత ద్వయాంఘ్రి రా
జీవ సిన్నునాం సాగళ్వ శ్రీ వృషాధి నాయకా॥

రగడ

శ్రీ వృషాధినాయక ప్రసిద్ధ భావ శరణు బసవ
తావకాంఘ్రిసేవకాఘ దాహ దాహ ,,
నందిత ద్వితీయ శంభు నామధేయ ,,
వందిత త్రిలోక విబుధవర నికాయ ,,
అచల శైవ ధర్మనిర్ణయావతార ,,
ప్రచుర యగమితాంఘ్రి ధర్మపథ విహార ,,
ప్రమథగణ పద ప్రసిద్ధ పట్టభద్ర ,,
ప్రమథ శాశ్వత స్వలాభ భావశుద్ధ ,,
సురవినుత శిలాద లబ్ధ సుకృత రూప ,,
హారగణాభి జాత చిన్మయ ప్రధప ,,
కమలభవ శివః కరాబ్జ కాల రుద్ర ,,
సుమహదంబుజాక్ష కుణపశూల రుద్ర ,,
నియత విష్ణు కల్యహార నీల రుద్ర ,,
ఖ్యాత భూత పంచకాత్మ కాల రుద్ర ,,
నారసింహ దళన శరభ నామరుద్ర ,,
భూరి మత్స్య కూర్మ వారణ భీమరుద్ర ,,

* * * * *

* * * * *

శరణు, శరణు, శరణు, బసవ, శరణు, శరణు, శరణు, బసవ॥

అంత్యము:—

క॥ శరణా స్తవ కల్ప కుజాం
కురపద శాఖాభిజాత నవ కుసుమాప్టో
త్తరశత నామంగళ బస
వర సంగర్పి సిద పాల్కురి సోమాంక॥

క॥ శరణ స్తవ హేలొప్పవ
శరణ గణోత్సాహ రగళియె, బరదొడె పతి శితుదె, వి
స్తరిశదపె, బసవనె కావం బసవర శిగర కప్పిర్
శుద్ధ పాలుకురికి సోమాంక॥

క॥ వావిరి బసవస్తుతి సం
భావనమైఁ జదివి చదివి ప్రమదంబున వా
పోవక బాబా సాసా
వావా యనకున్న నోట వాంబెట్టుదుగుర్॥

సోమనాథుని వీరశైవ మత స్వరూపము:—

బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములందు, సోమన వీరశైవ సిద్ధాంతములను కాంతా సమ్మితమునఁ జేసి ప్రతిపాదించినాఁడు. ఈతఁడు ముఖ్యముగా భవులైన బ్రాహ్మణులను 'త్రాటి మాలలని, పచ్చిమాలల'ని (బసవ. పు. పుట. 19, 209, 217, 240, 237,) త్రాటకుక్కలు, మాల కుక్కలు, (బ. పు. 237, పండి II 242), గాడిదలనియు, (బసవ. పు. 225, పండిత. II 85) చెడ తిట్టినాఁడు. ఇట్టి బ్రాహ్మణావమానమును వెక్కిరింతలను కందుకూరి వీరేశలింగముగారు బ్రహ్మసమాజోత్కర్షను దెల్పు గ్రంథము లందలి విషయమును బోలినది. వారికిచ్చిన నామధేయములుగూడ నట్లే యున్నవి. ఇతనిదృష్టిలో వేదములనాదులు కావు. శివుఁడు మాత్రమే యనాది పురుషుఁడు. అతని నుండియే సర్వము సృష్టింపఁబడినవి. వీరశైవులకు వేదాధ్యయనాధికారము గలదు. ఈతఁడు వేదప్రమాణముల నంగీకరించి, తన్మూలమున మతమును సమర్థించినాఁడు శివపరముగా వేదములకు వ్యాఖ్యానము చెప్పెను. తన మాదిరి బ్రాహ్మణుల నితఁడు ద్వేషింపఁడు. పండి

తారాధ్యుఁడు, బెలిదేవ వేమనారాధ్యుఁడు నిట్టివారు. అగ్నిహోత్రాది కర్మల దూషించినాఁడితఁడు.

వీరికి ముఖ్యముగా జాతిభేదములేదు. భక్తియే ప్రధానము. కాని జాతి పంచముఁడు హీనవంశుఁడు గాఁడట. (పండి. 1. 675-676). బ్రాహ్మణకులజుని శివభక్తుఁడైన పంచముఁడు చంపినను వానిని దండింపరాదట. దోషము లేదట. మఱియొక ముఖ్యవిషయమే మనఁగా వీరికి శీలము కన్నను భక్తియే యెక్కుడు ప్రధానమైనది. వీర వ్రతులలో నెక్కువ దొంగలు, జారులు మొదలైన వారుగలరు. శివ ప్రీతి కొఱకు చేసిన యేపని యైనను మంచిదేయట. సంకల్పమునుబట్టి, ఫలమునుబట్టి కార్యమునకు గుణదోషము లుండునట. జంగమునికి లింగ మునకు భేదములేదు. (పండిత. 1. 200.) జంగమ భక్తియంత ముఖ్య మైనది. ఈ మతమునందు, జంగమూర్తియే లింగమూర్తియని యాచ రించుట యుత్తమము. అతఁడు గురుమూర్తియని పూజించుట మధ్యమ కక్ష. అతఁడు శివశాసన ధారుఁడని భావించుట తుది పక్షము.

వీరశైవుల భక్తి ప్రామాణ్యమున కాత్మార్పణమే గురుతు. వీరి భక్తి ప్రకటనార్థము నేత్రములు పెరికికొనుట, కాలుసేతులు నఱికి కొనుట, మొదలైనవి చేయుదురు. ఇది వీరవ్రతమట. జంగములకేది యడిగిన యది యిచ్చివేయవలెనట. ఈ వీరభక్తి తామసిక భక్తి యైనది. శివుఁడు తమోగుణుఁడైనచో వీరశైవ భక్తి తమోగుణయుత మగుటయే గుణము కాఁబోలు. 'పురుషుఁడు శివభక్తి విరహితుఁడేని, పురుషుని మీరుట తరుణికి పథము'. (బ. పు. 190.) దీనికొక కథ బసవ పురాణమునఁ గలదు. ఈ విషయము శివ తత్త్వ సారమున సూత్ర ప్రాయముగ గలదు. వీరశైవ మతవ్యాప్తికై ప్రాణి హింసగూడఁ జేయ వచ్చుననుట వీరి సిద్ధాంతము. ఈ విషయము బౌద్ధ జైన మతములకు

విరుద్ధ మైనది. బౌద్ధ జైన మతములు బ్రాహ్మణమునకెట్లో దీనికిఁ బరమ శత్రువు.

వీరశైవ మతమున జీవేశ్వరులకు నాయికా నాయక భావము గలదు. ఇది విశిష్టాద్వైత మతమందు గూడఁగలదు. ఈ భావమును పండితారాధ్యుఁడు శివ తత్త్వ సారమున వ్యక్తీకరించి చెప్పె, సోమనయుఁగూడ వృషాధిప శతకమునఁ దెలిపినాఁడు.

ఈతనిభాష:—పాల్కురికి సోమనాథుఁడు వెనుకఁ గనుగొని నట్లు బహు భాషలలో కూలంకష పాండిత్యము గలవాఁడైనను నాంకేతికములకు, సంప్రదాయములకు దాసుఁడుగాక సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడు. భాషా సంప్రదాయములు తనకవితా ప్రవాహమున కడ్డుపడినచో వాని నతిక్రమింప నెంతమాత్రము వెనుదీయఁడు. భాష నీతడు చేతిలో కీలుబొమ్మవలె నెట్లుకావలసిన నట్లాడించెను. "నిరంకుశాః కవయః" యను నార్యోక్తి యితనిపట్ల పూర్వముగ నన్వర్థమగును. ఇతఁడు సంస్కార పరుఁడు. ఆంగ్లభాషలో కార్లైలు పండితుని రచనా విధానమెట్టిదో, తెలుఁగున సోమనాథుని రచనావైఖరి యట్టిది. కాన వ్యాకరణ నిబంధన లితనిని బంధింప జాలకుండెను. అందుచే ననేక విధముల భాషా సంప్రదాయోల్లంఘన మొనర్చినాఁడు. ఈతని కవితా ప్రవాహమున కడ్డుతగిలి నపుడు చేయని విరుద్ధ ప్రయోగములు లేవు. వైరి పదము లనఁబడు దుష్ట విరుద్ధ మిశ్ర సమాసములు, గ్రామ్యపదములు, దుష్ట సంధులు, లింగ వ్యత్యాసములును, కర్ణాట భాషా సంప్రదాయానుగుణముగ నాంధ్ర సంస్కృతముల నుపయోగించుటయు చేసెను. దీనికిఁ దోడు కర్ణాట భాషా పదముల విరివిగా ప్రయోగించెను. ఆంధ్ర పదముల విచిత్రముగా మార్చిప్రయోగించెను; ఇష్టము వచ్చినట్లు శబ్ద మధ్యమున నచ్చుగాని, హల్లును గాని లోపింపఁజేసినాఁడు. ఈప్రయో

గములు భాషా శాస్త్రజ్ఞునకు విశేషోపయోగము. ఇట్లే సర్ణానుస్వార, రేఫద్వయ భేదముల విషయమై లక్ష్యము చేయలేదు ఇష్టము వచ్చి నట్లు మిశ్రముచేసి వాడినాడు. ఈ వ్యత్యాసము లేఖకుల యందుగూడ నుండి యుండును. ఈవిధముగ నితఁడు భాషకు వశ్యుఁడుగాక, భాషనే తన స్వాధీనమం దుంచుకొనెను.

ఈతనిశైలి:—సామాన్యముగా శైలి వర్ణనా విషయముపై నాధారపడి యుండును. దీనికిఁగవి వ్యక్తిత్వము గూడ సాయపడును. పాల్కురికి సోమనాథునకుఁ దనయనుభవ సార, చతుర్వేదసారాది మత విషయిక గ్రంథములందు శైలీభేదము విశేషముగ ప్రకటించుటకు వీలు పడలేదు. అందు విషయ ప్రతిపాదనము మాత్ర ముండును. ఇఁక వృషాధిప శతకాది భక్తిప్రధాన వస్తుగ్రంథము లందు భక్త్యావేశపరమైన రచన యుండును. కాని కథాప్రధానముగల బసవపురాణ పండితా రాధ్య చరిత్రము లందు కథావిషయ భేదమును బట్టి రసోచితముగ శైలి మారుచుండును.

అసలు సోమనాథుఁడు బసవ పురాణ పండితారాధ్య చరిత్రము లను జనసామాన్యము కొఱకై రచించినాఁడు. కనుక తాను జాను తెనుఁగున సరళమైన శైలిలో వ్రాయుదునని మొదటనే తెల్పినాఁడు. కాన నతని కవితాశైలి బహు సులభగ్రాహ్యమై సరళమైనది. కాని యిట్లని యతఁడు వస్తు గాంభీర్యము పట్ల, రసోద్రేకకర సన్నివేశములందు, పేలవ ముగ, నీరసముగ రచింపక, రసోచితముగ నన్నయవలె, గంభీర సంస్కృత సమాస యుతముగ రచించి రసమును చక్కగ పోషించినాఁడు. పండితా రాధ్యుని శక్తిని వర్ణించు నప్పుడు సోమనాథునకు సహజముగ గంభీరమైన శైలి బయలుదేరును. పండితుఁడు జైనునితో వాదించినపుడు చూపిన వాగ్ధాటి నిట్లు వర్ణించినాఁడు.

"పండితారాధ్యుండు దండితవాది,
ఖండన శాస్త్రతర్క ప్రౌఢి పేర్మి,
నతుల పురాణేతిహాసాగమాను
గత నిజోదాసీన కలితవాక్యముల,
సకలవేదానంత శాఖోపనిషద
వికలతర్కస్మృతి విహితసూక్తులను,
శిష్టానుమత హేతు దృష్టాంత సుప్ర
హృష్ట ప్రమాణ సమీహితోక్తులను,

మహిమ ప్ర, పుట 3

వీరశైవ భక్తుల వర్ణించునప్పు డిట్టి గాంభీర్యమునే చూపును. చేటల వేమయ్యగారి నిట్లు వర్ణించెను.

"వెండియు చేటల వేమయ్య నాఁగ
ఖండేందుధర భక్తగణ మదేభంబు,
నాద్యష్టసుఁ డణిమాది కామ్యైక గుణ స
ముద్యోతి త్రైశ్వర్యయుత యశోరాశి,
గహన భక్తిమహత్త్వ కౌక్షేయ కృత్త
బహురస సిద్ధనివహ ఘోణుఁ డనఘుఁ,
డపగత రస రసాయన భోగముఖ్య
విపుల రాజిత రాజ్యవిభవ సౌఖ్యుండు,
నిర్గత స్వర్గాపవర్గ మార్గుండు,
భర్గ నిరర్గళ భక్తి కాంతుఁడు etc

పురాతనప్ర. పుట 475

ఇఁక శ్రీశైల పర్వత వర్ణనమునఁ గూడ నిట్టి గంభీరమైన శైలి యే యవలంబింపఁ బడినది.

"కడలేని నిర్మల గాఢ మహత్త్వ
జడతా విహార విస్తారోదకములఁ,
నంగీకృతాయతోత్తుంగ శృంగాఘ
మంగళ రంగత్తరంగ సంఘములఁ,
బటుశైల చూడావిభాసి నీహార
పటల ప్రకార విస్ఫార ఫేనముల,
శైలాగ్ర విహరణాసక్త ప్రమథ వి
శాల దివ్యవిమాన చయ వహిత్రముల,"

పర్వత ప్ర. 228

ఇట్టి ఘట్టములు బహు స్వల్పముగనే యుండుటచే జనసామాన్యమున కుల్లాసము గల్గించునే కాని యన్వయక్లేశ కాఠిన్యముల గల్గించవు. ఇతర స్థలములందు సర్వసులభశైలిని వాడినాఁడు. కొన్నిచోట్ల మాత్రము వస్తువుల పేర్లను వివరించు పట్లను, పూర్వభక్తుల మాహాత్మ్య విశేష కథనము పట్లను పునరుక్తి శబ్దములతో నొకప్పుడు సారస్వత ప్రియులకు, పండితులకును విసుకుగల్గించు రోకటిపాటవంటి యూక దంపుడు కవిత్వమును రచించినాఁడు. గౌతమాది మునికృత శ్రీగిరి ప్రశంసమున నిట్లు రచించెను.

"పూజించి పడయరే పూజకుల్ తొల్లి,
యోజించి పడయరే యోగులు తొల్లి,
కామించి పడయరే కాముకుల్ తొల్లి,
నేమించి పడయరే నిస్పృహుల్ తొల్లి,
వర్తించి పడయరే వ్రతమతుల్ తొల్లి,
యర్చించి పడయరే యార్యులు తొల్లి,
చర్చించి పడయరే సన్మునుల్ తొల్లి,
స్తుతియించి పడయరే సుకవులు తొల్లి"

పర్వతప్ర. 273

ఇట్లనేక పంక్తులు వ్రాయఁ బడినవి. కాని యివి పామరులకు గేయముగా పాడునపుడు మాత్రము వీనువిందుల గల్గింపక, యొక విధమైన తూఁగుతోడను, స్వరముతోడ నుల్లాసము గల్గించుచునే యుండును. ఈపామర హృదయ తత్త్వమును గ్రహించియో, వారి ప్రీత్యర్థము సోమనాథుఁడు మధ్యమధ్య నిట్టి రచనములఁ గావించెను. ఇట్టి రచనము పామరులు పాడు గొల్లసుద్దులు, జంగము కథలు, బొబ్బిలిపాట కథలందు విశేషముగ గాననగును. అద్యతన కాలమున వెంకటః
లీమార్గమునే యవలంబించిరి. మఱియు బసవ పురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు నిర్వచనద్విపద కావ్యము లగుటచే నందు వివిధ వస్తువులను వివరించు సందర్భమున నిట్లు వ్రాయక తప్పదయ్యెను. చంపూ గ్రంథము లైన ప్రబంధములం దీవిషయము సామాన్యముగ వచనములలో రచింపఁ బడును. అట్టినీరస విషయములు ద్విపదలోఁ గూర్చినపు డిట్లుండక మఱి యెట్లుండును? పండితులకు మాత్ర మిట్టి రచనలు చాల వెగటు పుట్టించును. అట్టిదే మఱియొకచోట,

"పడగలుఁ బడగలు నుడివడి గొనఁగ
గొడుగులు గొడుగులు దొడిఁతోడి నడర
....
వినుకులు వినుకులు వినువీథి ప్రోయ
మనుకులు మనుకులు మానక తగుల
మదళీలు మదళీలు మచ్చరింపగ etc."

పర్వతప్ర. పుట 395

ఇక పుష్పపత్ర ఫలవర్ణన విధానము. వివిధ ఫల పత్ర పుష్పము లని వ్రాయుటకు బదులుగా

"బిల్వ పత్త్రిరి, నావుమ పత్త్రిరి, మాచి
పత్త్రిరి, నేరేడు పత్త్రిరి, జమ్మి

పత్త్రిరి, కాంచన పత్త్రిరి, వచ్చపత్త్రిరి " etc.
గోగు। పుష్పములు, నశోక పుష్పముల్, వొగడ
పుష్పములు, సేవంతి పుష్పముల్, మొల్ల
పుష్పములు, గరవీర పుష్పముల్, దుమ్మి etc.
పుష్పముల్ రేను పండ్లును, మామిడిపండ్లును, నీడా
పండ్లును, నేరేడు పండ్లును, మొరలి। పండ్లు
పర్వత్రప. 355_7

ఛందస్సు: — మతవిషయములం దెట్టి స్వాతంత్ర్యప్రియుఁడో పాల్కురికి సోమనాథుఁడు సారస్వత విషయములందు గూడ నట్టివాఁడే. అందుచేతనే పూర్వాంధ్రకావ్యములు వృత్తములందు రచింపఁబడఁగ నితఁడు తన కావ్యములను తద్విరుద్ధముగ ద్విపదలో రచించి నూతన మార్గమును ద్రొక్కెను. అందులోఁగూడ విశేష స్వాతంత్ర్యమా సూపినాఁడు. ద్విపద రచనమందు రెండు నియమములు సంప్రదాయాను గుణముగ పాటింపఁబడినవి. మొదటిది ప్రాస యతి నిషేధము. రెండ వది యే ద్విపదపాదమున కాపాదము విడివిడిగా నుండవలెకాని, ప్రథమ పాదాంతపదము మధ్య విరిగి రెండవపాదమునకు నడవకుండుట. సోమ నాథుఁ డీరెండు నియమములను మీరి తన స్వాతంత్ర్యమును జాటినాఁడు. " పాల్కురికి సోమన పతితుఁడు ప్రాసవళ్లుపెట్టి రచించిన యప్రమాణపు బసవపురాణము " ను నిందావాక్యములకు బవాబిచ్చువాడు వోలె పండి తారాధ్యచరిత్రమున ప్రాస యతి నిట్లు సమర్థించినాఁడు.

" అనియతగణై " రనియు, 'ప్రాసోవా' యనియుఁ, యతిర్వా యనియుఁజెప్ప ఛందోవినిహితోక్తిగాన

ప్రాసమైనను యతిపైవడియైన
దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి
దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచింతు" ననివ్రాసినాఁగు.

పైనఁదెల్పిన రెండు నియమములలో మొదటిదగు ప్రాసయతి ప్రయోగము బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములందు సమముగాఁ జేసి నను, ద్వితీయగుణమును బసవపురాణమందు కంటె పండితారాధ్యచరిత్ర మందు విశేషముగాఁ మీరినాఁడు.

ఇఁక నన్నయ సీసపద్యముల నొక నియమముతో రచించెను కదా. ఆ నియమమునే సోమనాథుఁ డనుభవసార చతుర్వేదసారములందు పాటించినాఁడని వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు బసవపురాణ పీఠికయందు వ్రాసినారు. (చూ. పుట. 89) కాని నన్నయ సీసపద్యనియమ మును సోమనాథుఁడు పాటింపలేదనియే బండారు తమ్మయ్యగా రాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక రజతోత్సవ సంచికలో ప్రభాకర శాస్త్రిగారి వాక్యములు సత్యసమ్మతములు గావని వ్రాసిరి. (చూ. పుట. 171) విచారింపగా స్వతంత్రప్రియుఁడైన సోమనాథుఁడు నన్నయ సీసనియమముల పాటించువాఁడని భావించుట సాహసము. అందులో నన్నయ సీసనియమ ములు నన్నెచోడుని కాలమునాఁటికే సడలినవి. కాని క్రౌంచపదవృత్తము నీతఁడు నన్నెచోడుని కంటె నెక్కువ నియమముతోఁ బాటించెను. నన్నె చోడుఁడు వృత్తపాద ప్రథమదళమున ప్రాసయతివాడి, ద్వితీయ దళమునఁ దన కిష్టమువచ్చిన యతిని వాడఁగ, నీతఁడు పాదప్రథమదళమున ప్రాస యతి వాడుచు, ద్వితీయదళమున యతిని, ప్రథమదళ ప్రథమాక్షరమునకు మైత్రి గలదిగనే వాడినాఁడు.

ప్రాసవిశేషములు:—ఈతని కవితయందు సంయుక్తాక్షర ప్రాస మున కేదో యొక హల్లునకు మాత్రము సామ్యమున్నచోఁగూడ వాడెను. ఇది కర్ణాటభాషలో 'శాంత' ప్రాసమను పేరితో చెల్లినది. కర్ణాట భాషలో 'వర్గప్రాస' మను పేర వర్గాక్షరములకుఁ బరస్పరము ప్రాస చెల్లును. అట్లే 'సమీపప్రాస'మను పేర శ, ష, సలకు పరస్పరము ప్రాస

చెల్లును. ఈ రెంటిని గూడ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తెలుఁగురచనమున వాడినాఁడు. ఈ విధముగ నితఁడు ప్రాసప్రయోగమున కర్ణాటసంప్రదాయము నవలంబించెను. మఱియు నితఁడు పూర్ణార్ధబిందు ప్రాసమును, బిందు నిర్బిందుప్రాసమును, రేఫద్వయ ప్రాసమునుగూడ నిరాటంకముగ వాడి తన స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించినాఁడు.

యతివిశేషము:—ఈత డఖండయతిని వాడినాఁడు.

తృతీయ ప్రకరణము.

పిడుపర్తి కవులు.

పాల్కురికి సోమనాథుని తర్వాత పేర్కొనఁదగినవారు పిడుపర్తి కవులు. వీరు సోమనాథుని శిష్యపరంపరలోనివారై, యాతని గ్రంథములను ప్రచారములోనికిఁ దీసికొని వచ్చుటయేకాక, వీరశైవ గ్రంథముల ననేకము రచించి తన్మతమునకు గురుపీఠ మలంకరించిరి. పద్య బసవపురాణ కర్తయైన పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన వంశవృక్షము నిట్లు తెల్పెను.

పిడుపర్తివారి వంశవృక్షము

శివరాత్రి కొప్పనాథుఁడు [1]

|

బసవయ్య

|

(క్రీ. శ. 1422) పెనసోమన [2] — కొప్పయ్య — భువనయ్య

పెనసోమన:

|

పినసోమన — దేవయ్య (భా. మల్లమ) — చిక్కయ్య — బసవయ్య — పాలకురికయ్య

పినసోమన:

|

నిశ్శంకయ్య — కొమరయ్య — నిమ్మనాథుఁడు

నిమ్మనాథుఁడు:

|

బసవన

దేవయ్య (భా. మల్లమ):

|

సోమన — [3] బసవన (భా. నాగాంబ) 1475 క్రీ. శ.

సోమన:

|

దేవయ — గుంటూరి వీరయ్య

[3] బసవన:

|

1510 — [4] సోమన — పాలన — గురువన — బసవన

పాలన:

|

[5] బసవప్ప. 1530.

1) డోకిపఱ్ఱు అగ్రహారమును మొదట సంపాదించిన వాఁడు

2) డోకిపఱ్ఱు అగ్రహారము అంకిలిపడగా ప్రౌఢదేవరాయుల కాలమున తిరిగి సంపాదించిన వాఁడు

3) దీక్షాబోధ, పిల్లనైనారుకథ, బ్రహ్మోత్తర ఖండములకు కర్త

4) పద్య బసవపురాణ, ద్విపద ప్రభులింగలీలల కర్త

5) పద్య ప్రభులింగలీలల కర్త.

వీరి దేశము:—పాల్కురికి సోమనాథునిఁబట్టి పిడుపర్తివారు నైజాము ప్రాంతము వారని శేషాద్రి రమణ కవులు రచించిన రీతిగా తలంప వీలులేదు. పిడుపర్తి వంశీయులగు జంగములు ప్రస్తుతము గుంటూరు జిల్లాలో కనగాల, గరుడాచలపాలెం మున్నగు గ్రామములందున్నారు. తెనాలి తాలూకాలో పిడుపఱ్ఱను గ్రామ మున్నది. మఱియు డోకిపఱ్ఱను గ్రామము కృష్ణా జిల్లా గుడివాడ తాలూకాలోను, దోకిపఱ్ఱను గ్రామము గుంటూరు జిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాలోను నున్నది. పద్య ప్రభులింగలీల కృతిపతి యగు చల్లపల్లి మల్లయార్యుఁ డాగ్రంథమున 'చల్లపల్లి శాసన' యని సంబోధింపఁ బడినాఁడు. ఈ చల్లపల్లిగూడ కృష్ణా జిల్లాలోనే యున్నది. కాన పిడుపర్తివారు తెనాలి తాలూకాలోని పిడుపఱ్ఱు గ్రామమువారై యుందురు. కాన వీరు గుంటూరు మండలము వారై యుందురు. నైజాము రాష్ట్రమందు గూడ నీ నామపు గ్రామము లేవైన నున్నవేమో విచారింపవలసి యున్నది[1].

వీరివంశము:— పిడుపర్తి వారు మొదట నాంధ్ర నియోగి బ్రాహ్మణులు. వీరి పూర్వులు పాల్కురికి సోమనాథుని వలన దీక్షపొంది యజ్ఞోపవీతాదులను త్యజించి వీరశైవ మతములోఁ జేరి జంగములైరి. మొదట వీరారాధ్య బ్రాహ్మణశాఖకుఁ జెందినవారని కొందఱు తలంచుచున్నారు.

---

1. ఆం. సా. ప. ప. XXIII 2.- బండారు తమ్మయ్య గారి వ్యాసము.

వీరికాలము:—ప్రతాపరుద్రుని మంత్రియైన యిందులూరి యన్నయ్య సహాయమున రాజుచేత శివరాత్రి కొప్పనాథునికి డోకి పట్టను నగ్రహారమును పాల్కురికి సోమనాథుఁ డిప్పించె ననియు, నది యంకిలిపడగా నతని మనుమఁడైన పెదసోమన వలన ప్రౌఢదేవరాయల కాలమున తిరిగి యది సంపాదింపఁబడె ననియు పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన పద్య బసవపురాణ పీఠికయందు రచించెను.

క॥ ఆదిఙ్ ప్రతాపుఁడిచ్చిన
యా దోకి పురంబు నడుమ నంకిలి పడినన్
మోదమునఁ బ్రౌఢరాయ మ
హీదయితుని వలనఁ దెచ్చె నెల్లరు నెరుగన్॥

ప్రౌఢదేవరాయలు క్రీ. శ. 1422 మొదలు 1447 వఱకు పాలించెను. కాన నాతని సమకాలీనుఁ డగు పెద్ద సోమన గూడ నాకాలమునవే యుండఁదగును. అందుచేత నీతని మనుమఁడును, దీక్షాబోధాది కృతుల కర్తయైన బసవన, యతనికి 50 స. తర్వాతను, నీతని కుమారుడును, పద్య బసవపురాణకర్తయునైన సోమనాథుఁడు 75 సం. తర్వాత కాలమునను, నతని తమ్ముఁడు కుమారుఁడును, పద్య ప్రభులింగలీల కర్తయగు బసవప్ప మఱి 100 సం. తర్వాతను నుండఁదగును. అనగా

పిడుపర్తి బసవన- 1475- 1500. క్రీ. శ.
పిడుపర్తి సోమన- 1500- 1525
పిడుపర్తి బసవప్ప- 1525- 1550 ... ప్రాంతములు గాఁదగును.

మఱియు పద్య బసవపురాణమున "సరవి శ్రీ నాథుఁడా చరిత (పండితారాధ్య చరిత) ప్రబంధము చేసె ద్విపదలు తఱుచు నిలిపి" యని పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించినాఁడు గాన, నతఁడు శ్రీనాథునకుఁ

దర్వాతి వాడని తెలియుచున్నది. అందుచే వెనుక తెల్పిన కాలములు సమంజసముగఁ గనుపట్టుచున్నది.

1 పిడుపర్తి బసవన

ఈతనిఁ గూర్చి యితని జ్యేష్ఠ పుత్రుఁడును, పద్య బసవపురాణ కర్తయు నగు పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తనగంధ్రమం దిట్లు తెలిపినాఁడు.

సీ॥ గురు నాథుఁడగు పాల్కురికి సోమేశుండు
చెప్పిన కృతులెల్ల నిప్పుడమిని
ప్రకటింప వచ్చిన ప్రత్యక్ష బసవేశుఁ
డని భక్తజనములు వినుతిసేయ
భక్తిమర్మములు తప్పక యుండ నర్థముల్
చెప్పి శిష్యులను రక్షింప నేర్చు,
నొనర దీక్షా బోధయును, పిల్లనైనారు
కథయు, బ్రహ్మోత్తర ఖండమునను

గీ॥ నాదిగాఁ గల శివరహస్యములు పెక్కు
శివ కవులు మెచ్చు ద్విపదలు చేసి భక్తి
సభల వెలయించి మించిన సజ్జనుండు
బంధు సురమణి పిడుపర్తి బసవ శౌరి॥

ఈ విధముగ దీక్షాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవన యని యతని కుమారుడే రచించి యుండ, దాని కర్తపేరు పిడుపర్తి సోమన యని వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు తన బసవపురాణ పీఠికయందు వ్రాయుట బహు విచిత్రముగ నున్నది.

మఱియు నీకవి లబ్ధప్రతిష్ఠాచారములఁ గూర్చి యతని కుమారుఁ డిట్లు చెప్పినాఁ డాగ్రంథముననే.

సీ॥ ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్ర యవన భూములఁ బేర్మిఁ
గొన్నాఁడు పెక్కులు సన్నుతముగ,
తలయెత్తినది మొదల్ ధరగల్గు దుర్గాధి
పతులచేఁ బూజలు వడసినాఁడు,
కాలకంధరుని పత్కమలంబుఁ బూజించు
పంచాక్షరి జపించుఁ బాయ కెపుడు
భవిపాక వర్జిత ప్రవిమల వ్రతుఁడన్య
మంత్రాంగ దాహముల్ మానినాఁడు

గీ॥ కవిత భవులకుఁ జెప్పని సవినయుండు,
బంధు జనములఁ బ్రోవ బాల్పడ్డ వాఁడు
నిత్యజంగమ పూజనాన్విత సుబుద్ధి
వసమె పొగడంగఁ బిడుపర్తి బసవ ఘనుని॥

ఈకవి రచించిన మూఁడు గ్రంథములగు (1) పిల్లనయనారు కథ, (2) దీక్షాబోధ (3) బ్రహ్మోత్తర ఖండములను గ్రంథములలో

ప్రస్నసఁ దెలుఁగునఁ బఱపితిఁ గొన్ని
నడివయసునఁ బిల్లనయనారు చరిత"

అని దీక్షాబోధ పీఠికయందు కవి వ్రాసికొనినాఁడు. కాని యీ గ్రంథ మిపుడు కానరాదు.

పిల్లనయనారు కథ:— పిల్లనయనారను నతఁడు బౌద్ధజైన మతముల నాశన మొనర్చి, కులోత్తుంగ చోళ, సుందర పాండ్యాది మహీపతుల శివభక్తులఁ గావించి, శైవమతప్రచార మొనర్చిన మహాభక్తుఁడు. ఇతఁడు శ్రీకాళి యను పురమున కుమారస్వామి యంశమున నొక శివ బ్రాహ్మణునకు జనించినాఁడు. తమిళ సారస్వతమున నితనినే తిరుజ్ఞాన

సంబధి యని వ్యవహరింతురు. ఈతని చరిత్రము బసవ పురాణమున షష్ఠాశ్వాసములో క్లుప్తముగా వర్ణింపఁబడినది. బసవన దానినే ప్రపంచించి ప్రత్యేక కావ్యముగ వ్రాసియుండును.

బ్రహ్మోత్తర ఖండము:—ఇది స్కాందపురాణ ఖండములలో నొకటి. పట్టమట్ట సోమనాథ కవియు, శ్రీధర మల్లెకవియు దీని కొనర్చిన పద్యాంధ్రీకరణములు కవులచరిత్రమున కెక్క, ఇది దానియందు చేర కుండుటచే నాకావ్యములకు ముందే బసవ కవి దీనిని ద్విపదగా తెనిగించి యుండుటను లోకమున కెరుగక పోవచ్చును.

వీరశైవ దీక్షా బోధము:— సంస్కృత గ్రంథము ననుసరించి కర్ణాటభాషలో రగడలుగా కెరయపద్మరుసను కవి రచించిన దీక్షా బోధ మను గ్రంథమునకు తెలుఁగున పిడుపర్తి బసవన మూఁడాశ్వాసములలో ద్విపదగా రచించెను. సూర్యవంశ క్షత్రియుఁడును, భారద్వాజగోత్రుఁడును, వీరబాణావనీశుని మనమఁడును, తిమ్మభూవరుని పుత్రుఁడు, వీర శైవాచార ధౌరేయుడు నగు వీర భూవరుని ప్రార్థనమున కవి దీనిని రచించి యాతనికే యంకితమిచ్చెను. ఇది గురుశిష్య సంవాదరూపమున వీరశైవ మతతత్త్వమును, గురు శిష్య లక్షణములను, దీక్షావిధానాదిక మును దెలుపు నుత్తమ గ్రంథము. వీరభూపాలుని కాలముగాని, యాతఁడు పాలించిన దేశముగాని గ్రంథమువలనఁ దెలియరాదు. తత్కాలపు వీరశైవ మతస్వరూపులఁదెలుపు గ్రంథములలో నిది ప్రధాన మైనది. వీరశైవ మతసంప్రదాయములెల్ల నిందుగలవు.

గ్రంథ ప్రారంభము:—

శ్రీ గురు లింగంబు చిన్మయాంగంబు
యోగాంత రంగంబు యోగి సంగంబు

... ... పాల్కురికి సోమేశు పొగడి

... ...

పిన్నప్రాయమునఁ జెప్పితి శివకథలు
ప్రన్ననఁ దెలుగునఁ బఱపితిఁ గొన్ని
నడివయసునఁ బిల్లనయనారు చరిత
నుడివితి ద్విపదగా నూతనోక్తులను
కాల మాసన్నంబుగా కటమున్న
నొక శివ కథ యింక నొనరింప వలయు.

... ...

తిన్నని తెలుఁగున ద్విపద కావ్యముగ
నున్నతంబుగ నని యూహించు తరిని

... ...

... ...

... ... భరద్వాజ గోత్రుండు ... ...
... వీర బాణావనీ నాథు ... ...
పుత్రుఁడై ... ...
... చను తిమ్మ నృపతి వరేణ్యుండు

... ...

ధీనిధి పిడుపర్తి దేవనార్యునకు
మానిని పిల్ల మాంబకుఁ దనూ భవుని
.... పిడుపర్తి బసవ నాహ్వాయుని
నను బిలిపించి సన్మానంబు చేసి

... ...

క్రితము దీక్షా బోధ కెరయ పద్మరసు

రీతిఁ గన్నడంబున రగడ గావించె
తెలుఁగున నాకృతి ద్విపదగా మీరు
అలవ రింపుడు మాకు నభిమతం బనుడు
... ...
... ...

పైన తెలుపఁబడినట్లు గ్రంథ కర్తయే 'పిడుపర్తి బసవాహ్వాయుని నను బిలిపించి' 'దీక్షా బోధను తెలుగున వ్రాయుమని రాజు వేడుకొన్నట్లు' తెల్పగా, మహా పండితులని పరిశోధకులని ప్రసిద్ధిగాంచిన వే. ప్రభాకర శాస్త్రిగారు తెలకో తన బసవపురాణ పీఠికయందు వీరశైవ దీక్షాబోధ యను గ్రంథమును పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించెనని వ్రాసిరి. ఇదిబహు విచిత్రముగా నున్నది. ఇందువలన గ్రంథమునైన వారు చూడలేదని సు స్పష్టముగదా. గ్రంథములనైన మొదలు చివరయు చూడక విమర్శనల సాగించుట కడు శోచనీయము.

ఇఁక దీక్షా బోధమూలమును గూర్చి కవి యిట్లు తెల్పుచున్నాడు.

" ... ... కీర్త్య పద్మరుస్స తొల్లి
యకలంక వేద వేదాంత సిద్ధాంత
సకలాగమ గ్రంథసారముల్ గూర్చి
సరవి గావించె దీక్షా విధానంబు
గరిమ నా సంస్కృత గ్రంథార్థ మెల్ల
వారికిఁ దెలియంగ వశము గాదనుచు
బోరున నయ్యర్థములు కన్నడన
వెరవార రగడ గావించి"

అంత్యగద్య:—

ఇది పాల్కురికి సోమేశ్వరారాధ్య

సదమల శిష్య శిష్య ప్రశిష్య

పిడుపర్తి బసవేశ్వరుండు (వనాహ్వాయుఁడ)
రచియింప శైవ పురాణ తంత్రముల

వీరశైవ దీక్షా బోధయందు
ననుపమంబుగ తృతీయాశ్వాసమయ్యె॥

వీరశైవ దీక్షాబోధయందలి కొన్ని వీరశైవ తత్త్వ బోధలను, శైలిని తెలుపుటకై కొన్నిముఖ్య భాగముల క్రింద నుదాహరింతును.

"విను వత్స, శివుఁడు దేవికి చెప్పినట్టి
ఘన సదాచార లక్షణ మెఱిఁగింతు,
హరుదీక్ష గోరువాఁ డాది తాఁ జేయు
విరస కృత్యంబులు విడువంగ వలయు,
సందేహముడిగి దుస్సంగ దుర్వ్యసన
... ...
దుర్గుణ, దుశ్శీల, దుర్బోధకములు
దుర్గమన, దుర్వ్యక్త, దుశ్చరిత్రములు
పరదేవ సేవయు, పరసతి రతియు,
పరధన కాంక్షయు, పలల భక్షణము,
పాన బుద్ధియు, మానబడని వాఁడేని
వానిఁ జేపట్టడ వరగురుస్వామి"
... ...
... ...

కులాచార ధర్మములు

జరిపినే నతని పూజలు నిష్ఫలంబు.
ధ్యానంబు జపము స్వాధ్యాయనములును
దాన సంధ్యా పితృ తర్పణంబులును
వృద్ధాను చారముల్ విడువ రాదనెడి
బుద్ధుండు లింగ సంబంధి గాఁడతఁడు.
తానుపైతృక మిడ తగదు భక్తునకు
మానఁడే నది సురాపాన కృత్యములు
... ...
అంగమలింగుల నంటగరాదు
లింగహీనుల వాకిలియు నంటరాదు

లింగవంతుఁడు దీక్షలేని పుత్రకుల
నంగనలను చుంబ నాలింగనముల
నంగఁజేసిన ఘోర నరకాగ్నిఁగూలు
భవికృత్యంబగు నన్న పానముల్ మాని
భవులయిన తలి దండ్రుఁ బాయంగ వలయు.

ఈ భావమునే శివతత్త్వసారమున 13-134 పద్యములలో శివ భక్తుఁడుగాని భర్తను భార్య త్యజింపవలయు నని తెల్పఁబడెను. తరువాత, గురుదీక్షా బోధయందు

తలి దండ్రులయిన బాంధవులైన నక్క-
చెలియండ్రులయినను శివ దీక్షలేక
చేసిన పాకముల్ శివున కీరామి
రోసి గోమాంసవద్రూప మండ్రు.

... ...

భక్తహీనుల కుల పాత్రులరయిన
యుక్తంబు విడుచుట యోగ్యులుగామి

... ...

హారుని ధరించి తానన్య తీర్థముల
కరిగిన మోక్షంబు కదలి వ్యర్థంబు

... ...

భావింప నిముషంబు ప్రాణలింగముల
బాయంగ నీరాదు బాసెనేనియును
వేయేల ప్రాణముల్ విడుచుట లెస్స

... ...

పరువు సదాచార పదముకంటె
పరువన గురుపాద భక్తి యంతకును.
పరమ జంగము భక్తి పరు దోడయునికె
నవ సరోచిత మైన సర్వాంగ మాన
యువతుల నయిన నీ నోపంగ వలయు
ధనము లేకున్న చిత్తం బియ్య వలయు॥

... ...

కర మర్థి శివ ముద్రగల వార లెల్ల
పరమ జంగమ మని భజియింపవలయు

... ...

శైవుండు నదీక్షిత నంగ దోషమున
పాలసుఁడయ్యును పతిత్వ మొందు
గాన దీక్షాహీన కాంతల సుతుల
తా నెందు గూడుట తగదు భక్తునకు॥

... ...
ధర జనుల్ శివ సహోదరులను మాట
బొరిమి చెప్పుట కాని యొగి వారి తోడఁ
బుట్టువులును గారు పూర్వంపు వావు
లెల్లను మానవలె నెట్లన్న వినుఁడు
... ...
హరుడు భక్తుఁడు వివాహమునకు మొదల
పరమ భక్తుల నెల్ల ప్రార్థించి తెచ్చి
యతిభక్తి విభూతి వీడ్యము సమర్పించి
యతివయును దాను సాష్టాంగులై మ్రొక్క
నపుడు దంపతుల భక్తాళి రావించి
కృప దెలుపార వారికి భూతి పెట్టి
నలర యొండొరుల దేహముల ప్రాణములు
గలసి యొండొరుల సౌఖ్యముల దుఃఖముల
సొలది నొండొరులగా మెలఁగుచు నుండు
వాక్కును మనసు భావము లిద్దఱకును
నొక్కటియై చరియింపు చుండుఁడీయనుచు॥

బసవపురాణమున పాల్కురికి సోమనాథకవి బసవేశ్వరుని వివాహమును పైనదెల్పినవిధముగనే వర్ణించెను.

ఈ వీరశైవ దీక్షాబోధ గ్రంథము తప్పుల తడికగా గుజలీ ప్రతిలో జోస్యుల సుబ్బయ్య లింగేశ్వరారాధ్యుల వారిచే ముద్రింపఁబడినది. వారే దీనిని సంపాదించి పరిష్కరించిరట.

II పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు

వీరశైవ దీక్షాబోధ కృతికర్తయైన పిడుపర్తి బసవన జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు సోమనాథుఁడు, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవ పురాణ

మును పద్య రూపముగ రచించి, ప్రభులింగ లీలలను ద్విపదగా వ్రాసెను. తనపద్య బసవపురాణ కర్తృత్వమును గూర్చి కవి యాగ్రంథమున నిట్లు తెల్పుకొనెను.

సీ॥ ఆ నాగమాంబకు నత్యంత శివభక్తి
యుక్తుఁడౌ బసవ నార్యునకుఁ బుత్రు
లనుపమాన చరిత్రు లతిపవిత్రులు నల్వు
రైరి ధర్మార్థ కామామృత ములు.
మూర్తులు దాల్చె నా మొదల సోమన్నయు,
బాలన్న, గురువన్న, బసవనయును,
వారిలో నను నేనవరజుండ బహుకావ్య
నాట కాలంకార నటన వేదిఁ
గీ॥ జెప్పఁదొడఁగి నాఁడ శ్రీబసవపురాణ
మవనిఁ బద్యకావ్యమై చెలంగ
మంజు లోక్తి యుక్తి మత్కల గురుఁడైన
పాలకురికి గురుని పతినిఁ జేసి॥

పై పద్యమున 'వారిలో నను నే నవరజుండ' నను భాగమునకు 'నేను+ అవరజుండ' నని యర్థము తీసి వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి గారు పద్య బసవ పురాణకర్త, నల్వురి సోదరులలో కనిష్ఠుఁడగు బసవన యనియు, నాశ్వాసాంత గద్యములందు సోమన యని యుండుట ప్ర మాదమని బసవపురాణ పీఠిక యందు వాదించుచున్నారు. కాని యీ వాదము ప్రమాద భ్రాంతిజనితము. పై పద్య భాగమునకు 'నేన అవరజుడ' నని యర్థమిచ్చుట కాకర్ణణీయముగ నున్నది. ఐనను 'నేన+ వరజుఁడ' నని యర్థమునుగూడ నిచ్చుచున్నది. ఇప్పట్టున నాశ్వాసాంత గద్యమును గూడ ప్రమాణముగ పరిగ్రహింప తగినదే కాని, దానిని

త్యజింపఁదగదు. అందు స్పష్టముగనే సోమనాథుఁడని యున్నప్పుడు పద్య బసవపురాణకర్త బసవనే యని వాదించుట తాను పట్టిన కోడికి కొకటే కాలని వాదించుటయే. మఱియు ప్రభులింగ లీలలందు తత్కృతిపతి యైన నెల్లూరి రామలింగయ్య పిడుపర్తి సోమనాథునిచే ప్రభులింగ లీలల నాంధ్రమున వ్రాయింప నెంచి యిట్లు చెప్పెనని కవియే వ్రాసికొనెను.

> "రసికుండు నెల్లూరి రామ లింగయ్య
> నన్ను రావించి మన్నన గారవించి
> యున్నతాసనమున నునిచి పిడ్పర్తి
> సోమయ దేవ, విశుద్ధ స్వభావ
> శ్రీ మన్మహాదేవ సేవాను భావ,
> కులగురుఁడగు పాలకురికి సోమేశుఁ
> డెలమి చెప్పిన కృతు లిల వెలయించి
> భవదీయ జనకుండు బసవనార్యుండు
> సవిశేష భాష దీక్షాబోధ చెప్పె
> బసవ పురాణమ్ము పద్య కావ్యమున
> రసికులౌననఁ మీరలు చేసినారు

అని వ్రాసికొనుటచేతఁగూడ బద్య బసవపురాణ కర్త సోమనాథుఁడే యనుట తేటతెల్లము. పై నుదాహరించిన ద్విపదలఁ బట్టి వీరశైవ దీక్షాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవనయే గాని, సోమన గాఁడని కూడ స్పష్టమే కదా. బహుగ్రంథ పరిశోధకుఁడని గర్వముతో విఱ్ఱవీగు పండితమ్మన్యులు గ్రంథముల సామూలాగ్రముగ చూడనైన చూడక, గ్రంథకర్తృ నామములైన నెఱుంగక యా గ్రంథములపై విమర్శ చేయుట శోచనీయము. అట్టివారి వాక్యములనే ప్రమాణముగ స్వీకరించుట యాంధ్రుల దౌర్భాగ్యము. ఇది యాత్మవంచన, పరవంచన యను భావము గూడ లేక రచించుట.

పద్య బసవపురాణము :— పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన తండ్రి కంకిత మిచ్చుటకై యొక కావ్యమును వ్రాయఁ బూనుకొనుట దెలిసికొని, బసవన తన కుమారునితో పాల్కురికి సోమన వ్రాసిన ద్విపద బసవపురాణమును పద్యరూపముగా రచించి, పాల్కురికి సోమ నకే యంకిత మొసర్చినఁ దనకు పరమానందమని యిట్లు పద్య బసవ పురాణ పీఠికయందు కవి,

కం॥ నీవును సోమేశుని ద్విప
దావళి యర్థములు సేయు మందుల యర్థం
బావంతయు దిగ విడక
యేదియు మున్నందులేని విడక కుమారా॥

అని తెల్పెను. మఱియు కుమారునితో శివకవుల సంప్రదాయము నిట్లు తెలియఁబఱచెను.

కం॥ ఆ వేదార్థము ద్విపదలు
నీవిప్పుడు పద్యములుగ నిర్మించిన భ
క్తావళి మెచ్చుర్ శివకవు
లీవిధమంగీకరింతు రిష్టము మాకుర్.

గీ॥ సోముఁ డేమిచెప్పె సోమేశు ద్విపదలే
పెట్టి పద్యములుగఁ బెనచెనంచు
నన్యు లనఁగ వలదు; అయయ్య శిష్యుల
మగుట మనకుఁ జెల్లు నవియు నిలుప॥

ఇట్లే పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్రమును శ్రీనాథుఁడును, బసవపురాణమును కన్నడమున భీమసుకవియు రచించెనని చెప్పి, యది

గ్రంథ చౌర్యము గాదని సమాధాన పఱచెను. అంత పుత్రుఁ డైన సోమనాథుఁ డంగీకరించి బసవపురాణమును పద్యరూపముగ రచించెను.

ఇఁక పిడుపర్తి సోమనాథుని కవితాశైలితోఁ బాటుగా నీ కవి పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపదల పద్యములలోఁ గూర్చి మూలముకంటె నన్యూనాతిరిక్తముగ రచించెనో చూతము. బసవని బాల్యమును పాల్కురికి సోమన యిట్లు వర్ణించెను.

" వెనుకఁ జీకటియుండఁ దనకేటి తేజ
మనుగతి దీపంబుఁ గనుగొని నవ్వు;
సన్నుత లింగప్రసాద మగ్నతన
యున్నట్లు చనుగుడ్చు నూరక యుండు;
శివసుఖామృతమును జేఁ గ్రుమ్మరించి
చవిచూచుమాడ్కి హస్తము లారగించు;
శివపదధ్యాన నిశ్చేష్టితావస్థఁ
దవులు చందంబునఁ దా వెఱఁగందుఁ;
జిలిబిలి సంసార మిలఁ బాఱఁదోలి
చెలఁగి యాడెడుగతిఁ జేతు లాడించు;
మాయా ప్రపంచంబు డాయంగనీక
పాయఁ దన్నెడు రీతిఁ బాదంబులార్చు;
వడిమెయిఁ దనపూని వచ్చిన పనులు
దడవయ్యె ననుచు నుల్కెడు భంగి నలుకు;
భవుఁబాడ నానంద బాష్పంబు లొలుకు
పవిది నేడుచుఁ గనుగవ నశ్రులొలుక;
భవబాధలకు నగపడి మొఱవెట్టు
భవుల కయ్యాలించు భాతి నాలించు;

నొడల యడుగులఁ బడి మొరల్వెట్టు
వడువునఁ బుడమిపైఁ బడి పొరగిల్లు;
నిలమర పడ్డ నిర్మల శివభక్తి
తలయెత్తు వడువునఁ దాఁ దలయెత్తు;
నరుదొందఁ పద్మాసనాసీనవృత్తిఁ
బొరి నభ్యసించు పోల్పునఁ గూరుచుండు.

పై భాగమును పిడుపర్తి సోమన రెండు సీసపద్యములలో నిట్లు గూర్చెను.

సీ॥ వెనుక చీఁకటి యుండఁ దనకేమి కళలను
చొప్పున దీపంబు చూచి నవ్వ;
సన్నుత లింగప్రసాద మగ్నత నూని
యున్నట్లు చనొ్ని యూరకుండు;
శివ సుఖామృతమును జేతిలోఁ గొనుమాడ్కి
హస్తయుగం బొగి నారగించు
శంభు పాదధ్యాన శక్తిఁ జొక్కిన రీతి
నొక్కొక్క తఱి వెలుఁగొంది యుండు

గీ॥ తుచ్ఛ సంసృతి దుప్పలఁ దూలదోలు
విధము దోఁపఁగ జేతులు విచ్చియాడుఁ
బ్రబల మాయా ప్రపంచంబు వాయఁదన్ను
జాడఁ బాదంబు లల్లార్చి యాడు మఱియు॥

సీ॥ శివుని పంపునను వచ్చినపని దడవయ్యె
నని యుల్కు గతి నల్కుఁ దనకుఁ దాన;
భవుఁబాడ నానంద బాష్పము ల్దొరగు వై
ఖరిఁ గనుఁగవ నీరు దొరుగనేడ్చు;

భవుని బోధకు మది దవిలి యాలించెడు
నసువున నెడ నెడ నాలకించు;
భక్తుల యడుగులఁ బడి మొఱల్ పెట్టెడు
పొలుపున నిలబడి బోరగిల్లు;

గీ॥ మఱు పడ్డట్టి శివభక్తి మార్గము దల
యెత్తు లాగున ధర యెత్తియాడు;
నర్థిఁ పద్మాసనాభ్యాస మలవరించు
నొప్పు చొప్పడి యుండఁ గూర్చుండి యాడు॥

మఱియు ద్విపద బసవపురాణమున,

"పూని ద్వితీయ శంభుండను నంది
నేనను భావన నిలఁ దోఁగియాడు,
నా వీర మాహేశ్వరాచార మెల్లఁ
బ్రోవయి నిల్చిన పోల్కి నిల్చుండు;
కడకతో నాది మార్గము దప్పకుండ
నడుగిడు లీలఁ ద ప్పడుగులు పెట్టు;
మలహరుఁ బేర్కొను మాత్ర గద్గదము
లలరుకై వడిఁ దొక్కుఁ బలుకులు వలుకు;
బల్లిదు ల్మా శివభక్తులే యనుచుఁ
గ్రేళ్ళు వాఱుచు నాడు క్రియఁ బాఱి యాడు;
నంత వినోదంపు టాట ప్రాయమున
సంతతంబును శివార్చన మాచరించు."

దీనినే పిడుపర్తి సోమన పద్యరూపమున,

సీ॥ భవుని వాహన వృషభంబు తానను బుద్ధి
దోఁపుచుండఁగ నేలఁ దోఁగి యాడు,

వీర మాహేశ్వరాచారంబు ప్రోక్తమై
నిలిచెనా నొయ్యొయ్య నిలుచుచుండు;
ప్రతిభతో నాది మార్గంబు దప్పక యుండ
నడుగిడు గతిఁ దప్పటడుగు లిడును;
శివునిఁ బేర్కొని కంఠసీమ గద్గదిక దా
నలరె నాఁడొక్క పల్కులు వచించు;
గీ॥ బల్లిదులు చూడ మా శివభక్తు లనుచుఁ
గెల్లువారెడు క్రియఁ బాలు నల్ల నల్ల
నంత నతనికి సమకూడె నాటప్రాయ
మప్పుఁ డతఁడయ్యె సంతత లింగార్చకుండు॥

తర్వాత సిరియాళుని కథయందు సోమనాథద్వయ మెట్లు రచించిరో చూతము. పాల్కురికి సోమన రచనయందు సంగళవ్వ సిరియాళ కుమారుని శివుని యానతి చొప్పున పిల్చు రీతి యిది—

"పూర్వ జన్మార్జిత భూరి కర్మములు
గుర్వణఁగించు నా కొడుక రావయ్య;
దక్షిణాధీశ్వరు దర్ప మడంచు
దక్షణ గల్గు నాత్మజుడ రావయ్య;
విరస పశ్చాజ్జన్మ మరణ దుఃఖములు
పొరిమాల్పఁ జాలు నా పుత్ర, రావయ్య;
ఉత్తరంబేలు సుదాత్త యోగీంద్రు
చిత్తంబునకు వచ్చు శిశువ రావయ్య;
అలరు నాకోపభోగాతీత పదము
లలవడె నేఁడు నాయయ్య, రావయ్య,
దండధరోద్దండ దండ ప్రశక్తి

ఖండింప నోపు పుత్రుండ, రావన్న,
పాయని వ్యామోహ పాశ బంధములు
కోయంగఁజాలు నాకుఱ్ఱ, రావన్న,
ద్రవిణాది కేషణ త్రయ విజృంభణము
తవులునఁబడని నాతండ్రి, రావన్న"

పై ద్విపదలను పిడుపర్తి సోమన సీసపద్యమున నిట్లు కూర్చినాఁడు.

సీ॥ పూర్వ జన్మార్జిత భూరి దుష్కర్మాళి
కుదురణగించు నాకొడుక రార,
దక్షిణా ధీశుని దర్పంబు దెగటార్చు,
దక్షుండ వైన నా తనయ రార;
భయద పశ్చాద్ధర్మ భావి దుఃఖంబులఁ
బరిమార్పఁగల్గు నా పట్టి రార,
ఉత్తర దిగధీశ్వరోపాత్త సఖ్యుని
వశవర్తి వైన నా శిశువ రార;

గీ॥ సర్వ సౌఖ్యాధిక పదస్థ, త్వరగ రార,
దండధర దండ ఖండనోద్దండ రార
ప్రకట సంసార పాశ మోచకుఁడ రార,
విత్తపత్ని సుతాసక్తి విముఖ రార.

తర్వాత పాల్కురికి సోమన యిట్లు రచించినాఁడు—

" సుర రాజ సుతుడు విశ్రాంత తపోవేషి
వరదుఁడై నాడు నావడుగ, రావన్న,
అంత కాంతక మూర్తి యగు శివరాజు
సంతసంబంద నా సామి, రావన్న,
ఘోర నిస్సార సంసార వారాశి,

పార మీాదించు పాపండ, రావన్న;
అంచితాగణ్య పుణ్యప్రాప్తి నమరు
కాంచీ విలాసు నగ్రజుఁడ రావన్న;
దివిజ కన్యకలతో దివి ముక్తికన్య
కవయ నున్నది భక్తి కాంతుండ, రావె,
దండడి మీాయయ్య దక్షిణ భుజము
నందంద యదరెడి నన్న, రావన్న;
భానుఁడెంతేనియు బడమట వ్రాలె
శ్రీ నిల యుండ, నా సీరా, రావె,
స్వా దొంద నర్థేశ సఖుని సన్నిధిఁ బ్ర
సాదంబుఁ గొనగ నా గాదిలి రావె, ”
“ అనుచు నాలుగు దిక్కులందు నందంద
తనయుని బిల్చు శబ్దంబు లోపలను
జనితమై దిక్కుల సంజ్ఞలు దోఁప
వనితాలలామ పిల్వంగ నంతటను”

పై భాగమునకు పిడుపర్తి సోమన కూర్చిన పద్యము లివి,

సీ॥ దివిజ లోకేశ్వరాధిక దేవదేవుండు
వరదుఁడైనాఁడు నా వడుగ, రార,
అంత రాంతర మూర్తియగు తపస్వివరుండు
సంతసం బంద నా స్వామిరార,
ఘోర నిస్సార సంసార పయోరాశి
పార మొందించు నా పట్టి,రార,
అర్థేశ సఖ విభుండగు యోగి వేషంబు
గోరి భజించు నా కుఱ్ఱ రార

గీ॥ దివిజ కాంతాయుతామృత యువతి నిన్ను
గవయ నున్నది సన్ముక్తికాంత,రార,
సారె సారెకు మీతండ్రి సవ్యబాహు
వదురు చున్నది వేగ మా యన్న రార ॥

కం॥ హేళియుఁ బడమట వ్రాలె, సి
రాలా రాఁగదర యుత్తరంబేల జను
ర్జాలోన్మూలనశాలి వి
శాలయశుండైన తపసి సంతసమొందన్.

తే॥ కాంచికాపుర బాలాగ్రగణ్య రార,
యనుచు నలుదిక్కులను నిల్చియాలతాంగి
కలమృదూక్తుల నాశ్లేషకవి విధమున
సుతుని బిల్చెను నిజమది సూచకముగ.

శ్రీనాథుఁడు హరవిలాసమున సిరియాళునికథను ప్రథమద్వితీయాశ్వాసములందు వర్ణించెను. అందు పైభాగమున కవి యిట్లువర్ణించెను,

సీ॥ రారా వణిగ్వంశ వారాశి హిమధామ,
రారా వికస్వరాంభోరుహాక్ష,
రారా మహాఘోర వీరశైవాచార,
రారా ఘనౌదార్య రాజరాజ,
రారా కుమార కంఠీరవేంద్ర కిశోర,
రారా సమగ్రధీరాహిణేయ,
రారా మనోభవాకార రూపవిలాస
రారా యసారసంసారదూర

గీ॥ రార నావన్నె వడుగ రారా తనూజ
రార శిరియాల రార నా ప్రాణపదమ
రార నా కట్టి నాజియ్య రార యనుచుఁ
జీరెఁ గారాపుఁ గొడుకు రాజీవనయన॥

శ్రీనాథుని రచనయందు మూలమందుగల శ్లేషవ్యంగ్యములు పరిత్యజింపఁబడినవి. మూలమందలి రచన హృదయమును ద్రవింపఁజేయు నటులున్నది మఱియొకఘట్టమైన కన్నప్ప చరిత్రమందలి తారతమ్యమును విచారింతము. పాల్కురికిసోమన రచన యిది. అరణ్యమున శివలింగమును గాంచి కన్నప్ప పలికిన పలుకులివి.

"బాసగాదింక నీ ప్రాణలింగంబుఁ
బాసిపోఁదగదు,మాపల్లె యుకితని,
గ్రక్కునఁ గొనిపోయి కట్టుదు, బాక
నిక్కడ నునుపరా-దెండఁగాలంగ,
బుద్ధులుసెప్పియు బుజ్జగించియును
తద్దయుగీడ్పడఁ దగ వెడ్డుపెట్టి
వలసిన వస్తువు లిలఁ దెచ్చి యిచ్చి
వలపించి కొనిపోవ వలె"నని తలఁచి
పరమ హర్షమున విస్ఫారాంగుఁడగుచు
వరముగ్ధ భావన హరునకిట్లనియె
"అక్కటా, యిదియేమి హరుఁడ, యొక్కరుడ
విక్కడనుండుట యేమికారణమొ
తలనూప కేయూరి తమ్ములతోడ
నలిగివచ్చితి సెప్పు మలుక దీర్చెదను
గొరగలుమ్మెత్త పత్తిరిఁ బూజసేయు
మరులెత్తివచ్చితో యుత్తరాటవికి,
పరసల్ల ద్రొక్కునఁ బడఁ బాల్గకీవు
సిరిగిరి నుండక నురిగి వచ్చితివొ?
జటలకు నోడలికి సవతులు వోర
నుడుపజాలక వచ్చి యడవి జొచ్చితివొ.

చెన్నయ గలసినఁజెడెఁ గలంబనుచు
నిన్నులోకులు వెలియన్న వచ్చితివో?
పలుమారు నంబికి బడి పనుల్సేయ
సొలసి వచ్చితివో యిచ్చోట డాయంగ;
నాఁటి బ్రహ్మయు నేఁడు నాయంబుదప్ప
వేటాడవచ్చితో వేయును నేల
నాత్రోడి మోహంబుననన్నుఁ బ్రోవ
నేతెంచితో వేడ్కయెసఁగ నిచ్చటికి
ఎటనుండి వేంచేసి తెట్లునీబ్రదుకు
ఇట నుండజొచ్చి నీవెంతకాలంబు
ఎక్కుడుగోద నిన్నిక్కడ వైచి
యెక్కడ వోయె నేనేగదఁజెపుమ?
ఒడలు నర్ధంబుగొన్నయుమ బోటియెద్ది?
యెడరైన నవ్వారే యెక్కడివారు.
కట్టిన గోచి యెక్కడ నొల్వ్వవడిలి
వట్టేలవచ్చితి వడనికొక్కడవ?
చంకబొక్కసమును సడలియున్నదియు
శంకింపకొంటెట్టు సరియించెదవయ్యో
కొండలలోన నెక్కండవీవిట్టు
లుండంగ వెఱవవా ఖండేందుమౌళి?
మృగములు నురగముల్మ్రితిమేర లేవు
నగవుగాదిచటనున్నను బ్రమాదంబు
ఎఱుకుఁబన్నలుగన్న నేఁతురునిన్నుఁ
గలకంఠ, మాపల్లెగలదెల్ల సుఖము
అడవులమనుబిళ్ల కడుమంచిపాలు

నొడిపిలిపాసెంబు నుడుపనేతులును
నిప్పపూవును, దేనెలెల్ల ఫలాదు
లొప్పెడువెదురుఁ బ్రాలోగిరంబులును
మఱియట్లుగాక నీమనసువచ్చినను
నెఱచులుఁగఱకుట్టు లెన్నేనిగలవు
రావయ్య మ్రొక్కెద దేవదేవుండ,
ప్రేవులుమాడంగఁ జావఁదప్పినదె"
అనుచు పాదాక్రాంతుడైన నీశ్వరుఁడు
దనతోడఁబలుకేమి మనసులోవలను" —

ఈభాగమును పిడుపర్తి సోమనాథు డిట్లు పద్యరూపము చేసినాడు.

మ॥ అనుచుంగన్నపదేవు డీశునకు సాష్టాంగప్రణామంబు చ
య్యనఁగావించి యితండె పోనిజము మత్ప్రాణేశుఁడీయాశునిక్
వనమధ్యంబున నుంచిపాసిచనఁగా న్యాయంబె నాప్రోలికిన్
గొనుచున్ వేచనిపొకగట్టుదును సంకోచంబుగాకుండఁగన్॥

ఉ॥ రాననట్టికోట్టియును రాజకలాపుని బుజ్జగించి యె
ట్లైనను బట్టివేడుకొనినైనను బుద్ధులుచెప్పియైన నే
మైనను నిచ్చిమ్రోలఁబడియైనను బల్లెకుఁగొంచుఁబోక నేఁ
బోనని ముగ్ధభక్తుఁడహిభూషణుతో ననునీక్రమంబునన్॥

సీ॥ ఇక్కడ నడవిలోనొక్కండవై యుండఁ
గతమేమిచెప్పవే కాలకంఠ ;
తిరిగియుమ్మెత్తపత్తిరి పూజసేయంగ
మరులెత్తివచ్చితో మారవైరి
యేవిధి తంబళ్లతోవాదమడచితో
కతచెప్పుమల్కచక్కంగదీర్తు ;

పరుసనందడి ద్రొక్కవడలేక సిరిగిరి
విడిచివచ్చితివో కొక్క విపినమునకు

తే॥ కాక మాదరచెన్నయ్యఁగలసి తనుచు
నిన్ను వెలియన వచ్చితో నీకునింక
వలపటికి నొక్కవనిత గావలసివచ్చి
తొంటితప మిప్డు సేయంగఁదొడఁగినావొ॥

చ॥ పలుమఱునీవు నంబబడివళ్లకుఁద్రిమ్మరలేక దాఁగగా
వలసితొలంగివచ్చితివొ హారిజగర్భుఁడు తొంటికై వడిన్
మెలకువఁదప్పవేటమెయి నేడును శిక్ష యొనర్పవచ్చితో
మలహర నన్నుఁబ్రోవ ననమాదరణంబున నొచ్చివచ్చితో॥

ఉ॥ ఎచ్చటనుండి యిచ్చటికినేగెదు నీబ్రతుకెట్టులీవనం
బచ్చఁగజొచ్చి యెన్నికకు మానసమునయ్యెను నెక్కగిబ్బ ని
న్నిచ్చటఁద్రెళ్లఁగావయిచి యెచ్చటికిన్ బరువెత్తెఁజెప్పునేఁ
జెచ్చెరఁబట్టి తెచ్చెదను శీఘ్రము శీతమయూఖశేఖరా॥

కం॥ ఒడల సగముగొన్నగజయు,
నెడవిడగనరాదు మాటలెన్నియునేలా
యెడరైన నెవ్వరును నె
క్కడివారెవ్వరికి వారె కాలము మాఱన్॥

ఆ॥ కటి తటంబునందుఁగల గోచిపాతయు
నొలువఁబడితి విట్టులొంటి తిరిగి
చంకబొక్కసమును సడలినదిఁకనైన
గొండలందుఁ దిరుగ కుండుమీవు.

చ॥ ఉరగములున్ మృగంబులును నుండునసంఖ్యము లీవనిన్ వనే
చరులు నినుం గనుంగొనినఁజావఁగనేయుదు రింతకుం బరా
త్పర యిటులుండ మాయొటుకు పల్లెకు వచ్చిన నెల్ల సౌఖ్యముల్
వరుసగఁగల్గు నెట్లనిన వ్యాళవిభూషణ విన్ముచెప్పెదన్॥

కం॥ అడవులమను చిడియల పా
లొడిపిలి పాయసము తేనె యొడుములు నేతుల్
కడుమంచివేదురు టోగిర
మెడవక మాయిండ్లనుండు నివి యెల్లపుడున్ ॥

వ॥ మఱియు నట్లుగాక మీమనంబునకు నభిమతంబగు నేరుచు లుం గరకుట్లు దఱుచు గలపీవిపినంబునఁ బ్రేవులుమాడం జావనేల, చచ్చి మీదవచ్చు ఫలంబు పుచ్చుకొనువారెవ్వరు ? దేవా. తావక చర ణంబులకు శరణుజొచ్చెద నిచ్చట నివసింపఁదగునే యనుచుం బాదా క్రాంతుండైనం గని యా కంతుసంతాపకారి వినని యట్ల మిసిమింతుండు గాక మూకభావంబున నున్నఁగన్నప్ప తన మనంబున నిట్లని వితర్కించె.

ఈ విధముగ పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తనతండ్రి యుపదేశాను గుణముగ పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమందలి ద్విపద పంక్తు లను ముక్కలు ముక్కలుగా ననూనాతిరిక్తముగ పద్యములలో నిమిడ్చి నాడు. పై కన్నప్ప కథయందు మూలమున కొన్ని యశ్లీలములు పామర భావములు నుండగ కాళహస్తిమాహాత్మ్యమున ధూర్జటికవి మూల మందలి పచ్చిపచ్చివిషయముల పరిత్యజించి మూఢభక్తి నవమాయిక భక్తిగ మార్చి రసవంతముగను, హృద్యముగను రచించినాడు. ఈతని పద్యరచన పిడుపర్తి సోమనాథు పద్యరచనకంటె ననేకవిధముల మిన్నయై భక్త్యుద్రేకమును వెలార్చుచు పరిశుద్ధమైన ధారతోఁగూడిన శైలి యందున్నది. ఆభాగమిది.

శా॥ ఓసామీ, యిటువంటికొండదరిలో నొంటెన్నులుల్ సింగముల్
గాసింబెట్టెడు కట్రటనట్టడవిలోఁగల్జువ్విక్రీ నీడనే
యూసం గట్టితి వేటిగడ్డనిలు, నీవాకొన్నచోఁగూడు నీ
శ్శైచుట్టంబులు దెచ్చిపెట్టెదరు నీకిందేటికే లింగమా ॥

ఉ॥ కొండలఁగానలందిరిగి క్రొవ్విన పందులలేళ్ల దుప్పులన్
జెండిన పెక్కుచందముల సిన్నక పెద్దకగారు కమ్మగా
వండుదురట్ల పిట్టలను వండుదురిచ్చట నుండనేల నా
కొండొక టానతీకయుడుమూరికి రాఁగదవయ్య లింగమా॥

కం॥ ఓ లింగమ విను నివ్వరి
ప్రాలును నొడి పిల్లుఁగునుకుఁబ్రాలును వెదురుౕ
బ్రాలును సవరపు మొకముల
పాలునుగలవచట నీకుఁబాయసమునకుౕ ॥

తే॥ పుట్టతేనియ యునుమటె పుట్టజున్ను
తొట్టతేనియ గలదందు దోచిదోచి
కాలిదులదులనై పిండిపోలెరాలు
నట్టి నింజెట్లుగలవు నీవారగింప ॥

సీ॥ ... ...
... ...

శా॥ ఇల్లోముంగిలియో యనుంగుఁజెలులోయీడైన చుట్టంబులో
యిల్లాలోకొడుకో తరింపవశమే యేపోడుముల్ లేక మా
పల్లెన్నోరిన వెల్లనుంగలవు తెప్పల్గాగ నీకిచ్చెదౕ
చెల్లంబోయిట నొంటినుండ కటువిచ్చేయంగదే లింగమా॥

తే॥ చులుకుఁజూపునఁగాలిన కొలఁతనులుకు,
నులుకు జూపులఁబుట్టించు నెలుకువారి
యులుకు వలిగుబ్బపాలిండ్ల యుగురుఁబోండ్ల
సేవకిచ్చెదనీకు విచ్చేయు మయ్య॥

మ॥ నను మన్నించెదవేని నీవిపుడు రా నావెంట, రాకుండినన్
నినునేఁబాసి చనంగనోప నిచటన్నిత్రోడిదే లోకమై
మనువాడంగను వాడ నీకరుణ, నీమానంబుచిత్తంబు వ
చ్చినచో మానుదుగాని నిన్నిపుడు కస్తికిఁ బెట్ట నా కేటికిన్,

వ॥ అని యమ్మహాదేవు నుదుమూరికి రమ్మనుచుం బ్రార్థించినం బలుకకుండినం దదీయ భక్తిపరవశుండై, సంపెగతావి బ్రుంగిన భృంగంబు తెలుంగుననున్న యవసరంబున.

ఇంతరసవంతముగ వ్రాయుటచేతనే ధూర్జటికవి కాళహస్తి మాహాత్మ్యమందలి కథాపై చిత్రి పైకవిద్వయ రచనలను మరుగుపఱచి, యతని కావ్యమునకంతకు నిదియే పేరు నిలిపినది. ఇతఁడు మూలమును స్వతంత్రరచనగా మార్చివేసినాఁడు.

ప్రభులింగ లీలలు.

పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించిన ద్విపదయాంధ్రకృతి ప్రభులింగ లీలలు. ఇది కన్నడభాషలో చామరుసనుకవి రచించిన వచనంబులను బట్టి ద్విపదరూపమునఁ దెలుగునఁ గూర్పఁబడిన యుత్తమ కావ్యము. బసవేశ్వరుని కాలమున అల్లమప్రభువను నిర్వికారనిర్గుణమూర్తి యొక్క లీలలు ప్రధానముగఁజేసి యితర శైవభక్తుల కథలుగూడ ప్రసక్తముగ కలిపి కవి రచించెను. దీనిని పిడుపర్తిసోమన యాంధ్రీకరించెను. ఈ విషయమునే కవి తనగ్రంథమున నిట్లు తెల్పుకొనెను. ఇందు

25 గతులు గల్గి మైదాశ్వాసములున్నవి. అందలి యాశ్వాసాంత గద్యమిది.

"ఇరువదేనవగతి యీ గతి ప్రభువు
చరిత మీశుఁడు గిరిజకు నానతిచ్చె
సదమల పదవేది చామరసాదిఁ
పదములు వెయినూటపదునొకండింట
ప్రభులింగలీల నిర్వాది యేనుగతుల
నభినవంబుగఁ జెప్పినది తెనుంగునను
బిడుపర్తి సోమయాభిధుఁడఁ జెప్పితిని"

* * *

"ఇది పాలకురికి సోమేశప్రసాద
విదితాష్టభాషాకవిత్వ ప్రవీణ
భామిత్ర పిడుపర్తి బసవేశపుత్ర
సోమయదేవాఖ్య సుకవీంద్రముఖ్య
ఫణితమై విలసిల్లు ప్రభులింగలీల
ననుపమంబుగఁ బంచమాశ్వాసమయ్యె"

ఇది చిరుతొండనంబి వంశజుఁడగు నెల్లూరి రామలింగయ్య యను వైశ్యశిఖామణి ప్రేరణమున, నాతని దీక్షాగురుడును, దక్షిణామూర్తి యవతారమగు శ్రీ సిద్ధవీరేశ్వరుని స్తుతిపూర్వకముగ రచింపఁబడినది. కావ్యారంభమున,

"శ్రీ వీరశైవ ప్రసిద్ధ సిద్ధాంత
కోవిద, శ్రీపాలకురికి సోమేశ
బసవపురాణాది భవ్యకావ్యములు
అసమాక్ష భక్తి మాహాత్మ్యంబు దెలిపి

ధారుణి శివభక్తి తగ నిలిపినట్టి

*   *   *

నగరసప్తకములోన ప్రసిద్ధమైన
నగరంబు కాంచికా నగర మాపురిని

...   .

రసికుండు నెల్లూరి రామలింగయ్య
నన్ను రావించి మన్నన గారవించి
యున్నతాసనమున నునిచి పిడప్రర్తి
సోమయదేవ, విశుద్ధప్రభావ
శ్రీమన్మహాదేవ సేవానుభావ
కులగురుం డగు పాలకురికి సోమేశుం
డెలమి చెప్పినకృతు లిలవెలయించి
భవదీయ జనకుండు బసవనార్యుండు
సవిశేషభాష దీక్షా బోధచెప్పె;
బసవ పురాణమ్ము పద్య కావ్యమున
రసికు లౌననంగ మీరలు చేసినారు
తాతల తండ్రుల తరముల నుండి
ఖ్యాతి గాంచినవారు కావ్యనిర్మితిని
వింటి నీవంటి వివేకులచేత
తొంటి ముక్కంటి భక్తుల కథలందు
ప్రభు లింగలీలకుం బ్రతి చెప్పనరిది.

*   *   *

కలిత కర్ణాటక కావ్యంబు గాన

తెలియ దెవ్వరికిని తెలుగున మీరు
సిద్ధ వీరేశదేశిక చక్రవర్తి
... ...
మద్గురు స్వామికి మహిత ధీనిధికి
... ...
అంకితముగ ద్విపదాభిధానముగ
... ...
నాన తీయుండు నా కభిమతంబనిన.

అని రచించెను.

కథాసారము :— కైలాసమున శివునిసభలో శివభక్తుల సన్నిధి పార్వతి గూడ నుండఁగ నొకనాఁడు అల్లమప్రభువు వచ్చిపోయెను. అతనిఁ గూర్చి గౌరి తన నాథు నడుగఁగ, నతని మాహాత్మ్యమును దెల్పును. అంత గౌరి యతనిని మాయలో వంచింతునని పతితో పంతమాడును. పిమ్మట గౌరి మాయను సృష్టించి యల్లమప్రభునిపై పంప నిశ్చయించుకొనెను.

మూడవగతి :— భూలోకమున బణవసిపురమందు మమకారుడను రాజునకు మోహిని యను భార్య గలదు. వీరికి మాయ పుత్రికగా జనించెను. ఈమె పుట్టగనే తపముచేయు మునులకు క్షోభగలిగె. అప్పుడు దూర్వాస మహాముని యామునులదగ్గరకు వచ్చి మాయచేష్టలను దెల్పును. మాయ క్రమముగ శైశవ బాల్యములనుదాటి యౌవనమును చేరగనే రాజ పురోహితుఁ డొకనాఁడు రాజునొద్దకు రాఁగ, మాయా వివాహ ప్రసంగ సందర్భమున నామె విద్యావిశేషమునకుఁ దగిన వరుడు శివుడుగాని యన్యుడు లేడని తెల్పగా మాయ శివభక్తితో నుండెను.

నాల్గవగతి :— ఒకనాడు అల్లమప్రభుఁడు మధుకేశ్వరుని ముఖమంటపమునకు విట వేషమున వెళ్ళగ, స్వామి పూజకై పోయిన

మాయయు చెలులందఱు నాతనిని చోద్యముతోఁ జూచిరి. మాయ యతనిని మోహించెను. అల్లమప్రభుని సంగీత విద్యకు మెచ్చి చెలులు రాజుతోఁ జెప్పి కొలువునకుఁ దెప్పించిరి. మాయ యతనిపై మోహ ముతో నుండఁగ మధుమాని యను చెలికత్తె రాయభారము నెరపి యొక రాత్రి వారిద్దరను గూర్చెను. కాని యల్లమప్రభుడు మాయకు లోఁబడక ప్రతిమాయచేసి మాయను భ్రాంతి గొల్పెను.

ఐదవగతి :—అల్లమప్రభుని మాయా ప్రవర్తనములకు మాయ చీకాకుచెంది విరహబాధ చెందుచుండ తన తల్లి గుర్తించి యడుగగ చెలులు జరిగినదంతయు చెప్పిరి. తల్లియైన మోహినియు నల్లమతోఁ జెప్పెను. అంత నతడు మాయతో రాజున కపవాదము రాకుండుటకై యట్లు చేసితినని చెప్పి తప్పించుకొనెను. తర్వాత మధుకేశ్వరుని యాలయమునకు మాయ పూజమిషచే పోవునపుడు వారిద్దరు కలియు నట్లు చెలికత్తెలు సకల విధములైన యేర్పాట్లు చేసిరి.

ద్వితీయాశ్వాసము—ఆరవగతి :— మాయ యల్లమప్రభుని జయింప నాలస్యము చేసినందులకై కైలాసమునుండి గౌరీదేవి తన చెలి యగు విమలను భూలోకమునకుఁ బంపగా నామె వచ్చి మాయతో మాట్లాడును.

అల్లమప్రభుని పూర్వ వృత్తాంతము :—బనవసీ యనియు బల్లిగాని యనియు రెండు పురములు గలవు. అందు బల్లిగాని యను పుర మున సుజ్ఞానయను శివభక్తురాలికి నిరహంకారుడను భర్త గలడు. వారు సంతానహీనులగుటచే పుత్రునికొరకై కరలింగ భక్తిమై తపము చేయ తల్లింగమునుండి యొక మహానుభావు డుదయించెను.

ఏడవగతి :— నిజమైన శివభక్తితో నల్లమప్రభుని సేవించిన నతఁడు దొరకునని మాయతో విమల చెప్పగా నామె యా మాటలందు

విశ్వాసముంపక, యల్లమప్రభుని వెదకుటకై పోయెను. దేవాలయమున నల్లమప్రభువు గానబడక నతఁడు వారికి హితోపదేశమును సేయును. మాయ నల్లమను కేవలము మద్దెలకాఁడని, విటుఁడనియే తలంచినది. కాని, శుద్ధ సాత్త్విక శివభక్తితో సమీపింపలేదు. అందఱుజనులు రాజకుమార్తె మద్దెలవానిని వలచినదని గుజగుజలాడుచుండిరి. మాయా విమలలు అల్లమప్రభునితో వాదోపవాదములు నయ భయములతోఁ జేసియు, చివరకు బలవంతపెట్టగా నతఁ డదృశ్యుఁడగును.

ఎనిమిదవగతి:— అంతమాయ దుఃఖించుచుండ నామె తల్లి దండ్రు లచ్చటికి వచ్చి యోదార్చి వారును చింతించుచుందురు. అంత విమల మాయపుట్టిన కారణప్రయత్నములను దెలిపి, యామెను దోడ్కొని కైలాసమునకుఁ బోవఁగ, నామె తలిదండ్రులు పుత్రికావియోగమున దుఃఖించి చివరకు వారి రాజధానికిపోయి రాజ్యము సేయుచుండిరి. కైలాసమున శివుడు, మాయ విఫలప్రయత్నయై మరలుటను గని పార్వతి యొద్దకుపోయి యామె నోదార్చును. ఆమె కోరికను నెఱవేర్చుటకై శివుడామెకుపదేశించును. పార్వతీదేవి యొక్క సాత్త్విక నిర్మలకళను నిర్మించి భూలోకమునకు పంపి, భక్తివైరాగ్యములతో నల్లమప్రభుని సేవించినపు డాతఁడామెకు వశ్యుఁడగునని తెల్పెను. పార్వతి సంతసించి యట్లేచేయును. తర్వాత శివుడు తన శివగణములను భూలోకమునకు ఆమె సహాయార్థమై పంపెను. వృషభేశుని భూలోకమునఁ బుట్టుమని యజ్ఞాపించి, యతని యొద్దకు అల్లమప్రభుడు వచ్చునని తెల్పెను.

తొమ్మిదవగతి:— తర్వాత శివగణములు భూలోకమున పలుచోట్ల పుట్టిరి. భూమికి శిరోభూషణమైన "ఉడుతడి" యనుపట్టణమున విమలుడను మానవునకు సుమతియను నతని భార్యయందు పార్వతీదేవి సత్త్వభక్తి కుమార్తెగా పుట్టినది. ఆమెకు 'మహాదేవి' యని పేరు

పెట్టిరి. ఆమె శైవభక్తులతో నలరారుచుండెను. మిగిలిన ప్రమథగణ మక్కడక్కడ పుట్టి పెరుగుచుండిరి. నందియవతారము బసవేశ్వరుడై పుట్టి పెరుగుచుండెను. బిజ్జలుడు బసవనకు మంత్రిపదమిచ్చెను. బసవన సోదరియైన నాగాంబికకు చెన్నబసవడు పుట్టెను. అంత కర్ణాట నగరమునందలి ప్రజలు అల్లమప్రభున కెదురు చూచుచుండిరి.

పదియవగతి : — అక్కమహాదేవి యౌవనప్రాప్తురాలగుచుండెను. అంత నొకనాడు 'ఉడుతడి' నేలు మండలేశ్వరుడీమెను చూచి మోహించి, వివాహ మాడనెంచి, యామె యేమివేడిన నియ్య నిశ్చయించుకొనెను. కాని యామె యేమియు కోరక యతనిని శైవభక్తుడు కావలసినదని కోరగా దాని కతడు సమ్మతింపక పోవుటచే మహాదేవి యాతనిని పెండ్లాడ మానివేసెను. అంత రాజునకు దుఃఖ మధికమాయెను. మహాదేవి యతనిని వదలిపోవుచుండగా నామె తలిదండ్రు లామెను తమయొద్ద నుండుమని వేడుకొనిరి. కాని యామె తన భర్తగా శివునిగోరి, యతని వెదుకఁబోవుదుననియు, వారు తనపై పుత్రికామమకారము వీడవలయుననియు చెప్పెను. అంత వారందరు శివుని వెదకుటకై బయలుదేరిరి.

తర్వాత నల్లమదేవుని మహాదేవి కలుసుకొనుటయు, వారికి వివాహమగుటయు మిగిలిన గతులందు వర్ణింపఁబడినది. తృతీయాశ్వాసమున గొగ్గయకథ, ముక్తాయికథ, సిద్ధరామయ్యకథ తెల్పబడిన తర్వాత నల్లమప్రభువు కళ్యాణపురమునకు వచ్చుటయు, మునులు శంకర మాహాత్మ్యమును చెప్పుటయు గలదు. చతుర్థాశ్వాసమున ఇష్టలింగయ్యగతి, జ్ఞానోపదేశగతి, గోరక్షునిగతి, ప్రాణలింగైక్యగతి, మునులకుపదేశగతి, గలవు. పంచమాశ్వాసమున శూన్యసింహాసనగతి, బసవన్న ప్రభువు నెదుర్కొనుగతి, బసవడు ప్రభువున కాహారము నిచ్చుగతి, తత్త్వోపదేశగతి, ప్రభువు మహిమ పరమేశ్వరుండు పార్వతి కుపదేశ మిచ్చుటయు గలవు.

మహాదేవియక్కమదేవుల వివాహకథను బాలపాపాంబయను నామె 'యక్కమహాదేవిచరిత్ర' యను పేరితో యక్షగానమును రచించెను. వీరశైవవాఙ్మయమందు ప్రభులింగలీలలు బసవపురాణమువలె పవిత్రమును ముఖ్యములునై యున్నవి.

3 పిడుపర్తి బసవప్ప

పిడుపర్తి సోమన రచించిన ద్విపద ప్రభులింగలీలను, నతని సోదరుఁడగు పాలనార్యుని కుమారుడైన పిడుపర్తి బసవప్ప యను కవి పద్య ప్రబంధముగ గూర్చెను. ఈతఁడు తనకావ్యమును భృంగిరిటగోత్రుండును, నాగనాథ వంశజుఁడును, వీరమాంబాపుత్రుడును, చల్లపల్లి శాసనుండు నగు చల్లపల్లి మల్లనారాధ్యునకు నంకితము చేసెను. ద్వితీయాశ్వాసారంభమున కవి యీ యంకిత పద్యమును రచించెను.

క॥ శ్రీనగజాధీశ్వర కరు
ణానిత్య సమగ్రవిభవ నాళీకరుహా
జ్ఞానూన పరాయణ
మానసరో చల్లపల్లి మల్లారాధ్యా॥

ఈ కవి కావ్యారంభమున పాల్కురికి సోమనాథుని స్తుతించి, తర్వాత శైవభక్తులను పొగడెను. ఈ గ్రంథమందలి యంత్యగద్య యిది. "ఇది పాల్కురికి సోమేశ్వర వరప్రసాదలబ్ధ కవితాచాతుర్యధుర్య, పిడుపర్తి పాలనార్య సత్పుత్ర, కులపవిత్ర, బసవప్ప నామధేయ ప్రణీతంబైన ప్రభులింగలీల యను శివజ్ఞానంబునందు పంచమాశ్వాసము."

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ద్విపదగా రచించిన బసవపురాణమును పద్యరూపముగా పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించినట్లుగా ద్విపదరూపమున నీతఁడు రచించిన ప్రభులింగలీలలను పద్యరూపమున పిడుపర్తి బసవప్పకవి

కూర్చెను. ఈ విధమైన రచన శివకవుల కిష్టమని పిడుపర్తి బసవన తన కుమారునకు చేసిన యుపదేశమని, పద్యబసవపురాణమునందు గమనించితిమిగదా! ఇఁక ద్విపద బసవపురాణ పద్యబసవపురాణ రచనముల నేకసందర్భమును గ్రహించి వెనుక పరీక్షించినట్లుగ ద్విపదప్రభులింగలీలలను, పద్యప్రభులింగలీలలందు నేక కథా సందర్భమును గ్రహించి పరీక్షింతముగాక. పద్యప్రభులింగలీలలు ముద్రితమైనది కాని ద్విపద ప్రభులింగలీల లింతవరకు ముద్రితము కాలేదు. పిడుపర్తి సోమనాథుని ద్విపద ప్రభులింగలీలలనే తాననుసరించి పద్యరూపమున రచించితినని కవియే యిట్లు గ్రంథాంతమున దెల్పుచున్నాడు.

ఉ॥ ... ... పిడుపర్తివాసుడౌ
సోమగురుండు దాద్విపద
చొప్పడఁజెప్పె విచిత్రవైఖరిన్॥

క॥ ఆసోమగురుడు ద్విపదగఁ
జేసిన ప్రభులింగలీల క్షితివెలయంగా
నాసక్తి పద్యకావ్యము
భాసురగతిఁ బాలనార్య బసవనచేసెన్ ॥

మోహినీ మమకారులకు మాయ పుట్టినపుడు మునులు క్షోభ చెందగ దూర్వాసముని వారియొద్దకుఁ బోయి మాయయొక్క చేష్టలను వర్ణించిన రీతి ద్విపదలో సోమనాథుఁ డిట్లు రచించెను.

" గరుడ కిన్నరయక్షగంధర్వవరుల
నరసురాసుర సాధ్య నాగముఖ్యులను,
కోమలులకు బారిగొరియలఁజేసి
దామైన కట్లకుఁదార్చు నామాయ,

వొంగి చతుర్దశ భువనపంక్తులను
మ్రింగుచు నుమియుచు మెరయునామాయ,
పరమేష్ఠి దొరయని పరికింప మాయ
వరవాణికిని జిహ్వా వాసంబుచేసె,
హరి యధికుండని యరయంగ మాయ
యురమున నిందిరనుండఁగఁజేసె;
రుద్రుండు ఘనుఁడని రూపింపమాయ
రుద్రాణి నరమేన రూఢిగానిలిపె;
వీరి కన్నను ఘను లెవ్వదకినఁగలరె
యేరికి గెల్వరాదీ మహామాయ;
చూచి మరపు మాయ సుద్దులిన్నియును
బూచివిధంబునఁ బొలియు తన్నెఱుఁగ,
తల్లియై తనయయై తరుణియై మాయ,
యెల్లవారల భ్రమియింపుచు నుండు,
పరికింప నామాయ బాయుడెందముల
బొరి నల్లమప్రభు బూని చింతించు
ననిచెప్పి దూర్వాసుఁ డరిగె నిజేచ్ఛ
మునులట్లు సేయుచు ముదమున నుండి
రిట మమకారుడు నింతి మోహినియు
పటుతరప్రేమనా బాలిక మాయ
గనువిచ్చి చూతురు కను మూయలేక
మనసుల దలతురు మరువరా రూపు
నక్కునఁ జేర్చుదు రదలంగ నీరు
పక్కలో నిడుదురు బాసిపోలేరు,
మాయగాకిది యేడ మన బిడ్డయనుచు
మాయ పేరిడిరా న మ్మమకార నృపతి ॥

పై ద్విపదలను బసవప్పకవి యీ క్రింది విధముగా పద్యములందు గూర్చెను.

సీ॥ గరుడ కిన్నరయక్ష గంధర్వులను మాయ
చెలులకు బారిగొ త్త్రెలుగఁజేసి;
పొంగిచతుర్దశ భువనంబులను మాయ
మ్రింగుచు నుమియుచు మెరయుచుండె,
సూచింప బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరుల మాయ
గర్మితో నింతులఁ గూడఁజేసె,
తల్లియై తరుణియై తనయయై యీమాయ
యెల్ల వారల భ్రమియింపు చుండు;

గీ॥ నేరికిని గెల్వ వచ్చునే యిట్టిమాయ
యెల్లవారలఁదా భ్రమియింపు చుండు,
దనర నామాయమీఁద డెందముల బాయ
ప్రభువు చింతించు డని మాని పల్కి-యరిగె ॥

వ॥ ఇవ్విధంబున దూర్వాసుం డానతిచ్చిన క్రమంబున నమ్మునీంద్రులు ప్రభువుం దలంపుచుండిరి. ఇట మోహినీమమకారులు నిజతనూజ యగు మాయను పోషింపుచు,

సీ॥ కను విచ్చి చూతురు కను మూయ్యగాలేరు
మనసున దలఁతురు మరువరెందు,
నక్కు-నఁజేర్చుదు రలిగిపోనియ్యరు
పక్క-లో నిడుకొని పాయలేరు
దాదులు చన్నిచ్చి తలయంటి నీరార్చి
తడి యొత్తి వెన్న నుగ్గిడుదు రెపుడు,

కన్నుల కాటుక చెన్నారగాఁ బెట్టి
భూతి బొట్టిడి చల్వ పొత్తి బరచి

గీ॥ మెలమి పవళింపగాఁజేసి మెలుగులెత్తి
సుదతులందరు జోకొట్టి జోలబాడి
గట్టి బంగారుగొలుసుల గట్టినట్టి
తొట్టి యూతురు నిద్దుర పట్టుదనుక ॥

గీ॥ తల్లి చంకనుండి తండ్రిపైఁబడి మెడ
బిగ్గఁ కౌగిలించు బెట్టు ముద్దు
అందియలును మువ్వ లందంద మ్రోయంగ,
పుడమిమీఁద తప్పుటడుగు లిడుచు ॥

క॥ బంగారు రావిరేఖలు
నుంగరములు పళిడిగుండ్లు నొత్తుల దండల్
సంగతి మేన జలంగగ
బ్రాంగణముల నాడుచుండు బడుచులతోడన్.

క॥ ఈరీతిఁ జెలఁగు సుత మమ
కారుఁడు వీక్షించి మాయగాకిది బిడ్డా
యారయనని తొలి జన్మము
ప్రేరేపఁగ మాయపేరు బెట్టిరి యంతన్ ॥

పై రచననుబట్టి, బసవప్పకవి తన పద్య ప్రభులింగలీలలను పిడుపర్తి సోమనాథుని ద్విపద ప్రభులింగలీల ననుసరించితినని తెల్పినను, పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద బసవపురాణమును పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు పద్యముగచేసినట్లుగ చేయలేదని తెలియుచున్నది. ఎందుచే ననగా పైనిజూపిన భాగమున ద్విపదలోని పూర్వభాగమగు బ్రహ్మ

విష్ణు, శివుల విషయము విపులముగనుండగ పద్యరచనముగ బహు క్లుప్తపఱుపఁబడినది. ద్విపదలో నుత్తరభాగమగు మాయయొక్క శైశవము బహు క్లుప్తముగ వర్ణింపఁబడగ పద్యరచనయందు ప్రపంచింపఁబడి, మూలమున లేనివర్ణనలుగూడఁ జేయఁబడి మూఁడు పద్యములు విశేషముగ రచింపఁబడినవి. ఇందువలన బసవప్పకవి రచన, పద్యబసవపురాణ రచనవలె మూలమున కనన్యానాతిరిక్తముగ లేక స్వతంత్రముగ భారతాది పురాణముల భాషాంతరీకరణమువలె నున్నదని చెప్పవలసియున్నది. మఱి కొన్ని ఘట్టములనుగూడ పరామర్శింతము.

అల్లమప్రభువు మాయను భ్రాంతిపెట్టి మోసగించినవిధము విచారింతము. ద్విపదరచనయిది,

"ఏకాంత గృహమున కెవ్వరికెఱుఁగ
రాకయుండఁగ నర్ధ రాత్రంబునందు
అల్లమ దెచ్చి శయ్యాస్థలి నునిచి
యల్లన దమ మాయ నచటకుఁ దెచ్చి
చెలులు చేతలపేరు చెప్పక చనిరి.
తలుపు చేరుచుకొంచుఁ దదంతరమున
మదనభూతము సోకి మాయ యల్లమను
గదిసి పైకొని పొందగాఁబోవ నతడు
నీలమేఘంబులోని మెఱుఁగు భాతి
నాలోకనంబు సేయంగనేగాని
యాలింగనంబు సేయంగఁ గన్పడడు;
ఆకాశము విధాన నలరుటేకాని,
యేకమై రతికేళి యెనసియుండఁడు;
బత్తితో నధరంబు పట్టి పీల్చినను

రిత్తనోరే చప్పరించి నట్లుండు;
కరము కరంబునఁ గదియింప బయలు
పరికించి పట్టిన భాతియై యుండు,
నురమునఁ జన్నొన లొత్తిన బయలు
పరిరంభణము చేయు నగిది యై యుండు;
నీరీతి మాయ తానెంత చేసినను
మారవిక్రియ లల్లమకు లేకయుండె. ”

పై ద్విపదభాగమును బసవప్పకవి యీవిధముగ పద్యములందుగూర్చెను.

వ॥ అని యొడంబరచి సరససల్లాపంబుల బ్రొద్దుపుచ్చుచు నమ్మహాత్ముని నర్ధరాత్రంబునం దోడ్కొనివచ్చిన మధుమానినిం గాంచి సముచిత వస్తువులం ధరించి యేకాంత గృహంబులనున్న యల్లమప్రభు పుంగవుంగని మాయాంగన యంగజ వికారంబు నిలుపనోపక కదియంజని కలయందలఁచి,

సీ॥ నీలమేఘంబులోని మెఱుంగు విధమున
గనవచ్చు చిక్కఁడు గౌఁగిలింప
యాకాశము విధాన నలరుచుఁగాని తా
నేకమై రతికేళి నెనయడెపుడు
రిత్తనూరక చప్పరించిన యట్లుండు
నధరామృతంబుదా నానఁబోవ;
కరము కరంబున గదియింపఁబోయిన
బయలు పట్టినయట్లు బరగుచుండు
గీ॥ నురమునను చన్నుమొనలు దా నొత్తఁబోవ
బయలు పరిరంభణముసేయు పగిదినుండు
నివ్విధంబున మాయ దానెంతసేయ
ప్రభువు చలియింపకుండె నా భావజునకు ॥

ఈ భాగమును కవి మూలముననుసరించియే రచించెను. ఇక నీకావ్యమందలి మహాదేవి యౌవనప్రాప్తి వర్ణనము సర్వవిధముల బసవపురాణమందలి బసవేశ్వరుని యౌవనప్రాప్తివర్ణనమును స్మరింపఁ జేయుచున్నది. (చూ. పుట. 12) మూల కవి బసవ పురాణ రచనను చూచి దాని ననుసరించి యుండఁబోలు. పిడుపర్తి సోమనాథుని ద్విపద రచన యిది.

"ఆ మహాదేవికి నలరె బాల్యంబు
కోమలంబైనట్టి కొమరుప్రాయమున
నీలకంఠునిభక్తి నెగడెనో యనఁగ
బాలిక కచములు బారడేసయ్యె;
హరునిఁ జూచెడి వేడ్క యధికమైనట్లు
కరియాన మొగమెల్ల కన్నులై దోఁచె;
ప్రమథేశుఁ బూజింప రతిహెచ్చెననఁగ
ప్రమదహస్తంబు లబ్జంబులంబోలె;
జ్ఞాన వైరాగ్యముల్ సమకూరెననఁగ
మానినీమణి కుచమండలి చెలఁగె;
అతి సూక్ష్మ విజ్ఞప్తి యలవడెననఁగ
నతివ మధ్యంబు చిదాకాశమయ్యె:
గురుభక్తికింతయు గురుతయ్యెఁననఁగ
వరనితంబము గౌరవము వహించె;
మనసు చంచలవృత్తి మానిచెననఁగ
వనజాక్షి నెన్నడవడి మందమయ్యె."

పై భాగమును బసవప్పకవి పద్యరూపమున నిట్లుకూర్చెను.

కం॥ ఆయక్క మహాదేవియు,

నాయెడ బాల్యంబు గడపి యంతట గొమరుం

ప్రాయమున నుల్లసిల్లెను
కాయజు పట్టంబు భద్రగజమో యనఁగన్ ॥

సీ॥ నీలకంధరుభక్తి నెగడెనో యనఁగను
బాలిక వెంట్రుక ల్బారెడయ్యె;
హరుని గన్గొను వేడ్క నధికమై యున్నట్లు
కన్నియ మోమెల్ల కన్నులయ్యె;
ప్రమథేశు బూజింప రతిహెచ్చెనో యన
ప్రమదహస్తంబు లబ్జంబులయ్యె;
జ్ఞాన వైరాగ్యము ల్సమకూడెనో యన
కాంత కుచంబులు ఘనములయ్యె;

గీ॥ లలనకతి సూక్ష్మ విజ్ఞప్తి గలిగెననఁగ
కడగి నడుమంతయును చిదాకాశమయ్యె;
మనసు చంచలవర్తన మాన్చెననఁగ
మగువ యానంబు మిక్కిలి మందమయ్యె ॥

ఈ భాగమునుగూడ కవి మూలమున కనూనాతిరిక్తముగ రచించినాడు.

ప్రభులింగలీల రచనమందు పిడుపర్తి సోమనాథుడు బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములందు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పోయిన పోకడలను పోయినాడు. అక్కమహాదేవి బాల్యవర్ణనము, బసవేశ్వరుని బాల్యవర్ణనముతో నెట్లు పోలియున్నదో పైన సూచించినాను. ఆ సందర్భమునఁ గూడ నలంకారములను కుప్పలు కుప్పలుగా రచించినాడు. పాల్కురికి సోమనవలెనే కుప్పలు కుప్పలుగా యలంకారములను కూర్చి, యొకే పోలిక కనేక యుపమానములను గూర్చుటకుగాను ప్రభులింగ లీలలం దీ క్రిందనొక యుదాహరణమును చూపుదును. అక్కమహాదేవి 'ఉడుతడిరాజు' శైవమతమును స్వీకరించుట కంగీకరింపకుండు

టచే నతని పరిణయమాడ నంగీకరింపదు. అంత రాజు దుఃఖము నిట్లు పిడుపర్తి సోమన కుప్పలుకుప్పలుగా నుపమాలంకారముల నుపయోగించి వర్ణించినాడు.

“ అర్కు తేజము గూబ కనువుగానట్లు,
మూగకు మాట లింపులుగాని యట్లు,
ఈగకు సౌరభ్య మింపుగానట్లు,
క్రోపికి శాంతంబు గూడనియట్లు,
పాపికి పుణ్యంబు ఫలియింపనట్లు,
ముక్కిడి కద్దంబు మురువుగానట్లు,
కుక్కకు టెంకాయ గూడనియట్లు,
రోగి కౌషధంబు రుచియింపనట్లు,
నాగ కంకణభక్తి నరపాలమణికి
ననుమతి గాకున్న నామహాదేవి
కిని వానికిని బొందు కీలూడి పడియె ”॥

ఈ విధముగ పిడుపర్తికవు లందఱు పాల్కురికి సోమనాథకవిని గురువుగా భావించి, వాని పాదములే యనేక పర్యాయములు పట్టుకొని, యనుసరించి, యతనియందు భక్తిగలవారైనను, ఛందో విషయమున మాత్రము వీరు పాల్కురికి సోమనాథునియంత స్వాతంత్ర్యమును జూపి వాని ననుసరింపరైరి. ద్విపద ఛందములో దమ గ్రంథముల రచించి పాల్కురికికవి గురుమార్గము ననుసరించినను పిడుపర్తికవుల రచనలం దెక్కడను ద్విపదలలో ప్రాసయతిని వాడినస్థలముమాత్రము గోచరింపదు. ఇది వీరి రచనలం దొక విచిత్రము. వీరి కాలమున కట్లు వ్రాయుట మహాదోషముగ పరిణమించి వీరినిగూడ భయపెట్టెనుగాఁబోలు. ‘ ప్రాసవళులు పెట్టి రచించిన పురాణమను ’ నిందావాక్యము వీరిని క్రొంచెము చకితులుగఁ జేసి యుండవచ్చును.

పిడుపర్తిసోమనాథ రచితద్విపద ప్రభులింగలీల లింతవఱకు ముద్రింపఁబడలేదు గాని, బసవప్పకవిరచితమైన పద్య ప్రభులింగలీలలు 1923 వ సం॥ న చెన్నపట్టణమున శ్రీ రాజరాజేశ్వరీ నికేతన ముద్రాక్షర శాలయందు పమ్మి త్యాగరాయ శెట్టి కుమారులచే ముద్రితమైనది కాని యీ ముద్రణము చాల తప్పులతోనుండి గోధుమకాగితములపై ముద్రితమై నపరిశుద్ధముగ నుండుటచే వ్రాతప్రతికంటె నేమియు నెక్కువగ లేదు. పరిశుద్ధముగ పై గ్రంథములు రెండు ముద్రింపవలసియున్నవి. శివజ్ఞానమను నామాంతరముగల యీ ప్రభులింగలీలలను పై కవిద్వయమే కాక, కొచ్చెర్లకోట రామకవియు, నడకుదుటి రామనకవియు పద్యరూపముల రచించిరి. వీరిద్దరు నర్వాచీన కాలమునకు చేరినవారు.

చతుర్థ ప్రకరణము

శైవమతము

శివతత్వసారము, చతుర్వేదసారము, వీరశైవదీక్షాబోధ మొదలగు గ్రంథముల తర్వాత వీరశైవమతవిషయిక గ్రంథములలో పేర్కొనఁదగినవి వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము మొదలైనవి.

I పర్వతమంత్రిలింగన—వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము

సంస్కృతమున నీలకంఠనాగనాథాచార్యుఁడను శైవాచార్యుఁడు రచించిన వీరమాహేశ్వరాచార సారసంగ్రహమను గ్రంథమును ద్విపద రూపమున తెలుఁగున పర్వతమంత్రి లింగనామాత్యుడు భాషాంతరీకరించెను. ఇది యముద్రిత గ్రంథము. చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమందలి లిఖితప్రతియందు బ్రౌనుదొరగారీక్రింద రీతిగ లఘువుగ సమీక్షచేసిరి.

"This is one of the Aradhya or semi jangama works labouring to reconcile the creed of Basava with the various superstitions in vogue among Brahmins. Such treatises seem to aim at reconciling the smarthas to the Aradhyas. No wonder that the jangamas reject such books as heritical. Basava endevoured to abolish the very customs herein inculcated. particularly spells such as occur in page 424."

మూలగ్రంథము 10 ఆశ్వాసములలో నీక్రింది 10 విషయములు వ్రాయఁబడెను. (1) విభూతిమహిమ, (2) రుద్రాక్షమహిమ, (3) పంచాక్షరీమహిమ, (4) హరనామమహిమ, (5) శివరాత్రిమహిమ, (6) శంఖచక్రోత్పత్తి, (7) మార్కండేయచరిత్ర, (8) విష్ణుశాపవిమోచనము, (9) శరభేంద్రమహిమ, (10) వ్యాసశిక్ష:

ఈవిషయ వివరణమును కవిగ్రంథావతారిక యందిట్లు తెలిపినాడు.

“ చేకొని ద్విపదలు చేసివర్ణింపఁ
గైకొన్న తత్పుణ్య కథలెట్టివనిన—

(1) భవదుఃఖదురిత దుర్భయములఁబాపి
వివిధకామ్యము లిచ్చు విభూతిమహిమ;

(2) క్షుద్ర జీవునినైన శుద్ధాత్ముఁజేసి
రుద్రలోకముఁ జేర్చు రుద్రాక్షమహిమ;

(3) విశదమై యొకమాట విన్నమాత్రమున
నసమాక్షుఁ జేర్చు పంచాక్షరీమహిమ;

(4) పరగనే క్రియనైనఁబలుకు ధన్యులకు
హరుని రూపము లిచ్చు హరునామమహిమ

(5) శివరాత్రిమహిమ నీక్షించు మాత్రమున
శివునిలోకము గల్గు శివరాత్రిమహిమ;

(6) శంభుడు కల్పించిన శంఖచక్రములు
అంబుజాక్షున కిచ్చునట్టి సన్మహిమ

(7) మరణంబులేకుండ మార్కండేయ మునికి
నురగేంద్రకంకణుఁడొసఁగిన మహిమ

(8) భృగునిశాపంబునఁ బొంది శ్రీధరుఁడు;
తగు తపంబునఁ జంద్రధరుగొల్చుమహిమ:

(9) సింహాశనుని మేనుక్షితినుండనీక
సంహరించిన యట్టి శరభేంద్రుమహిమ;

(10) వనజాక్షుడే దైవమని చేతులెత్త
నొనర వ్యాసుని చేతులొలిచినమహిమ;
అభిరమ్యముగ పదియాశ్వాసములను

శుభ కరంబై లోక సుందరంబగుచు
శ్రీగిరీశ్వరుపేర శ్రీకంఠుపేర

*　　　*　　　*

విరచించి గురునకు విన్నవించెదను"

అని వివరించినాడు.

పర్వతమంత్రి లింగనకవి యీ కావ్యమును వ్రాయుటకుఁగల కారణమును తన గురువైన శ్రీ మల్లికార్జునుడని గ్రంథావతారికయం దిట్లు తెల్పుచున్నాడు.

"తలపోసి యొకనాఁడు తగుభావమందు
నేరీతఁబాయుదునెల్ల దోషములు
నేరీతిఁబొందుదునెల్ల పుణ్యములు
భవములనేరీతి బాయనోపుదును
శివలోక మెబ్భంగిసిద్ధించునాకు
అనియని తలపోయునవసరంబునను
నొనరనయోనిజుండూర్ధ్వలోచనుడు
వివిధవేదజ్ఞుండు విజ్ఞానకరుఁడు
అవని లింగాకారుఁడైన నిర్మలుఁడు
సద్గుణాచార్యుండు సర్వపూజితుఁడు
మద్గురుండైన శ్రీమల్లికార్జునుఁడు
ముదమునఁబ్రత్యక్షమూర్తి యైనిలిచి
సదమలాత్మక యేలశంక బొందెదవు"

అనిచెప్పి, నీలకంఠనాగనాథాచార్యుఁడు సంస్కృతమున రచించిన వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము నాంధ్రీకరించుమని యిట్లుచెప్పెనట

“ శ్రీగిరీశ్వరహిత శ్రీ నీలకంఠ
నాగనాథాచార్య నామాంకుఁడెలమి
సకల శ్రుతిస్మృతి శాస్త్రపురాణ
నికరంబులందున్న నిటలాక్షుమహిమ
యధ్యాయములు దివిచియాడి సంస్కృతము
హృద్యమైసకల వేదోక్తంబునందు
వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము
పేరప్రవర్తిల్లఁ బేర్మిఁబుణ్యులకు
దెలిగొప్పవిజ్ఞాన దీపంబుచేసి
యరుదారఁ బెంపొందు నప్పురాణంబు
ధృతినంధ్రభాషలకృతి సేయుదేని
యతులితసుజ్ఞానమది నీకుఁగలుగు
....
....
అను చుశ్రీగురునాథుఁ డత్యంతకరుణ
ననురాగమునఁ బ్రీతినభయ మిచ్చుటయు ”
....
....

గ్రంథమందు తెల్పబడిన వంశములఁబట్టి కవి వంశవృక్షమిది

నాగయమంత్రి—(భార్య—గౌతమ)
|
పోతనమంత్రి—(భార్య—నాగమాంబ)
|
నాగవిభుడు—(ఔబళ)
|
పర్వతరాజు—(కామాంబ)
|
కృతికర్త లింగనమంత్రి (త్రిపురాంతకి) | నారన
|
పర్వతేంద్రుడు | మల్లికార్జునుడు | వీరేశ్వరుడు | బసవేశ్వరుడు

కవికాలము: — ఈ కవి మల్లికార్జునపండితారాధ్యుని శిష్యుడని కావ్యాదినిచేయఁబడిన గురుస్తుతివలనఁ దేలుచున్నది. అదియిది.

కావ్యారంభము:—

శ్రీకాశికాపురనాథు శ్రీశైలనాథు
లోకపూజితు సర్వలోకైకనాథు
కైలాసగిరినాథు కనకాద్రినాథు
శైలేయసుతనాథు సకలాధినాథు

అని యిష్టదేవతాస్తుతి యైన తర్వాత కవి పండితారాధ్యుని నిట్లు స్తుతించినాఁడు.

"వెరసి దాక్షారామ భీమేశ్వరమున
హారు డయోనిజరూపుడై యున్నవాని,
వేదోక్తమార్గంబు వెసఁబ్రతిష్ఠించి
ఆది శ్రీగురుమూర్తియైయున్నవాని,
అజ్ఞానతిమిరంబు నవలీలవాపి
విజ్ఞాన దీపంబువెలుగించువాని,
వెలనాటి నృపుడాది వివిధదూషకుల
విలయంబుగాఁ జూచి విలసిల్లువాని,
ఉన్నత సత్కీర్తినుప్పొంగి నిలువు
గన్నులు వేడ్కతోఁగైకొన్నవాని,
రూపంబు మఱిలింగ రూపమైనిలిచి
యేపారఁబూజ్యుండై యిలనున్నవాని,
ఆరూఢిఁదగు మల్లికార్జునపండి
తారాధ్యదేవుని నమరసేవించి,
సకలగణేంద్రుల సకలదేవతల

సకలమునీంద్రుల సంస్తుతిచేసి,
సర్వస్వరూపుడై సర్వాత్ముడైన
సర్వపూజితుడైన సర్వేశుమహిమ
వర్ణింతు నొక కొంత వసుధపై నిట్లు
వర్ణించునట్టి నా వంశమెట్లనిన ”

అని రచించుటచే నితడు మల్లికార్జునపండితారాధ్యుని ప్రత్యక్షశిష్యుఁడే యైనచో నతనికాలముననే యనగా పండ్రెండవ శతాబ్దముననే యుండియుండును. అట్లుగాక పండితుని కాలము తర్వాత నతనిని కేవలము గురుభావమున పూజించినవాడగుచో నతనికి తర్వాత జీవించి యుండును. అట్లైయైనచో నితనికాలమును స్పష్టముగ నిర్ణయించుట కష్టము.

ఈ పర్వతమంత్రి లింగనది శ్రీవత్సగోత్రమని యీక్రింది కావ్యాంతగద్యనుబట్టి తెలియుచున్నది.

అంత్యగద్య:—ఇది శ్రీగిరీశ విశ్వేశ్వరధ్యాన
విదిత శివాచారవిహిత సుజ్ఞాన
పండితారాధ్య శ్రీపాదాబ్జ భృంగ
ఖండేందుధర భక్తికామ్యాంతరంగ
శివకృపాంచితగాత్ర శ్రీవత్సగోత్ర
ప్రవిమల నిగమోక్త భవ్యచారిత్ర
శైలజేశ్వర భృత్య, జనభృత్య, భృత్య
లీల పర్వతమంత్రి లింగనామాత్య
విరచితమై సర్వవేదాంతమగుచు
ధరణినాచంద్రార్కతారకంబగుచు
శ్రీరమ్యమై, సర్వసేవ్యమై యొప్పు

వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము
నందుఁ బరాశరు నందనుచరిత
మందమ్మైఁదగు దశమాశ్వాసమయ్యె."

ఈకవి 'రుద్రాక్షమాహాత్మ్య' మను గ్రంథమును గూడ ద్విపదలో రచించెను. ఈ రెండు గ్రంథములు నముద్రితములే.

II కుంటముక్కల తిరుమలనాథుఁడు — శైవాచార సంగ్రహము

తిరుమల నాథకవి అహోబలమంత్రిపుత్రుడు. ఇది సైన్యాధిపతియైన పిల్లలమఱ్ఱి కన్నయామాత్యున కంకితమీయఁబడినదని యీ గ్రంథ ప్రారంభ పద్యమును బట్టి తెలియుచున్నది. అది యిది.

శా॥ శ్రీరమ్యాబ్జదళాక్షముఖ్యసుర సంసేవ్యుండు, కృష్ణానదీ
తీరస్థేముఁడు, మల్లికార్జునమహాదేవుండు, శ్రీశైల రా
డ్యారాముండు, శివామనోహరుఁడు, నిత్యానందచిద్రూపు, డిం
పార న్విస్సయ గన్నధీమణి కభీష్టార్థంబు లిచ్చుఁ దయన్ ॥

ఈ గ్రంథము పద్యరూపమున రచియింపఁబడినది. ఇందు మూఁడాశ్వాసములుగలవు. సంస్కృతమందలి శైవాగమములననుసరించి శైవుల శివపూజావిధానాద్యాచార విషయము లిందు వివరింపఁబడినవి. ఇందు సంస్కృత గ్రంథములను బేర్కొనుచు విషయము లాంధ్రీకరింపఁబడినవి. ఈ గ్రంథమందుగల విషయము లిందలి యంత్యగద్యయందు వివరింపఁబడినవి.

అంత్యగద్య :— ఇది శ్రీ దుర్గాంబాప్రసాదాసాదిత కవితావిలాస భాసుర శ్రీమ దహోబలామాత్యపుత్ర, సుకవిజనమిత్ర, సకల విద్యావిధాన, తిరుమలనాథాభిధానప్రణీతంబైన శైవాచారసంగ్రహంబను కృతియందు, "నైవేద్యలక్షణంబును, కర్పూరయుక్తంబగు తాంబూలం

బర్పించుటయు, ప్రదక్షిణనమస్కారంబును; లింగార్చనకాలవిశేషంబును, ఆలింగోదక, పాదోదక, ప్రసాదోదక, మహాత్మ్యంబును, ప్రసాదసేవానర్హ లక్షణంబును, భక్తమాహేశ్వరప్రసాద ప్రాణలింగ శరణైక్యషట్స్థలంబుల ప్రకారంబును, సంసార హేయస్థలంబును, గురు శిష్యలక్షణంబు నన్నది సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.

ఈ ప్రబంధకృతిపతియైన పిల్లలమఱ్ఱి కన్నయమంత్రి భారద్వాజ గోత్రుఁడు. అతని వంశవృక్షమిది,

పిల్లలమఱ్ఱి వీరభద్రుఁడు
|
కన్నయ మంత్రి
|
విస్సయ మంత్రి (భార్య వీరాంబ)
|
కృతిపతి ... ... కన్నయ మంత్రి

కృతిపతి కవినిపిల్చి యీగ్రంథమును వ్రాయ నియోగించెనని తన్నుగూర్చి కవి గ్రంథమునఁ దెల్పుకొనిన పద్యములివి,

కం॥ అనుపమచరితుఁ బరాశర
మునిగోత్రజుఁ నన్నుఁ గుంటముక్కల నిలయున్
ఘనుని నహోబల మంత్రీం
ద్రుని నందను దిమ్మనార్యు (తిమ్మలార్యుఁ) నుతిగాంభీర్యున్॥

పై పద్యమునుబట్టి కవి కుంటముక్కల గ్రామ నివాసియనియు, నా గ్రామమును బట్టియే తన యింటిపేరు సిద్ధించినదనియు తెలియుచున్నది. కాని యీ కుంటముక్కల యే మండలములోనిదో విచారింపవలసి యున్నది. మరియు, కృతిపతి వంశచరితమును బట్టి కవికాలముగూడ నిర్ణయింపవలసియున్నది. ఈ కృతిపతియైన కన్నయమంత్రి యేరాజువద్ద

సైన్యాధిపతిగా నున్నవాడో స్పష్టపడుటలేదు. కాన కవికాలముగూడ స్పష్టముగ తెలియుటలేదు.

పిమ్మట కృతిపతి కవిని గ్రంథరచనకు పురికొల్పిన పద్యమిది -

ఉ॥ నీవు మహానుభావుడవు, నిర్మలబుద్ధి జగద్ధితంబుగా
శైవ పురాణ సంహితలసారము సర్వము సంగ్రహించి ధా
త్రీవిదితంబుగాగ నొనరింపుము పెంపున నాకు నంకితం
బై విలసిల్ల నొక్క కృతి నార్యులకెల్లను సమ్మతంబుగాన్ ॥

వ॥ అది శైవాచార సంగ్రహంబనుపేరఁ బ్రసిద్ధంబుగా వెలయవలయు నని___

ఈ కవి శైలి లలితమై రసవంతముగనున్నది. ద్వితీయాశ్వాసమున లింగోదక మహాత్మ్య సందర్భమునందుండి శైలి కుదాహరణ నిత్తును.

కం॥ శివపూజకు నర్హములై
భువినెన్నగబడిన యట్టి పువ్వులు, పత్ర
ప్రవరములు వరుసచెప్పెదు
వివిధ పురాణోక్తసరణి వివరించి తగన్ ॥

గీ॥ మొదలఁగాలోత్తరమున షణ్ముఖునకభవుఁ
డానతిచ్చిన సరణి నుదాహరింతు
నేక పుష్పంబు శివుని యందిడినఫలము
సాధకులుమెచ్చ, ముని లోకసంతసముగ ॥

కం॥ సురుచిరగుణశీల తపో
భరితుడు, నిగమాంతవిదుడు, పాత్రుఁడునగు భూ
సురునకిడు కోటి హాటక
గురు ఫలము శివార్చితైక కుసుమమునగున్ ॥

గీ॥ పాత్రులకు గోటికన్యల భద్రదంతి
వర్యసాహస్రములు నిచ్చి వాజపేయ
శతము లొనరించునరుఁ డేసుకృతమునొందు
ఫలముగలుగును నొక పువ్వు నభవునకిడిన ॥

క॥ పశుపతికి నొక్క పువ్వు స
దృశమతినర్పించి రేని త్రిభువనములు ద
ద్రుశమగునిజే చ్చనుఫలము
విశేష ఫలమింతకంటె వేరెద్ది ధరణిన్ ॥

క॥ ఆందోళికాది యానము
లందును, హర్మ్యంబులందు, ననుపమ వనితా
సందీప్తకుచ ధరంబుల
యందును నరుడొందు పువ్వు హరునకునిడినన్ ॥

మ॥ సకలానర్ఘ్యమణిప్రపూర్ణమగు నీ సర్వంసహాచక్రమున్
ప్రకట స్వర్ణగిరీంద్రమున్ వరనిధిన్ పాత్రద్విజశ్రేణి కె
న్నికగానిచ్చిన తత్ఫలంబునకుంసరియె వెయ్యోపాలికిన్ దూచినన్
... ...

గీ॥ యజ్ఞ కోటిసహస్రంబులధికనిష్ఠ
నరుడు చిరకాలమచల యత్నమునఁజేయ
నేమిఫలం బది లింగదత్తైక పుష్ప
ఫలము వెయ్యగు పాలికి పాటికాదు ॥

క॥ ఇలలో నగ్నిష్టోమం
బులు వెయ్యిని, వాజపేయములు నూరు సమం
బులు గావు లింగపూజా
ఫలమున నొక పువ్వు కోటి భాగంబునకున్ ॥

క॥ అనువునసగ కోటి గోవుల
నవ నీ నిర్జరుల కొసగునట్టి ఫలంబుల్
శివలింగార్పిత పుష్ప
ప్రవగ సహస్రాంశమునకు ప్రతిగాదు మహిన్ ॥

క॥ జలమైన, పుష్పమైనను
హాలహారునకు ప్రీతి మంత్రమార్గంబుల న
ట్లలవడనిచ్చిన పురుషుఁడు
కులకోటుల నుద్ధరించు గురువరమహిమన్ ॥

III శివరామలింగకవి : — : వీరశైవాచారసంగ్రహము —.

శివరామలింగకవి గోకర్ణమఠాధీశ్వరుఁడైన సోమశేఖరదేవుఁడని యీ క్రింది యాశ్వాసాంత గద్యవలనఁ దెలియుచున్నది.

అంత్యగద్య :— ఇది శ్రీమదఖండ సచ్చిదానంద నిత్యపూర్ణైక లింగైక్యనిష్ఠాపర, వీరమాహేశ్వర సందోహచరణ, కమలషండ మకరంద పాన మత్తద్విరేఫాయమాన మానస, తావద్గోకర్ణమఠాధీశ్వర పంచ వర్ణిగయతిరాయపట్టభద్ర శ్రీ సోమసేఖరదివ్య పాదారవింద బంభరుం డైన శ్రీ నందికేశ్వర కరసీరజగర్భోద్భవుండైన శివరామలింగప్రణీతం బైన స్కాంద పురాణోత్తర శంకర సంహితాఖ్యానంబన వీరశైవాచార సంగ్రహంబున తృతీయాశ్వాసము.

వీరశైవాచార సంగ్రహము స్కాందపురాణాంతర్గత శంకరసంహి తకు తెలుఁగు. ఇది మూఁడాశ్వాసముల సంపూర్ణగ్రంథము. ఈవిష యమునే కవి తన గ్రంథప్రారంభ పద్యములలో నిట్లు తెలుపుకొనెను.

తే॥ గీ॥ పరమ శివతత్త్వ శాస్త్రసారోర్పడవెలుంగు
నరయగాస్కాందమను పురాణాంతరమున
ఘనులు శంకర సంహితాఖ్యానమనఁగ
నది తెలుంగున రచియింతు నభినవముగ ॥

దీని ప్రారంభ మిట్లున్నది.

క॥ శ్రీపార్వతీశ, మాధవ
తాపసహృదయాబ్జ భృంగ, ధనార్చిత వి
ద్యోపాయ నిలయ నిర్మల
శ్రీపతి చిత్తాంతరంగ శ్రీగురులింగా ॥

ఈ గ్రంథము శక సం. 1655 న రచింపఁబడినట్లుగా గ్రంథకర్తయే యందు చివరపద్యమున నిట్లు తెలుపుకొనినాడు.

సీ॥ చనినట్టి శాలవాహన శకాబ్దంబులు
పాటింప వేయునార్నూటమీఁద
నిరవందగా నేబదెను ప్రమాదీచ
విమల వత్సరము నాశ్వయుజమందు
బహుళ తృతీయలో భాను వాసరమున
రచియించినట్టి నిర్ణయ చరిత్ర
వీరశైవుల సదాచార సంగ్రహత దా
పరిపూర్ణమయ్యెఁ బ్రబంధరీతి

గీ॥ సముచితాచార నిష్ఠలు సాధుజనులు
నంతరింద్రియ బాహ్యేంద్రియాదులెల్ల
నాత్మ లింగాభిమాన సాధ్యానుభవులు
శివ సమర్చకులై యభ్యసింపవలయు ॥

IV చెన్నాప్రగ్గడనాగేశ్వరకవి—శైవసిద్ధాంత శిఖామణి

వీరశైవ సిద్ధాంతశిఖామణి వీరశైవమత వేదాంతప్రతిపాదకమైన నాలుగాశ్వాసముల ద్విపదగ్రంథము. దీనిని చెన్నాప్రగ్గడ నాగేశ్వరకవి రచించెను. ఈతఁ డాత్రేయగోత్రుడు. ఈతఁడు తెల్పుకొనిన తన వంశానుక్రమమును బట్టి యితని వంశవృక్షమి ట్లున్నది.

గోపనార్యుఁడు—(భార్య—గంగమాంబ)
|
మాదిరాజయ్య—(భార్య—గంగమాంబ)
|
వీరభద్రుఁడు—(భార్య—గురువాంబ)
|
గ్రంథకర్త—నాగేశ్వరకవి

" వారికిద్దరకును వరనందనుఁడను
నారూఢి నాగేశ్వరాభిధానుండ
గురుతరాత్రేయ సద్గోత్రసంభవుడ "

అని కవి తెల్పుకొనినాఁడు. ఈతఁడు మల్లంపల్లిరామలింగారాధ్యుల శిష్యుఁడనని గూడ నిట్లు చెప్పికొనినాడు.

" జగతిపై మున్ను నిశ్చలతగానాల్గు
యుగములకును శైవయోగపీఠముల
నలువురు శ్రీరేవణసిద్ధుఁడనఁగ
చెలువుగానా మ..ళ్ పిద్ధయ్య యనఁగ
వెలయనే కోరామవిభుడని యనఁగ
బలు, మల్లికార్జునపండితు లనఁగ
గురువులుగలరు తద్గురువులలోన

గురులు ద్వాపరయుగ గురువనంబరఁగు
గరిమ నేకోరామఘనుని వంశజుఁడు
హారితసగోత్రులు పరమానందయుతులు
ఒనర మల్లింపల్లినుండుటచేసి
పనువడి మల్లము పల్లివాండ్రు
వీరశైవాగమ వేత్తలుగురులు
... ...
... ...
గురులింగమాచార్యకులవరేణ్యుండు
పరఁగ మల్లము పల్లి భవ్యవంశాబ్ధి
రాజబింబంబులో రామలింగంబు
రాజశేఖరుమూర్తి రాజితకీర్తి

ఈగ్రంథరచనకు కవిని తన గురువు ప్రేరేచినట్లుగా తెల్పికొనినాడు. ఆవిషయమిది,

" అతిభక్తి ప్రణుతించి హర్షముప్పొంగ
సతతంబు శ్రీపాదసలిలప్రసాద
ములతృప్తిఁబొందు ముదముననున్న
ఫలమున నొకకథ పచరింపశైవ
గణముల కానంద కరముగాఁజేసి
మునుకొని మద్గురుమూర్తి కర్పింప
నగునని తలపోయునంతలో నతఁడు
వీరశైవాచార విస్తారమార్గ
కలిత సిద్ధాంత శిఖామణి యనఁగ
గిలదది తెలిగించ గలవేని తత్త్వ

గని దానికన్న నొక్కటిలేదు మాకు
అనుకూల మఖిలవేదాంతసారంబు
గావున ద్విపద ద్రాక్షా పాక సరణి
గావింపుమనుఁడు మీ కరుణచే నాకు
గలిగినశక్తి యుత్కర్షింతు ననుచు
నెలకొని భక్తిచే నిండిన చిత్త
మునమ ద్గురునకభిముఖుడనై వేడ్క
వినుపింతు నాకథావృత్తాంతమెల్ల॥
గానప్రియుండు శంకరుడని ద్విపద
గాననుభవరస గౌరవంబొంద
శ్రీ రామలింగదేశిక సార్వభౌమ
సార సంసార సంస్తవమునిస్తోను
... ...
... ...
అవధారు, దేవ, సిద్ధాంతశైవంబు
వివరించి తెలుగున విన్నవించెదను "॥

ఈ కవి గ్రంథ ప్రారంభము నిట్లుచేసినాడు.

"శ్రీగురుమల్లేశ చిన్మయోల్లాస
యోగిమానస పూర యుక్తవిచార
యకలంకగుణధుర్య యమితసౌందర్య॥"

... ...

ఈగ్రంథమింకను ముద్రితముకాలేదు. ఇందు ప్రథమాశ్వాసమున పిండతా మహాత్వ్యంబును, గోపిండ విజ్ఞానమహిమయు, సంసారగుణహేయ చరిత

మును, ఘోరసంసారహారము, దీక్షాప్రకారము, లింగధారణమహాత్త్వంబు భూతిధారణము, రుద్రాక్షధారణమను నేడు విషయములు గలవు.

ద్వితీయాశ్వాసమున నాది భక్తస్థలవ్యాఖ్యానమను శైవపంచాక్షరీ మహిమ, భక్తక్రియాచరణము, గురులింగపూజ, జంగమపూజ, ప్రసాదలక్షణము, సాంగదానత్రయచరిత్రము లనెడి యంతరావాప్తస్థలాష్టకాఖ్యాన మంతయును గలదు.

తృతీయాశ్వాసమున మాహేశ్వర స్థలము, నాంతర స్థలసప్తకాఖ్యానమగుచు, ప్రసాదస్థలము, ప్రాణలింగస్థలము, శరణస్థలము, నైక్యస్థలము గలవు.

చతుర్థాశ్వాసాంతమున నిట్లుగలదు.

"ఇది చెన్నాప్రగడ నాగేశ్వర రచిత
సదమల శ్రీ వీరశైవసిద్ధాంత
ఘనతర తంత్రశిఖామణి యందు
అనుభవరసపూర్ణమై ప్రకాశించు
భక్తాది షట్స్థలాభ్యంతర సుప్ర
శస్తమై గురులింగ జంగమస్థలము
లొక్కొక్క చోటన నొక్కొక్కమూఁటె
లెక్క పద్దెనిమిది లింగ స్థలముల
పాలింపనవిమూఁడు పద్ధతులగుచు
స్థూల సూక్ష్మతరప్రచురతవిభేద
ఘటితమైయుండు లెక్క కెనుబదేడు
పటుతరస్థలము విపర్యయముగని
రంతరాఖ్యాన సరసి దళుకొత్తు
నంతయు నిది చతుర్థాశ్వాసమయ్యె ॥

ఈ కవి 'గణసాజన్యాఖ్యాన' మను శతకమును గూడ రచించెను.

V సిద్ధనాథుఁడు — షట్స్థల దర్పణము

ఇందు శైవసిద్ధాంతము ప్రతిపాదింపఁబడినది. దీనిలో 23 సీస పద్యములు గల్గి తారావళివలె రచింపఁబడినది.

ప్రారంభము :—

సీ॥ శ్రీరాజయోగప్రసిద్ధి కేమూర్తి వి
స్ఫూర్తియంతర్లక్ష్య సుఖతరంబు,
నయనాగ్ర చంద్రమండలవీధి కేమూర్తి
పరమాణుసదృశరూపప్రదంబు,
స్ఫటిక ఖాండస్థదీపమురీతి సత్కీర్తి
దేహమందేమూర్తి తేజరిల్లు,
జలకుంభ సముదాయ జలజమిత్రునిమాడ్కి
పెక్కువై యేమూర్తి పిక్కటిల్లు,

గీ॥ అట్టి శివలింగమూర్తి నశ్రాంతసరణి
ధరణిఁ బ్రార్థించి షట్స్థల దర్పణంబు
లీల నొక సీస తారావళియు రచింతు
భక్తహృత్పద్మభృంగ శ్రీ (గురు) బ్రహ్మలింగ

అంతము :—

సీ॥ ప్రణుత వేదాంతసారములైన శ్రీ వీర
శైవ శాస్త్రార్థముల్ సంగ్రహించి
సిద్ధనాథ సమాఖ్యఁజెంది నే నిరతంబు
షట్స్థల దర్పణంబనఁగ గలిత
నూతన మృదువచోగతి నవవింశతి
సీసపద్యములుల్ల సిల్లఁజేసి

యాద్యంతములకు పద్యద్వయంబు లొనర్చి
క్రమ్మర నాద్యంతగణులఁ గూర్చి,

గీ॥ సీస తారావళిని రచించితి ధరిత్రి
గురుతుమీరంగ దీని తక్కువలు దీర్చి
ధీరులీస్వాను భావంబు తెలియవలయు,
భక్తహృత్పద్మభృంగ శ్రీ బ్రహ్మలింగ ॥

సీసమాలిక

ఘన శివాచార జంగమభక్తసారసం
కలితంబు పరమ భక్తస్థలంబు;
పరజనార్చిత భర్మ పరభామినీకర్మ
రహితంబు మాహేశ్వరస్థలంబు,
లింగార్పిత ద్రవ్యలీలాను భవభవ్య
ధీకృతంబును ప్రసాదస్థలంబు,
పరవశావిర్భూత భావలింగావధా
నత్వంబు శివ శరణస్థలంబు
ఘుటికస్ఫుటజ్యోతి కర్పూరభాతి లిం
గాంగ కూటస్థమైక్యస్థలంబు
మఱియునాయమ నియమావళుల్ భక్తున
కిష్టార్థసనంబు మాహేశ్వరునకు;
దృఢతప్రత్యాహార ధీరత్వమాసహ
జప్రసాదికి సుప్రసన్నమహిమ;
పరగప్రాణాయామ పరిశీలనము ప్రాణ
లింగికి ననురాగలీలమెరయు;
ధ్యానధారణ యుతాంతర్లక్ష్యసాధనల్
శరణున కభిమతైశ్వర్యపరణి;

భంగశూన్యపయోధి భంగిలింగసమాధి
గురుతరజ్ఞానమైక్యనకు ధరణి
శైవానుభూతిషట్ స్థలములీరీతి సూ
త్రోస్టాంగ యోగ విఖ్యాతిదనరు,
గీ॥ గాన మానవుఁడీ యారు గతులు దెలిసి
కలసి వర్తించునతఁడె సద్విలసితాంత
రంగ బహిరంగ పూరిత లింగమూర్తి
భక్త హృత్పద్మభృంగ శ్రీబ్రహ్మలింగ॥

VI నెప్పెల్లె అప్పనార్యుడు — శైవాగమశిఖామణి

నెప్పెల్లె అప్పనార్యుఁడు బ్రహ్మలింగార్యుని పుత్రుడు. ఈతనిది కౌండిన్యసగోత్రము. ఈతని గురువు ఇవ్వటూరి రామనారాధ్యుఁడు. పై విషయములు గ్రంథాశ్వాసాంతగద్య యందిట్లు నుడువఁబడినవి.

ఆశ్వాసాంతగద్య :— ఇది శ్రీమదివ్వటూరి రామనారాధ్య చరణాంబుజసేవాధురీణ శైవశాస్త్రార్థపారీణ, సరసకవితాచాతుర్య, యనవరతగాంభీర్య వీరమాహేశ్వరాచారనిరత, సకలసద్గుణభరిత, కౌండిన్యస గోత్ర, బ్రహ్మలింగార్య సుపుత్ర, నెప్పెల్లె అప్పనార్యప్రణీతంబైన శైవాగమ శిఖామణియను ప్రబంధమునందు పంచమాశ్వాసము సర్వము సంపూర్ణము.

శైవాగమశిఖామణి యైదాశ్వాసముల పద్య గ్రంథము. ఇందు భస్మ, రుద్రాక్ష, శివలింగ మాహాత్మ్యములును, తద్ధారణమువలనగలుగు ఫలములును, శివపూజాదుల మాహాత్మ్యములును జెప్పఁబడినవి.

గ్రంథప్రారంభము :—

శా॥ శ్రీశైలేశుని మల్లికార్జునుని దిక్పేలుఁ శివానాయకుఁ
నీశానీ భవరోగ భేషజుని లోకైకాధినాథుఁ వియ

త్రేశుఁ డవ్యయలోక భక్తవరదుఁ గీర్వాణసంసేవితుఁ
దాశరధప్రదదుఁ నిరంతరము సద్భక్తిఁ బ్రశంసించెదఁ ॥

*   *   *   *

గీ॥ అనఘునివటూరివంశ మహాబ్ధిశశిని
వీరనార్యాత్మజుని సారవినుత యశుని
సకల పరవాది మత్తేభశస్త్రహరిని
రామనారాధ్యు మద్గురుస్వామిఁ గొల్తు ॥

ఈ గురువు పండితారాధ్య చరిత్రమున పేర్కొనఁబడిన ఇవటూరి సోమనాథయ్యగారి పౌత్రవర్గమువాఁడు గాఁదగును.

అంతము :—

మాలినీ॥ తరుణ శశికలాపా తాపసాదీశ......పా
సురరిపుమదభంగా శుభ్రగంగోత్తమాంగా
శరనిధిగణతూణా శార్ఙ్గ హస్తప్రమాణా
ధరణిధర నివేశా దక్షయాగప్రకాశా ॥

ఈగ్రంథ మముద్రితము. లిఖితప్రతియందు తప్పు లనేకము గలవు

VII గణపనారాధ్యుఁడు — మనోబోధ

ఈకవి శైవవేదాంతగ్రంథమైన దీనిని మంజరీద్విపదలో రచించెను. ఇదికూడ నముద్రితమే.

ప్రారంభము:— పార్వతీనాధు శ్రీనాథనాథు
నలినసంభవనాథు నగవైరినాథు.

*   *   *   *

అంత్యము:— ఉర్విపైఁగాంతా సహోదరుండనఁగ
గణపనారాధ్యులం గరుణించు శివుడు
ఆచంద్రతారార్కమై యొప్పుభక్తి
వెలయు మనోబోధవేడ్కమైఁజెప్పె॥

VIII సోమన—గురుబోధ

ఈ కవి శివకవి వీరభద్రుని పుత్రుడు, రేవణుని శిష్యుఁడు. గురుబోధ నీతఁడు ద్విపదలో రచించెను. ఇందు మూఁడాశ్వాసము లుఁడి శివయోగ రహస్యములు వెల్లడింపఁబడినవి. తన్ను గూర్చి కవి తన గ్రంథమున నిట్లు తెల్పికొనినాడు.

" గురు రేవణేశ్వరు కూర్మి శిష్యుండ
పరగ శివకవి వీరభద్రతనయుండ
సువిధానమతి సుతుఁడ సోముడన్వాడ "

ప్రారంభము:—

" శ్రీగురుమూర్తి సంచిత పుణ్యమూర్తి
భోగమోక్షార్థి సత్పుణ్యజనార్థి
నిర్మలహృదయేశ నిత్యప్రకాశ

చిరదయాపర సర్వసిద్ధాంతనికర
వరశిష్యప్రేమ రేవణ నాస్వామి
నీవె పరశివుఁడవు నీవెపరముడవు "

అంత్యము:—

" కలుగు శివలోకంబు, కల్గుసర్వంబు
చెలఁగి మంగళ మహాశ్రీలొనరించి

IX పరమానందయతి—శివజ్ఞానమంజరి

ఈకవిదత్తాత్రేయయోగి శిష్యుఁడని తను తెల్పుకొనిన యీ వాక్య ములఁబట్టి తెలియుచున్నది.

ప్రారంభము:—

ద్వి " గురువరమూర్తి............వర్తి
భోగమోక్షస్ఫూర్తి, భూరిసత్కీర్తి
నతిరమ్యగుణహారు నబ్ధిగంభీరు,

నొనర దత్తాత్రేయ యోగిపుంగవుని
మనసునవాకున మరికాయమునను
భావించి "   ....

అనిరచించి, మఱియు

" ఆముదంబునఁ బరమానందతీర్థ
ఖ్యాతి నామధేయుండ నింపుదలిర్ప
మహిత శివజ్ఞానమంజరి యనఁగ
మహిలోనఁ బ్రాజ్ఞసమ్మతిగాఁగఁబూని
రచియించెదను లోకరక్షణార్థముగ ".

ఇందు శైవయోగవేదాంత విషయములు ప్రతిపాదింపఁబడినవి. ఇది ద్విపదలో రచింపఁబడినది. ఇది కూడ నముద్రితగ్రంథమే.

అంతము:—

" మఱియు శివజ్ఞానమంజరి యనఁగ
కరమొప్ప జగతి విఖ్యాతముగాఁగ
పరమయోగీంద్రులు భళియంచుపొగడ
ధరలోన నాచంద్రతారార్కముగను "

X రేవణసిద్ధనలు—ప్రభుదేవరవాక్యము

అల్లమప్రభువని నామాంతరముగల ప్రభుదేవరయు, సిద్ధరామయ్యయు శిష్యులకుఁజేసిన తత్త్వోపదేశమున కిది యాంధ్రవ్యాఖ్యానము రేవణ సిద్ధనాదులు దీనిఁదెలుగున వ్యాఖ్యానముచేసిరని యిందు గలదు. ఇందుస్థూలశరీరనిర్మాణరీతి వివరింపఁబడినది. పిండచక్రనిర్ణయ మనియు దీనికి పేరుకలదు. ఇది నాఁటికాలపు వ్యవహారికభాషలో వచనమున వ్రాయఁబడినది.

ప్రభాదేవరవాక్యము -- ప్రారంభము:— గురుకరుణాసమ్యక్జ్ఞానమువల్లను, అఖండలింగప్రసాదంప్రత్యేకం చేయించుకొని ఆసమ్యక్ జ్ఞానమువల్లలింగాన్నియెరిగి, శివమంత్రయుక్త మైధ్యానీచరేధ్యానయోగమని షట్స్థలలింగాన యోగముగ్నుండై, అను భవిస్తుండేదేదారుణం యోగమనిన్నీ అట్టి లింగాంగంవల్ల ఆలింగాన్ని యెరిగిన యెరుక ఆణంగి నిలిచిన దేవసమాధి యోగమని ప్రభుదేవర యుపదేశంశాయను, సిద్ధరామయ్యదేవ కరుణించి యెత్తుకొని, షట్స్థల బ్రహ్మోపదేశాన్ని అతి రహస్యంగా 27 పదాలుగా ఉపదేశించినారని ఈ మంత్రగోప్యం అంత పర్యంతంగోప్యంగా ఉన్నది. మంత్రగోప్యమెయ్యుండిన్నీ, మంత్రానకు

అర్థమును, శివశరణుల కందరికిన్ని జ్ఞానగోప్యమైవుండరాదని నాటి చిత్ర భువనేతామేప్రకాశం చేసినారు.

అంతము:—ముఖ్యవాయువుచేతుల యెముకలురెండు, కదురు యెముకలురెరిడు కూడినదిక్కునుండి దేహతత్త్వాల నెల్లావక కడకు తెచ్చును. అంతర్యామి వాయువులు ఆత్మపురుషునికి నావాసమైవుండి ప్రాణాలుతెప్పించును. ప్రపంచవాయువుదేహాన కడగావుండును. వజ్రడ దేహాన్ని అంచుగావుండును. అంచుశీలలుచెడితే దేహంచెడును. ఇది పిండచక్ర నిర్ణయం.

XI శివయోగీంద్రుడు—అన్యవాదకోలాహలము

శివయోగీంద్రు డన్యవాదకోలాహలమను గ్రంథమును సీస శతకముగ 108 పద్యములలో రచించినాడు. ఇది పాల్కురికి సోమనాథున కంకితము చేయఁబడినది. ఈ కవి పాల్కురికి సోమనాథునకుఁ బరోక్షశిష్యుఁడై యుండనోపు. కాని యితని కాలముస్పష్టముగ తెలియరాదు. ఈ కవి సిద్ధరామేశ్వర వంశసంభూతులని బందరుపట్టణమున మల్లంపల్లి భైరవ మూర్తిగారిచే భైరవముద్రాక్షరశాల యందు ముద్రితమైన యీ గ్రంథ ముఖపత్రమందు వ్రాయఁబడినది. ఇందలి ప్రతిపద్యమును.

> "నేనుపన్యసింతు నేకాగ్రమగురుచిత్త
> నలినభృంగసోమనాథలింగ"

యను మకుటముతో వ్రాయఁబడినది. ఇది శతకమని కవియేవ్రాసినాడు

> "వరుసగూర్చి యన్యవాద కోలాహలం
> బనెడు సీసశతక మతిశయిల్ల
> నే నుపన్యసింతు"

అనియు, మరియు

"ఎనయు నెవ్వారేనియిని వ్రాసిజదివిన
సీస శతకమతి విశేషముగను
యేలగలుగకుండు"

అనియు రచించుటచే నిది శతకమై యొప్పినది.

ఇందు భస్మమహిమ, రుద్రాక్షమహిమ, లింగధారణమహిమ, శివశ్రేష్ఠత్వము, పూజనీయత్వము, భక్తచర్య, శంకరుడు బ్రాహ్మణుం డగుట, శివుడు నిత్యుడగుట, మొదలైన యనేక విషయములు గలవు.

గ్రంథప్రారంభము:—

సీ॥ శ్రీగురులింగసంచితదయావిస్ఫూర్తి
శరణైకవర్తి విస్తారకీర్తి,
విరహితాశాబంధు పరతత్వసంబంధు
హార్దసుధాసింధు నార్తబంధు,
శరణాగతత్రాణు సద్భక్తకల్యాణు
మహితప్రవీణు నిర్మలధురీణు
వేదార్థనిస్సీము విశ్రుతగుణధాము
శోభనోద్ధాము భక్తాభిరాము

గీ॥ నిన్ను నాశ్రయించి నెరి నన్యవాద కో
లాహలంబు వేద లాలితముగ
నేనుపన్యసింతు నేకాగ్రగురుచిత్త
నలిన భృంగ సోమనాథ లింగ॥

దీనితర్వాత ననేక వీరశైవభక్తులు స్తుతింపఁబడిరి. ఈ గ్రంథరచ

నకు కవి యనేక వేదాది గ్రంథములను పరిశీలించి రచించినట్లుగా నీ క్రింది పద్యమునఁ దెల్పికొనినాడు.

సీ॥ వేదాంతవేద సంవేదితార్థంబుల
నఖిల శాస్త్రేతిహాసార్థములను,
సంచితోపపురాణ సమ్యగర్థంబుల
నాది పురాణ సారార్థములను,
మోదిత మూలాగమోదితార్థంబుల
నపురుష పౌరుషేయార్థములను,
భ్రాజితామేయ సంపాదితార్థంబుల
నంచిత శివ రహస్యార్థములను

గీ॥ వరుసఁగూర్చి యన్యవాదకోలాహలం
బనెడు సీస శతక మతిశయిల్ల
నే నుపన్యసింతు"

ఈ గ్రంథము వివిధాన్యమతముల నన్నింటిని ఖండించి యాయా మతస్థుల కందరికిని భయోత్పాదకమైనదని కవి తెల్పుచున్నాడు.

సీ॥ వేదవాదులకును, భేదవాదులకు దు
ర్మద బౌద్ధులకుగుండె బెదురనంగ,
నాత్మైకవాద మాయావాదులకును లో
కాయతులకు కంటి కసువనంగ,
కాలవాదులకును కర్మవాదులకును
సాంఖ్యులకు నుద్ధతిగట్టు గుదియనంగ,
శాక్తేయవాదవైష్ణవవాదులకు సంత
రాళికులకు నె త్తిగాలమనఁగ,

గీ॥ జైనవాదులకును సన్న్యాసులకు మహో
గ్రముగ ముక్కుమీద కత్తియనఁగ
నీకృతి రచియింతు నే"

XII భద్రారాధ్యుఁడు: అఖండ బ్రహ్మానందవీరశైవరహస్యపదవి:-

ఇది వీరశైవ వేదాంతగ్రంథము. ప్రారంభమున దీనికి 'ముక్తికాంతా వివాహ' మని పేరున్నది కాని, గ్రంథాంతమున మొదటిపేరు మాత్రమే కలదు. ఇది అసమగ్రము. ఎనిమిదాశ్వాసములు మాత్రము గలవు.

ప్రారంభము:—

సీ॥ సకలేంద్రియాపార సందడుల్ మదిఁగరఁగి
అతులశివభావ నిరంకుశమున,
నాదబిందుకళత్ర నాడి నొక్కటఁగూర్చి
సూక్ష్మరంధ్రంబున సుస్థిరముగ
స్వానుభవ ఘనయోగ సారవిస్తారముల్
తెలియ దేదీప్యమా దివ్యరుచుల
ఆత్మగుహా మందిరాకాశ భూతవికాస
చతురగ్రంబులఁ జెలఁగిపర్వ

గీ॥ చేరి తత్తుద సామ్రాజ్య చిత్తువనఁగ
నాదపరిపూర్ణ ని ష నాదరతుల
కేవలోత్కృష్ట దర్పణ ఖేచరమున
సుప్తినవికల్ప నిద్రయు శుభతరమున ॥

అంత్యము :—

వ॥ ఈవిధముగా గౌరీవల్లభుండగు రుద్రుండు శిఖివాహనునకుం

దెల్పిన విధంబున శౌనకాది మహాఋషులకుఁ నారదుండు విస్తరించిన కారణగురుండు శిష్యునకుం తత్త్వబోధ విస్తరించె నంత,

ఉ॥ వీరమహాప్రతాప శరభేశ్వర రుద్రగణప్రదీప శృం
గార రసజ్ఞరూప బహుబాహు సమగ్రత దీప్తచాప దు
ర్ఘోరకఠోర పాపగిరి క్రూరతరంగ వీతకోప వి
స్తార దయానులేప నతనాయక సర్వజగద్ధరాధిపా॥

అంత్యగద్య :—

“ఇది సకలమత సద్భక్త మనోరంజిత నిస్తారపద బ్రహ్మా రాజ్యానంద రచన నంజయారాధ్య శిష్యప్రశిష్య, భద్రారాధ్య విరచితంబగు అఖండ బ్రహ్మానంద వీరశైవరహస్యపదవీ మహాప్రబంధంబునందు పార్వతీపతి సేనానికిం జెప్పిన రీతి శౌనకాది మునులకు నారదు డెఱిగించినట్లు గురుండు శిష్యునకుం దెల్పె. తత్త్వమస్యాది మహాద్వైత బ్రహ్మసాక్షాత్పరిపూర్ణ యోగంబునఁ ఆగమ భేదంబును, అష్టాంగయోగస్వభావంబును, ... రతిరహస్య గర్భాధాన వినోదంబును, అత్యద్భుతాకాశ మహత్త్వంబగు కైవల్య నిర్వికల్పప్రకాశలింగ, సమరస కూటస్థ నిరవయంబున నొప్పి, అఖండ బ్రహ్మానంద వీరశైవరహస్యపదవి యగు మహాప్రబంధంబునఁ శాశ్వత శుభసౌభాగ్య విచిత్రమయ సాంఖ్య బ్రహ్మయోగ శివపాదార్పణంబుగా అష్టమాశ్వాసము.

పంచమ ప్రకరణము

పురాణములు

I కొచ్చెర్లకోటరామకవి—ప్రభులింగలీల - 3

కన్నడమున చామర్సు రచించిన ప్రభులింగలీలలను పిడుపర్తి సోమన ద్విపద రూపముననూ, పిడుపర్తి బసవప్ప పద్యరూపమున నాంధ్రీకరించిరని వెనుక తెలుపఁబడినది. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు ద్విపదగా రచించిన ప్రభులింగలీల ననుసరించి కొచ్చెర్లకోట రామకవి పద్యకావ్యముగా రచించినాడు. ఈ విషయమునే కవి తన కావ్య ప్రారంభమునఁ జెప్పికొనినాఁడు.

సీ॥ చామర్సురూపున సరసంబుమీరంగఁ
కర్ణాటవచన సంగతులు మెరయ
ప్రభులింగలీల నిబ్బరముగా రచియించె
నది పిడుపర్తి సోమన్నగారు.
గీ॥ తేటమీరునట్టి ద్విపదకావ్యముగాగ
తెనుఁగుబాసతోడ వినుతికెక్కఁ
జేసెనట్టిదాని భాసురముగపద్య
కావ్యభణితిఁజేయు గౌరవమున॥

ఈ గ్రంథము గోదావరిమండలమందలి పాలకొలను (క్షీరారామము-పంచారామములలో నొకటి. ఇది కవి నివాసగ్రామము) గ్రామమునవెలసిన శ్రీరామేశ్వరస్వామికి కృతిగా సమర్పితము. ఈ విషయమును కవి యిట్లు చెప్పినాడు.

తే. గీ॥ కోర్కె మీరంగ శ్రీపాలకొలనిరాయ
శంకరునిపేర భక్తితోనంకితంబు

సేయఁగలిగిన నీకనేమి చెప్పవచ్చు
ననుగుణంబుగ వరిల్లు నవనియందు ॥

కొచ్చెర్లకోటరామకవి కాశ్యపగోత్రజుండు. అతని రచనను బట్టి కవి వంశవృక్ష మిట్లున్నది.

ఆ॥ అట్టి కాశ్యపగోత్రజుండగుచు భూమి
నలరు కొచ్చెర్లకోట పుల్లన్న మంత్రి.
ఆపుల్లయ వంశమున

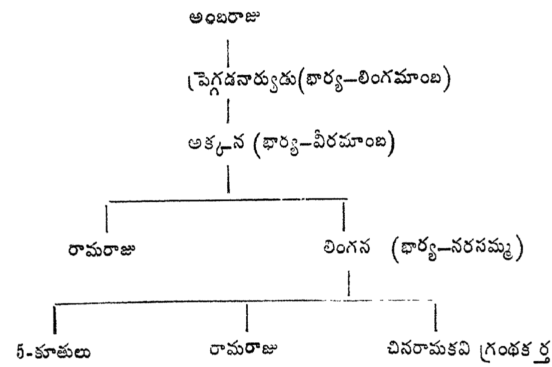

ఈ గ్రంథమునందాశ్వాసాంత గద్య మిట్లున్నది.

“ఇది శ్రీరఘుపతి గురుకటాక్షదర్శిత రామేశ్వరపాదారవింద వందన కొచ్చెర్లకోట లింగనామాత్యనందన, విద్వజ్జన విధేయ రామయ నామధేయప్రణీతంబైన ప్రభులింగలీల యను మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము.”

పై గద్యనుపట్టియేకాక యీతఁడు కావ్యారంభమున

“శ్రీ విష్ణుపజ్జలకు సుధాబ్ధిచంద్రు రఘుపతి వరదేశికేంద్రు దలఁతు” నని వ్రాసికొనుటచే నితని గురువు “రఘుపతి” యని

తెలియుచున్నది. ఈతడు కావ్యారంభమును సంస్కృత శ్లోకముతోఁ జేసెను. తర్వాత నీతఁడు త్రిమూర్తులను స్తుతించి పిమ్మట గురువందన మాచరించినాడు. తదుపరి శైవభక్తులను స్తుతించినాడు. పిమ్మట నాంధ్రకవులను నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱన, శ్రీనాథులను, పింగళి సూరన, పోతన, అల్లసాని పెద్దన, మూర్తికవి, రామభద్రులను దలంచి, వర్తమాన భావికవులకుఁ బ్రణుతిగావించెను. అందుచే నీ కవి క్రీ.శ. 16 వ శతాబ్దము తర్వాతవాడని యూహింపఁదగును. ఈగ్రంథ మింకను ముద్రింపఁ బడలేదు.

II నడకుదుటి రామనకవి–ప్రభులింగలీల-4

నడకుదుటి రామనకవి యారువేల నియోగి. ఆపస్తంబ సూత్రుడు. కౌశిక గోత్రుడు బుచ్చనామాత్యుని పుత్రుడు. కవి క్రీ.శ. 1821 సం॥ న జన్మించి 1887 సం॥ మరణించెను ఇతఁడు గోదావరి మండలమున రామచంద్రపురం తాలూకాలోని శహాపురమునకు కరణముగనుండెను. తర్వాత పెద్దాపురప్రాంతమునఁ గల తిరుపతికి 1873 సం॥ న భార్యవైపు ఆస్తిని చూచుకొనుటకై పోయి యందే కాపురముండెను. కొచ్చెర్లకోట రామనకవి వలె నితడును పిడుపర్తి సోమన రచించిన ద్విపద ప్రభులింగలీల ననుసరించి పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇది 1885 సం॥న వ్రాయఁబడెను. ఈతని కవిత్వమున నక్కడక్కడ దోషములున్నను శైలి రసవంతమైనది.

III మహాదేవుడు–బసవపురాణము-3

ఈ కవి మహాదేవారాధ్యుని పౌత్రుడు. శంభులింగారాధ్యుని పుత్రుడు. ఈతని బసవపురాణము పద్యాత్మకమైనది. ప్రస్తుత మసంపూర్ణముగా నున్నది. ప్రథమాశ్వాసమున కొంత భాగమునుండి సప్తమాశ్వాసమువరకు నున్నది. మధ్యమధ్యకొన్ని పత్రములు గూడ లేవు.

ఈగ్రంథము విజయవాటి (బెజవాడ) యందలి మల్లికార్జునస్వామికి కృతిగానీయఁ బడినది. ఇందలి యాశ్వాసాంత గద్యను బట్టి శ్రీపతి పండితారాధ్య సింహాసనారూఢుఁడీకవియే యని నిర్ణయింపరాకున్నది. కృత్యాది పద్యములేవియు లేకపోవుటచే విశేషించి యేమియు తెలియ రాదయ్యెను.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీమద్విజయవాటికా మల్లేశ్వర కరుణా ప్రసిద్ధలబ్ధ కవితాధురీణ శ్రీపతి పండితారాధ్య సింహాసనారూఢ, జగన్నిరూఢ సంప్రదాయార్ణవరాకాసుధాకర, మహాదేవారాధ్యపౌత్ర, శంభు లింగారాధ్యపుత్ర, శివభక్తజనవిధేయ, మహాదేవనామధేయ సత్కవి ప్రణీతంబగు బసవపురాణంబునందు బసవేశ్వరుండు శివనాగుమయ్యను సేవించుటఁగని విప్రులుగూడి యంత్యజుని గలసెనని బిజ్జలునికిఁజెప్పుటయు, ...అనంతరంబు మర్త్యంబునఁ గీర్త్యన్వితుండగుచునున్న భక్తగణంబు లందఱు బసవేశ్వరుని మహత్త్వంబు చెప్పికొనుచుఁ బరమ శివానంద భరితులై యుండుటయు నన్నది సర్వంబును సప్తమాశ్వాసము.

ప్రారంభము:— వ— భాగుండవగుచు, నగణ్యప్రామాణ్య లావణ్యతారుణ్య కారుణ్యధురీణుండవై కోటిసూర్యప్రకాశమానుండవై ....మిమ్ముదలంచి ప్రణుతించి ప్రార్థించి, పూజించి నమస్కరించెద.

గీ॥ అనుచు నిబ్భంగివినుతించునట్టి విబుధ
సంయమీంద్రుని కరుణాలసత్కటాక్ష
దృష్టిఁ జూచుచు హరు డుమాదేవితోడ
నిపుడు గనుసన్న చేసిన నాభవాని॥

శా॥ నానాలోకవిహారనారదమునీంద్రా, నీవు సద్భక్తిసం
ధానాంతఃకరణంబుతో నిచటికేధాత్రీ వలాశ్చర్యముల్

ఆనందంబుగ జూచివచ్చితిపుణ్యయాత్రలు ప్రస్తుతిఁ
జా (సౌందర్య) ...పవిత్రంపుమన్నఁ దడదిష్టాభోగసంపన్నుఁడై ॥

అంత్యము:—

క॥ అనువుగ బసవపురాణం
బెనసినమతి నెవ్వడైన నిలదమయింటన్
బసిబూని యునిచె నేనియు
ఘనముగనిహము బరంబు గలుగు సులభతన్.

క॥ శ్రీమజ్జయవాటీ పుర
ధామగ్రామాధిరాజ తనయావిలస
ద్వామాంగ మల్లికార్జున
నామప్రఖ్యాతకీర్తి నానామూర్తీ ॥

IV తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి-బసవవిజయము-4

తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి త్రిపురాంతకుని పుత్రుడు. హారితస గోత్రుఁడు. ఇవటూరి భోగయ్యయను నామాంతరముగల మల్లన శిష్యుడీ కవి. ఈ కవి కృతమగు బసవవిజయము పాల్కురికె సోమనాథుని బసవపురాణము ననుసరించి మూఁడాశ్వాసములలో పద్యప్రబంధముగా రచింపఁబడినది. ఈగ్రంథ కథార్థము ప్రతాపరుద్రునకు తన్మంత్రియగు శివదేవయ్య చెప్పినట్లుగా నిందున్నది. ప్రతాపరుద్రుఁడు సోమనాథుని తనయాస్థానమునకుఁ బిలిపించి సత్కరించినట్లున్నది. ఇది అముద్రిత గ్రంథము. ఈవ్రాతప్రతియందనేక దోషములు గలవు. గ్రంథాంత మున నిట్లుగలదు. "అని శివదేవుండు నాప్రతాపరుద్రునకు బసవన్న మాహాత్మ్యము వినిపించిన నీతడును విని సంతసిల్లె. శివదేవునకు వివిధాం బరంబులును వివిధవస్తువులును ప్రతాపరుద్రుఁడొసంగి యతని సంతుష్టుఁ జేసి సుఖంబుండిరి"

గ్రంథప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీగురుమూర్తి పాదములు చిత్తములోఁ దలంచి, భక్తితో
నాగమవేదతత్త్వ నిపుణప్రవరేణ్యుఁడు. సద్వ్యాపారి శ్రీ
భోగ విశేషశీరగుణాపూర్ణుఁడు, నాశ్రితభక్తవత్సలుం
డీగురు మల్లునిర్భజన యేను ససంభ్రమలీలఁజేయుచున్ ॥

తరువాత శివుని, జంగములను, గణేశ్వరుని స్తుతించి, పిమ్మట బ్రహ్మవిష్ణులను గూడ స్తుతించెను. తదుపరి,

గీ॥ భారతీదేవి శారదఁ బ్రస్తుతించి
యంబజగదంబయగు తల్లి ననుసరించి
క్షీరసాగరకన్యను చెలువుమీఱఁ
దలఁచి బసవన్న విజయంబు తగ రచింతు. ॥

సీ॥ బిజ్జల విరసము ప్రీతి దలిర్పంగ
వృషభేంద్రుమహిమలు వేదముగను,
నెన్న నెవ్వారికిని నిలలోన సోమయ
బమ్మనా బ్రహ్మయయొర్పరుసతోడ,
బసవనిమహిమంబు పాల్కురికిసోమన్న
కర్ణామృతంబుగాఁ గవియుగమున
వర్ణించిచెప్పెను సరసతో...
భక్తులు నానందపడునట్లొండ,

గీ॥ నాంధ్రదేశమునందున నమరియున్న
ప్రాభవంబైన గుడివాడ పట్టణమున
ప్రబలమైనట్టి తుమ్మలపల్లవంశ
సంభవుండను నాగభూషణుఁడనంగి ॥

గీ॥ బసవవిజయంబు రచియించుతఁ బద్యకావ్య
మగను కవి వరుల్మెచ్చియు మోదమందఁ
చిన్నపెద్దలు వినియును బ్రీతిసేయ
భువినిప్రఖ్యాతమైనట్లు పొందు పఱచి ॥

పై విధమున కవి తన యింటిపేరు 'తుమ్మలపల్లి' యని వ్రాసి కొనంగ, కందుకూరి వీరేశలింగముగారు తన కవుల చరిత్ర తృతీయ భాగమున 'మల్లంపల్లి' యని రచించుటకుఁ గారణము తెలియదు. ఈ కవి 200 సం. క్రిందట యనగా క్రీ. శ. 1750 ప్రాంతమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈతని కవిత్వ ముత్తమమైనదికాక వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములతోఁ గూడియున్నది.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీమన్మహామల్లేశ్వర వరప్రసాద లబ్ధ దివ్యసౌరభ షట్స్థలజ్ఞానవర్య, వేదసదాచార, జంగమలింగైక్యాపస్తంబ సూత్ర, హారితసగోత్రోద్భవ, తుమ్మలపల్లి వంశాబ్ధి సుధాకర, త్రిపురాంతకవరపుత్ర నాగభూషణ నామధేయప్రణీతంబైన బసవవిజయమను మహాపురాణము.

కథాసారము — ప్రథమాశ్వాసము:— ఓరుగంటి పురంబునకు పాల్కురికి సోమన్నగారు వచ్చుటయును, నతని బ్రాహ్మణుల వివాదంబును, రజకుండు వారితో సంభాషించుటయును, సోమేశ్వరుని విజయంబును, సిలారమహా మునిప్రభావంబును, నందికేశ్వరుని జన్మంబును, అనిమిషుని చరిత్రంబును, బసవన జన్మంబును, తాామపట్టు నిఖ్యతా వ్యాఖ్యానంబును, బిజ్జలునకు బసవన తేటపరుచుటయును, శివుని నేత్రంబున మన్మథుండు హతంబౌటయును, కుమారస్వామి జన్మంబును, చెన్నబసవన్న పుట్టుటయును,

ద్వితీయాశ్వాసము :— చిత్తరుబొమ్మల కథయు, ప్రహ్లా

సోమన్న మాహాత్మ్యంబును, నీళ్ళకడవలు వరదప్పి పారిన చరిత్రంబును, మిండజంగమ కథయును, ముక్కువ్యాఘుల కథయును,

తృతీయాశ్వాసము:— బిజ్జలరాజు చరిత్రమును, నొక్క జంగమంబుచేత బసవన్న మాహాత్మ్యంబు చోళరాజు విని కల్యాణంబునకు బసవని గొలువవచ్చుటయు, చోళనరేంద్రుండు కైలాసంబునకు బోవుటయు, బసవన్న యుంగరంబుదీసి మ్రొక్కుటయు, శ్రీశైలమాహాత్మ్యంబును వర్ణించుటయు, చామంతిరాజు కథయును, దరుసమారయ్య నిమిత్తంబు శివుడు సెట్టివేషము దాల్చి భూలోకమునకు వచ్చి, మారయ్యను కైలాసమునకుఁ గొనిపోవుటయు, చోరశంకరుండు సత్యశంకరుండై గురునియం దైక్యంబగుటయు నున్నది.

V నల్లనగండ్ల నాగనారాధ్యుడు:—బసవవిజయము:—5

ఇందు బసవన మాహాత్మ్యము ద్విపదయందు వర్ణింపఁబడినది. ఈకథగూడ వెనుకటి బసవ విజయమువలె ప్రతాపరుద్ర మహారాజునకు నాతని మంత్రియగు శివదేవయ్య చెప్పినట్లు గ్రంథకర్త చెప్పినాఁడు. తప్పు లెక్కువగా నుండుటచే కవినిగూర్చి విశేషములెవ్వియు తెలియరాకున్నవి. ఇదిగూడ మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమే. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణ, నల్లనగండ్ల నాగనారాధ్య కవులందు, నొక రింకొకరికావ్యమునుజూచి ప్రారంభించియుందురు. కాని వీరిలో నెవరు ముందురచించిరో మాత్రము తెలియరాదు. ఈ రెండుగ్రంథములుగూడ నముద్రితములే.

గ్రంథ ప్రారంభము:—

ద్వి॥ శ్రీగురుమూర్తి నాశ్రితపుణ్యమూర్తి
నాగకుండల కర్ణు నాగేంద్ర కర్ణు
నాగాసుర హరణు నాగేంద్రభరణు
వాగీశనుత చరణు వనజాత కిరణు

షణ్ముఖప్రియదేవ శ్రీశైలదేవ
మృణ్మయరథనిత్య మునిజనభృత్య.

... ...

మంగళమూర్తి తా మల్లికార్జునుని
పాద పద్మములకుఁ బ్రణమిల్లి నిలిచి
యాదటమతి పండితారాధ్యులదలఁచి,
పాల్కురికిసోమేశు ప్రస్తుతిఁజేసి
మేల్కొన్న రీతి యేనర్మిలి పొగిడి
బసవవిజయంబునేఁ బ్రఖ్యాతిగాను,
నొసపరి కథలతో నుర్విరచింతు
బిజ్జల నిరసనము ప్రీతిదలిర్ప
నిజ్జగంబున వృషభేంద్రుని మహిమ
నెన్న నెవ్వరివశం బె నేర్పుభంగి
పన్నుగా నెన్నెద బసవవిజయంబు. ”

ఈ కవిగూడ సర్వవిధముల నాగభూషణకవి తన బసవవిజయమందు తెల్పినరీతిగనె వ్రాసెను.

గ్రంథాంత్యము:—

“అనుచు నా శివదేవుఁడా ప్రతాపునకు
వినిపించె బసవయ్య విఖ్యాతమహిమ,
విని సంతసిల్లి యా వీరప్రతాప
జనపరేణ్యుఁడు తన సయ్యనమంత్రి
శివదేవునకు మహా శ్రీలుల్లసిల్ల
వివిధాంబరంబులు, వివిధవస్తువులు
రూపింపగాఁనిచ్చె రుద్రనరేంద్రు
చేపట్టియుండె సుస్థిరకాలమెల్ల

అదియును శ్రీ మల్లికార్జున సంఘ్రి
సదమల దివ్యసౌరభ చంచరీక
సూర్య సూరంపల్లి నమశ్శివాయకును,
పార్య మనఃపద్మ తత్పదాచార్య ?
భక్త జంగమలింగ ప్రణుతాబ్ధిసార
సిక్తార్క-యాన్వయశీలవ్రతాది
నమిత నల్లనగండ్ల నాగనారాధ్య,
భ్రమరాంబ వరలబ్ధ ప్రణుతప్రభావ
బిరుదు బసవని మహిమ బిజ్జలనిరస
విరచిత ప్రబంధ వేదాను సార
విరచితంబగు తృతీయాశ్వాసమయ్యె. "

ఈవిధముగ బసవవిజయ ద్వయగ్రంథకర్త లిరువురు నొకే విధముగ గ్రంథారంభాంత్యములందు తమ కావ్యరచనా సందర్భములఁ గూర్చి తెల్పుకొనిరి. ఈన వీరిలో నొకరు మఱియొకరికి మార్గదర్శకులై యుందురు.

VI బచ్చుసిద్ధకవి, (మఱి) బసవపురాణము (లేక) బసవచరిత్ర:- 6

బచ్చు సిద్ధకవి చరలింగ మర్దల పర్వతార్యుని శిష్యుడు. సిరిపురి వీరసంగయ్యా యీతనికి దీక్షాగురుఁడు. ఈతడు తన బసవపురాణమును సంగయ్యకుఁ గృతియిచ్చినాఁడు. ఈ కావ్య మైదాశ్వాసముల ద్విపద గ్రంథము. ఇందు బసవనయు నితర భక్తులయు చరిత్రములు వర్ణింపఁబడినవి. ఈ గ్రంథాంత్యగద్య యిట్లున్నది.

అంత్యగద్య:—

ద్వి॥ " ఇది సర్వ వీరమాహేశ్వర నికర
సదమల ఘనపాద జలజసౌరభ్య

సానుభవోత్తమ షట్పదీకరణ
లీనాత్మ నిత్యశివానందయుతుఁడు
ప్రకటిత గురుకరోద్భవ బచ్చు సిద్ధ
సుకవి ప్రణీతమై శోభితంబగుచు,
చరలింగ మరదల సత్పర్వతార్య
వరకృపోన్నతి కవిత్వప్రౌఢిచేర్చి
వరకీర్తి మఱి బసవపురాణమునను
హరుభక్తకథ పంచమాశ్వాసమయ్యె. ॥

ఈ గ్రంథారంభము నిట్లు చేసినాఁడు కవి

"శ్రీగురుమూర్తి నంచిత దయాస్ఫూర్తి,
యోగమార్గంబుల నలరు సత్కీర్తి,
యాదికి నాదియై యఖిలలోకముల
కాదరంబునఁ గర్తయైన సన్మూర్తి
... ...
కొలఁది మీరిన పాలకురికి సోమేశు
సలలిత శ్రీపాదజలజముల్ దలఁచి
... .
అను వొందమఱి బసవయ్యసుచరిత
తెనుఁగున ద్విపదగాఁ దెల్లమిఁబఱతు
... ...
.. ..
ఇలగురుమూర్తియై విలసిల్లునట్టి
విరివిగా సిరిపురివీరసింగయ్య
కరగర్భజనితు శ్రీకరభక్తియుతుఁడు
... ...

బచ్చ సిద్ధుండనఁ బ్రబలినవాఁడ
నానేర్చుకొలఁది విన్నపమాచరింతు,
బూనిక వినరయ్యాబుధవరులార

... ...

ఘనశీలుఁ డితఁడని గౌరవింపంగ
జనుశీలవంతుల సంగాఖ్యుఁడయ్యె
అలరంగనట్టి సంగాఖ్యునిఁజూచి
తలకొని సంప్రీతి దనరంగనేను
నిట్టిశీలవ్రతి యీమహాకృతికి
నెట్టన శ్రోతగానెఱి నొప్పుననుచు

... ...

వరకీర్తిమఱి బసవపురాణమునకు
నరయంగ శ్రోతగానర్హుఁడ వీవ
యని బహువిధముల నలరంగనేను
వినయోక్తి శ్రోతఁగావించి సద్భక్తి
తప్పకుండగ నీకథాసూత్రమంత
నొప్పుగా వినిపింప నొగిబూనిమహిని
ధరచరలింగ మర్దలపర్వతార్య
చరకృపాకార్య సుస్థిరవరంబునను
రహిమహి(ఱి) బసవపురాణంబుఁజేతు

... ...

వినయంబు దనరంగ వినుముసంగాఖ్య"

గ్రంథాంతము :—

"మఱిబసవేశ శ్రీమన్మహామూర్తి
సరవితో నీయొక్కచారిత్రమన్న

హరిముఖ్యసురులకు నలవియెంపఁజేయు
శిరములు వేగల శేషునకైన
దర మెవర్ణింపఁగా ధరలోన ననుచు
నాహూఢ చిక్కవీరాచార్యఘనుఁడు
శ్రీరమ్యమతితోడఁ జెప్పిన యట్ల
నాటకాలంకార చారుశబ్దార్థ
... ...
... ...
ఇలపాలకురుకి సోమేశుండుమున్ను
తొలఁగక ప్రాసయతుల్ ద్విపదందు
లలిరచించుటయది లక్ష్యంబుగాను
నలమరేఫలకారములు శివకావ్య
ములయందుఁ జెల్లుఁ దప్పులుగావుగాన
నాపాల్కురికి సోమననుమతినేను
దీపిత ప్రాసయతిచ్ఛంద సరణి
నామహాగురుదేవునానతి యట్ల
శ్రీమెరయంగ రచించితినిపుడు
శోభిల్లుతత్కథా సూత్రమంతయును ”

ఈ విధముగ కవి పాల్కురికి సోమనను గురువుగా భావించి, యాతనిని గ్రంథారంభమున స్తుతించి, యాతఁ డానర్చిన ఛందోవ్యాకరణ భాషావిశేషములను సమర్థించినాఁడు. ప్రథమాశ్వాసమిట్లు ప్రారంభింపఁబడినది.

“ ది॥ కారణమై యొప్పెకళ్యాణమనఁగ
నట్టి పురంబున నలరారుచుండు

నెట్టన సద్భక్తినియమవర్తనుడు
అట్టి మహాభక్తుఁడతఁడెవ్వరనిన
పట్టుగాఁ జెప్పెదఁబాయక వినుడు
ప్రభువు విరక్తియు, బసవయ్యభక్తి
ఉభయంబునేకమై యొనర యేతెంచె
వరదివ్యమూర్తియై వసుధలోపలను
హరభక్తి మఱి బసవాఖ్యుడై తనరె

ఈ గ్రంథము గూడ నింకను ముద్రితము గాలేదు. ప్రఖ్యాత బసవేశ్వరుడు గాకమఱి యొక బసవేశ్వరుని చరిత్రమిందు వర్ణింపఁబడుట చేతనని కొందరు, బసవచరిత్రమున వర్ణింపఁబడని యితర కథలిందుండుటచే నీకావ్యమునకు మఱి బసవపురాణమను పేరిడెనని మఱికొందరును తలంచుచున్నారు. కన్నడవాఙ్మయములో 'మల(లె) బసవపురాణమను గ్రంథమును' 'మలెయ బసవరాజ' అనే వ్యక్తియు నుండుటచే నతడే తెలుఁగున 'మఱి బసవడు'గా వ్యవహరింపఁబడి మఱి బసవేశ శ్రీమన్మహామూర్తి యని కవిచే నీ గ్రంథమం దొక-చోట సంబోధింపఁబడినాఁడు.

VII అత్తలూరి పాపకవి—చెన్నబసవపురాణము

అత్తలూరి పాపకవి సుందరాంబికా శ్రీగిరి మంత్రుల కుమారుడు. ఇవటూరి బసవేశ్వరుని శిష్యుడితడు ఇతనిది కౌశికగోత్రము. ఈ కవి క్రీ. శ. 1750 ప్రాంతమువాడు. కవి తన్ను గూర్చి గ్రంథమున నిట్లు చెప్పికొనెను.

చ॥ అనవుడు మందహాసవదనాంబుజుడై యపుడత్తలూరి పా
వనకుల జక్కిరాజునకు పౌత్రుడు, శ్రీగిరిమంత్రిమౌళికిన్
ఘనమతి సుందరాంబికకు నందను, డబ్బసవేశుఁడే యనం
జను ఒసవేశమంత్రికనుజన్ముని పాపన సత్కవీంద్రునిన్ ॥

పాపకవి చెన్నబసవపురాణమును శ్రీశైలఖండమును రచించెను. శ్రీశైలఖండమునకు శ్రీశైలమాహాత్మ్యమను నామాంతరము గూడ గలదు. చెన్నబసవపురాణము కందుకూరి యమృతలింగామాత్యున కంకిత మీయఁబడెను. శ్రీశైలమాహాత్మ్యము కందుకూరి మూర్తి రాజున కంకిత మీయఁబడెను. ఈకృతిపతి కందుకూరి వీరేశలింగమున కన్న. తమ్మునిప్రేరణచే నీ కృతి సమర్పణ మన్నకుఁ గలిగినది. కృతిపతి వంశమునఁ గొందరు పూర్వులు ఢిల్లీ, గోలుకొండ, నవాబులచే ...రు దములు, బహుమానములు పొందినవారట. ఈవిషయము... కవి యీ క్రింది పద్యమునఁ దెలిపెను.

శా॥ ఢిల్లీనాయకుచేత దంతిహయశాటీ ముఖ్యవస్తువ్రజం
బెల్లం గైకొని, కాశికాప్రముఖగౌరీశావనుల్గాంచి ని
త్యోల్లాసంబున శంకరార్చనలు దివ్యుల్మెచ్చఁగావించి సం
ఫుల్లాంభోరుహలోచనామదనుఁడై పూషప్రభుల్ వర్ధిల్లిరి ॥

మఱికొందఱు శంభపురి, క్రొత్తపల్లి, వేలేటిపాడు, సింగవరము, అయితముపూడి, మినుమంచిలిపాడు మొదలగు నగ్రహారముల దానము చేసినారని యీక్రింది పద్యమున కవి తెల్పినాడు.

క॥ ఘనముగ నైతముపూఁడియు,
మినుమించిలిపాడు, సిరులు మించగను నొసం
గెను గురు చరవరులకు బస
వనితో నెన్నయె నమంత్రి వసుధం గలఁడే ॥

ఆ వంశమున మఱికొందఱు కువలయాశ్వచరిత్ర, పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యము, సత్యవతీపరిణయము, మున్నగు కావ్యములఁ గృతిగొన్నవారట. వీరిలో భూషణరాయడు హేలాపురము (ఏలూరు), మల్లనమంత్రి యేలూరు, రాజమహేంద్రవరము, కొండపల్లి యను మూఁడు దుర్గములను పాలించిరట.

చెన్నబసవపురాణము:— బసవేశ్వరుని సోదరియైన నాగాంబకు చెన్నబసవన్న కుమారస్వామి యంశమునఁ బుట్టినాఁడట. రేణుకు డగస్త్యునకు చెన్నబసవన చరిత్రమును చెప్పినట్లు గ్రంథమున నున్నది. ఈ చెన్నబసవేశ్వరుని చరిత్రము కర్ణాటరచనమున తెలుగు దానికంటెఁ గొంత భిన్నముగ నున్నది. ఇది యైదాశ్వాసముల పద్యప్రబంధము. ఇందలి యంత్యగద్య యిట్లున్నది.

అంత్యగద్య:— "ఇది శ్రీమచ్చెన్నమల్లికార్జున కరుణా కటాక్ష లబ్ధ కవితామాధురీ ధురీణ కౌశికగోత్రపవిత్ర, సుకవిజనస్తుత్య, పాపయామాత్య ప్రణీతంబైన చెన్నబసవ పురాణంబను మహాకావ్యంబు నందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము."

చెన్నబసవ పురాణములో నక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు గానఁబడుచున్నను, కవి మిక్కిలి ప్రౌఢుడై హృద్యముగా పద్యరచనను చేసియున్నాడు. అతని కవిత్వశైలికి క్రింది పద్యము లుదాహృతములు.

గీ॥ అంత గిరిధన్వి పరిచారికాళి సత్వ
రముగ నుంచిన సింహాసనమున గూరు
చుండి, సుతు నంకతలమున నుంచికొని శి
రంబు మూర్కొని బొజ్జమొగంబు దువ్వి॥ 1 51

మ॥ తనయా, యాటలుమాని వేఱెపనిమీఁదన్నిల్చు చందంబు దో
చినదే, కార్యము దెల్పుమాయనిన నే సృష్టిక్రియారూఢ వ
ర్తనచేనుంటినటన్న పద్మజునిగాదా మున్ను తత్సృష్టి చే
య నియోగించినవార మిప్పుడిటుసేయం గారణంబేమొకో॥ 52

శా॥ ఏరా, చిన్నకుమార నీరజభవుండేనేరముల్ జేసెరా
సారోదారుఁడు వజ్రముఖ్యసుమన స్సంసేవ్యుఁడా నాత్మనిం

ఘోరంబౌ చెఱనుంచ నీకు దగునా కోపించినీ వట్లనన్
ధీరత్వంబున బాహులేయుడును తండ్రింగాంచి కేల్మోడ్చుచున్ ॥

పై పద్యములందు కవి చక్కగ తండ్రి కుమారుని ప్రేమపూర్వకముగ మందలించు వైఖరిని చిత్రించినాడు. కవిభావనయు స్తవనీయము. తర్వాత, నీతని ప్రౌఢశైలికి,

మ॥ అహహా యీపతగాధినాథుఁడు మదీయంబైన సంతాపంబు పెం
పు హరించెన్ ఘటియించె నాకు త్రిజగత్పూతాపగా దివ్య వా
ర్లహరీ సంతతఖేలనోత్సుకర మారాజేషు రతోల్లస
ద్గృహశృంగాగ్ర వినూతనాకపట దేదీప్యప్రభాలోకమున్ ॥ ఆ. II 130

చ॥ అనియిటు లానతిచ్చి శరణాగ్రణి శ్రీగిరి కేగి మల్లికా
ర్జుని పదముల్ భజింపుచు మరుల్లలనాకరచామ రాఘవీ
జనభవవ్రాత లోలపిలసద్భ్రమరర్ భ్రమరన్సదామ నం
బుననిడి కొల్చుచుం భువనపూజితు డచ్చటనుండె నంతటన్ ॥ 132

ఈవిధముగ నీ కవిరచన మనోహరముగ నుండును. దీనిని వావిళ్ల వారు ముద్రించిరి.

(2) శ్రీశైల మాహాత్మ్యము :— స్కాందపురాణ మందలి సనత్కుమారసంహితలోని శ్రీశైల ఖండమునకిది తెనిగింపు. ఈ కాలమునసే రచింపఁబడిన శేషనారాధ్యుని గ్రంథమునకును దీనికిని బహు భేదముగలదు. అందు లేనివిషయము లిందెన్నో గలవు. ఇది పురాణము గానే కాక శ్రీశైలస్థల సన్నివేశాదికముగూడ స్పష్టముగా దెల్పునదిగా నున్నది. ఈగ్రంథమున భారవిమాఘాప్పయదీక్షితాదులును, నన్నయ తిక్కన శ్రీనాథాదులును స్తుతింపఁబడిరి. ఇందు నాల్గాశ్వాసములుగలవు. గ్రంథము ముద్రితము. కందుకూరి వీరేశలింగము తన యన్నయగు మూర్తిరాజునకు కృతిగా దీనినిఁ జెప్పించెను. కందుకూరివారి వంశమున

పూర్వులు కువలయాశ్వ చరిత్ర, పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యము, పంచాక్షరీ మహాత్వము, (మరియొకటి), శంతనువిలాసము, చెన్నబసవకథ యను కృతులను గొనిరను విషయము నీ పద్యము చాటుచున్నది.

సీ॥ మెచ్చుగాఁ గృతినందె మీతాత మల్లికా
ర్జునమంత్రి కువలయాశ్వుని చరిత్ర
మహిత పంచాక్షరీమాహాత్మ్య కృతిగొని
వెలసె మీపెదతండ్రి వీరమంత్రి
వేడ్క మీపెదతండ్రి వీరేశలింగము,
కృతినందెఁ బంచాక్షరీమహత్వ
మతిదాత మీతండ్రియగు బసవనామాత్యు
డందె శంతనువిలాసాది కృతులు
కొనియె మీపెదతండ్రి కొడుకగు నమ్మృతలిం
గము చెన్నబసవనకథ సుకృతిగ,

సీ॥ శివలీల యాదియౌ ప్రవిమల కృతులిచ్చి
మాతండ్రి బసవనామాత్యుచేత,
ఘోటిక శాటికాహాటక భూషణా
ద్యనుపమ వస్తుసంతతులుగొంటి,
వెసకంబుతోఁ జెన్నబసవపురాణమి
చ్చితివి మాయమృతన్న కతులితముగ
మున్ను మామూర్తి రాజన్న చెప్పించిన
శరభాది శతకముల్ చాలచెప్పి

గీ॥ తీవ్రు పూర్వాశ్రితుండవు మొ॥

మతియు చెన్నబసవ పురాణము దుగ్గాడ నిర్లే వ్రాయఁబడెను.

ఉ॥ ఆతతకీర్తికై కువలయాశ్వచరిత్రకృతిన్ గ్రహించి ప్ర
స్ఫీతములైన క్రొత్తపలి, యేలెటిపాడన నగ్రహారముల్
ఖ్యాతిగఁజేసి బంధులకు గ్రాసనమృద్ధులొసంగి శాంభవ
వ్రాతము కోర్కులిచ్చి విభవంబున మల్లనమంత్రి వర్ధిలెన్॥

సీ॥ మహిత పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యమును గృతి
నంది త్రైలోక్య విఖ్యాతిగాంచె.—మొ॥

క॥ తనమేనల్లుండాకృతి
వినయుండగు బుద్ధిరాజు వీరనచేతన్
గొనె సత్యవతీ పరిణయ
మను కృతి శ్రీ బసవమంత్రి యతి సంప్రీతిన్॥

శ్రీశైల మాహాత్మ్యమందలి యంత్యగద్య యిట్లున్నది.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీ మచ్చెన్నమల్లికార్జున కృపాకటాక్ష లబ్ధ కవితామాధురీ ధురీణ, కౌశికగోత్ర పవిత్ర, సుకవిజన స్తుత్యవిధేయ పాపయనామధేయప్రణీతంబైన శ్రీశైలఖండంబను మహాపురాణమునందు సర్వము చతుర్థాశ్వాసము.

VIII వింటి ఔబళకవి, శివరహస్యఖండము:— (1)

వింటి ఔబళకవితండ్రి సిద్ధన. స్కాందపురాణమందలి శివరహస్యమునకిది తెలుఁగు. ద్విపదలో రచింపఁబడినది. అసమగ్రముగా దొరికినది. ఇందు సంభరాసుర, వీరమాహేంద్రయుద్ధ దేవకాండములు గలవు. అందును కొన్నింటికి ఆద్యంతములు లేవు. కృత్యవతరణిక లేదు. దాని యంత్యగద్య యిట్లున్నది.

ది॥ "అని జానకీహృదయాధీశ పాద
వనజమరందసేవన వరభృంగ

మగువింటి సిద్ధనయాత్మసంభవుండు
సుగుణాఢ్యుఁడౌఁళ సుకవి శేఖరుడు
నైమిశారణ్య పుణ్యస్థలి మునుల
తో ముదంబునను సూతుఁడు చెప్పినట్టి
స్కందపురాణ శంకర సంహితనెడు
అందును శివరహస్యాఖ్యానఖండమున
దేవకాండముఁజెప్పె ధీయుక్తిచేత
భావించి బుధజనుల్ప్రస్తుతిసేయ
... ...
ఎందాక గుహుకీర్తి యెసఁగుచునుండు
నందాక నీకథ యవనిబెంపొందు ॥

ఈగ్రంథ ప్రారంభమిట్లు సేయఁబడినది.

ది॥ శ్రీమించు కాంచీపురప్రదేశమున
ప్రేమదై వార వారిజసంభవుండు
... ...
మునులార మీతపంబున కర్హమైన
వనము నైమిశమని వలనుగాఁదెలుప.
... ...
అందువారలు సహస్రాబ్దసంజ్ఞకము
జెందిన యజ్ఞంబుచేయు చున్నంత
వ్యాసశిష్యుఁడు సూతుఁడను తపోధనుడు
ఘనతనాయజ్ఞంబు గనుగొను మమత
... ...
తదాశ్రమవాసమాని

పరభాగ్యమనయజ్ఞవాటికిఁజేర

. . . .

తగుప్రేమ గుహుచరిత్రము సమస్తంబు
నొగిదెల్పిమమ్ము ధన్యులఁజేయుము

... ...

అనివిన్నవించిన నాశౌనకాది
మునులకు సూతుడింపుగ నిట్టులనియె

... ...

సప్తకాండల కాధారమగుచు
దనరిన యట్టి స్కాందపురాణమందు
మునుపు వేదవ్యాసముని వరుచేత
గుహుచరిత్రమును తద్గురు విక్రమములు
విహితమై ఖరులచే వివరింపఁబడియె
నదిమీకుఁదెలిపెద నతివేడ్కననుచు
సదయుడై కో(శౌ)మహర్షణి యిట్టులనియె ॥

అంతము:— మోదంబుతో నంతముచికుందు ననిచి
యాదరమున గుహుడఖిలలోకములు
పాలించెనంచును పరమసంతోష
శీలుడై సూతుండు చెప్పెనటంచు
మునులంద రానందమునఁ జెందిరంత ॥

IX వంకాయలపాటి వీరభద్రకవి—శివరహస్యఖండము—2

ఈ కవి రంగనామాత్యుని పుత్రుడు, ఆర్వేలనియోగి, కౌండిన్య గోత్రజుడు. ఇతఁడు గోదావరి జిల్లావాఁడు కాదగును. కవిమాతామహుడు మోచర్లవంశీయుడు. ఈ కవి సూర్యవంశపురాజైన మండపాటి రామచంద్రరాజుచే గౌరవింపఁబడినాడు.

ఈతని శివరహస్యఖండము స్కాందపురాణాంతర్గతమైనది. సప్త కాండలుగలది. చివరదగు నుపదేశకాండ మిందు లేదు. అందులో దక్షకాండమునకిది తెలుగు. ఇందు సంస్కృతమునకుంబోలె నధ్యాయక్రమము కూర్పఁబడినది. ఇందు 40 అధ్యాయములు పైగా కొంతభాగము గలవు కాని యిది యసమగ్రము. ఇందు దక్షాధ్వరధ్వంసము గలదు.

ఉపదేశకాండము:— స్కాందపురాణాంతర్గత శివరహస్యమున నుపదేశమను కాండమునకిది యాంధ్రీకరణము. ఇందు 7 అధ్యాయములు గలవు. అవి సంస్కృతక్రమముననే చేయఁబడినవి.

అంత్యగద్య:— "ఇతి శ్రీమత్ స్కాందే శంకరసంహితాయా ముపదేశకాండే పంచాశీతి తమోఽధ్యాయః". ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర కరుణాకటాక్షవీక్షణ పవిత్రీకృతచరిత్ర రంగనామాత్యపుత్ర వీరభద్రాభిధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీమత్ స్కాందమహాపురాణంబున, శంకరసంహిత యందు శివరహస్యఖండంబున, శంబరాసుర వీరమాహేంద్ర యుద్ధదేవ దక్షోపదేశంబులను సప్త కాండంబుల సప్తంబును పంచాశీత్యధ్యాయ సమన్వితంబునగు నుపదేశకాండంబు సంపూర్ణము.

ప్రారంభము:—

క॥ శ్రీమత్కైలాసనగ
స్థేమ విజితకామ, భీమ, క్షేమహితమునిస్తోమ పరిఫుల్లహల్లక
సోమ సతీధామ రామ సోమలలామా॥

ఇందు విశేషములేమియు గానరావు.

X కోడూరు వెంకటాచలకవి—శివరహస్యఖండము—3

ఈ కవి కోడూరి యల్లనార్యుని మనుమడును, లక్ష్మాంబా శంకరామాత్యుల పుత్రుడును. ఈతఁడార్వేల నియోగిబ్రాహ్మణుడు

కాశ్యపగోత్రుఁడు ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు. వెంకటాచలకవికి బాలసరస్వతి యను బిరుదము గలదు. ఇతని గురువు ఎడవల్లి వెంకటకవి. ఈ గురువు అభిరామ వాసుదేవాది గ్రంథకర్తయట.

తే॥ అవని నభిరామ వాసుదేవాది కావ్య
ములను రచియించి ప్రఖ్యాతినలరినట్టి
ఘనుని నెడవల్లి వెంకటకవి వరేణ్యు
నస్మదీయ విద్యాగురునభినుతింతు ॥

పతితపావన చరిత్రమును రచించిన యెడవల్లి వెంకటకవి యీతఁడే యగునేమో. ఇంక కోడూరు వెంకటాచలకవి మాతులుఁడు గునుకుంటూరి వెంకటకృష్ణకవి, శ్లేష ప్రతాపపితామహ బిరుదాంకితుఁడును నలరాఘవ యాదవపాండవీయాది గ్రంథకర్తయునట.

ఇతని శివరహస్యఖండమునకు మొదలు తుద దొరకలేదు. ప్రథమాశ్వాస షష్ఠ్యంతములనుండి చతుర్థాశ్వాస భాగమువఱకుఁ గలదు. స్కాందపురాణాంతర్గత శంకరసంహితయను శివరహస్యఖండ మందలి సంభవకాండమున కిది తెలుఁగు. సంభవకాండ కూడ పూర్తిగాలేదు. వివిధకాండలందలి యాశ్వాసము లిట్లున్నవి.

సీ॥ సంభవంబైదు నాశ్వాసము లసుర్వంబు
నాసురకాండ రెండ భినుతింప,
నాశ్వాసమొక్కఁడు, యలరు వీరమహేంద్ర
కాండకు, మఱి యుద్ధకాండ నాల్గు
ఆశ్వాసములురెండు నమరును దేవకాం
డకు నాల్గు దక్షకాండమ్మును దగును;
ఒనరఁగఁ బదియొప్పునుపదేశకాండకు
ఇరువది యెనిమిదౌనివియునిట్లు

గీ॥ సప్తకాండమ్ములఁ గను నాశ్వాసనిర్ణ
యంబుగాఁగను శివరహస్యాఖ్యఖండ
స్కాందమున నాంధ్రభాషచే సకలసుకవి
నుతుఁడు బాలసరస్వతి కృతియొనర్చె ॥

అంత్యగద్య.........శివరహస్యఖండంబునం దుపదేశకాండంబు నందు సర్వంబును దశమాశ్వాసంబు.

సంభవకాండయంత్య గద్యయిది:—"ఇది శ్రీమత్సకలసుకవి జనానుగ్రహపాత్ర, కాశ్యపసగోత్ర, కోడూరి యల్లనామాత్యపౌత్ర, శంకరామాత్యపుత్ర, లక్ష్మాంబాతనయ, వినయవిధేయ, బాలసరస్వతీ నామాంక వేంకటాచలకవి ప్రణీతంబైన శ్రీస్కాందంబను మహాపురాణం బందు శంకరసంహితయను శివరహస్యఖండంబునందు సంభవకాండంబున ప్రథమాశ్వాసము.

ప్రారంభము:—

క॥ జననుత నాదేవాంబా
తనయుఁడను జూచిరాకాసుధాకర బింబా
స్యనుసద్గుణులారి వంశా
గ్రణి.............రాయగనుండు వరించెన్ ॥

అంతము:—

క॥ యాగంబుపక్రమించుచు
భాగాలంబన మొనర్చ భాగంబొందన్
వేగమ జనించిదైవ వి
యోగంబున జగములెల్ల నుద్ధతిగలచెన్ ॥

ఇంక నుపదేశకాండారంభము:—

శా॥ శ్రీకంజాస్యు, నుమాసతిక్, గుణమణింజెన్నొందబాణిగ్రహం
బై కల్యాణవితర్దికక్ భువననేత్రానందముంజేయునా
లోకాధ్యక్షుఁడు మాధవుండు కరుణాలోకంబునంబ్రోచుసు
శ్లోకుక్ శ్రీముళువాగలు ప్రభునిఁ దేజోధైర్యధౌరేయునిక్॥

అంత్యము:—

వ॥ అని సూతుండు పల్కిన మునివర్యులువిని సంతోషవార్థి లహరీ నిమగ్నచిత్తులగుచు, సూతుని సంభావించి, యతని వీడ్కొని విప్రులందఱు నిజాశ్రమ పదంబులుచేరిరి.

ఈ శివరహస్యఖండము శ్రీముసురుముళునాగళు ప్రభువున కంకితముసేయఁబడినది. ఇతఁడు బళ్లారి యందున్న లింగబలిజ ప్రభువనితోఁచుచున్నది. కృతిపతి పూర్వులలో నొకని కవి వర్ణించుచు నిట్లు తెలిపినాడు.

క॥ ధరణీస్థలినా పరశివ
చరణోద్భవులందు సకలసామ్రాజ్యరమా
భరణుడు వీరనృపాలుడు
వరభింగక గోత్రుఁడగుచు వర్ధిల్లెగడుక్॥

అని కవి యతనిని 'శివపాదోద్భవకులజు'గాఁ జెప్పినందున తద్వంశము శూద్రవర్ణమునకుఁ జెందినదై యుండును. కృతిపతి యొక్క పితామహుని మాతామహుఁడైన చిక్కరాజను నామాంతరముగల 'ముళువాగళు' నృపతి యీక్రింది పద్యములలో మధురాపురీశ్వరుని జయించినట్టులను, శ్రీవెంకటపతిరాయలకాలములోనుండి నట్టును కవి వర్ణించినాఁడు.

మ॥ ప్రకటారాతి విదారితార్గళ భుజాప్రావీణ్యమింపార వా
గకె ఘోఁతే మధురాపురీ విభునిదర్పంబెల్లవారించి భూ

రికృపాణోద్ధతిచేత వేంకటపతి శ్రీరాయసన్మాన్యుఁడై
యేకరాజ్యము వహించె భాసురజయశ్రీధుర్యుఁడై వేదుకన్ ॥

క॥ ఆమళువాగ నృపతి ధ
రామండలిఁగీర్తిఁగాంచె రాజత్కార్యో
ద్దామ బలావార్యజయ
స్తోమ మహైశ్వర్యధుర్య శూలాన్వితుఁడై ॥

ఈపద్యమువలన కృతిపతి పూర్వులు విజయనగర సంస్థానాధీశ్వరుల సేనాపతులై యుండి, ప్రభుత్వము సంపాదించిరని స్పష్టమగుచున్నది. వెంకటపతిరాయలు క్రీ. శ. 1585వ సం.— 1614 వఱకు రాజ్యముచేసినవాఁడగుటచే నాతనికి నాలుగుతరములతర్వాతనున్న కృతిపతియు కృతికర్తయు గూడ క్రీ. శ. 1700 ప్రాంతమునం దున్నట్లు నిశ్చయింపవచ్చును. ఇది కాక యాంధ్ర కవిస్తుతులలోని యీక్రిందిపద్యములలో పింగళిసూరన్నను పూర్వకవిగా వర్ణించియుండుటచేతఁగూడ నీతడాధునికుడని చెప్పవచ్చును. నన్నయ తిక్కన శ్రీనాథాదులను వర్ణించినపిదప కవి ఇట్లు స్తుతించినాఁడు.

గీ॥ భూరి సత్కళాద్విజరాజు పోతరాజు
శుభమనోరథు పింగళిసూరవిభుని
మరియు నాంధ్రోక్తి విశ్వనిర్మాణపటిమ
ఘటిత కమలోదయుల మహాకవుల నెంతు ॥

ఈతడు ప్రౌఢకవి. నిరర్గళ కవితాధార గలవాఁడు. ఈతని గ్రంథ మముద్రితము.

XI ముదిగొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యుఁడు,
శివరహస్యఖండము:—(తత్త్వబోధిని) (4)

ఈకవి యర్వాచీనుఁడై యుండును. ఈతని గ్రంథము ముద్రితమైనది.

XII భద్రకవి లింగ(కవి) భూవిభుడు, దేవాంగపురాణము— (1)

భద్రకవి లింగకవి రామయప్రభుని కుమారుడు - సంగమేశ్వర గురుని శిష్యుడు. ఇదవీటి దేవాంగప్రభువుల కోరికపై నీ గ్రంథమును ముదునూరి రామేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. ఈ గ్రంథమున కొమ రేంద్రుఁడను నొక దేవాంగుని వంశావతారము వర్ణింపఁబడినది. దేవాంగపురాణము ఏడు ఆశ్వాసముల ద్విపద గ్రంథము. బ్రహ్మాండ పురాణాంతర్గతమైన భాగమునుబట్టి యిది రచితమయ్యెను.

1-వ ఆశ్వాసము:— మనుమహాముని యీశ్వరునకు దేవాంగ ఋషిగా జన్మించుటయు. దేవతాస్త్రముల నిర్మించుటయు, మొదలైన విషయములున్నవి. విద్యాధర, పుష్పదంత, బేతాళ, వరరుచి, దివసాళి, దేవరదాసి నామములతో నితడు మఱి యారవతారములనెత్తు వృత్తాంత మా రాశ్వాసము లందు వర్ణితము. ఈ యవతారములు యింద్రజాల, రసవాద, వైద్యాది విషయములను పెంపొందించుట ప్రయోజనముగా నేర్పడినట్లుగలదు. చివరియవతారము దేవాంగకులమున నెత్తెనట. దేవర దాసి జైనులను ఖండించి శైవమతమును పెంపొందించెనట. ఈ దేవర దాసి వంశీయుడే మన కవి.

అంత్యగద్య:—

ది॥ విశ్వనాయకుపేర, వినుతబృందార
కేశ్వరుపేర, రామేశ్వరు పేర
నిది వీరభద్రమహిమ్నప్రసాద
విదిత సత్కావ్యప్రవీణ ధురీణ,
సంగమేశ్వర గురువరచరణారవింద
సంగత గంధ పుష్పంధాయమాన
ఘనయశోనిధి భద్రకవిలింగధీర

వినుతమాధుర్య వాగ్విరచితంబైన
ప్రకట దేవాంగపురాణంబునందు
నకలంకముగ సప్తమాశ్వాసమయ్యె॥

ప్రారంభము:—

"శ్రీరజతాచల శృంగవిహార
హారకర్పూర నిభాంచితాకారు,

కామారి ముదుసూరి కటకాభిరాము
రామేశ్వరుని భక్తిరసికి తాప్రవరు
వరదేవతా చక్రవర్తి గీర్తించి
స్థిరమనోరథములు సిద్ధింపఁగొలిచి॥

తర్వాత శైవకవులు, భక్తులునగు పాల్కురికి సోమన, పిడుపర్తి బసవన, శివశేషయోగి, రంగనాథుని, గోవిందభట్టారకుని, ధవళేశు నామయ్య, శివనాగమయ్య మొదలైనవారిని స్తుతించి,

ద్వి॥ ధరణిపై దేవరదాసయ్యవంశ
వరనిధిసంపూర్ణ వార్ధిచంద్రుండు
... ...
పరగిన రామయ్యప్రభు గూర్మిసుతుఁడ
వినుత శబ్దబ్రహ్మ విద్యానిరూఢి
ఘనతమించిన భద్రకవిలింగవిభుఁడ
... ...
మానితద్రావిడ మధ్యదేశమున
నడరు మర్త్యస్వర్గమగు మధుర యన
పడవీడు సకలసంపదలకు వీడు

ఇరవొప్ప గాళహస్తీశ్వరుఁ డనెడు
పురుషాగ్రగణ్యుఁడప్పారికధీశ్వరుఁడు
... ...

ఈతని ప్రేరణమున నీ గ్రంథము వ్రాయఁబడినది

XIII రొచ్చి వీరభద్రకవి, దేవాంగపురాణము — (2)

వీరభద్రకవి విశాఖపట్టణ మండలమందలి జామి పురమువాఁడు, దాసుమయగోత్రుడు, సాహేబుపౌత్రుడు, రామలింగార్యు పుత్రుడు. ఈయన మతగురువు బూరుగుపల్లి మఠాధికారియైన చెన్నమల్లికార్జునుడు కవితాగురువు గంగ్రేడేటి గురువయ్య. పై విషయము లీ క్రిందిరచనలంబట్టి తెలియనగును.

అంత్యగద్య:— శ్రీమత్సకలజనానుగ్రహపాత్ర, దాసమయ పవిత్రగోత్ర, సాహెబువర్యపౌత్ర, రామలింగార్యపుత్ర, వీరభద్రప్రణీతంబైన దేవాంగమను బ్రహ్మప్రతిపాదకమగు వేదోక్తమూలస్తంభమను పురాణంబునందలి, వ్యాసప్రోక్తబ్రహ్మాండ పురాణంబునంగల దేవాంగ పురాణంబున సర్వంబును సప్తమాశ్వాసము.

పద్యరూపమున రచింపఁబడిన యీ పురాణమును, భద్రకవి లింగకవి గ్రంథమును నొకదాని కొకటి మార్గదర్శకముగాని మూలకారణముగాని యై యుండనోపు.

గ్రంథప్రారంభము:—

క॥ శ్రీ జామిపురవిహార, సు
ధీజన మందార, పార్వతీ విమల హృదం
భోజ దివాకర, శుభకర
రాజిత ఫణిహార, రాజరాజహిత హారా॥

తర్వాత నీకవి నన్నయ, తిక్కన, సోమనాథ, భాస్కర, పెద్దనాదికవులను స్తుతించినాడు.

గురుస్తుతి :—

సీ॥ వసుధ బూరుగుపలి వంశమహోదధి
రాకాసుధాకరు రాచయార్య,
పత్ని నీలాంబ, యాపరమసాధ్వి సుతుండు
చన్నమల్లయ యను సద్గురుండు,
వారలు మామక వంశ పరంపర
సద్గురుశ్రేష్ఠులు శైవ శాస్త్ర
కోవిదు లార్య సద్గోష్ఠి శైవాచార
సత్తమోత్తములు సద్వర్తిహితులు,

గీ॥ మహిని బూరుగుపల్లిమఠాధికారి
యనఘునా చన్నమల్లికార్జునవరేణ్యు
చరణ కారణకర్తలు సచ్చరితులు
శివపదధ్యానరతులు విశిష్టమతులు ॥

వ॥ అస్మద్గురువర్యునకు వందనంబులొనర్చి

గీ॥ గుణగణాఢ్యుడు గంద్రేటి గుండవయాఖ్యు
డాదికవులతో సమ మగునట్టివాఁడు
తెలుఁగు సంస్కృత కవితకు ధీయుతుండు
నస్మదీయ విద్యాగురు నభినుతింతు ॥

షష్ఠ ప్రకరణము – మాహాత్మ్యములు

I నాగులూరి శేషనారాధ్యులు, శ్రీశైలమాహాత్మ్యము (లేక) పర్వతపురాణము—(2)

అత్తలూరి పాపకవి రచించిన శ్రీశైలఖండమునకుఁగూడ శ్రీశైల మాహాత్మ్యమను నామాంతరము గలదు. దీనియందు దానియందు కూడ విషయము కొంత సామాన్యమే. సంస్కృతస్కాందపురాణాంతర్గత శ్రీశైలఖండమున కిది యాంధ్రీకరణము. ఇం దారాశ్వాసములుగలవు. ఇందు కర్నూలు మండలమందలి శ్రీగిరియందు వెలసిన మల్లికార్జునదేవుని మాహాత్మ్యము వర్ణితము. దీనిఁగూర్చి సి. పి. బ్రౌనుగారిట్లువ్రాసిరి.

"This Volume contains two tales translated from Scanda Purana—probably that part called Sri Saila Kandam,--though this is not named. *It is a silly stupid book, utterly worthless,* yet written by a man of learning and in a good style of poetry. 'The name of it is Sri Parbata Puranam.' "The second poem is the legend of Sananda, who was one of the Ganas or angels". He also writes,

"This poem, the Parvata Purana, is written in a classical, and learned style, but the story is a parcel of odds and ends- In the 3rd canto, a new tale commences regarding a father who is in love with his own daughter."

ఇది 1888-వ సం. న చెన్నపురిలో శైవసిద్ధాంత ముద్రాక్షరశాల యందు ముద్రింపఁబడినది.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీ మల్లికార్జున కృపాలబ్ధ మేదురాష్ట భాషావిశిష్ట శివయోగవర్య, శేషనారాధ్య ప్రణీతంబైన శ్రీ పర్వత పురాణంబాద్యంతమును షష్ఠాశ్వాసము.

ప్రారంభము.—

మ॥ శ్రీమత్పర్వత రాజరాజ్యపదవీ సింహాసనస్థుం జగ
ద్ధాత్రిమగ్రామణి మల్లికార్జున నపాంగవ్యాప్త లోకక్రియా
సామాన్యం ... మహీంద్రిజాకుచతటీ సంలిప్తపా
ద్రామోదాంచిత వామభాగు శివు నారాధింతు డెందంబునన్

శా॥ .... నాగులూరి (టివన) పుర వీరస్వామి గీర్తించెదన్ ।

కవి వీరశైవుఁడగుటచే తన కులగోత్రముల నిట్లు తెలియఁబఱచినాఁడు.

క॥ శివజన్ముఁడ, శివ గోత్రుఁడ
శివలింగధ్యాన రతుఁడ శీలవ్రతుఁడన్
శివపూజా పరతంత్రుఁడ
శివయోగసుధానుభవుఁడ శేషాహ్వయుఁడన్ ॥

తన పాండిత్యప్రకర్షను కవి యిట్లు చెప్పుకొనినాఁడు.

మ॥ ప్రణుత శ్రీగిరినాథలబ్ధకవితా ప్రజ్ఞాకళాభిజ్ఞుఁడన్
గణభద్గ్రంథమతప్రయోగవిలుఠద్గాఢార్థ సంవేత్తఁ ద
త్ఫణిభాష్యాయత పక్కికాధ్భుఁడ పదప్రౌఢీ సమాఢౌకిత
ప్రణిపత్యస్ఫుటశబ్ద శాస్త్రనివహ ప్రామాణ్యపారీణుఁడన్ ॥

శా॥ చేతశ్శుక్తికయందునిల్చి కళలంజేకూర్చి, శాస్త్రోదక
వ్రాతం బక్షరమూర్తి మౌక్తికముపై వర్ధిల్లుడున్ సత్ప్రభు
ఖ్యాతోపేతగుణ ప్రయుక్తి సదలంకారాంగ హారాళిగా
రీతిన్ సత్కవిగూర్పనేర్చును బుధశ్రేణీ కళాగ్రంబునన్ ॥

కవితావిషయమున కవి సంస్కృతాభిమానియైనను భాషావిషయమున
తెలుగునందే యాదరముగలవాఁడు.

క॥ తెనుగై ననేమి కవితా
జనితాలంకార చిత్ర సంగత పద వ
ర్ణన వచన రచన చతురత
విన యోగ్యంబైన కృతియె వింద్రు మహాత్ముల్ ॥

సంస్కృతాంధ్రములఁగూర్చి కవి యిట్లు తెల్పినాఁడు.

క॥ భూషణలీలల దేశ వి
భాషలు తత్తత్ప్రదేశ భాసురములగున్
భూషించు వస్త్ర మట్లు సు
భాషితమై సంస్కృతంబు బహుదేశములన్ ॥

చ॥ జనని సమస్త భాషలకు సంస్కృతభాష ధరాతలంబునన్
ఘన లలితార్థ గౌరవ వికాసి తెనుంగభిరామ మంతకున్
గనుఁగొనఁజూతబీజమునకంటెను గోమలపత్రపుష్ప శో
భన మృదుపల్లవాభినవ బాలరసాలము సొంపునింపదే ॥

ఉ॥ జల్లియు నక్రమంబు, నపశబ్దము, వైరిపదంబు, సంధులున్
బొల్లును, ద్రాఁకు, కంటకము, పూరకమున్, విరసంబు, జోలిగా
నల్లికనల్లు కబ్బములు నాదరణీయమె, వాక్చాతురీ
సల్లలితార్థదృష్టిగల సత్కృతి సేవ్యతపొందు కైవడిన్ ॥

పైనఁ దెల్పఁబడిన యీతని కవిత్వాశయములకుఁ దగినట్లుగనే యీ కవి రచనము సరసమైనది. ఈతని కవితాశైలి నీక్రింది పద్యములు స్పష్టపఱచును. చతుర్థాశ్వాసమునుండి,

శా॥ కర్ణాలంకృతకుండలీశ్వర వియద్గంగా తరంగావళీ
ఘూర్ణచ్చంద్రకళా కలాపవిలసత్కోటీరపాటీర వా
గ్వర్ణాడంబర దివ్యదేహాయని నా వాక్కాయ కర్మంబులన్
వర్ణింతుం మతియుంతు నిన్ను మహాదేవా దేవచూడామణీ ॥

సీ॥ మాధవీ నవపుష్ప మంజరి చూచితే,
యభిరామ నవకలహంసయాన,
అభిరామ, నవకలహంసను జూచితె
కేలాభినవ రాజకీరవాణి,
కేలాభి నవరాజ కీరాళిఁ జూచితె
నీలకంఠకలాప నిభశిరోజ
నీలకంఠకలాప నిచయంబు చూచితె
కలమృదుస్వర కలకంఠనాద

గీ॥ కలమృదుస్వర కలకంఠంబుఁ జూచితె
నిబిడ కోమలాళి నీలవేణి
నిబిడకోమలాళి నిచయంబు చూచితె
యనుచు క్రీడసల్పి రతివలంత ॥

ఈరీతిగ నీ కవిరచన యలంకారములతో ప్రౌఢిమగల శైలితో నొప్పుచున్నది

నాగులూరి శేషనారాధ్యులఁగూర్చి యాంధ్రకవుల తృతీయ భాగమున కందుకూరి వీరేశలింగముగారు, "ఈతఁ డాధునికుఁడేయైనను నే కాలము నందుండెడివాఁడో సరిగా తెలియదని" వ్రాసిరి కాని యీతఁడు 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వుఁడని, పెదపాటి జగ్గన తన ప్రబంధరత్నాకరమున నుదాహరించిన యీ క్రిందిపద్యమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఈ పద్యము శ్రీశైలఖండ ప్రథమాశ్వాసమున నవతారికయందు గలదు.

ఉ॥ తత్తరపాటుతో నిరులు తద్దయు మాన్పగజాలు కన్నులు
వ్రేత్తున వేల్పుమూకలకు విందులువెట్టెడు కన్నుదమ్మియుఁ
మొత్తము నత్త లచ్చికిని మున్నను బుట్టిన ముద్దుపట్టి మే
నెత్తిలఁ జూచు కన్నుగలవెట్టెడు వేలుపుగొల్తు నిచ్చలున్ ॥

జగ్గన తన ప్రబంధరత్నాకరమున నుదాహరించిన కవులందఱు 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వులే యగుటచే శేషనాథుఁడుగూడ 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వుఁడని నిశ్శంకతోఁ జెప్పవచ్చును.

శేషనాథునకుఁ జిన్నతనమున నలవడిన శివభక్తియే తన కవితాభివృద్ధికిఁగూడ కారణమైనదని యిట్లు తెల్పికొనినాడు.

శా॥ నావారుల్ గడుచిన్నప్రాయముననే 'ఓనామ'యన్ వాక్కులున్
'శివా' వాక్కులు చెప్ప నాటఁగోలె నే సేవింతు నీయాన, నా
భావంబందున నిన్నె యెన్నుదును విభ్రాజద్భవద్భక్తి స
ద్భావజ్ఞాన సుధానుభావరతుగా భాసింపు మల్లేశ్వరా॥

ఈకవి తనకావ్యమునకు శివభక్తియే మూలకారణమని యిట్లు తెల్పినాడు.

మ॥ శివ చారిత్రము బీజ, మంకురము నీ సేవావివేకంబు, స
త్కవితాశ్రేణులు పల్లవంబులు, సమాఖ్యావ్రాతముల్ పుష్పముల్
భవదీయస్తవముల్ ఫలావళులు, సద్భావంబులే కీరముల్
భువి మత్కావ్యమహీరుహంబునకు శ్రీభూభృత్పురాధీశ్వరా॥

ఈ కవి వీరశైవ కవియయ్యు పాల్కురికి సోమనాథుని స్తుతించిన పద్య మొక్కటియు నీతని గ్రంథమందు గానరాదు. ఇది యొక మహావిచిత్రము. కాని యీతని గ్రంథమునందు, పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్ర యందలి పర్వతప్రకరణమునఁగల ద్విపద పాదములే పద్యరూపము దాల్చినవి. ఇందుల కుదాహరణముగ, పండితారాధ్య చరిత్రమున, పర్వతప్రకరణమున నీ ద్విపదలు గలవు.

"ఘనతర ధర్మార్థ కామమోక్షములు
దనరు శ్రీపాద పద్మంబులనంగ
కన్నులు దీప వృక్షంబులనంగ,
చెన్నగు శృంగముల్ శృంగములనగ,

గుహాలు నాసాపుట కుహరంబులనగ,
మహిత భూజములు రోమంబులనంగ,

వరచతుర్ద్వార నివాసలింగములు
సరసత నొప్పారు చన్నులనంగ,
దొరగు పుణ్యంబులందుల దుగ్ధమనఁగ,
వరపరిషత్కోటి వత్సంబులనఁగ
... ...
నందితంబైన శ్రీనగ కామధేను
నందెకా కెవ్వి యిష్టార్థముల్కొరియు ॥ "

ఈభాగమునే శేషనాథుడు, తన గ్రంథమున,

మ॥ పురుషార్థంబులుపాదముల్, శుభము తత్పుచ్ఛంబుతచ్ఛృంగముల్
గిరిశృంగంబులు, రోమరాజితరువుల్, కేపుల్ దిదృక్షాపరుల్
వరపుణ్యంబులు దుగ్ధధారలు, చతుర్ద్వారస్థ లింగంబు లు
ద్ధుర వక్షోజము లీ నగంబు నుతులొందుఁ గామధేనుక్రియన్ ॥

ఇట్టివే యనేకములు గలవు. కాని యీతఁడు సోమనకుఁ బూర్వు డెంతమాత్రము గాజాలడు.

శ్రీశైలమాహాత్మ్యము, (శ్రీశైలఖండము)(౩) కవి పేరు తెలియదు

ఇదియు శేషనారాధ్యుల గ్రంథమును వేరు. ఇందు మొదలు తల లేదు. కృతికర్త పేరులేదు. గ్రంథమందు శ్రీశైలమందలి తీర్థములు, క్షేత్రములు, మాహాత్మ్య మిందు వర్ణింపఁబడినవి. ఆ యా తీర్థములకు మాహాత్మ్యములకుఁ బోవలసిన దారియు, చేయవలసిన విధులును, తత్ ఫలములు నిందు తెలుపఁబడినవి. ఇందు చెప్పఁబడిన ప్రకారము పోయిన యెడల శ్రీ పర్వతమున కొక్క ప్రదక్షిణ మగునట. ఇందు సంస్కృత

పురాణ శ్లోకములుగూడ చేరియున్నవి. వ్యావహారికభాషలో సంస్కృత శ్లోకములసందర్భములు తెలుపఁబడినవి. ఇది పద్యములలో వ్రాయఁబడినది

గ్రంథప్రారంభము :—

సీ॥ శ్రీరత్నమయమైన సింహాసనంబున
శివుడు గౌరియు సుఖాసీనులగుచు
నున్నచో నంబికా యువతి ప్రాణేశ్వరు
శంకరుఁజూచి హస్తములుమొగిచి
యడిగె దర్శనమాత్ర నపవర్గఫలదమై
చెలగు శ్రీ పర్వత శిఖరమహిమ
చెప్పి యాగిరి ప్రదక్షిణముచేసిన జంతు
తతికి మోక్షము హస్తగతమటంచు,

గీ॥ నానతిచ్చితి రదిసేయు నట్టిక్రమము
తెలుపరే యన్న శంభుఁడా దేవికనియె
విను ప్రదక్షిణవిధి రెండువిధము లతిన
రామ పద్మ ప్రదక్షిణ నామములను ॥

ఉ॥ రావణు, బ్రహ్మపౌత్రు, రణాంగమునందు వధించి బ్రహ్మహ
త్యా వినివృత్తికై దశరథాత్మజరాముఁడు సేతుబంధ తీ
రావని రామలింగముఁ బ్రియంబున మున్ను ప్రతిష్ఠచేసి యా
త్రోవను పాపమంతయును దూరకయున్న తదంతరంబునన్ ॥

క॥ ప్రేమ వశిష్ఠాదిముని,
గ్రామణు లెరిగింప శ్రీనగంబునకత డు
ద్దామముగఁ బ్రదక్షిణవిధి
గామించి యొనర్చి విగత కల్మషుడయ్యెన్ ॥

క॥ రామప్రదక్షిణంబది
భామాదురితముల కెల్ల ప్రాయశ్చిత్తం
బై మెరయుఁ గామితంబుల
ధీమంతుల కొసఁగు కామధేనువు కరణిన్ ॥

అంతము :- శ్రీశైలోత్సాహం త్తకా
విముక్తాస్సర్వపాపే భ్యో
గచ్ఛంతి పరమాంగతిం
శ్రీగిరి కోపాసవోయేతు
వాతేన సముదీరితా ॥

యస్సంస్పృశంతిగాత్రాణి, రుద్రలోకే మహీయతే
దేవదేవ మహాదేవ శూలపాణే వృషధ్వజ
జ్ఞాతా భక్తింమహ్యెదేహి షడంగాం ॥

శ్రీశైలమాహాత్మ్యము (4) (కవి పేరు తెలియదు)

ఇది అసమగ్రము 14 పద్యములు మాత్ర మున్నవి. తుది మొదళ్లు లేవు. గ్రంథకర్తపేరు తెలియదు. శ్రీశైలమాహాత్మ్యమును దెలుపు నీ పద్యము లే గ్రంథములోనివో తెలియదు. శేషనాచార్యుడు రచించిన శ్రీశైలమాహాత్మ్యమున నీ పద్యములు గనుపట్టవు.

ప్రారంభము:—

శా॥ తారుణ్యంబున నమ్మహీసురుఁడొగిన్ ధర్మార్థ కామక్రియా
సారంబుల్ సరిగాఁజరించి తుదమోక్ష శ్రీనపేక్షించి సం
సారాంభోనిధి యానపాత్రమగు శ్రీశైలంబుమీఁదం దపం
బారంభింపఁదలంచి నందనులడాయం బిల్చితానిట్లనెన్.

... ...

సీ॥ దేవశ్రీమన్మహాదేవ దేవదేవ
నాగమణిహారకృష్ణవేణ్ణావిహార

సత్కృపాపాంగ శాంభవీసంగతాంగ
పాలితాఖిల జగదీశ పార్వతీశ.

అంత్యము:—

సీ॥ పొలుపొంద నెలనెలఁ బూనివెన్నెలఁజల్లు
చిన్ని పూఁదలదాల్పు వన్నెకాని,
మెఱవడిఁగమ్మదెమ్మెరలాని మెఱుగెక్క
పడిగెల తొడవులు తొడుగువాని,
మురియుచుంగులు దీర్చి మువ్వన్నె పులితోలు
గట్టి పుట్టముమొలగట్టువాని
వడకుగుబ్బలిరాచవారి ముద్దులపట్టి
సామేన నిడికొన్న బూమెకాని,

గీ॥ నేచి తెల్లని గిబ్బపై నెక్కువానిఁ
బొసఁగు ముమ్మొనకైదువుఁబూనువాని
మించియన్నియుఁ దానయై మెరయువాని
వేల్పులకునెల్ల పెద్దయై వెలయువాని॥ 14

శ్రీశైలస్థలవివరణము:— 5 (కవి పేరు తెలియదు)

ఇదియసమగ్రముగానున్నది. వ్యవహారిక భాషలో వచనమునరచింపఁబడినది. కర్నూలుమండలమందున్న శ్రీశైలముమాహాత్మ్యమును నక్కడి తీర్థక్షేత్రాదుల వివరణమును వానిమాహాత్మ్యాదులును నిందు తెలుపఁబడినవి. శ్రీశైలపర్వతము చుట్టుగల వివిధ నదులు, చెరువులు, గుంటలు, చెట్లు, దేవాలయములు, ఋషులు మొదలైన విందువర్ణింపఁబడినవి. ఈగ్రంథమునకు చివర మొదలులేదు, కాన గ్రంథకర్తపేరు తెలియదు.

ప్రారంభము:— శ్రీపర్వతమహిమ నాకు సవిస్తారంగా కృపచేసి కృతార్థురాలినిజేసి రక్షింపుమా......... పార్వతికి శివుడు చెప్పఁదొడంగెను. శ్రీమల్లికార్జున దేవరకు దక్షిణదిక్కున రెండు పర్వాల............ర్థన

చేసేది మంత్రం హ్రాం, హ్రూం, హ్రీం, భగవతేనమః అని 25000 జపం చేయగాను ఆ భగవతివచ్చి అవి అన్నిచూరయిచ్చును. అవి బయలు వెళ్లేటందుకు శలవు ఇచ్చును.

అంత్యము:— మరిన్ని ఆ చెరువు వెనుక ఒక చెలిమెకలదు. అందులోను విద్రుమ లతలు గలవు. అదికార్తిక పౌర్ణమినాడు...... ఆచెరువు నిండా అలుముకొనిపారును.

II పర్వతమంత్రిలింగన—రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము

వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహమును ద్విపదలో రచించిన పర్వత మంత్రి లింగన కవియే రుద్రాక్షమాహాత్మ్యమును గూడ రచించెను. ఇది గూడ ద్విపదలోనే రచింపఁబడెను.

ప్రారంభము:— శ్రీవిశ్వనాథుండు శ్రితశంకరుండు
దేవాది దేవుండు దేవపుంగవుడు
పద్మాక్షవరదుండు పద్మార్చితుండు,
... ...
నేయెడఁజూచిన నెల్లరుద్రాక్ష
ఫలమహత్త్వంబది ప్రబలమైయుండు
పొలుపారనవియెట్లు భువినుద్భవించె
వదలక ధరియించువారికి ఫలము ॥

అంత్యము:— ఖండేందు ధరశక్తి కామ్యాంతరంగ
శివకృపాంచితగాత్ర, శ్రీవత్సగోత్ర,
ప్రవిమల నిగమోక్త భవ్యచారిత్ర
... ...
లీల పర్వతమంత్రి లింగనామాత్య
విరచితముగ సర్వవేదోక్తమగుచు
శ్రీరమ్యమై, సర్వసేవ్యమైయొప్పు

వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహాణ
మందులో నొప్పు రుద్రాక్షమాహాత్మ్య
మందమైయొప్పును నఖిలలోకముల
ధరణిని నాచంద్రతారార్కముగను॥

III అమలాపురపు సన్యాసికవి—రుద్రాక్షఫలమాహాత్మ్యము-2

ఇది మూఁడాశ్వాసముల పద్యప్రబంధము. కవి కుమ్మరకులము వాఁడు. విశాఖపట్టణమందలి సాలూరుపుర సమీపమున వేగవతీ నదీతీరమున వెలసిన పంచముఖేశ్వరస్వామికి నీగ్రంథమును సమర్పించెను. ఈతఁడు కట్టమూరి కామేశ్వరార్యుని శిష్యుఁడు కవి తండ్రిపేరు కాసన ఈ గ్రంథము సమగ్రముగాగలదు.

అంత్యగద్యః— ఇది శ్రీమత్పంచముఖేశ్వర చణారవింద నిష్యందన్మరందధారాభినందితేందిందిరాయమాణమానసవైభవ, కాశయాఖ్య తనూభవ, శ్రీమదమలాపురాన్వయపయః పయోధిరాకాసుధాకర, సమస్తగుణాకర, సకలసుకవిజనవిధేయ, సన్యాసినామధేయ విరచితంబైన రుద్రాక్షఫలమాహాత్మ్యం బను శైవకథయందు తృతీయాశ్వాసము.

ఈతని రచనను బట్టి యీ కవి వంశవృక్ష మిట్లున్నది.

అమలాపురపు మల్లికార్జునుడు (భార్య—అంకమ్మ)
|
నారాయణమూర్తి (భార్య—లక్ష్మి)
|
మల్లన (భార్య—సుభద్ర) — కాశన (భార్య—గంగమాంబిక)
|
చిన్నయ — సోముడు — సన్యాసి (భార్య—కన్నమ్మ)

ఈకవి ప్రమథమాలికయును, శివశతకము నను గ్రంథములనుగూడ రచించెను.

గ్రంథప్రారంభము :—

శా॥ శ్రీమద్భూధర వల్లభప్రియ సుతాచేతోఽభిరామున్ గుణో
ద్దామున్ సోము జటాభరార్పిత సుధాధామున్ బృహన్నాము, ని
ష్కామున్ నిస్తులపాద భక్తపటలీకల్పద్రుమారామము, సు
త్రామారాతి విరాముఁ గోటిఖరరుద్దామున్ బ్రశంసించెదన్॥

క॥ కళ్యాణ గుణోద్దామున్
కళ్యాణాన్వయలలాముఁ గళ్యాణ శుభ్రు
త్తులోజ్జ్వల ధీరున్, సా
కల్యతఁ ద్రిపురారిదేశికప్రభునెంతున్॥

క॥ శ్రీకట్టమూరి కుల ర
త్నాకరరాకాశశాంకు, నభినవపుణ్యా
శ్లోకున్ విద్విద్యాప్రదు
శ్రీకామేశ్వర గురున్ భజించెదనిష్టన్॥

క॥ చారుకులాలకులాలం
కారున్ గౌరీశ్వరాంఘ్రికమల మిళిందా
కారున్ నిరహంకారును
దారున్ మజ్జనకుఁగాశనాఖ్యు నుతింతున్॥

కవి తన్నుగూర్చి యిట్లు తెలుపుకొనెను.

సీ॥ పొన్నమండ కులాబ్ధిపూర్ణేందుఁడగు గర
వయ్యకు నంకమ యనుసతికిని,
దనుజన్ములిర్వురు జనియించి రుర్విలో
పల వినాయక వీరభద్రు లనఁగ
గంగాధరయ్య శ్రీకరశరభయ్యయు
నాదయాకరులలో నగ్రజుండు

గంగాధరయ్యా నన్నుంగనె మహాదమ
లాపురీవంశ ప్రదీపసద్గు

గీ॥ ణాఢ్యు సన్యాసి సుకవి రుద్రాక్షఫలమ
హాత్మ్యమింపుగపద్యకావ్యము వచింపు
మనియనుజ్ఞ యొసంగఁదదాజ్ఞఁబూని
చెప్పఁదొడగితినేముక్తి సిద్ధికొరకు॥

క॥ భూలోకనాకమనదగు
సాలూరు పురోపకంఠ సద్వేగవతీ
కూలోద్యానవనాంతర
ఖేలనరతుఁబంచముఖుని గిరిధర సఖునిన్

అంత్యము:—

మాలిని॥ అమృతకరకిరీటా యార్యదీనారకూటా
సమధిక వృషఘోటా స్వర్ణదీసిక్తజూటా
కమలభవకరోటా గాఢదీవ్యల్లలాటా
సమరజిత నిశాటా జాంబవత్కాలకూటా॥

కులాలకులజుఁడైనను నీతనికవిత్వ ముత్తమ లక్షణములతో నొప్పి, చక్కని ధారాశుద్ధికలదై యున్నది. ఈతడు చక్కని వేదాంతజ్ఞానమును, పాండిత్యముగూడ సంపాదించి, పలువురు శిష్యులకు బోధించుచునుండెను.

IV పోచిరాజు వీరయకవి (యను) కొలకలూరి వీరన.

విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యము

ఈ గ్రంథ మసగ్రమైనది. బ్రహ్మోత్తర ఖండమునఁ గల విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యముల నీ కవి ద్విపదరూపమున నాంధ్రీకరించినట్లు తానే యీ గ్రంథమున నిట్లు తెలుపుకొనెను,

"కడఁగి బ్రహ్మోత్తర ఖండ మధ్యమున
నలరు విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్య
ములు రెండు ద్విపదగాఁ బూని రచింప
యోజించితిని సజ్జనోపకారముగ
రాజిల్లు తత్కథారంభ మెట్లనిన

వీరనకవి తన విభూతి రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యమును బెజవాడలో నద్భుత మహిమలు చూపిన శ్రీపతి పండితారాధ్యుల కంకిత మిచ్చెను.

గ్రంథప్రారంభము:—

శ్రీగురునాథు, సచ్చింతా సనాథు,
యోగమార్గవిచారు, సుజ్ఞానాచారు,
సాగర గంభీరు, జపతపోభీరు,
రాగద్వేషవిరాగు, ప్రాణవానురాగు,
భవకానన కృశాను, భావితేశాను,
భువనప్రసిద్ధు, విస్ఫుటమంత్రసిద్ధు,
కౌశికగోత్ర సంకలితు, నిస్తులితు,
దేశికోత్తమపూజ్యు, దృఢగుణప్రాజ్యు,
నాగలింగారాధ్యునకుఁ బుత్రుఁడైన
ధీగరిష్ఠుని, మహాదేవునిపౌత్రు
శంభులింగ సుపుత్రు సశివాక్షగాత్రు
శంభులింగార్చనాసక్తు నసక్తు
భసితనిస్తంద్రు శ్రీపతి పండితేంద్రు
నసమప్రభావు, మహాదేవుఁదలచి,
... ...
శ్రీశుభసంకాశు శ్రీభవానీశు
నీశునీవని యగస్తేశ స్వరూపు

రూపు భావించి యారూఢిఁ గేల్మొగిచి,
... ...
శాండిల్యతాపసేశ్వరగోత్ర భవుఁడు
పండితపౌత్రుఁ డాప స్తంభసూత్రుఁ
డాచరిత త్రినేత్రాచార విదుఁడు
పోచిరాజాన్వయాంభోధి చంద్రముండు
ఈవనిపురవాసుఁ డిష్టదై వముఁగ
శ్రీవీరభద్రుని సేవించు ఘనుఁడు॥ "

తాను చేసికొనిన వంశవర్ణనమునుబట్టి యీ కవివంశవృక్ష మిట్లున్నది.

భద్రన మంత్రి (భార్య—ఎల్లాంబ)
|
వీరయామాత్యుఁడు (భా. కొండమాంబ)
|
వీరభద్రుడు (భా. మూర్తిమాంబ) — భద్రుడు
|
వీరయకవి

కవి తన్నుగూర్చి యిట్లు తెలుపుకొనెను.

" ఉదిత శివోపాసకుండ
వీరకవీంద్రుండ, విశ్రుతాత్మకుఁడ
సార శైవాచార సంగ్రహపరుఁడ
నగుచు శివానుగ్రహ ప్రమోదమున
జగదీశ్వర కథాప్రసంగోక్తిఁదగిలి.—

భళ్ళాణ చరిత్రాదులను రచించిన కొలకలూరి వీరనకవియే యీ పోచరాజ వీరనకవి. పోచరాజు వీరి మూలపురుషుడుకానోపు. కొలకలూరనునది యీతని నివాసగ్రామమైయుండి తన్మూలమున నీతని వంశనామ

ముగగూడ నేర్పడియుండును. ఈ కవినిగూర్చి విశేషముగ భళ్ళాణచరిత్ర సందర్భమునఁ దెలుపఁబడినది.

కవి విషయము :—

"ఆని యివ్విభూతి మాహాత్మ్యమిబ్భంగి
ననుదిన శివ సపర్యా సక్తుపేర,
నభియుక్త వీరశైవాచారుపేర,
శుభకరోద్యద్గుణ శోభితుపేర.
విజయవాటీపుర విభు కృపాలబ్ధ
నిజమహాత్వోదార్య నిర్ణయుపేర,
పటుశమీశాఖా నిబద్ధ వస్త్రాంత
ఘటిత వైశ్వానరకల్పునుపేర
పంచాక్షరీమంత్ర భావనుపేర,
సంచిత భవ సమాచార మత్తద్వి
పాంకుశ భావు మహాదేవుపేర
నంకితంబుగ ప్రథమాశ్వాసమయ్యె" ॥

గ్రంథాంత మిట్లున్నది

"వచ్చిన యమ్మునీశ్వరు గురుఁ జూచి
యచ్చటివారితో నతిభక్తి మ్రొక్కి
యుచితాసనంబున నునిచి భూనాథుఁ
డుచితోపచారంబు లొనరించి పలికె
మునినాథ త్రైలోక్యమున మీ రొకింత
గనిన యద్భుతమేమి గలదదిమాకుఁ
దెలుపుడు మీవాక్యమది ".........

ఇట్లసంపూర్తిగానున్నదీ గ్రంథము. ఈకవిది యీావనిగ్రామమని కొందరు భావించుచున్నారు. కొలకలూరున కీవనియని నామాంతరము

గలదేమో. ఈ కవియు, ధర్మగుప్తాభ్యుదయ, భద్రాయుశ్చరిత్రల కర్త యగు కాశీనాథుని వీరారాధ్యుడును, ఈవని వీరభద్రకవియుగూడ శ్రీపతి పండితవంశ్యులని తెల్పికొనినారు.

V రెంటాల వీరనారాధ్యుఁడు, పంచాక్షరీమాహాత్మ్యము

రెంటాల వీరనారాధ్యకవి పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యమును రచించి కందుకూరి వీరేశలింగమున కంకితమొనర్చెను. కృతిపతి వంశవర్ణన మిందధికముగా గలదు. ఈకవి పాలనారాధ్యుని పుత్త్రుఁడు. పట్టస వీరభద్రేశ్వరుని భక్తుఁడు. ఈగ్రంథము పంచాక్షరీమంత్ర మాహాత్మ్యము నెఱిఁగించు కథాంశ మైదాశ్వాసములలోగలదు. ఇందు మొదటి యిరువది నాలుగుపత్రములు పోయినవి. తర్వాతగూడ కృతిపతి వంశవర్ణనము తుది పట్టును, కథారంభము పట్టును వ్రాయక విడువఁబడినవి. గ్రంథభాగము కడవరకు గలదు. పొత్తము శిథిలమగుటచే కవినిగూర్చి యింతకంటె విశేష మెరుగరాదు.

అంత్యగద్య యిట్లున్నది — "ఇది శ్రీమత్పట్టసాచల వీరేశ్వర కృపాకటాక్ష వీక్షణ సమాసాదిత సరసకవితా ధౌరేయ, సజ్జన విధేయ, రెంటాల కులపవిత్ర, పాలనారాధ్యపుత్ర, నిరంతరకృత పరమేశ్వరసపర్య, వీరనార్య ప్రణీతంబైన పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యంబను మహాప్రబంధము నందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము.

ప్రారంభము: —

క॥ భ్రమరాంబికా వధూమణి
రమణీయ గుణంబు లాత్మ రంజిలజేయున్
విమలమత(తి) మల్లికార్జున (ను)
దమి...............

శా॥ మావంశంబు పవిత్రమయ్యెను జగన్మాన్యస్ఫూర్తియా
శ్రీవర్థిల్ల సపత్ని నీ కనుటచేఁ జెల్వొందె నిద్ధాత్రిపై
దేవి యక్కమ నీవు వచ్చుటకు నుద్దీపించె మద్భాగ్యముల్ ॥

వ॥ అని సన్నుతించి యేతచ్ఛుభకార్యంబున కంగీకరించి యాదంప తులా పురంధ్రీరత్నంబునకు బహుమానపూర్వకంబుగ ననేక దివ్యాంబరా భరణంబు లొసఁగి వీడ్కొలిపిన, నమ్మహాసాధ్వియును నిజపురంబు ప్రవేశించె. తదనంతరంబ వీరేశలింగంబు సకలవైభవ సమేతంబుగా వివాహమహోత్సవంబునకుఁ దరలివచ్చినఁ బరమానందభరితుఁడై నర సింహ సచివేంద్రుడు నమ్మంత్రికులగ్రామణికిఁ దన దుహితృమణి యగు బుచ్చమారమణిం బెండ్లి చేసిన...

అంత్యము:—

క॥ సారతరధీర జనక
ల్హార సుధాధామ, షట్స్థల జ్ఞానకళా
పారీణ వీరశైవా
చార మహానిపుణశీల, శౌర్యవిశాలా ॥

కృతిపతికాలము చెన్నబసవపురాణ సందర్భమున నిర్ణయింపఁబడినది.

VI అక్కనార్యుఁడు, శివరాత్రిమాహాత్మ్యము:—

అక్కనార్యుఁడు విశ్వకర్మకులజుఁడు. ఇతఁడు తన శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును శ్రీశైల మల్లికార్జునస్వామి కంకితమొనర్చెను. ఈతని తండ్రి మృత్యుంజయుఁడు; తల్లిపేరు అక్కమాంబ. ఈతని తమ్ముడు రాముడు. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునం దైదాశ్వాసములు గలవు అందలి

అంత్యగద్య :—

“శ్రీమత్పరబ్రహ్మప్రతిభ నిశ్శంక నిరంకుశశ్లిష్ట యిష్ట ప్రాణ భావైక ప్రసాదనిష్ఠాగరిష్ఠ లబ్ధ కవితావిశేష విశ్వజ్ఞగోత్ర పవిత్ర,

మృత్యుంజయబ్రహ్మ సత్పుత్ర, అక్కనార్య ప్రణీతంబైన శివరాత్రీ మాహాత్మ్యంబను పురాణ కథయందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము”

ఈ కవి పునర్జన్మమును బాపుకొనుటకై ఈ గ్రంథమును రచించెనట.

ఉ॥ లాలిత మోక్షదీక్ష శివరాత్రి మహత్త్వముఁ జెప్పబూని శ్రీ
శైలపు మల్లికార్జున విశాల యశస్సవిశేష వైభవో
ద్వేలిత శ్రీమహామహిమ దీప్యము విశ్రుతమొప్ప నాదిగన్
వైళమె చెప్పగావలయు వచ్చు పునర్జననంబు గప్పగన్. ॥

ఈకావ్యమునతృతీయాశ్వాసమునందు సుకుమారచరిత్రమువర్ణింపఁబడెను.

సీ.గీ॥ కాముకుండయ్యు ప్రాయపు కళలఁబొదలి
చేష్టలొక గొన్ని బన్నంగ చెలువలెల్ల
నరిగి దముదామె బొందంగ నభిలషించు
బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్య శూద్రాంగనలును ॥

వ॥ ఇవ్విధంబున సకల సుకుమార కామినీజన విమోహ నిరతరతి ప్రచారుండునై సుకుమారుండు, మఱియు,

క॥ పంచమ మహిళలు మొదలుగ
గొంచించక మోహమెనయ గోరికె దనపై
మించగ పైఁబడ రతులను
వంచించక దేల్చు హీనవర్ణంబనకన్ ॥

సీ॥ సంధ్యవార్చెడి హస్త సంజ్ఞలు చాలించి
చెలువల చేసన్న చేయనేర్చె;
మానాప్తి “ఓం భూర్భువస్స్వరోం” యన మాని
పొలతుల పంచల పొందనేర్చె;
అరుణోదయంబున నర్ఘ్యమిచ్చుట గూల్చి
యెదురు పడతుల రాశ్లేయనేర్చె

గాయత్రి జపియించగాదని స్త్రీవశ్య
కరవిద్య పారంబు సరణి నేర్చి;

గీ॥ గౌరి శివపాద తీర్థంబు గ్రోలు టుడిగి
యంగనాధరామృత పాన మాననేర్చి;
నాడి యష్టాంగయోగము లడవిఁగడపి
సతుల చౌసీతి బంధముల్ సలుపనేర్చి ॥

చ॥ నగరమునందునుండు నెలనాగలు మోహపరిభ్రమావళిన్
దగిలి, పతివ్రతాచరణ ధర్మమునుదప్పియు, దమ్మునేలికా
మగలను బొందు భోగములుమాని, మునింగి యనంగుఁజూచెడిన్
వగసుకుమారునిన్ మరఁగివచ్చి, రమించఁగఁగాంచుభర్తలన్ ॥

చ॥ దమదమ భార్యలందమరుదండనఁజేయఁగ నోడి తత్పురం
బమరవసించుసజ్జనులునార్తమనంబుల భూమిపాలకున్
దమకముతోడఁగాంచియు నుదగ్రతఁబల్కిరి, నీవునేలెడీ
క్రమమగు రాజధానిలో నఘంబు ఘనంబుగమించె వింటిరా ॥

క॥ ఎఱిఁగింపరాదు నీకును
నెఱిఁగింపక నూరకున్న నెఱుఁగవు, రాజ్యం
బిరమదగరింత జడతను
నెఱిఁగింపఁగ వలసెబురికినేలిక వగుటన్ ॥

వ॥ అదియెట్టులంటేనియు గట్టలుకఁ జిట్టాడుచునెట్ట కేలకు గుట్టు విడిచిమాట్టులేక నిట్లనిరి.

చ॥ మదమున పోతరించి భవమంత్రితనూభవు మన్మథాకృతిన్
బొదలుచుబ్రోలిలోపలను బొంగుచు జారవినోదవిద్యచే
వదలక మాయుశంబు లభిమానము, ధర్మము, రాణివాసముల్
జెదరఁగఁజేసెనెంతకని చెప్పను నెమ్మదిసిగ్గుబుట్టెడున్ ॥

ఈకావ్యమున మనుచరిత్రాది గ్రంథములందలి యనుకరణములు గలవు.

VII తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి—సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము—1

బసవవిజయమును రచించిన తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యమునుగూడ రచించెను. ఇదియేకాదశాశ్వాసములలో సంపూర్ణముగాఁ గలదు. మాధ్వుల కేకాదశీవ్రతమెట్లుముఖ్యమైనదో శైవులకు సోమవారవ్రతమంత ప్రధానమైనది. ఈకవిని గూర్చి తద్రచిత బసవవిజయమందు తెలుపఁబడినది. సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యమున నంత్యగద్య యిట్లున్నది.

"ఇది శ్రీపార్వతీసారంగేశ్వర వరప్రసాదలబ్ధసకలపండిత సుకవిజనసమ్మత, వీరమాహేశ్వరాచార, షట్స్థలజ్ఞానవర్య, త్రిపురాంతకవరపుత్ర, నాగభూషణనామధేయప్రణీతంబైన సోమవారమాహాత్మ్యంబను మహాప్రబంధంబునందు.........కథావృత్తాంతంబులు పద్యకావ్యంబు సర్వంబును నేకాదశాశ్వాసమయ్యె॥

ప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీపరమేశుపాదములు చిత్తములోనదలంచి.........
పాపవిదూరకాహ్వయుని, భక్తజనాశ్రయు, భర్గు, నీశ్వరుఁ
భూపతిసార్వభౌము, సురపూజితు, బాలశశాంకశేఖరుఁ
శ్రీపతిసేవితుఁ విమలచిత్తయశోనిధి, ఫాలనేత్రునిఁ ॥

... ...

గీ॥ ఆంధ్రదేశంబునందున నమరియున్న
ప్రాభవంబైన గుడివాడ పట్టణమున
ప్రకటితంబైన తుమ్మలపల్లి వంశ
సంభవుండను నాగభూషణుఁడనేను ॥

ఈ గుడివాడ పట్టణము కృష్ణాజిల్లాలోనున్నది.

VIII శ్రీగిరిమల్లికార్జునస్వామి—సోమవారమాహాత్మ్యము—2

ఇది ద్విపదలో వ్రాయఁబడి సమగ్రముగానున్నది. పెక్కుచోట్ల ద్విపద, మంజరీవికారమనదగు గేయరచనముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. వ్రాతగూడ గానఫణితినిబట్టి చరణాంతములందు దీర్ఘస్వరములు వ్రాయఁబడినవి. అన్ని సోమవారముల కంటె మాఘ సోమవారము లధిక మహత్త్వముగలవని యిందునిర్దేశింపఁబడెను.

ప్రారంభము:—

శ్రీసోమనాథుని శ్రీసదాశివుని
శ్రీమహాదేవుని శ్రీధరప్రియుని

... ...

పంచాక్షరమంత్రఫలమిచ్చు శివుని
పదివేలభంగులఁ బ్రస్తుతిఁజేసి,
అని సూతముని ఋషులకంతయునేను
తేటతెల్లంబుగా తెలిపెద వినుమా,
ఘన సోమవారంబు ఘనతవర్ణింతు
వేదశాస్త్రంబులందు వెలసిన వ్రతము
ఆదిసంస్కృతమాట యంతయునేను
తెలియంగ లెస్సగాఁదెలుఁగు చేసెదాను
ఫాలాక్షుభక్తులు పాటించివినుడి
కర్ణామృతంబైన కథలు చెప్పెదాను
ఆకథాసూత్రంబు నదియెట్టి దనిన.

... ...

అంత్యము:—

తల్లియుఁదండ్రియు నయలన్నయపుడు
శివునిసాలోక్యంబుఁజేరితాన్రదీ

అనినంది నాథుండు నావశిష్ఠునకు
వినిపించె నయాలన్న వృత్తాంతమంత
ఘనసోమవారంబు కథవిన్న వారు
ధరణిఁగృతార్థులై ధరయేలు మఱియు

*　　*　　*　　*

అని సూతమహాముని యార్యులకెల్ల
వినిపించె సోమవారవిఖ్యాతచరిత
మఱియు శ్రీగిరిమల్లికార్జునస్వామి
వెలయంగఁజెప్పెను విఖ్యాతచరిత
ధరణిలో నాచంద్రతారార్కముగను ॥

IX సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము:— ? (గ్రంథకర్తపేరు తెలియదు)

ఇది గూడ ద్విపదలోనే గలదు గాని శ్రీమల్లికార్జునకవి కృతి కంటె భిన్నమైనది. ఇది యాద్యంతరహితముగ నుండుటచే దీనికర్త యెవరో తెలియరాదు. ఇందు కార్తిక సోమవారమాహాత్మ్యము ప్రతి పాదింపఁబడిన కథలుగలవు.

ప్రారంభము:—

ద్వి "గంధపుష్పాక్షతల్ కరమొప్పఁబూని
యేకార్తి పంచార్తి యెలమిధూపార్తి,
సవినయంబుగలెస్స యనిచేతఁబూని
పంచమహావాక్యప్రభలుమ్రోయఁగను"

*　　*　　*　　*

అంత్యము:—

ద్వి " వెనుకకుంబోరోరి వెఱ్ఱిరాకాసి
వెరతునా నీ వాడు వెఱ్ఱిమాటలకు,
తలదుంచెను తలబ్రద్దలౌనె(?)
మటుమాయజోగివై మహిమీద నీవు
బ్రతుకకుండఁగ నిన్ను భస్మంబుగాను
శపియింతుఁజూడరా శివుకృపనాకు ॥మొ॥

X ఈవనివీరభద్రకవి:— 4 (సీమంతినీకథ) అను సోమవారమాహాత్మ్యము

ఈ కవి శ్రీపతిపండితారాధ్యుని వంశములోనివాఁడని తెల్పుకొని నాడు. శ్రీపతిపండితుడు విజయవాటీపురవిదితసంచారుడు. కృష్ణవేణీతీర కేళీ విహారుడు, ఇంద్రకీలాఖ్యపర్వతముఖ్యనవ్యశృంగాలోకనలోలలోకుడు, నాగలింగారాధ్యపౌత్రుడు, శ్రీమహాదేవుని పుణ్యాతనూజుడునని కవివర్ణించి నాడు. పోచిరాజువీరకవి గూడ శ్రీపతిపండితుని గుఱించి పైవిధముగనే వర్ణించినాడు. ఈవని పురవాసియైన పోచిరాజు వీరకవియు, ప్రస్తుత కవియైన ఈవనివీరభద్రకవియు బంధుగులేమో విచారింప వలసియున్నది.

వీరభద్రకవి బ్రహ్మోత్తర ఖండములోని సోమవారమాహాత్మ్య కథనే (సీమంతి నీ కథ) యను నామాంతరముతో ద్విపదకావ్యముగ రచించెను. ఈకవి తండ్రిపేరు శంభుసద్గురుడు, తల్లిపేరులింగాంబ.

సప్తమ ప్రకరణము — ప్రబంధములు

గౌరన :— నవనాథచరిత్రము

ఈ కవి క్రీ. శ. 1440—50 ప్రాంతమున శ్రీనాథుని యంత్య కాలములో జీవించియుండును. ఈతని నవనాథచరిత్ర శివకథలతో నిండి ద్విపదలో వ్రాయఁబడినది. ఈకవిది గౌతమగోత్రము. ఈతడు సింగయమాధవనృపాలుని మంత్రియైన పోతరాజుకు తమ్ముడైన అయ్యలు మంత్రి కొడుకు. ఈతడు హరిశ్చంద్రచరిత్రమును, నవనాథచరిత్రమును ద్విపదలో రచించెను. నవనాథులనగా (1) శివుడు, (2) మీననాథుడు, (3) చౌరంగి, (సారంగధరుఁడు) (4) గోరక్షనాథుఁడు, (5) మేఘనాథుడు, (6) నాగార్జునుడు, (7) సిద్ధబుద్ధుడు, (8) విరూపాక్షుఁడు, (9) కణికుడు, అను నవసిద్ధులు. పై వారిలో చివరిఆరుగురు దేశాటనము చేసి శిష్యులకు దమవిద్యల ననుగ్రహించిరట

నవనాథచరిత్రమును గౌరనకవి శ్రీగిరి రచించిన పద్యప్రబంధము ననుసరించి ద్విపదగా వ్రాసెనని చెప్పుకొనెను. కాని యాగ్రంథను గూర్చి గానియాకవిని గూర్చిగాని తెలియరాదు. నవనాథచరిత్రముఁ కుహానాబిరుద జైనకోలాహల రాయగురుశిఖామణి; బిజ్జలరాయమానమర్దన, సన్నాహగజపతి సప్తాంగహర, అను బిరుదులుగలిగినట్టి శ్రీశైలమల్లికార్జునస్వామి, సర్వసామ్రాజ్యభారనిర్వాహకుడు, శైవదీక్షాగురుడు, సకల కర్ణాటకమండలాధీశరమావిలసనుడు, సర్వభాషావిశేషకోవిదుడు నగు నట్టిముక్తిశాంతి భిక్షావృత్తిరాయడనే వీరశైవగురువుమీఁది భక్తితో, నతనికినరతాభ్యుదయాభివృద్ధియును, తపోరాజ్యసౌఖ్య ప్రసిద్ధియును, గలుగునట్లు రచించిగ్రంథము శ్రీగిరి మల్లికార్జునస్వామి కంకిత మొనర్పఁబడినది. ఇందైదాశ్వాసములుగలవు. దీనిని చెన్నపురి విశ్వకళాపరిషత్తు వారు ప్రకటించిరి. ఈ గౌరనకవి హరిశ్చంద్రచరిత్రమును గూడ ద్వి పదలో రచించెను.

గ్రంథప్రారంభము:—

ద్వి॥ శ్రీసర్వమంగళాంచితవామభాగు
భాసురభక్తాను పాలనోద్యోగు
పరమయోగీంద్ర హృత్పద్మషట్చరణు,
నుడుజటా (జూటాగ్రయుతశీతక?) రణు
నిగమాంత సంస్తుత్య నిత్యస్వరూపు
ధగధగిత ప్రభాతతమేరుచాపు

* * * * *

ముక్తి శాంత భిక్షావృత్తిరాయప్రశంస:—

" శ్రీమహనీయ ప్రసిద్ధిపెంపెసంగు
శ్రీమల్లికార్జున శ్రీమహాలింగ
సర్వలోకోత్తమ సామ్రాజ్యభార
నిర్వాహకప్రౌఢి నీతి కోవిదుడు
కుహనాంబరథ జైనకోలాహలుండు
మహితబిజ్జలరాయ మానమర్దనుడు
సన్నుతశైవదీక్షాగురుండసమ
సన్నాహగజపతి సప్తాంగహరు

* * * * *

* * * * *

అవిరళ యోగవిద్యానిధి యపర
శివమూర్తి సంతతాశ్రిత కల్పతరువు
ఘన ముక్తిశాంత భిక్షావృత్తిరాయం
డనుపమంబైన మహావైభవంబు

* * * *

కృతికర్తప్రశంస:—

ఇప్పుడుగల సుకవీంద్రులలోన
సరససాహిత్యలక్షణ వివేకముల
సురుచిర మధురవచోవిలాసములఁ
గులశీలములను సద్గుణకలాపముల
నలవడ్డవాఁడెవ్వఁడని విచారించి
సింగయమాధవక్షితిపాలమంత్రి
పుంగవుఁడై యొప్పు పోతరాజునకు
ననుజాతుఁడగు నయ్యలామాత్యుకూర్మి
తనయుఁడుత్తముఁడు గౌతమగోత్రజుండు
భ్రమరాంబికావర ప్రాప్తవిచిత్ర
విమలసాహిత్య ప్రవీణాధికుండు,
ననఘచిత్తుఁడు గౌరనాహ్వయఖ్యాతుఁ
దనసముఖమునకుఁ దగఁబిలిపించి

* * * * *

అంకితము:—

సన్నుత నవనాథచరితంబు ద్విపద
కావ్యంబుగాఁజెప్పి కమలజవిష్ణు
సేవ్యమానునకును శ్రీశైలపతికి
శంకరునకు బాలశశిశేఖరునకు
నంకితంబొనరింపుమనుచు

* * * * *

కథాప్రారంభము:—

శ్రీమల్లికార్జున శ్రీమహాదేవు
పేరనేనొనరించు ప్రియకథాసూత్ర

మేరీతి ననిన మున్నెల్లకాలమును
శ్రీకరంబై, సుప్రసిద్ధమై, సర్వ
లోక సంస్తుత్యమై, లోచనానంద
జనకమై, బహుసుఖాస్పదమై, విచిత్ర
వినుత నానామణి విస్ఫురత్కోటి
విమలకుందాది సువికచప్రసూన
సముదయనర పారిజాత సుజాత

* * * * *

గ్రంథాంత్యము:--

ఘన ముక్తిశాంత భిక్షావృత్తిహృదయ
వనజప్రభాత దివాకరుపేర,
నభిమతార్థప్రదాయకుపేర, నిత్య
శుభమూర్తి మల్లికార్జునదేవుపేర,
సారవిచారశశాంకమై వెలయు
గౌరనామాత్యపుంగవ కృతంబగుచు
ననువొందు నీనవనాథచరిత్ర
మనుకావ్యమునఁ బంచమాశ్వాసమయ్యె

మచ్చునకు శైలిని మేఘనాదసిద్ధుని కథనుండి చూపుదును.

"పొలఁతియుఁదానును బుత్రుఁడుఁగూడి
కొలనిలో పలికిడిగ్గుచునుండ వచ్చి
పెలుచ గర్జించుచుఁ బెటపెట మొరసి
పడు మహీసురు తలపైఁబడి నురికి
వడివిప్రకుని (మెడ) వాతనుబట్టి
గడువాడి కొరల గఱచిన నొగుల

నొడలు నెత్తుటఁదోఁగి యోమహాదేవ
యనుచు నేలకువ్రాలునాత్మేశు నార్త
నినదము న్వినిభీతినెక్కొనఁబాఱు
పణఁతిజంపఁగ వెంటఁబడు వాలుమృగము
కణఁక వీక్షించి దిగ్గన నమ్మదొడగి
యనువొంద దృఢముష్టినమరించి విల్లు
కొనలుమోవఁగఁదెగఁ గొని దృష్టినిలిపి
మాఁగితానొక ప్రమానుమానునుండి
తూఁగనేయుటయు నద్భుతముగానిగిడి,

* * * * *

మనుజనాయకుఁడు బ్రాహ్మణునకిట్లనియె,
యేనొక్కనృపుఁడ మహీదేవతిలక
పూనికొలనిజలంబుల నేఁగ్రోలఁ
గొలనిలో, దిగఁబోయి కూలకుంజమునఁ
బులిఁబొడగని యేయఁబూని యున్నంత
నీవు పుత్రుండును నెలఁతయు నీరు
ద్రావనేతెంచి ముందటఁబరికించి
కనుగొననేరక ఘనతరవ్యాఘ్ర
మునకెదురై తిరాపులియంతఁబోక
వెసనీవధూమణి వెంటఁబట్టుటయు,
మసలకేసితి దాని మహిమవిూఁదఁగూల,
నీవంటి బహుపుణ్యనిధికిటువంటి
చావయ్యెనే యని సంతాపమందు
భూవరుఁజూచి యాభూసురోత్తముఁడు,
చావులు లేవనఁజనదు చర్చింప

దేవతలకున్నైన దీనికి నడల
నీవాలు మృగముచే నిట్టిదుర్మరణ
మగుటకు వగచెదనాత్మలోననుచుఁ
దగిలి యేడ్చుచునున్న తనయువీక్షించి
తనయుఁడగ్గరఁబిల్చి తన్ముఖాంబుజము
తనయురంబునఁజేర్చి తారొ్కొన నెత్తి
యన్న నేనడిపెడి యాచారవిధులు
సన్నుతమతిఁ బూనిజరుపుమీవింక
నలయక వేదశాస్త్రాభ్యాస నిరతి
నలుపుము, దినమునుసజ్జనగోష్ఠి
బాయక యతిథి సపర్యలెప్పుడును
జేయుము, సుకృత సుతృప్తులఁబొంద
నెల్ల భూతంబుల యెడదయ మీఱ
నుల్లసిల్లుము"

శ్రీ కృష్ణదేవరాయల కాలమందలి యాంధ్రకవులు పురాణాంతర్భాగములైన యుపాఖ్యానములను, కథలను ప్రపంచించి ప్రబంధములు రచించినట్లుగ, బసవపురాణాది వీరశైవ పురాణాంతర్గత కథలను గైకొని తర్వాత కవులు కొందఱు మూల కథను విపులీకరించి ప్రబంధములుగ రచించిరి. ఇట్టి కథలలో విశేషముగ రసవంతములైనవి శివలీలలైన గంగా వివాహము, భల్లాణ చరిత్రము, సిరియాళచరిత్రము మొదలైనవి. వీనియం దంతటను భక్తియే ప్రధానముగ నుండును. ఈ కథలనే మఱి కొందరు కవులు యక్షగానములుగాఁగూడ రచించిరి. విశాలాంధ్ర వాఙ్మయమున ప్రబంధముల కెట్టి గౌరవము చెల్లినదో వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమున వీనికి నట్టి గౌరవము గలదు.

II కూచిమంచి తిమ్మనకవి

ఈ కవి యనర్గళమైన కవితాధార కలవాఁడై బహుగ్రంథములను రచించినాఁడు. ఆధునిక కవులలో సలక్షణమైన యన్ని గ్రంథములను మృదుమధురశైలియందు రచించిన యితరులు లేరు. ఈతడు రచించిన యితరశైవకావ్యములు శివలీలావిలాసమును గంగావివాహమును, రాజశేఖర చరిత్రమును భల్లాణ చరిత్రమును. ఇవికాక నీలాసుందరీ పరిణయము నచ్చ తెలుగు రామాయణము, రసికజనమనోభిరామము, మొదలైనవి రచించినట్లుగా నీ క్రింది పద్యమున కవియే యిట్లు చెప్పికొనినాడు.

సీ॥ ప్రౌఢిమై రుక్మిణీ పరిణయంబును, సింహ
　　　శైల మాహాత్మ్యంబు, నీలపెండ్లి
కథయును, రాజశేఖరవిలాసంబును
　　　నచ్చతెనుంగు రామాయణంబు;
సారంగధర నరేశ్వర చరిత్రంబు స
　　　ప్తార్ణవ సంగ మాహాత్మ్యము మరి
రసికజనమనోభిరామంబు, లక్షణ
　　　సార సంగ్రహము సర్పపుర స

గీ॥ మంచిత క్షేత్రకథనంబు, మరియుఁ బెక్కు-
శతక దండక సత్కృతుల్ ప్రతిభఁగూర్చి
యుల్లమలరార పార్వతీ వల్లభునకు
భక్తి నర్పణఁజేసిన భవ్యమతిని. ”

అని శివలీలావిలాసారంభమునఁ దెల్పుకొనెను. ఈతడు రచించిన గ్రంథములలో మొదటిది రుక్మిణీ పరిణయముగను, చివరిది శివలీలావిలాసము గను గనఁబడుచున్నది. రుక్మిణీపరిణయము తర్వాత భల్లాణచరిత్రమును రచించెను.

ఇతడు A. D. 1690 ప్రాంతమునఁ బుట్టి 1757 ప్రాంతమున మరణించి దాదాపు 70 సం॥ జీవించియుండవచ్చును. ఈ కవి గోదావరి మండలములోని పిఠాపుర సంస్థానములోని కందరాడ గ్రామమునకు కరణమైనట్లు లక్షణసారసంగ్రహ మందలి యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

సీ॥ కౌండిన్యగోత్ర విఖ్యాతుండఁ గూచిమం
చ్యన్వయాంభోధి నీహారకరుడ,
గంగనమంత్రిశేఖరునకు నంగనా
మణియగు లచ్చమాంబకును సుతుడ
బహుకావ్యనిర్మాణ బంధురప్రతిభుడఁ
గుక్కుటేశ్వరకృపాంకూరలబ్ధ
సత్కవితామహాసామ్రాజ్య భారధౌ
రేయుడ బుధజనప్రియ చరితుఁడ,

గీ॥ చెందులురిలింగనారాధ్యదేశికేంద్ర
దత్త మాహేశ్వరాచార్య వృత్తిరతుఁడ
కందరాడ ఘనగ్రామ మందిరుండ
తిమ్మకవి చంద్రుడను జగద్వినుతయశుడ॥

పై పద్యమునుబట్టి యీ కవి కౌండిన్యగోత్రుడనియు, గంగన తండ్రియని, తల్లి లచ్చమాంబయనియు, దెందులూరి లింగనారాధ్యుని శిష్యుడనియు, వీరశైవదీక్షను గ్రహించినవాడనియు, కుక్కుటేశ్వరస్వామి కృపచే కవిత నేర్చినవాడనియు దెలియుచున్నది. "పీఠాపుర మందిరునకు శ్రీ కుక్కుటేశ్వరునకుఁ" సమర్పణంబుగా నని శివలీలావిలాస షష్ఠ్యంత పద్యములలో రచింపఁబడుటచే నీదేవుని దేవాలయము పిఠాపురమందున్నదని తలంపవలయును.

ఈ కవి గ్రంథరచనా ప్రారంభకాలమున పిఠాపురమునకు రావు మాధవరాయ నృపతి రాజుగానుండెను. ఈతఁడే కవిసార్వభౌమ బిరుద మిచ్చినట్లు రసికజనమనోభిరామములోని 'సీ॥ నిఖిలవిద్యాభ్యాసనిపుణుడు' అను పద్యమువలన దెలియుచున్నది. పిఠాపుర సంస్థానములో నున్నను నీ కవి యొక గ్రంథమైనను రాజుల కంకితము సేయకుండెను. తన కావ్యమును నరాంకితముచేయుట యందలి విముఖత్వమునుసింహాచలమాహాత్మ్యమందలి "క॥ నృపులకుఁ గావ్యంబు లొసగిన" అను పద్యమున దెలిపియున్నాడు. కాన నితఁడు శివభక్తుఁడై పిఠాపురమందలి కుక్కుటేశ్వరస్వామికే తన గ్రంథముల నన్నియు నంకితమిచ్చెను. ఇతఁడు శివభక్తుఁడైనను శివకేశవ భేదమును పాటింపని స్మార్తుఁడే.

ఈతని రచనలో నచ్చతెలుగు పదములు విశేషముగా నుండును. ఈతని ప్రథమకృతియగు **రుక్మిణీపరిణయ** మెక్కువ ప్రౌఢముగ నున్నను, మిగిలినవి పురాణపాకమున నున్నవి. ఈతని కవిత్వమున శబ్దాలంకారములు శ్లేషలు విశేషముగ నున్నను చమత్కారకల్పన లంతగాలేవు. ఈతఁడు గ్రంథరచనమున సుమారు నలుబది సంవత్సరములు గడపెను. ఈ కవికి సంతతిలేదు. ఇతడు కడపటికాలములో నింగ్లీషువారికి ఫ్రాంసువారికిఁ గలిగిన యుద్ధములలో కందరాడమీఁదుగా సేనలు రాకపోకలు చేయుటచే భయపడి యా యూరు విడిచి చంద్రమపాలెమును నివాసముగాఁ జేసికొనెను. ఈ కవివంశమువా రిప్పటికి నీ పట్టణముననే కలరు.

(1) **శివలీలావిలాసము:—** కవి దీనిని శాలి శ. 1678 లేక A. D. 1756 సంవత్సరమున 31 దినములలో రచించెనట. ఇది రెండాశ్వాసముల పద్యకావ్యము. ఇందు శృంగారము ప్రధాన రసము. ప్రథమాశ్వాసమున శివుడు గంగను శిరమందుంచుకొనుటకును, గంగ విష్ణుపాదమున జనించుటకునుగల కారణములు తెలుపఁబడినవి. తర్వాత గంగ జాలరికన్యయై యామెను శివుడు వివాహమాడుట వర్ణింపఁబడినది.

ఏలూరుపురమున శంఖదేవుడను జాలరిగలడు. అతని భార్య చక్రమదేవి. వారలకు గంగతనయ. ఒకనాడు జాలరి సముద్రతీరమున వేటాడఁబోగా నా ప్రాంతమునఁ దపముచేయు గంగాకన్యను గాంచి, యింటికిఁ దెచ్చి తనయఁగా బెంచికొనును. యౌవ్వనవతియైన యామె యొకనా డుద్యాన వనమందుండగ శివుడు జంగమవేషమున నామెను గాంచెను. వారు పరస్పర ప్రేమ గలిగి వివాహమాడుదురు.

ద్వితీయాశ్వాసమున గంగను వివాహమాడినందులకై కినిసి పార్వతి, కైలాసమునకుఁ దిరిగివచ్చిన శివుని నిష్ఠురోక్తులాడును. ఈ యాశ్వాసమందలి పార్వతీపరమేశ్వరుల సంభాషణమును, గంగా గౌరుల సపత్నీ కలహమును బహు రమణీయముగను, చమత్కారముగనున్నవి. ఇట్టి రమణీయ కవిత్వమును కూచిమంచి తిమ్మనార్యుడు తన కావ్యములం దెక్కడను వ్రాయకపోవుటయేకాక, మిగిలిన యాంధ్ర వాఙ్మయమునఁ గూడ నిట్టి చమత్కార రచనము స్వల్పముగనే యున్నది. తిమ్మనార్యుని కవిత్వము క్రమముగా పరిణతికివచ్చి చివరికావ్యమైన దీనియందు పరిపక్వతము నొందినదని చెప్పవచ్చును. వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమందు మాత్ర మిట్టి చమత్కారమైన రచన యరుదే. లేదనియే చెప్పవచ్చును. ఈ క్రింది పద్యములు పార్వతీ పరమేశ్వరుల సంభాషణమందలివి.

క॥ “పర్వేందువదన విను నే
సర్వజ్ఞుడ, నహహా మేలు, సర్వజ్ఞునిపై
నుర్విని జనులెవ్వారు న
ఖర్వమతిం దలఁగిపోరుకద పరికింపన్॥

గీ॥ నీలకంఠుడనే హరినీలవేణి
నీచెలిమిఁ గోరుకొనివచ్చి నిలిచినాఁడ
నౌర మేల్నీలకంఠుడవై తివేని
కేక లిడుకొంచు వేగంబె గిరికిఁజనుము॥

క॥ క్రీడాకిరాతుడను నే
చేడియ యఖులైన నీవు జింకలు, పులులున్
క్రోడంబులుగల యడవికిఁ
బోడిమితో వేటలాడఁ బొమ్మా నెమ్మిన్॥

సీ॥ అబల నే పశుపతి, నహహా నీవట్లైన
నాలమందకు అంకెలడరఁజనుము;
స్థాణుఁడనేను కంజాక్షిరో, యబ్బబ్బ
మోడు మాటాడుట చూడమెందు;
పురసంహరుడనేను బోలఁతి, నీవట్లైన
మావీట నుండక మరలిపొమ్ము;
పన్నగధరుఁడను బడతినే, నట్లైనఁ
బడిగెలెత్తుచు నూళ్ళ బడి తిరుగుము;
గీ॥ భూతనాథుఁడనేను బూఁబోడి, యట్టు
లేని, నలప్రేతభూముల కేగుమిపుడె;
కుటిలకుంతల నేను మహానటుడ, నట్టు
లైన ప్రభువులకడ కేగి యాడుమెలమి. ॥

క॥ చిగురాకుఁబోడి వినునే
నగవాసుడ, నట్టులౌదవిన్ పెక్కులతో
గగనమునకెగసి చెట్లకు
జగతస్థితి నిలువఁబోక చనుమావేగన్. ॥

గీ॥ విను విరూపాక్షుడనునేను, వనజవదన,
అహాహా బుధులు విరూపాక్షుఁడైనవానిఁ
జూడరాదని తరుచుగ నాడుచుంద్రు,
తొలగి వేంచేయుమిఁకఁ బెక్కు పలుకులేల. ॥

సీ॥ ననబోడి నామాట నమ్మకుండితివేనిఁ
జెనకిఁ బెబ్బులివాతఁ జెయ్యినిడెద,
గట్టిగాఁబెనుపాము పట్టి యాడించెద
విషమైన మ్రింగెద వెరపులేక,
కొరుగక వడి పెద్దగుడిసొచ్చి నిలిచెద,
నవలీల గోపదం బంటుకొనెద,
నంకిలిలేకుండ నగ్గి ధరించెదఁ
బట్టుగా ద్విజరాజు ముట్టుకొనెద;
గీ॥ మఱియు నేబాసమైన నేమమునఁజేతు,
గాన నికనీ తలఁపులో మాని మాని
నీశిరోమణి నన్ను మన్నింపు మిప్పు
డెలమి తోడుత గదియించి యేలుకొనుము.''

ఈశ్వరుడు లోనికివచ్చినతర్వాత పార్వతి యాతని వైవాహికచిహ్నములఁ జూచినపుడు వారి సంభాషణమిది.

క॥ పసుపును, కుంకుమ, గంధము
నసమాంబక నీదుమేన నట్టువదలి యే
బిసరుహముఖి యంటించెనొ
కసరక నాతోడనిపుడు గట్టిగ చెప్పుమా॥

క॥ విను మానిని జనులందరు
వెనకయ్యను బూజసేయ వెసనాతఁడు నన్
బెనగి కవుంగిట బొదవిన
తనువున నివి యంటుకొనియె దప్పేనాకున్॥

క॥ హాటక గిరినీమెయినీ
గాటుక యంటిన ద దేమికారణ, మబలా

కాటుక కాదిక లత్తుక
గాటపు గరళ ప్రభావికాసము సుమ్మీ॥

గీ॥ కాలకంధర నీమోవిగంటులేమి
కారణంబునఁ బొదవె, నా గౌరి వినుము,
మరునితోఁడ నెదిర్చి సంగరమొనర్చు
తరిని గోపించి కీరంబు కఱచెఁజుమ్మి॥

క॥ పన్నగ రాజాంగద నీ
కన్నుల కెరుపేలగలిగె, గౌరిభక్తుల్
నన్నర్థరాత్రివఱకున్
నన్నన జాగరణమునిచినం బొసఁగె నిటుల్॥

2) భల్లాణచరిత్ర (రాజశేఖరవిలాసము) — 1

కవి యీ కావ్యమును కవిత్వరచనారంభకాలములో రచియించి యుండును. అందుచేఁగాఁబోలు కవిత్రయేష్టములుగాని ప్రయోగములు గొన్ని యిందుగలవు. ఇది మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము. కవి యీ భల్లాణరాజుకథను బసవపురాణమునుండి గ్రహించెననిమూడవయాశ్వాసమున యిన్నూటమూడవ పద్యమున నిట్లు రచించెను.

సీ॥ రమణీయ బసవపురాణోక్తమైన యీ
భల్లాణరాయ భూపాలచరిత
వినిపించు క్రమమును బనిమీర నానేర్చు
విధమున రచియించి విమలభ
దనర మీకొసగితి ”

అని తెలిపి మఱియు,

క॥ నరులకు కృతులిడి తామి
ద్ధరణిం గవివరులు సంపదల బొందుదురా

నెఱి నిహపర సుఖములకై
యురుబుద్ధిని నీకు కావ్యమొసగితి నభవా" — ఆ III, 204.

పారమార్థిక చింతగల యిట్టి కవి నీతిబాహ్యమైన యతిశృంగారభూయిష్ఠమైన యీ కథనేల గ్రహించెనో తెలియరాదు.

కథాసారము :— సింధుదేశాధీశుడును, పరమశైవుడు నైన భల్లాణుడనువాడు తన గురువు ననుమతితో నిష్టదానమను నొక వ్రతమును జేసి జంగముల కేది యడిగిన దాని నిచ్చుచుండెను. అంత వివిధ దేశములనుండి యనేక జంగములు వచ్చి వారి కోరిక లన్నియు రాజు వద్దనుండి నెరవేర్చుకొనుచుండిరి. ఈవృత్తాంతమును నారదునివలన విని శంకరుడు కైలాసమునుండి బయలుదేరి భల్లాణరాజును పరీక్షించుటకై వచ్చెను. వచ్చిన యా జంగముని రాజు భక్తితో పూజించిన పిమ్మట నా కపటజంగముడు తనకొక వేశ్యను కోరెను. రాజెంత బ్రతిమాలినను నట్టి కోరికె మానడయ్యెను. రాజ్యమంతయు నిచ్చెదనని చెప్పినను వినడయ్యె. అంత ప్రతిజ్ఞాభంగభీరువగు నా రాజతనికోర్కె నెరవేర్చుటకై వేశ్యకొరకై నా యూరంతయు వెదకి శివమాయచే నెక్కడ నెవరి నప్పుడు గానక తన భార్యను నమ్మించి, వప్పించి యామె నా జంగముని యొద్దకు వేశ్యగాఁబంపును. మాయాజంగము డాతని సత్యసంధత్వమునకు భక్తికి మెచ్చుకొని ప్రత్యక్షమై వారందరకుఁ గైలాసమిచ్చును.

ఈ కవి పూర్వకవుల రచనల ననుకరించెనని ఈ క్రిందిపద్యములు దెల్పును.

మ॥ అరవిందోదర తుల్య పుణ్యయుత కార్యారంభసంరంభ వి
స్ఫురితాకీర్ణ దృఢాంతరంగ మితరంబుల్ గోరుటల్ నేర్చునే
చిరగీర్వాణ తరంగిణీవిమల వీచీజాల లీలా నిరం
తర సంతోషిత రాజహంస మిరవొందంజేరునే వాఁగులన్॥

పై పద్యము పోతనార్యుని 'మందారమకరంద' యను పద్యభాగమును పాల్కురికి సోమన బసవపురాణమందలి తృతీయాశ్వాసారంభ ద్విపద పంక్తులను బోలియున్నది. మఱియు, ద్వితీయాశ్వాసమందలి 133_142 పద్యములు మనుచరిత్ర, విజయవిలాసాది కావ్యములందలి పద్యముల ననుకరించినట్లు గనబడుచున్నవి.

ఈ క్రిందిపద్యమునుబట్టి యితడు చక్కని కల్పనాశక్తిగల కవి యను భావమును గల్గించుచున్నాడు.

మ గురుపత్నిం గవయించు ద్రోహి తను గన్గోరాదటంచున్ సుధా
కరు రాకల్ మదినెంచి పద్మిని సువక్త్రంబుంగడు న్వంచె న
ట్లరయం బుణ్యవధూమణుల్ ధరణి నత్యంతోగ్రదోషాత్మునిన్
సరవి న్గన్గొన నొల్లకుందురుగదా చర్చింప నెంతేనియున్॥

ఈ కవి చేసిన వృద్ధ వేశ్యావర్ణ మెంతయు స్వభావోక్తితో నొప్పి హాస్య రస భూయిష్ఠముగ నున్నది.

సీ॥ ఇలప్రాతచెప్పు టట్టులఁబోలి వ్రేలాడు
కుచముల రవికచేఁ గుదియబట్టి;

గీ॥ అడుసు కన్నులఁ గజ్జలం బడరదిద్ది
బోసి నోటను తమలంబు పూని యిటుల

విటుల పలుమారు నగఁజేయు వృద్ధవేశ్య॥ — III 71.

ఈతని కవితాశైలికి పైనఁ జూపిన పద్యములు చాలు ననుకొందును.

II వాలేశ్వరుడు — భల్లాణచరిత్ర — 2

వాలేశ్వరకవి పాకనాటినియోగి, గౌతమగోత్రుడు, పోలయామాత్యునికిఁ బుత్రుడు, పోతరాజు పౌత్రుడు, ఇవ్వటూరి రామనారాధ్యుని

శిష్యుడు శిష్యుడు. ఈకవి నివాసస్థలము కృష్ణామండలములోని విన్నకోట సీమ యందలి మల్లవరమైనట్లీ క్రింది పద్యము తెల్పును.

మత్తకోకిల॥ సన్నుతంబగు నట్టివేల్పు ప్రసన్నుడై మము బ్రోవఁగా
విన్నకోట విలాతిలో కడువేడ్క మల్లవరంబునన్
పన్నగేశ్వర సుప్రతిష్ఠను భక్తరక్షణ చేయుచున్
వన్నెమీరఁగ నాగలింగమన్ వసించు మహోదయున్ ॥

ఈ కవిత భల్లాణ చరిత్రమును మల్లవరమందలి నాగేశ్వరస్వామి కంకిత మిచ్చెను. ఈ గ్రంథారంభమున విఘ్నుని, విఘ్నేశ్వర సరస్వతులనుగూడ స్తుతించెను. ఈ కవి యేకాలమువాడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. కందుకూరి వీరేశలింగముగారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్ర తృతీయ భాగమం దితడు క్రీ. శ. 1700 ప్రాంతమువాఁడై యుండునని వ్రాసిరి. భల్లాణచరిత్ర యందలి యంత్యగద్య యిట్లున్నది

అంత్యగద్య :— "ఇది శ్రీమదివ్వటూరి రామనారాధ్య గురుచరణ సరసీరుహ షట్పదాయమాన, సరసకవితాచాతుర్య, విద్యానుసంధాన, పరమ మాహేశ్వరాచార పక్ష, మల్లవరపురాధ్యక్ష, గౌతమ గోత్రపవిత్ర, పోలయామాత్యపుత్ర, పోతరాజపౌత్ర, సంతతానందవిధేయ వాలేశ్వరనామ ప్రణీతంబైన భల్లాణ చరిత్రంబను మహాప్రబంధంబు నందు సర్వంబును పంచమాశ్వాసము."

ఈ కవి తన్నును, తన వంశాదులనుగూర్చి కావ్యమున నిట్లు వర్ణించుకొనెను. గురువునుగూర్చి,

గీ॥ అనఁగ వెలసెనుమిగుల ప్రఖ్యాతిగరిమ
నెంచ నారాధ్యమాత్రుఁడే యివ్వటూరి
రామనారాధ్య మౌళి సర్వజ్ఞమూర్తి
యట్టి సద్గురునాథున కంజలెత్తి ॥

సీ॥ అనఁ, బాడ, జదువఁజెప్పనునేర్చు సర్వజ్ఞ
భోజుండు మాతాత పోతరాజు
బహుపురాణజ్ఞుండు బాంధవాశ్రితకల్ప
భూజంబు మా తండ్రి పోలమంత్రి,
పరమ శాంతుఁడు కృపాపాథోధిమాపిన
తండ్రి విరూపాక్ష దండనాథుఁ
డఖిల విద్యానిధి యర్థార్థితతిఁబ్రోచు
దాత మత్సుతుడు సదాశివుండు

గీ॥ నే వితర్కింప వరకవితావిశేష
వదనుడను బాకనాటివాడ శుద్ధ
శైవుడను, గౌతమసగోత్ర సంభవుండ
నెంచదగు మల్లవరపు వాలేశ్వరుడను॥

... ...

... ...

క॥ స్వర్గధునీమస్తున కప
వర్గ ఫలప్రదున కధిక వాత్సల్యునకుఁ
భర్గునకు మనస్తోత్రా
నర్గళునకు మల్లవరపు నాగేశుసకుఁ॥

వ॥ నమస్కార పూర్వకంబుగా నే సమర్పింపఁబూనిన భల్లాణ చరిత్రమను మహాప్రబంధంబునందు, విభూతిధారణఫలంబును, పంచాక్షరీ మాహాత్మ్యంబును, గాశీక్షేత్రప్రభావంబును, గంగోత్పత్తియు, తారక బ్రహ్మనామ నిరూపణంబును, రుద్రాక్షమాహాత్మ్యంబును, శివార్చనా ప్రకారంబును, హరనారదసంభాషణంబును, సదాశివుడుగౌరితో బల్లహు జన్మంబును, వివాహంబును, రాజ్యపరిపాలనంబును నెఱింగించుటయు,

మిండజంగమవేషమున బల్లాణునికడకు నీశ్వరుండేతెంచి, వనితాసంగమం బభిలషించివచ్చితిననుటయును, బుణ్యాంగనాజనమార్గంబును, ధనాభిరామంబును, వీరచోడవు చరిత్రంబును, మహాదేవునకాన్నృపుడు తన సతిందెచ్చియిచ్చుటయు విరచింపఁబడియె.

పై వచనమునుబట్టి కవి భల్లాణచరిత్రయందు వీరశైవమతప్రధానములైన విభూతిధారణఫలాదివిషయములను గూడ నిందుకూర్చినాడు. ఈతని కావ్యమందు కొన్నిచమత్కారకల్పనలుగల ఘట్టములఁ జొనిపినాడు. విభూతిప్రభావ వివరణమున కవియీక్రింది కథఁగల్పించి చమత్కరించినాడు. ఈతని కవితాశైలికూడ రసవంతముగనున్నది.

క॥ ఆరాజధాని యందున
చోరుండొకరుండుగలఁడు, శూరుఁడు, భయదా
కారుఁడు, జైనకులోద్భవు
డారూఢిగ పరధనాపహారుం డనగా ॥

సీ॥ తలపుతాళంబులు తరలించుమూలికల్
వాగ్బంధనక్రియావరణభూతి,
తలముళ్లశిఖనుమెత్తని మైనముఁబంతి
కన్నంబు వాతికిగాలిచీరె,
దేహవంచనమును దివియార్పుపురువులు
కుక్కలకును బొక్కుకూటికళ్లు,
గాలి నంజనమును గత్తెరరంపంబు
కన్నంపు గత్తియు గడ్డగోరు
గీ॥ రాకడయు పోకడయు గానరానియట్టు
పాదరక్షలుతేలును బాముసెదుట
మసలకుండంగ జంపేటి మంత్రములును
జోకగావించి యెలమిని చోరుఁడుండె ॥

ఉ॥ కాటుకకొండ చందమున గాఢతమః ప్రబలత్వమొందె నల్
చోటలఁనీర్లు గప్పుకొనిసూత్కృతగౌరవమిబ్బిపల్లవే
పాటునెఱుంగరాక బహుభంగులదోఁచు సమాన జీకటిన్
గ్రేటుచునేగుదెంచె నడురేయిని చోరుఁడు కన్నపెట్టగన్ ॥

గీ॥ ఇట్లుచనుదెంచి పురవీథులెల్లఁదిరిగి
ధనికుగేహంబులంద మంతనములరసి
కటికవానిల్లు నాఁటికి గన్నపెట్ట
వాడునేల్కాంచి యొయ్యనవచ్చిగడను ॥

ఉ॥ కన్నపుమాఁతగాంచి తమకంబున చోరుఁడుగేహమంతయున్
సన్నకుఁజన్నమృచ్ఛిలి వెసంజన డగ్గరివాడికై దువం
కన్నులరక్తధారలొగి క్రమ్మరఁగ్రమ్మి ధనంబుగ్రమ్మరన్
చిన్నము పోవకుండ పరిశీలత చేకొని వానినుద్ధతిన్ ॥

వ॥ కొరప్రాణంబులతోధరణింపొరలంగనుంగొని

గీ॥ రాచదొంగ చంపెరావిండటనితన
ధనముప్రాణమునకుఁ దగదె గంగ
జూడ గూఢచరులుజూచిరాజుకుఁజెప్ప
ననిదలంచివాని నతిరయమున ॥

గీ॥ దాలిగుంటతిరము త్రవ్విచక్కఁగపాతె
చోరుపరధనాపహారి గడగి
యచట భూతిసోకినంతపవిత్రుఁడై
శివపురంబుకరిగె చెలఁగియతఁడు ॥

ఇట్టి రచనయందు దేవతామాహాత్మ్యములేకాక, కవితాలక్షణమైన చమత్కారము గూడ గలుగుటచే, కావ్యసిద్ధియునేర్పడినది. మరియుధారాశుద్ధిగలిగియుండుటచే వివిధకవులు రచించిన భల్లాణచరిత్ర

ములలోనిది యుత్తమమైన దనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇది గూడ నింక ముద్రింపఁబడలేదు.

III పోచిరాజు వీరనకవి లేక కొలకలూరివీరన

భల్లాణచరిత్రము—(3)

కొలకలూరి వీరన కృష్ణామండలమందలి కొలకలూరుగ్రామనివాసి ఈతఁడు వీరభద్రమంత్రిపుత్రుడు, తల్లి మూర్తిమాంబ, ఇతడు పోచిరాజ వంశ్యుడు. ఈతడు క్రీ. శ. 1700 సం ప్రాంతమువాడుగాదగును. ఈతనిది కౌండిన్యగోత్రమని కందుకూరి వీరేశలింగముగారు వ్రాసిరిగాని, భల్లాణ చరిత్రాంత్యగద్యయందు శాండిల్యసగోత్రమని యిట్లువ్రాయఁబడినది.

అంత్యగద్య:—ఇది శ్రీమదగస్త్యేశ్వరవరప్రసాద లబ్ధకవిత్వ ప్రసిద్ధ శాండిల్యసగోత్ర పవిత్ర, వీరభద్రమంత్రిపుత్ర సహజపాండిత్య వీరనామాత్య ప్రణీతంబైన భల్లాణచరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు తృతీయాశ్వాసము.

ఈతఁడు వ్యాసకాళిదాసాది సంస్కృతకవులను నన్నయాది తెలుగు కవులనుస్తుతించెను. వీరనకవి తన భల్లాణచరిత్రమును బందరుపురములో నున్న చిత్రకార (ముచ్చి) కులజుఁడైన నాముమొగ్గన్నప్రేరణమున నీశ్వ రాంకితముచేసినాఁడు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1775—1800 ప్రాంతము వాఁడై యుండును. ఈకవి ఖండకపాలాఖ్యానమని నామాంతరముగల మనువంశపురాణమును రచించి బెజవాడలోని మల్లేశ్వరస్వామికంకిత మిచ్చెను. కవి బందరు నిట్లు భల్లాణచరిత్రమున వర్ణించెను.

సీ॥ శ్రీకంఠవైకుంఠ సేవావికుంఠవం
దారుమందిరము బందారుపురము,
నిరతోత్సవైశ్వర్య నికరాభిభూత బృం
దారకపురము బందారుపురము

సంతతాయాత యాచకజన వ్రాతమం
దారభాసురము బందారుపురము
సకల వర్ణాశ్రమాచార సంపత్సమం
దారతి భరము బందారుపురము

గీ॥ శిల్పిన ర్తక వ ర్తక చిత్రకార
సూత్రకారాది వివిధ విచిత్రకృత్య
దానధర్మ పరప్రజోత్కర చకోర
కార విందారకరముబృందారపురము॥

ఉ॥ ఆపురినుండ్రు దాముకలజాఢ్యులుఁ మౌక్తికసంప్రదాయులు
ద్దీపితకీర్తిలోలు, రతిథిప్రియశీలురు, శూలిపాదపూ
జాపర తంత్రమంత్రగుణశాలు, లఘూటవికీలు, లర్థధ
ర్మోపకృతి స్వభావమతి యుక్తులు చిత్రవిధానశక్తులున్ ॥

కవివంశమును దెల్పుపద్యములివి

సీ॥ శాండిల్యగోత్ర సంజనితుఁడాప స్త-బ
సూత్రపావనుఁడు, భూసురుడనగుచుఁ,
పోచిరాజనుమంత్రి పుంగవుడుదయించె
నాతఁడివనిపురంబాదిగా, ద
శగ్రామములకధిప గ్రామణితనొందె
నతనిపేరఁదదన్వయుజులుపోచి
రాజువారన నొప్పిరోజమైనతని వం
శంబున భద్రాఖ్యసచివుడుదితు
డయ్యెనాఘనుఁడెల్లాంబయందు వీర
నాహ్వాయునిగాంచెనతఁడు కొండాంబయందు
వీరభద్రుడు భద్రుడునారసజ్ఞు
లగుకుమారులఁగని యెనుదారమతుల ॥

క॥ ఆవీర భద్రమంత్రికి
నావిమలమతి సాధ్వీమూర్తిమాంబికకునునే
నావీరభద్రుపేరను
మావరు కృపఁబుట్టితిం గుమారాగ్రణినై ॥

గీ॥ ఎవనికింగ్రోశయుగమునవెఁయు కొలక
లూర వెలసినయట్టియా వీరభద్రు
డాత్మకులదైవమగుగాన నతనిపేర
నలరితినిఁగొల్కలూరి వీరన్నయనఁగ ॥

ఈకవి శ్రీనాథునివలె చిన్నతనమునుండి యనేక కావ్యములు రచించినట్లుగ నీ క్రింది పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

సీ॥ పదునాలుగగు నేటమొదల కృష్ణార్జున
సంవాదము ప్రబంధసరణినయ్యె,
పదునెన్మిదగునేటఁ బంచకావ్యములాంధ్ర
పద్యకావ్యములుగాఁబరిఢవిల్లె,
ఇరువదిరెండవనేట విభూతిమా
హాత్మ్యంబుద్విపద కావ్యముగనొప్పె,
ఇరువదియారగునేట మార్కండేయ
చరితంబు రచితమైసంఘటిల్లె,

గీ॥ ముప్పదగునేటమను వంశముఖ్యనృపపు
రాణము కల్పితంబయి ప్రకటితమయ్యె
ముప్పదారగునేట శ్రీముక్తదేవు
కథ కథితమయ్యె నాచేతకౌశలమున

తే॥ సంస్కృతంబైన శంకరాచార్యవిరచి
తంబు నానందలహరి, సౌందర్యలహరి,
భర్తృహరికృతమైన సుభాషితములను
శతకములుగాగ మత్రపకల్పితములయ్యె॥

కాని పైనతెల్పిన కావ్యములలో ననేక మిప్పుడు గానరావు. ఈతని కవిత్వాశైలికి క్రింది పద్యములు.

సీ॥ కురులు చక్కగదువ్వి శిరమున సిగవేసి
కనకంపుతాయతుల్ గట్టి పొగడ,
పూదండసవరించి భూతిరేఖయమర్చి
కస్తూరితిలకంబు తీర్చి, దిద్ది
వలపులభసితంబు వన్నెగామెయిబూసి
పసిడి యంచులధట్టిపాగజుట్టి,
యురుసజ్జలింగంబునుతి జన్నిదములును
మురువుముద్రలు తియ్యమోవికాట్లు,
గీ॥ వక్కలాకులు, నచ్చుశాల్వాలైవాటు
చెక్కనుమగోటి జీరలు, చెంపలందు
గందమును కజ్జలపు చుక్కకాలగజ్జె
యందె పెండెరమును దాల్చియంత మఱియు॥

... ...

ఉ॥ వచ్చువిటస్వరూపుడగు వాని శివున్ బురవీధిచూచి పౌ
రోచ్చయమెల్లనచ్చెరువునొంది, ధరాస్థలి నిట్టివానిమే
మెచ్చట జూడమీహహాయలు, నీసొగసీవగ, యీవిలాసమీ
గ్రచ్చుతనంబు నీతనువికాసమునెవ్వరికైన గల్గునే॥

ఉ॥ అంకము లేక షోడశకళాన్వితవిగ్రహుఁడయ్యేనేని యే
కాంకనితోడ నీసురుచిరాంగుని బోల్పఁగనర్హమా, నిరా
తంకట నీశనేత్రశిఖిదగ్ధుఁడుగాక శరీరియైన మీ
నాంకుని తోడనీవిలసి తాత్మ సమానుఁనిఁజేయ నొప్పగుణ్

క॥ భూకల్పతరువునీ సు
శ్లోకుని సౌందర్యమనెడి సుమనోగుచ్ఛం
బాకర్షింపుచునున్నది
లోకములో సతులచిత్తలోల మధుపముల్ ॥

సీ॥ ఈపల్లవునిఁ జూచియేపల్లవాధరి
యైన పైబడివెంటనరుగకున్నె,
దృఢచిత్తయైన నారీమణియయ్యేనా
యదియేల యెరువెంటనరుగదలఁచు,
సుందరుండగు పురుషునిఁజూచి యేపువ్వ
బోడిదామోహంబు పొందకుండు,
మనుజమాత్రునికింత మహిమవే టికిఁ గల్గు
కేవల మీతండు దేవుఁడరయ,
గీ॥ వేధయో, మాధవుండో, యుమాధవుండొ
యింద్రుడో, చంద్రుడో, కుసుమేషుఁడోకొ
ఈతఁడెవ్వఁడో యే యందు యెరుగరాదు
సన్నుతశ్రీప్రకాశింపు చున్నవాడు ॥

సీ॥ అబ్జజుఁడటందుమా హంసవాహములేదు,
పరికింప నీతఁడు బ్రహ్మగాడు,
జలజాక్షుఁడందుమా శంఖచక్రములులే
వరయంగ నీతండుహరియుగాఁడు

పశుపతియందుమాఫాలనేత్రములేదు
చింతింప నీతఁడు శివుఁడుగాఁడు,
విబుధేశుఁడందుమావేయిగనులు లేవు
వర్ణింప నీతఁడు వజ్రిగాడు,
గీ॥ కమలరిపుఁడందుమాకళంకంబులేదు
రూఢిగా నీతఁడమృతకరుండుగాడు,
దర్పకుండందుమాయిక్షుధనువులేదు,
తలఁపనీతఁడు మీనకేతనుడుగాడు.

వ॥ అదియుఁగాక మఱియొక విచారంబుగలదు వినుఁడు.

క॥ భల్లాణవిభుని భక్తియు
దెల్లమ సత్యంబునరయ శివుఁడిభ్భంగిన్
తెల్లముగ వచ్చినాఁడని
యుల్లంబుననిపుఁడు దోఁచుచున్నది తనకున్ ॥

వ॥ ఇది తథ్యంబయని యిట్లు పౌరకామినులు పరస్పరంబు బహు విధంబుల భాషింపుచుండ నమ్మాయావిటుండైన మహానటుండు మహావిభుకోల్వు మొగసాలరయంబునఁ బ్రవేశించి నిలిచిన— ఆ II

IV బసవన్న :—భల్లాణచరిత్రము—(4)

ఈ గ్రంథప్రతి కాకినాఁడ యందలి యాంధ్రపరిషత్ పుస్తకభాండాగారమందు మాత్రమే గలదు. మరియొకప్రతి యున్నట్లు గానరాదు. ఇది ద్విపదలో రచింపఁబడినది.

V నింబాద్రిదాసు:—భల్లాణచరితము—(5)

ఇది కూడ ద్విపదలోనే వ్రాయఁబడినది. వ్రాతప్రతి కాకినాడ యందలి యాంధ్రపరిషత్ పుస్తకశాలయందు మాత్రమేగలదు. ఇతర త్రాదీనిప్రతిగానరాదు.

VI చిత్తారు గంగాధరుఁడు, భల్లాణచరిత్రము —(6)

గంగాధరునకు పెనువెళ్ళ, చిత్తారుపదము లుప పదములుగాఁ జేర్పఁబడినవి. ఇందులో నొకటి గ్రామనామమును నింకొకటి యింటిపేరు నై యుండును. ఇతడు జాలరికులజుడు. ఈతడు భల్లాణ చరిత్రము, సిరియాళ చరిత్రము, గంగా వివాహమును ద్విపదలలో రచించెను. కాని యితని రచన చాల పేలవముగను నీరసముగ నున్నది. కవిత్వ మర్మము గాని చందో వ్యాకరణ విశేషములుగాని యీతనికిఁ దెలియనట్లు తోచును. పాండిత్యము, కవితాశక్తిలేని ఛందోబద్ధ రచన యీతని కావ్యములందు గనఁబడు. ఈతని రచననుగూర్చి సి. పి. బ్రౌనుదొరగారు భల్లాణచరిత్ర వ్రాతప్రతియం దిట్లు వ్రాసినారు. "ఈ కావ్యము జబ్బుగానున్నది. యతులు, ప్రాసలనుగురించి సూత్రములు తెలియని కవి చెప్పినది పనికిరాదు."

ఈ కవి తల్లితండ్రులు మల్లమాంబికావీరయ్యలు. భల్లాణచరిత్ర మును శ్రీ రాజవీటియందలి వీరభద్రస్వామి కంకితమిచ్చెను. ఈతడు 17-వ శతాబ్దమువాడుగా గనుపించుచున్నాడు.

గ్రంథప్రారంభము:—

ద్వి॥ శ్రీగురు లింగసంచిత నిర్మలాంగ
భోగీంద్ర కేయూర పుణ్యసంచార
పరమకృపాలోల భక్తవిలోల
కరిరాజమదభంగ కామ భస్మాంగ,

కరమర్థి బసవన్న గనుగొని మ్రొక్కి—
... ...
హర్షించి వీరేశు కర్పించుకొఱకు

పురణింపభల్లాణ భూవరు చరిత
తెనుగున ద్విపదగా తెల్లమిపరతు
... ...
మరునిభ వీరయ్య మల్లమాంబికకు
వరపుత్రుడగువాడు వంశవర్ధనుడు
ఘనమైన చిత్తారు గంగాధరుండ"
... ...

అంత్యము:—

భల్లాణరాయ భూపాలుని చరిత
... ...
విరివైన శ్రీ రాజవీటి నివాసు
పరమాత్ము శ్రీ వీరభద్రునిపేర,
కరమర్థి నిర్మించె గంగాధరయ్య
విరచితంబైనట్టి విఖ్యాతమైన
యీ పుణ్యచరిత్ర మెవ్వారు విన్న
కైలాసపురిని నివాసులై యుంద్రు"

కాని యీ గ్రంథ మతి రమణీయముగ మద్రాసులో గంటి సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారిచే చాలాకాలముక్రిందటనే ముద్రితమైనది. రచనావిధానమును దెలుపుటకై యీ కావ్యమునుండి కొన్ని ఘట్టముల నిచ్చి యాయా భాగములనే కూచిమంచి తిమ్మనకవి తన పద్య భల్లాణ చరిత్రయం దెట్లు వ్రాసెనో స్పష్టపఱతును. మాయా జంగముడు భల్లాణుని వేశ్యనడుగుట,

"జననాథ నామాట చక్కగావినుము,
పనికిమాలినదాని, బానిసదాని,
నుర్వీశ తెప్పింప నొల్లనునున్మి,

గర్వాంధురాలైన కాంతనేనొల్ల
మిక్కిలి పొడవైన, మిగులఁగుఱ్ఱైనఁ
బెక్కుమాటలదైన, బోదగొట్టైన
ఇచ్చయెరుగనిదైన, నెడ్డదియైన,
మెచ్చనేరనిదైన, మొల్లచూపైన
నిడుదపండ్లదియైన, నిద్రపోతైనఁ,
బడు చండ్లదైన, దూబరదిండిదియైన
పద పుడిగినదైన, బడుగుదియైన,
గొడవపోతైన, నింకుడు చండ్లదైన,
చెండిపోతైనఁ, దుచ్చెపులాగుదైన,
గండ క్రొవ్వినదైన, గడుసురాలైనఁ
జిట్టుతలైనను చెమటకంపైనఁ,
డెట్టనోటిది యైన తిండిపోతైన,
చొల్లు నోటిదియైన, సోమరి యైన
నల్లరూపుది యైన, నాతినేనొల్ల,
వినయంబులేనిదై వేడ్కలుమాని,
ధలవంతురాలైన దాసినేనొల్ల,
విటునిచే ధనమంది వేమఱి యొక్క
విటుకిఁ జేసాచు వేశ్య నేనొల్ల,
కలహించి విటునకుఁ గౌగిలీయకయు,
మలకలుపెట్టెడు మగువనేనొల్ల,
చెక్కిటఁ జెయిసేర్చి చిన్నపోవుచును
మొక్కలంబై యుండు ముదితనేనొల్ల,
బసరమ్మువలెఁ బఱ్పై బవ్వళించి

బుసకొట్టుచున్నట్టి పాలఁతినే నొల్ల మొ॥ —ఆ. I

ఈ భాగమునే కూచిమంచి తిమ్మనార్యుడు తన భల్లాణ చరిత్రమున నెట్లు పద్యములలో రచించెనో తిలకించెదముగాక.

సీ॥ ధనగర్వమునఁ బల్లవునిఁ దృణాకృతిలీల,
గణనసేయని, పెట్ల కత్తెగాక,
కలహించివేడుక కాని నెంతయునెగ్గు
లాడుచునుండు గయ్యాళిగాక,
నెమ్మది యొరునిపై నిల్పి మారుని కేళి
నలరఁదేలింపని తులువగాక,
ప్రేమచేఁ బిలిచిన బేలయట్టులబల్క,
నొల్లని మాయలం బెల్లిగాక,

గీ॥ యొకనిచే విత్తమంది వేఱొకనితోడఁ,
గలిసి వర్తించు బల్మోసకారిగాక,
పూని యేప్రొద్దు నిదురపోతుగాక,
మదటయునుగాక, పరికింప మలినగాక. ॥

గీ॥ విటునితోఁ గూడి యున్నట్టి వెలఁదిగాక,
బానిసెయు రోగియునుగాక, పాపిగాక,
బేలయునుగాక తగమగనాలుగాగ,
యున్న వాల్గంటిదెప్పింపు మర్వినాథ ॥

క॥ విను చిత్తిని, శంఖిని, హ
స్తిని, పద్మిని, యనెడు నాల్గుతెఱగుల సతులం
దునఁ బేరెన్నికయగు ప
ద్మిని గావలెఁజుమ్మమాకు మిహిరకులేశా ॥— ఆ. III 40-42

మఱియొక ఘట్టమును పరామర్శించుదము. భల్లాణరాజు మాయా జంగమునియొద్దకుఁ దన భార్యనే వేశ్యగాఁజేసి పంపునప్పుడు జను లనుకొను మాటలివి. ఈ క్రిందిది గంగాధరుని ద్విపదరచన.

"ద్వి॥ భూనాయకునిబుద్ధి పూరినిమేసె,
నేనాటి జంగమో యీప్రొద్దువచ్చి,
లంజెకడ్గినఁడాను లంజెలేదనక
కొంజకాతనిభక్తి కొదువకాకుండ,
నిల్లాలి వేశ్యగా నిచ్చుచున్నాడు,
చెల్లునా, యిదియేమి? చిత్రమన్నారు,
నొక్కఁతమైననేఁ డుర్వీశ్వరుండు
నక్కటా, జంగాని కతఁడేలయిచ్చు,
నిద్దరుగాక నా యిరువురియందు,
నొద్దికచాలక యుండగాఁజూచి,
ఇచ్చుచునున్నవాఁ డిపు డిటువంటి
కుచ్చితభక్తి యుఁ గొనసాగ గలదె
ఇచ్చిన నిద్దరి నీవలెగాని,
యెచ్చుంబుగాదటె యొకతెనీయంగ,
ననుచు నిట్టుల కొంద రాడుచునుండ
మనకేల యీమాట మానుడన్వారు,
నాజంగమయ్యయు నా జననరుని
దేశీలు గజములు దివ్యాంబరములు
నన్నంబు సొమ్ములు పడుగనొగాక,
యెన్నఁగ వేశ్యదా నెటువలె నడిగె,
నీరాజవరుడు దా నీయకొంటెట్లు
వారకామినిలేక వచ్చి యీవేళ

నాలినిద్దానిచ్చు టదియెంత ఘనత
ఆలతాంగియునేమి నడ్డగింతలును
వేయక పతివెంట వేశ్యయైనడవ
నాయింతి భక్తియెంతని యాడువారు
... ...
... ...

ఈ భాగమును కూచిమంచి తిమ్మనార్యుడు పద్యరూపమున తన భల్లాణ చరిత్రమున నిట్లు రచించినాఁడు

సీ॥ ధారుణీశ్వరుబుద్ధి పూరి మెసంగెఁబో,
సరఁగ నెందుండియో జంగమొకడు
చేరి వారాంగనఁగోరిన తటినియ్య
గొనగాని మెచ్చుటఁ గౌరవకాని,
తనభక్తి చెడకుండ పనివడి వేశ్యగా
నిల్లాలిని నొసంగె నిట్టిచిత్ర
మొప్పెడు ననువారలొక కొందఱును భళా,
చాన యొక్కటయైన మానవేంద్రు

గీ॥ డేటికి నొసంగు ముద్దియ లిద్దఱగుటఁ
జేసి వారలు తమలోనఁ జెలఁగిపోరు
చున్నఁ గన్గొని యిపుడిచ్చు చున్నవాడు
గాని నిక్కంపుభక్తి కాగలదె యిటుల॥

క॥ ఇచ్చిన నిరువుర నొక్కట
నచ్చంబగు భక్తితోడ నర్పింపక యీ
కుచ్చితములు తగవనుచుఁ
మెచ్చక యొకకొంద ఱేమి మేలనువారుఁ॥

చ॥ పురములు వాహనంబులును భూషణముల్ధనధాన్యములు ల్నవాం
బరములు బాడిధేనువులుఁ బ్రార్థనసేయక జంగమయ్యయే
తెఱగున వేశ్యగోరె, నతి ధీరత నట్లుతఁ డింతిఁ గోరినన్
ధరణిపుఁడెట్టు లియ్యకొనె దాననిపల్కెడు వారు కొందఱున్॥

క॥ ఇయ్యకొని వారసుందరి
యెయ్యెడలం గల్గకున్న నిల్లాలి నిటుల్
చయ్యన నొసఁగుట ఘనతయె
యి య్యిలపతికనుచుఁగొంద ఱెన్నెడువారున్॥

సీ॥ ఆ సరోరుహనేత్రయైన గాదన కిట్లు
పతివెంట వేశ్యయై భవ్యగతిని,
జనినంత భక్తియే యనువారు గొందఱు
గట్టిగా భక్తిమార్గంబు పూని
నప్పుడే భక్తుండు చెప్పినవిధమెల్లఁ,
జేసిన నిల్లాలు సేయకున్న
యదియ పో చిత్తిని యనువారు గొందఱు,
సతికి భర్తకు నొక మతియయైన

గీ॥ గల్గునభిమత మిది కల్లగాదు నృపుడు
నీల నీజంగమునకు నిల్లాలినెసగు
హరుని మెప్పించి బొందితో నరుగ గలడు
సరఁగ గె లాసమున కెల్ల జనులు నెఱుఁగ॥

క॥ అనువారును గొందఱునై
కనుగొన నవ్వేళనృపతి కాంతామణిఁ ద
డ్కొని చని యల జంగమ రా
యుని సన్నిధి నునిచి యిట్టులనియెన్ బ్రీతిన్" — III 146-151

పై విధమున రెండు గ్రంథములందలి భావములు నొకే తీరుగ నున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. దీనినిబట్టి యొకరి గ్రంథము నింకొకరు చూచియుందు రని యూహింపవచ్చును. అందు గంగాధరుడు విద్యావంతుడైన కవిగా గనుపింపడు గాన కూచిమంచి తిమ్మనార్యుని రచనను గంగాధరుడే చూచి ద్విపదరూపమునఁ గూర్చెనని యూహించుటయును సంభావ్య మగనే తోఁచును. మనకు దొరికిన మైదు భల్లాణ చరిత్రలలోను వాలేశ్వరుని రచన యుత్తమమైనదిగను, గంగాధరుని వ్రాత యధమ మైనదిగను, మిగిలినవారి కూర్పులు సాధారణమైనవిగను గనుబడుచున్నవి.

(2) గంగావివాహము :—

గంగావివాహమను నీ మంజరీద్విపదకావ్యమును చితారు గంగాధరుడు రచించి చరిచకోడూరి పురమున వెలసిన రామేశ్వరస్వామి కంకితమిచ్చెను ఈ కథనే కూచిమంచి తిమ్మనకవి శివలీలావిలాసమను పేర పద్య ప్రబంధముగా రచించెను. ఈ కథ స్కాందపురాణాంతర్గతమైనదని కవి యిట్లు తెల్పుచున్నాడు.

"స్కాందపురాణాది కథలనున్నట్టి
యాగంగ కళ్యాణ మెవ్వరునైన"

గ్రంథప్రారంభము:—

ద్వి॥ శ్రీకర సత్పూస్రత శంభువరపుత్ర
కాకోదరస్తోత్ర కాళికాపుత్ర
సోమార్క శశినేత్ర సుస్థిరగాత్ర
బ్రహ్మాండ చారిత్ర పరమ పవిత్ర
కాంక్షిత ఫలదాక్ష కరుణాకటాక్ష
దక్షగర్వితశిక్ష ధర్మసంరక్ష.

* * * * *

శైవమార్గముల నన్ని చేకొని తెలిసి
గంగావివాహంబు గలదు సంస్కృతుల
తెలుఁగున ద్విపదగా తెల్లగ బఱచి
శాస్త్రయుక్తముగాను జాణత తనర
చరిచి కోడూర్పురీ క్షేత్రనివాసు
రామేశ్వరుని కృతిరాజుగాఁజేసి
వినిపింతు మద్వంశవిధమెట్టిదనిన —

అంతము:—ద్వి॥ "ఈ పుణ్యచారిత్ర మీశ్వరుపేర
శివకోడూర్పుర క్షేత్రనివాసి
కరమర్థి నర్చించె రామేశ్వరునిపేర
కరమొప్ప చిత్తారు గంగాధరయ్య
విరచితంబుగ సర్వ వేదోక్తమైన
స్కాందపురాణాది కథలనున్నట్టి
యీగంగ కళ్యాణ మెవ్వరునైన
చదివిన విన్నను సర్వేశుకృపను
సిరియు నాయువుగల్గి చెన్నుమీరుచును
... ...
... ...
ఆచంద్రతారార్కమై యుండు నెలమి॥

(3) శిరియాళ చరిత్రము

ఈద్విపదకృతిని గంగాధరకవి రాచవీటి వీరభద్రున కంకితమిచ్చెను

ప్రారంభము:— ద్వి॥ శ్రీకరంబైనట్టి సృష్టిభాగమున

ప్రాకటంబుగ బ్రహ్మపదమునుమీరి,
పురణింప వైకుంఠ పురమవనిఁగూడు
మురియుచు కైలాసమునకు నసమాను
కడురమ్యమగు శివకంచియు గలాదు
పుడమిలోపలమహా పుణ్యక్షేత్రంబు
... ...
... ...

అంత్యము:— ద్వి॥ సంతోషమున నుండె సత్యకాలమును

అని యిట్లు సూతుండు ఆ శౌనకాది
మునులకు వినిపించె, ముదముతో నేను
నాపాలి శ్రీగురునాథునిపేర
... ...
... ...
విరివికెక్కిన రాచవీటి నివాసు
పరమాత్ముఁడగు వీరభద్రుని పేర
సిరియాల కథనేను శేవ్యమానమున
కరమర్థి నర్పింతు ఘనమైనవాడ
మరునిభుఁ రీరయ్య మల్లమాంబికకు
వరపుత్రుఁడగువాడు వంశవర్ధనుడు
కరమొప్పవెనవెల్ల గంగాధరుండ
విరచితంబిది సర్వ వేదోక్తమైన
యీపుణ్యచారిత్ర యిష్టమయ్యేవారు
... ...
... ...
ఆచంద్రతారార్కమై.............

సఫలమైయుండును సద్భక్తులిండ్ల॥

గంగాధరుని సిరియాళచరిత్రము, గంగా వివాహము గూడ నింతవరకు ముద్రితములుగాలేదు. వ్రాతప్రతులుమాత్ర మున్నవి.

VII గరికిపాటి తమ్మయ్య, సిరియాళ చరిత్రము — (2)

ఇది మూఁడాశ్వాసముల పద్యప్రబంధము. చిఱుతొండఁడను వీరశైవభక్తుని చరిత్ర మిందు వర్ణితము. గరికిపాటి తమ్మయ్య లింగనామాత్యుని పుత్రుడు. సిద్ధవీరేశ్వరుని శిష్యుఁడు.

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీమద్గురు సిద్ధవీరేశ్వర వరప్రసాద లబ్ధ కవితా సామ్రాజ్య ధురంధర, ఘనయశో బంధుర సమధిక వీరశైవాచార నిదాన, గరికిపాటి లింగనామాత్య పుత్ర, తిమ్మయ నామధేయ ప్రణీతంబైన సిరియాళచరిత్రంబన్న కావ్యంబున సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.

ప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీనగమందిరుం, దనుజ శిక్షు, మహోన్నతుఁ బార్వతీశ్వరున్
భాను మహోగ్రదీప్తు నతభక్త గృహాంగణ పారిజాతమున్.
... ...
... ...

ఈతడు తనకుఁ బూర్వులైన వీరశైవ కవులతోఁబాటు స్మార్త కవులను గూడ నుతించినాడు.

సీ॥ శివకవీశ్వరులను చిత్తంబునంగొల్చి
నంది సోమేశు నమస్కరించి,
పిడుపర్తి బసవన్నఁ గడుఁబ్రస్తుతులుచేసి,
తత్పుత్రు సోమయ్యఁ దలచి దలచి

బాణమయూరులఁ బ్రస్ఫుటాంజలి జేసి
కాళిదాసాదులఁ గాంతుఁచేసి,
శ్రీ హర్షమళువను సేవించి పూజించి
వాల్మీకులకు చేసి వందనంబు
గీ॥ పూని కొలిచెద బమ్మెరపోత విభుని॥ Etc

తమ్మన-సిరియాళ చరిత్ర

ఉ॥ భైరవయోగి యిట్లనియె-భక్తుఁడు, పుత్రులులేని యింటనే
హారము గొంటలేదు సుతులందు న బిల్వగ విన్నవాడవో
ధీరత నీదు పుత్రునకు తెల్లముగాగను దాచినావు నీ
కూరిమి పుత్రరత్నమును కోరికమీరగ జీరి తెమ్మనెన్॥

మ॥ కడునేనెప్తను భక్తమాన్య నినునే కాపాడితిన్ నీసుతున్
పుడమిన్ దాచెద తప్పుతెన్నకు మదిన్ పూర్ణాత్ముఁడౌనంచు నో
కడిమిన్ భక్తవరాగ్రగణ్య భళిరా కంటిన్ నినున్ మెచ్చితిన్
వడిగా బిల్వుము నీ కుమారవరునాన్ వామాక్షిఁజీరెన్ వడిన్॥

సీ॥ ఇంద్రాది సురలార-యిన చంద్రవరులార,
కణగి మా పుత్రుని - గానరయ్య;
బృందార మునులార - పుణ్యవర్తనులార
కణగి మాపుత్రుని - గానరయ్య;
వరుణ పావక యముఁ - హరిహాయ తతులార,
కణగి మాపుత్రుని - గానరయ్య;
కిన్నర కింపురుష గీర్వాణపతులార,
కణగి మాపుత్రుని - గానరయ్య;

గీ॥ వనిత ఘోషింప నీరీతి వారుబెదరి
నలరి శివభక్తి నీయందు నలరియున్న
నపుడు మాకేలనడిగెదో నబ్జవదన
స్థిరతనున్నాడు సిరియాళు చెలువుమీర ॥

వెండియు:—

గీ॥ అంతకుండును భైరవుం డనుచుమదిని
వడిగ మరియేమి సేను తడవాయెననుచు
యెంత బిల్చిన రాడు సిరియాళు నిపుడు
అనిన భూకాంత బల్కె నాశ్చర్యముగను ॥

అంత్యము:— “దేవదేవ మునీంద్ర వందిత, ద్విరదచర్మవిచేల నాభావజాంతక, త్రిపుర భంజన, భక్తమానస రంజనా, జీవితేశ్వరా, భూతనాయక, సింధుతూణాగరీశ్వరా, కోవిదస్తుత వృజినదూరిత, కోటి సూర్యప్రకాశితా !!

VIII అజ్జరపు పేరయలింగము—ఒడయనంబి విలాసము

ఈకవి యొడయనంబివిలాసమును సారంగు తిమ్మయ వైజయంతీ విలాసమును చూచి రచించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఇందలి కథ దాని కంటెను నీతిబాహ్యమైనది. కవిత్వమునకు దానియందున్న సారస్యము గూడ లేదు. ఇందు తండ్రియే యొడయనంబికి వలసినంత ధనమిచ్చి వేశ్యలపాలుచేసి, దాని నెప్పుడు విడువవలదని కొడుకునకు బోధించును. మఱియు నిందు పాతివ్రత్యముకంటె వేశ్యావృత్తియే మేలని ఈశ్వరుఁడు బోధించును. ఇందు వేశ్యావాటికలో రంకని పలికినవారిని యముడు దండించునని వ్రాయఁబడినది. ఇంతకంటె నీతిబాహ్యమైన గ్రంథము లేదు. ఈశ్వరుడు బోగముదాని చంటిలోనే ప్రత్యక్షమైనట్లు చెప్పఁ

బడినది. ఇది యారాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఒడయనంబియను వీర శైవునియు, పరమ నాచియను వేశ్యయు చరిత్రములు వర్ణింపఁబడిన విందు. ఈ కథ యాదిత్యపురాణమునఁ గలదట.

అంత్యగద్య :— ఇది శ్రీమదివటూరి పెదరామనాథ గురూప దిష్ట శైవ పంచాక్షరీ జప పరాయణ, లింగప్రాణి పాదారవింద వందనా నంద, భారద్వాజ గోత్ర, పేరయామాత్య పౌత్ర, కొండమంత్రి బాపమాంబా సుపుత్ర, యెల్లమాకళత్ర, అజ్జరపు కులపవిత్ర, పేరయ లింగనామ ప్రణీతంబైన యొడయనంబి విలాసంబను మహా ప్రబంధము నందు షష్ఠాశ్వాసము.

ఈతఁడు ఒడయనంబి విలాస ప్రబంధమును ఆచంట రామేశ్వర స్వామి కంకితము చేసెను.

కవి తన వంశమునుగూర్చి తెల్పుకొనిన పద్యములివి.

ఉ॥ బమ్మెర వంశమందునను ప్రౌఢ సరస్వతి పద్దుగాంచి తా
నెమ్మదలిర్పఁ గేసన కవీశ్వరు లప్పమ నామ సాధ్వియం
దిమ్మహి గూర్మిగన్నసుతి యెల్లమయందును బేరయాఖ్యుడ
న్నమ్మతిగంటి వీర నరసమ్మను గంగనమంత్రి యుగ్మముఁ ॥

క॥ ధర నా భారద్వాజుని
గురు గోత్రమునందుబుట్టి కొండన ధైర్య
స్ఫురణయు, సత్ప్రేమంబును
గరిమ మహోన్నతియు గల్గి ఘనసంగతుఁడై ॥

శా॥ శ్రీరంజిల్లఁ జెలంగుచున్న గజరాట్సింహాసనాధ్యక్షునిన్
ధారాళంబుగ వేదశాస్త్రఘన విద్యావార్ధి మెప్పించి యా
వీరాగ్రేసరుఁడీయఁ గొండన మహా విఖ్యాతిగా గౌతమీ
తీరక్షోణిని నజ్వరంబనఁగఁ దా దెచ్చెన్ మహాగ్రామమున్

చ॥ అతఁడు **ముగుళ్ళవంశమున** నర్థిజనించియు రాజదత్తమై
క్షితిఁజెలువొంద నజ్వరము చేకొని పాలనమొప్ప చేయు భా
సితగతి నజ్వరంపుగుల సింధు సుధాకరుఁడై చెలంగె నా
శ్రితులును బాంధవుల్ హితులు ప్రేమనుతింపఁగ గొండమంత్రియున్

ఈ కవి వంశవృక్షమీతీరున నున్నది.

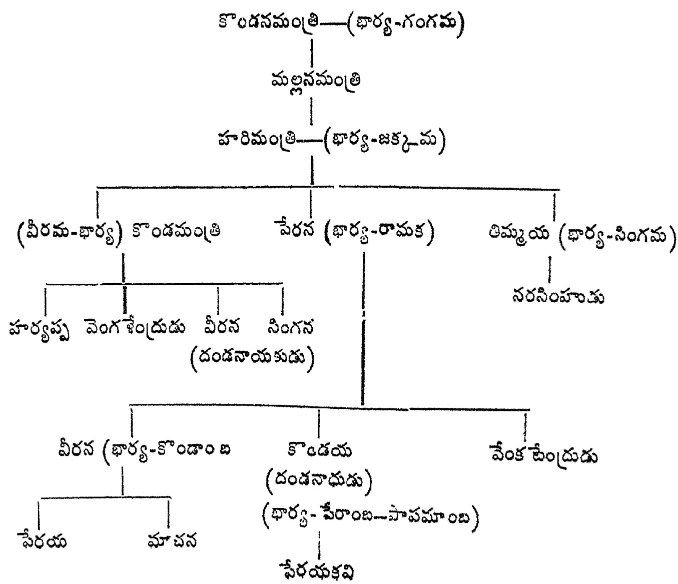

ఈ కవి మూలపురుషుఁడైన కొండన, గజపతిరాజైన వీరనృపాలునిచే గోదావరి మండలమందలి యజ్ఞ్వరపురమును నగ్రహారముగా పొందెనుగాన, నావీరనృపాలుడు కృష్ణరాయనిచే నోడింపఁబడినవాడెగాన (చూ. మనుచరిత్ర—మ॥ "ధరకెంధూళి Etc"), కవి వంశమూలపురుషుఁడగు కొండన 16-వ శతాబ్దమందున్నచో నతనికి 7 వ తరమువాడైన మనకవి, తరమునకు 30 సం. చొ॥ చూచినచో 1750 సం॥ ప్రాంతము వాఁడగును.

ఈతని కవిత్వమందక్కడక్కడ వ్యాకరణదుష్టమైన ప్రయోగము లున్నను నీతని కొక కవనచాతురి యున్నదని చెప్పవిలయును. ఇది పూర్వమొకసారి ముద్రితమైనది. ఈకథనే రెగళ్లగ నిమ్మనాధుడు యక్షగానముగా రచించెను.

IX కాశీనాధునివీరారాధ్యుఁడు—ధర్మగుప్తాభ్యుదయము

ఈ కవి శ్రీపతి పండితారాధ్యుని వంశపరంపరలోనివాఁడు. దీనిని కవి శ్రీశైలమల్లికార్జునస్వామి కంకితముచేసెను. కానియిది యసంపూర్ణముగనున్నది. రెండవ యాశ్వాసమునుండి పోయినది. ప్రారంభము గూడ లేదు. ఇతఁడు భద్రాయుశ్చరిత్రను గూడ రచించెను. ధర్మగుప్తాభ్యుదయకథస్కాందపురాణాంతర్గత బ్రహ్మోత్తరఖండమున నుండిగ్రహించెను. దాని

అంత్యగద్య:— ఇది శ్రీమచ్ఛ్రీపతి పండితేంద్రాన్వయపయఃపారావారసుధాకర, శ్రీగిరిభ్రమరాంబామల్లికార్జున కృపాలబ్ధకవితా ప్రబుద్ధ శ్రీకాశీనాధవీరారాధ్యపుత్ర, సుకవిమిత్రవీరదేశికప్రణీతంబైన ధర్మగుప్తాభ్యుదయమను మహాప్రబంధంబునందు ప్రథమాశ్వాసము.

ధర్మగుప్తాభ్యుదయమునందును, భద్రాయుశ్చరిత్రమునందును తెల్పఁబడిన కవివంశవృక్షముక్రింది విధముగనున్నది.

- శ్రీపతిపండితుడు (వంశమున)
  - లింగన
    - అనంతనాథుడు
      - కాశీనాథుఁడు
        - సోమేశుడు
          - కాశీనాథుడు
            - అనంతగౌతముడు
              - అనంతగురుడు
                - మల్లికార్జునుడు
                  - లింగన
                    - కాశీనాథుడు
                      - అనంతుడు
                      - గౌతముడు
                        - శరభయ్య
                        - అయ్యయ్య
          - తమ్మన
          - పండితుడు
        - సోమేశుడు
        - లింగయ
        - బసవన
        - కోటిపల్లి విభుడు

ఇతఁడాత్రేయ గోత్రజుఁడట.

క॥ ఆత్రేయ సగోత్రద్విజ
పాత్రాపస్తంభసూత్రపటుయజుశ్శా

ఖాత్రేయవ్యాధ్యాయనుడ (స
చ్చా) త్రాధ్యాపకుడ వీరశైవగురుండర్ ॥

ప్రారంభము:—

అనియిష్టదేవతాప్రార్థనంబును, ప్రమథగణస్తోత్రంబును, సుకవికీర్తనంబును, కుకవిపరిహాసౌన్నత్యంబును, ... శ్రీమద్ధర్మగుప్తాభ్యుదయం బను మహాపురాణేతిహాసంబు రచించి శ్రీమద్భ్రమరాంబాహృత్కమలకర్ణికానిష్యందమకరంద బిందుసందోహాస్వాదనేందిందిరాయమాణమానసుండగు శ్రీగిరిమల్లికార్జునదేవునకునర్పించెద. మద్వంశప్రభావంబుమున్న భద్రాయుశ్చరిత్రంబున సవిస్తరంబుగాఁ జెప్పఁబడియె. ఐననది యెట్లనిన.

వ॥ ఇట్లుండి యొకనాడు మదీయాంతరంగంబున దశసంఖ్యాకశైవపురాణోత్తమ స్కాందపురాణ సకలమణి గణహారమధ్యంబున తరళంబై నహారంబువడువున నొప్పు బ్రహ్మోత్తరఖండంబున పఠ్యమానంబగు ధర్మగుప్తాభ్యుదయంబు నిరుపమ పుణ్యవిలాసాలవాలంబు.

నైమిశారణ్యంబున మునులు సూతుని పై కథను తెల్పుమనికోరిరి.

సీ॥ అరయసాత్యవతేయుఁడష్టాదశపురాణ
  ములుచెప్పినాల్గులక్షలుగడంగి,
యందులక్షోత్రంబభవుని నొకలక్ష
  విధిమాధవాదులవినుతిసేయు,
రెండు సూర్యాగ్నుల రెండువిభాతను
  నాల్గుపతాధవు, బదినాగహారు
బాగడు పురాణముల్ భూతేశ...
  స్కాందంబు లక్షచేగరిమమెరయ

గీ॥ దానఖండంబులే బదిదనరె, నారు
సంహితలుఖండతతిలోన సారసాఖ్య
.........ఖండంబువరచరి తాళినమరు
నందులోపెద్ద ధర్మగుప్తాఖ్యమహిమ ॥

అంత్యము:—

మ॥ సతితాఁబుట్టిన యింటనుండి విభుగాంచన్ వచ్చుచోఁగట్టమం
చితలీలన్ గొనివచ్చురీతిఁదటినుల్ శ్రీమీరపూజావళీ
సతతానందఫలప్రసూనలతికాసందోహముందెచ్చుభూ
ర్యతులోత్తుంగతరంగభంగకలనన్ హర్షంబుతోవార్ధికిన్ ॥

మ॥ ధరణీ నీకమృతంబుగావలయునంతన్ బట్టుమంచాపయో
ధరగోరత్నముపల్కుమిక్కిలికి సాంద్రంబంచు భూతాశ్వవై
ఖరిగా విండితటాక దీర్ఘికలవేగన్ మించిపాఱన్ పరి
స్ఫురణన్ వారిదహారివారినిధికై పుంఖాను పుంఖక్రియన్

గీ॥ పొన్నపువ్వులలోలతల్ పుట్టిమింట
దవులఁబ్రాకినగతివర్షధారలుదకఁము.

కాశీనాథుని వీరారాధ్యుని కవితారీతిని తెల్పుటకై మచ్చున కతనిధర్మగుప్తాభ్యుదయమునుండి యీ క్రింది పద్యములఁజూపుచున్నాను.

చ॥ అనుపమదివ్యలాంచన జనార్తిహారంబుమహావిభూతియున్
దనదనిరాసకారి నిరతస్ఫుట శోభనమందిరంబు, పా
వనవనసంభృతంబు మణివారసువర్ణవిరాజితంబునై
తనరెడుసౌఖ్యదం బగు విదర్భపురంబుధరాతలంబునన్ ॥

* * * * *

చ॥ వరగుణశీలుఁడర్థిజన వారచకోర సుధాకరుండు దు
స్తరరణకాననోగ్రతరదావహుతాశను, డార్యసేవితా
నిరతుఁడపారధైర్యజిత నిర్జరభూధరుడిద్ధతేజుఁడి
ద్ధరణిని ధర్మగుప్తుఁడను ధన్యుఁడు తత్పురమేలువేడుకన్ ॥

* * * * *

ఉ॥ ఈగతులన్ శుచివ్రతుఁడు సిద్ధ గుణుండగు ధర్మగుప్తుఁడన్
రాగముతోడ సద్విధుల రంజిలుచుండఁగ నొక్కనాఁడు దా
వేగనృపాత్మజున్వదలి విప్రసుతుండవగాహనార్థమై
శ్రీగిరిజాధినాథుకృపచేత మహానదికేగెనున్నతిన్

క॥ ఇహఫలమొసఁగుటయు ధరన్
సహజము, వరఫలమునిచ్చుసాక్షియనంగా
నహిభూషణుఁడెదనుంచిన
విహితమనన్ బుట్టెనొక్కవింత యెటులనన్ ॥

గీ॥ నదికినావిప్రుఁడేగి సమ్మదముతోడ
స్నానమొనరించి పద్మినీ నాయకునకు
నర్ఘ్యమొసఁగుచు తద్దీర్ఘికాంబుమదన
మున తటంబున బైల్పడుధనఘటమును ॥

క॥ కాంచి, యకుంఠితమోహా
దంచితుఁడై విప్రసుతుఁడు, తద్ధనకలశం
బించు కలోనుగగొని మెయిఁ
బెంచుచు నిజచేలకమున బిగగ్రమ్మివెసన్ ॥

మ కో॥ చాలబల్విన నెత్తినెత్తుక సంభ్రమంబలరారగా
మేలుదెచ్చితినంచు నింటికి మీరుచున్ చనుదెంచి స

ల్లి లతోడుతఁ దెల్ప, నంబ, భళీ యటంచుఁ గుమారుతో
పాలుమాలక బల్కెఁ బెంచినభావమింపు చెలంగఁగాన్

చ॥ వినుము కుమార యీధనము వేడుక మీరఁగ ధర్మగుప్తుఁడున్
దనరఁగ నీవు బుచ్చుకొని ధర్మమునన్ సుఖియింపు డన్నన
మ్మనుజవరాత్మజుండని యెమాను గనన్నకు నిమ్ము శంకరుం
డనువుగ నివ్వడే తనకు నందులఁ బొల్గొన బోల దంబికా ॥

వ॥ మఱియు

సీ॥ ధనమివ్వఁగాలేడె ధనదమిత్రుండైన
భూతేశుఁ డష్టవిభూతినాథుఁ
డభయంబొసంగఁడె, హాలాహలము మ్రింగి
దేవరక్షకుఁడైన దివ్యమూర్తి,
కోరికల్ గూర్పడే గురుదుగ్ధనధిప
మన్యునకర్పించు మాధవాస్త్రుఁ
డాయువు నిడడె యొప్పారమార్కండేయుఁ
బాలించు భక్తౌఘపాలకుండు,

గీ॥ కాన నోతల్లి, యిప్పుడీ కాంచనంబు
పరఁగమీయన్న తోడను బాలుగొమ్మ
లెమ్మటంచును బలుకుట యిమ్ముగాదు
నిజముగను బ్రోచు భారంబు నీదె కాదె ॥

వ॥ అనిన కుమారు నుదారభావంబునకు మెచ్చుచు నానంద కందళిత హృదయారవిందయై, య య్యుమావధూటి యట్ల యగుఁగాక యని, ధర్మగుప్తుని దీవించి, కౌగిలించుకొని, పూర్వప్రకారంబున వర్తించుచుండె. శుచివ్రత ధర్మగుప్తు లెప్పటియట్ల యుమామాహేశ్వరార్చనంబు గావింపుచుండి రత్యంత భక్తివిశేషంబున, నంతట,

X మఱింగంటి వెంకటాచార్యుఁడు, మల్లారి చరిత్రము

ఇది యసంపూర్ణ గ్రంథము, నాల్గాశ్వాసములుమాత్రము గలవు. ఇందు కొంత ద్విపద భాగమును, మఱికొంత మంజరియుఁ గలదు. గోడె సూర్యప్రకాశరాయల భార్యయగు జానకమ్మ యాజ్ఞానుసారము ఎఱ్ఱకుల్లి పేర్రాజకవి యక్కడక్కడ సంస్కరించి, పెంచి కూర్చినట్లు తాను చెప్పికొనినాఁడు. గ్రంథమందలి ద్విపదభాగము వెంకటాచార్యునిదియు, మంజరీభాగము పేర్రాజకవిదియు గానవచ్చును. ఇందు కర్ణుని వంశపు రాజుల చరిత్రము చెప్పఁబడినది. కర్ణుఁడొక ఋషి చెవినుండి పుట్టెనట. ఈరాజ పూర్వుఁడు గిరిరాజు, మల్లారి (మలహారి) కరుణచే రాజ్యమును సంపాదించెనట. మల్లారి కథ స్కాందపురాణమున నున్నది.

గ్రంథప్రారంభము:—

శ్రీనివాసంబైన శ్రీగోడె వంశ
కలశ వారాశి సుధాకరుఁడు గాంభీర్య
వీర్యధైర్యస్థైర్య విశ్రుతౌదార్య
కలిత సాహస శౌర్య ఘనతైశ్వర్య
యుతుఁడుసు సత్కృపాయుతుఁడు సూర్యప్ర
కాశరాయఁడు దానఘనుఁడని జగతి
బ్రణుతికెక్కిన మేటిప్రభువున కెలమి
సధర్మపత్ని యా సరసాంతరంగ
పరమ పాతివ్రత్య భవ్యగుణశీల

అలరిన శ్రీ జానకమ్మగా రెలమి
రహి నెఱ్ఱకుల్లి పేర్రాజును నన్ను
దమ యాశ్రితులలోన దద్దయు నెప్పుడు

గారవించుచు నుండి గరుణచే నిట్లు
దెలియఁజేయించిరి, విలసితంబైన
స్కాందపురాణ సంగతమయి యుండ
మల్లారి చరిత మిమ్మహిమీద వెలసి
ద్విపద కావ్యంబుగాఁ దేటపడంగ
నక్కావ్యమం దొప్పు నతిశయంబైన
కర్ణకులీనుల ఘన చరిత్రంబు
అదిమ తత్కులాచార మంతయు నుండు
గ్రంథంబు గావునఁ గడిమిమీరంగ
మున్నున్న పుస్తకమునఁ జాలదప్పు
లున్నవిగావున నన్నియుమీరు
సవరించుటే కాదు, సరసంబుగాఁగ
మఱికొన్ని పట్టుల నరసి రచింప
వలసిన గ్రంథంబుఁ దెలియఁజేసెదను
అదియును రచియించి ముదమునమీరు
వ్రాసి యొప్పింపఁగ వలయునటంచు
నీరీతి తెలియఁజేయించిన పిదప
సంతసమంది యా సాధ్వీలలామ
సెలవుచొప్పున నేను చిత్తంబులోన
మ దభీష్టదైవంబు గుదురున నిలిపి
పూనితి నక్కథ బోడిమి మీరు
దిద్ది లిఖింపఁగఁ దీరుగానిపుడు
శ్రీరమ్యధవళాంగ శ్రీశంభులింగ
చారు తరాపాంగ సదయాంతరంగ
అవధరింపుము బాదరాయణ మునికి

సవిశేషమతి శర జన్ముఁడిట్లనియె.
కృతయుగంబున మున్ను గిరిరాజనంగ
మతిమంతుఁడాసక్తి మల్లారిఁ గొలిచి
యతని సత్కృపచేత నతులితైశ్వర్య
యుతవై శ్రవణుఁడయి యుర్వి వర్ధిల్లె॥

అంత్యము:—

"పనిచిన నప్పుడు పరశురాముండు
అతివయు దానును నానందమొప్పఁ
దాతకుఁ బ్రణమిల్లి తనరారువేడ్క
వందిమాగధులు కైవారముల్ సేయ
ఘనరథారూఢుఁడై కళ్యాణ విభవ
ములరఁగఁ జతురంగ బలములు గొలువ
మాహరిపురికేఁగె మహి కర్ణకులులు
ఈరీతి సిరిమీఱి యింపలరంగఁ
జిరకాల మవనిలోఁ జెల్వొనఁగీర్తి
చెందియుండెడి మీఁదఁ జెల్వగవృద్ధిఁ
బొంద నున్నారని పొల్పుగ సూతుఁ
డెలమితో శౌనకాదులకుఁ దెల్పంగ
విని ముదమందుచు వేడుక నవలి
కథఁ దెల్పుమని సూతుఁగని పల్కిరంత.
ఈరీతి వివిధలో కేశుని పేర
హీరప్రకాశ గౌరీశునిపేర,
రమణీయ వృషభ తురంగుని పేర
ప్రముదిత సదయాంతరంగునిపేరఁ.

జారు లక్ష్మీనాథ సాయకు పేర
... ...
గురులీల మఱిగ౯టి కులపవిత్రుండు
సరసుఁడౌ వెంకటాచార్యుండు ఘనుఁడు
ద్రావిడ గీర్వాణ ....
వివరించి చెప్పెను విశ్వంబునందు
సారస సంగీత సాహిత్యగరిమ
ధారుణిలోఁ బ్రసిద్ధముగ మల్లారి
చరితంబునందు............ప్రౌఢి
నరుదందగాఁ జతుర్థాశ్వాసమిదియు."

ఇది ఆర్. 338 నెంబరుగల చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయప్రతి. ఇది కాక మఱియొక మల్లారి చరిత్రము గలదు. అది పద్యకావ్యము. మొదలు చివర లేకపోవుటచేఁ గర్తపేరు తెలియదు. అది ఆర్. 338 (ఎ) నెంబరు గల పాత్రము.

XI పోలిశెట్టి లిఁగన, నవచోళ చరిత్రము

ఈ ద్విపదకావ్యమున కరికాళ చోళ, విక్రమచోళాదు లను తొమ్మండ్రుగుర చోళరాజుల చరిత్రములు వర్ణింపఁబడినవి. బగిరాము పల్లి మృత్యుంజయేశ్వరున కంకితముగా చికిరాల లింగప్ప ప్రేరణమున నీ కృతి రచింపఁబడినది. కవి కుమ్మరవంశమువాఁడు.

"పరమాత్ముఁడుద్ధామ బగిరాముపల్లి
గురుపదధ్యానుండు, గురుపూజరతుఁడు
సంగత భక్తిభూషణుడు, చకిరాల
లింగప్ప సద్భావ లీలలనొప్ప

నన్నురావించి మన్నన గారవించి
మున్నుగా భూతి తాంబూలంబు లొసగి
విభవొప్ప నీవులు వేడ్కతో నొసంగి
యరుసంబుతో దుత నప్పు డిట్లనియె. ”

ఈ కవి 'శంకరదాసయ్యచరితము, వీరసంగయ్య దేవ చరిత్రము; మల్హణ చరిత్రము, శిష్యప్రబోధము' లను గ్రంథములు రచించిన ట్లీ నవచోళ చరిత్రమున చెప్పుకొనెను.

“ ఇరవొంద మునుముక్తి యీశు రామేశు
వరలబ్ధమున భక్తవరు లవ్వనంగ
గరమర్థి వెలయ 'శంకరదాసయ్య
చరితంబు, నవ్వీర సంగయ్యదేవు
చరితంబు, మల్హణ చరితంబు మఱియు,
నరుసంబుదనర శిష్యప్రబోధంబు
నచలితప్రీతిం బరానురాగమున
రచియించి వరభక్తిరచన నిష్పాపి
కావుననట్టి సంస్కారివిగాన
భావజ్ఞలగు భక్తిపరులుకారబులు
రసికులు నవచోళరాజులు మున్ను
అసలారంబూజించి యాధ్యతమించి
వలనొప్పమోక్షంబు వడసినమహిమ
యల కన్నడము చేసి రాధ్యులుమున్న
వెలయగానీవును విజ్ఞానమునకు
దెనుగునద్విపదగా తేట తెల్లమిగ
ఘనకీర్తిప్రియపూర్వకమ్మునమెరసి

శ్రీగురుమూర్తి దేశిక చక్రవర్తి
పరమాత్మ శ్రీ (బగి) రాముపల్లి నివాసు
ధ్రువయశస్కరుఁడు మృత్యుంజయేశ్వరుఁడు
అవిరళభక్తిసామ్రాజ్యపూజ్యుండు,
సద్గుణనిధి, సత్యసంధుఁడు, మహాయశుడు,
మద్గురునాథుండు, మన్మనోహరుఁడు,
అనురక్తినట్టి మహాత్ముని పేరఁ
దనరారగా నంకితముసేయవలయు
అనియానతిచ్చిన నమ్మహామాని
వినయోక్తులను.........అంటి॥ ”

తనగురువైన గార్లపాటి లక్ష్మణుఁడను కవీశ్వరుఁడు భక్తిపరుల నుతించినట్లుగ, పాటలను రచించిప్రఖ్యాతికెక్కెనని యీకవి స్తుతించినాఁడు

“ కరుణాత్మ మిమునుండి గలిగెఁగామాకు
శరణులకొనియాడు సచ్చరిత్రంబు
పాటలసద్భక్తివరులనుతింప
పాటికెక్కిన గార్లపాటి లక్ష్మణుని
వెలయఁగావినుతించి విజ్ఞానమునను
గలుగునాదిమశివకవులభజించి
విమలశివాచార విభవసంప్రీతి
రమణతో నవచోళరాజుల మహిమ
నిర్ణయంబుగఁజేసి నిపుణతమెరసి
వర్ణించునట్టి నావంశమెట్లనిన ”

ఈకావ్యమందాశ్వాసాంతగద్యయిట్లున్నది.

ద్వి “ ఇది వరవీరమహేశ్వరదివ్య

పదపద్మమకరంద పానమధూక
భవ్యజంగమలింగ భక్తినిష్ఠైక
దివ్యసదానంద ధీయుతయుక్తి
కన్నరమతసదాగార గురుశిష్య
చన్నబస్వన్నప్రసాదసత్కావ్య
(ప్ర)ఢదనర
నిరతమైశోభిల్లు నిత్యసౌభాగ్య
సారశంకరజాతసద్వంశజాత
వీరవ్రతాచార వినయప్రచార
మూలమౌ శ్రీగురుఁబూజించుశ్రీల
లీలల పోల్ శెట్టిలింగాఖ్యసుకవి
రచితమౌ నవచోళరాజులచరిత
మచలితంబుగఁబంచమాశ్వాసమయ్యె ॥ ”

ఈగ్రంథప్రారంభము:-

ద్వి “ శ్రీగురుమూర్తి, భ్రాజితయశస్ఫూర్తి
నాగమార్థవిచారు, నఖిలోపకారు
వరకరస్థల పద్మవాసుమహేశు
పరమేశు నాత్మలోఁబ్రస్తుతిచేసి
* * * * *
అభినవమల్లేశు నఖిలైకగురుని
నభిమతసిద్ధిగా నాత్మలో నిల్పి,
* * * * *
గురుమూర్తి శ్రీపాలకురికిసోమేశు
* * * * *

చరణంబులకు జాగిలి మ్రొక్కి
వీరభద్రేశ్వరు విజయసాహసము
వీరరసంబున విరచించి తాన ॥

గ్రంథాంత్యము:—

ద్వి॥ ఆమహాభైరవుఁడ తని పత్నియును
క్షేమస్థులై యుండ్రి శివునిసన్నిధిని
* * * * *
ఈమహాత్ముని చరిత్రమెవ్వారేనియు
ప్రేమతోఁజదివిన.............
..................శిల్ల
నీశానుఁడొసఁగు మహేష్టసంపదలు ”

ఈ కావ్యము నాంధ్రపత్రికకార్యాలయమువారాంధ్ర గ్రంథమాల క్రింద ప్రకటించినారు.

పోలిశెట్టి లింగకవి 15 వ శతాబ్దిచివరివాఁడు. ఈ నవచోళచరిత్రము కన్నడగ్రంథమున కాంధ్రీకరణము. కాని యామూలగ్రంథమేదో స్పష్టముగాఁ దెలియదు. కృతిప్రేరణమున చకిలాలలింగప్ప యిట్లనెను.

“ రసికులు నవచోళరాజులుమున్న
నసలారఁ బూజించి యాథ్యతమించి
వలనొప్పమోక్షంబు వడసిన మహిమ
నల గన్నడముచేసి రార్యులు మున్ను
వెలయఁగా నీవును విజ్ఞానమునను
తెలుఁగున నద్దాని ద్విపదగావించి ॥ ”

నవచోళరాజుల చరిత్రమును సాసల పురాధీశ్వరుఁడగు భైరవ రాజునకు పండితారాధ్యులు చెప్పినట్లుగా నిందు మొదట తెల్పఁబడినది.

ఇందు మొదటి యాశ్వాసమున కరికాలచోళుని చరిత్రమును, రెండవ దానియందు విక్రమచోళుని కథయు, మూడవదానియందు ఉత్తుంగ చోళుడు, అహివరచోళుడు, వరధర్మచోళుడు, సత్యేంద్రచోళుడు నను వారికథలును, 4-వ దానియందు మనుజేంద్రచోళుడు, వీరచోళుడు, ఉత్తమచోళుడు ననువారికథలును కూర్పబడినవి. వీనిలో కరికాళ, విక్రమచోళుల కథలు విపులముగా వర్ణింపఁబడినవి. 5-వ ఆశ్వాసమున భైరవరాజుకథయు నతనిలింగైక్యమును వర్ణింపఁబడినది. ఇది సోమ నాథుని పండితారాధ్య చరిత్రము తర్వాత మత, వేదాంత, కవిత్వ విష యములలో మేటియైన గ్రంథము. ఇది కావ్యశిల్పమునఁ గూడ నుత్తమ కావ్యమే యగును.

XII ఎడపాటి ఎఱ్ఱనార్యుఁడు—మలహణచరిత్రము

ఈ శృంగార పద్యప్రబంధమున మల్హాణుఁడను శివభక్తుని చరిత్రమువర్ణితము. ఎఱ్ఱనకవి యీ గ్రంథమును కృష్ణరాయల కొసఁగక, దాఁచి, చుండికరణనుగు కాళయమంత్రికొసఁగినట్లు చెప్పుకొన్నాడు. ఈకృష్ణరాయఁడు విద్యానగరపు కృష్ణరాయడు, మూరురాయరగండాం కుఁడు గావచ్చును.

ఉ॥ ఇట్టి మహాప్రధానపరమేశ్వరమూర్తివిగాననీవుచే
పట్టితి, మేలు, చుండిపురపాలక, కాళనమంత్రిచంద్ర, ముక్క
గట్టిగఁ గృష్ణరాయజన కాంతునకీయక దాఁచినట్టి యీ
రట్టడియైన యెఱ్ఱకవి రాజత మల్హణకావ్య కన్యకన్ ॥

ఎఱ్ఱనకవి పూర్వకవులనీవిధముగస్తుతించె.

చ॥ వినతులొనర్తు నాంధ్రసుకవిప్రభునన్నయభట్టు, తిక్కయ
జ్వను, శివదేవు, భాస్కరుని, జక్కన, నాచనసోము, సర్వదే

పుని భవదూరువేము నలపోతనపిల్లల మఱివీరభ
ద్రుని, శరభాంకు, వీరకవిధూర్జటిఁ గేతన, భట్టబాణునిన్ ॥

ఈ గ్రంథమందలి యంత్యగద్యయిట్లున్నది.

“ఇది శ్రీమత్సకలసుకవిమిత్ర, సోమయామాత్యపుత్ర, సరస కవిత్వధుర్య, యెఱ్ఱయనామధేయప్రణీతంబైన మల్హణచరిత్రంబను మహా ప్రబంధమునందు సర్వంబును తృతీయాశ్వాసము.”

ఈకావ్యము శృంగారరసప్రధానమై మూఁడాశ్వాసములుగలది. ఇందు సంస్కృతకవియైనమల్హణకవికిని,పుష్పగంధియనువేశ్యకుగలప్రణయ గాథ వర్ణితము. ప్రాసంగికముగ శ్వేతిని వృత్తాంతముగూడ నిందు గలదు. కవి యీ రెండుకథలను పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్రము నుండి గ్రహించెను. మల్హణుఁడు శివభక్తుఁడు. వేశ్యాసక్తుఁడైన యితఁడు శివభక్తిగలవాఁడగుటచే పరమేశ్వరానుగ్రహమును బడసెను. మూలమున పుష్పగంధికి మదనసేనతార్చిన విటుఁడొకరాజకుమారుఁడై నచో, ఎఱ్ఱనధనదత్తుఁడను నొకలుబ్ధవైశ్యకుమారునిగ మార్చెను. తర్వాత శ్వేతుఁడనువాఁడుగూడ వారాంగనాసక్తుఁడై యనేక విధముల దుష్టుఁడ య్యును నొకనాఁడు దనప్రేయసికై పుష్పములుకోని పోవుచుఁడ నొకటి జారిక్రిందపడెను. దానినతఁడు శివార్పణముసేయఁగా, తత్ఫలముగా నతనికి స్వర్గమున రంభాసంభోగముగల్గెను. రంభయాతనిని శివభక్తుని గావించి శివరాత్రిజాగరణముచేయింపగ నాతఁడు మోక్షము పొందెను.

కృతిభర్తయైన ‘చుండికాళుఁడు’ శివభక్తుఁడు. చుండియనునది నెల్లూరుమండలమందలి చిన్నసంస్థానము. కాళనమంత్రి యీ సంస్థా నాధిపతి కడమంత్రియై యుండెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. సోమాంబారామయామాత్యుల పుత్రుఁడు, విస్సమాంబాపతి తనకుఁ

గలమైశ్వర్య, రసజ్ఞతలచేత కవిపోషకుఁడై మల్హణచరిత్రమును కృతినంది యుండును.

కవియైన యెఱ్ఱనార్యుఁడు గూడ నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, శివభక్తిపరుఁడు. కృతిపతియైన కాళనమంత్రికి బంధువు. ఎడపాటిపురాధిపుఁడనుటచే నాగ్రామమునకుఁ గరణమైయుండును. ఈతఁడు సోమయామాత్యునిపుత్రుఁడు, కౌండిన్యసగోత్రుఁడు. ప్రబంధరత్నావళియందీతని యింటిపేరు 'పెదపాటి' వారనియుండ, మల్హణచరిత్ర కృతిపతి యీ కవిని 'ఎడపాటి' పురాధిపా! యని సంబోధించినట్లున్నది. ఆశ్వాసాంతగద్యయందుగూడ 'నెడపాటి' యనియేకలదు. కాననదియే యథార్థమై యుండును.

ప్రబంధ రత్నావళి వలన నీ కవి 'కుమారనైషధ' మనుకావ్యమును గూడ రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ కవి పూర్వకవులవైన యనేకపద్యములను దనకావ్యములందనుకరించెను. అట్టివానిలో శ్రీనాథునిపద్యములు ముఖ్యములు. మల్హణకావ్యమును కుమార నైషధమునకుఁ బూర్వమే రచించెను.

ఈ కావ్యమున నతిశృంగారమువర్ణింపఁబడి నవీనాభిరుచికి నసభ్యముగానున్నది. మల్హణపుష్పగంధుల శృంగారవ్యాపార నిమిత్తమునఁ గవి నాయికా నాయకుల జాతిభేదములు, శృంగారనాయికాలక్షణములు, సంభోగశృంగారపద్ధతి, వేశ్యా, పరస్త్రీ, విధవా, దాసీసంగమంబులఁగూర్చి రచించెను. ఇది కావ్యమున నీతిబోధకు ప్రతిబంధకముగ నున్నది. ఈ కవిరచన సర్వసామాన్యముగ నున్నది. తార్కాణమునకు పద్యములివి. పుష్పగంధినాట్యవర్ణనము—

చ॥ ఉరమునరత్నకంచుకము, నొప్పులపెండెము, వజ్రమౌక్తికా
భరణములుంధరించిచెలిపైఁ గరపల్లవమల్లనంజేర్చియా

నిరుపమరంగమధ్యమున నిల్చెనువేడుకఁబుష్పగంధి తో
ల్కారిమెఱుపుంబలెన్ జనులకన్నులకున్ మిఱుమిట్లుగొల్పఁగన్ ॥
II పుట 39.

ఆ॥ యువతి సురతవేళ నొప్పె జన్నులకును
మోమునకును నడుమమురియుసరులు
చంద్రచక్రవాక సమరంబువారింప
నడ్డగించు తారకాళియనఁగ ॥ II పుట 43.

పై పద్యములవలన కవికిఁజక్కని భావనాశక్తియుఁగల్ప
మును గలవని నిర్ణయింపఁదగును. ఈతఁడు చక్కని లోకోక్తులను
దేశీయపుఁపలుకుఁబడులను కవిత్వమున వాడెను.

గట్టుప్రభుపు—సురాభాండేశ్వరము 1

స్కాందపురాణాంతర్గత కాశీఖండమందలి సురాభాండేశ్వరో
పాఖ్యానకథననుసరించి యీ యేకాశ్వాస శృంగారప్రబంధమును గట్టు
ప్రభువను కవి రచించెను. ఒకభర్తురాలిని పరీక్షించుటకై బ్రహ్మచారి
యొక కల్లుకుండలో లజ్జావిహీనుడై మునిగిపోయి శివలింగరూపమైనకథకాశీ
క్షేత్రమాహాత్మ్యమును తెల్పును. ఘట్టుప్రభువు ఎల్లామాత్యునిపుత్రుడు,
యాజ్ఞవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణుడు. ఈతడు 1800 ప్రాంతమున
నెల్లూరిమండలమున నుండెను. ఈతని కవనశైలి ద్రాక్షాపాకముననుండి
లోకోక్తులతో గూడి యుండును. ఈ కవి కుచేలోపాఖ్యానము,
యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రముగూడ రచించెను. శ్రీగిరిమల్లికార్జునిభక్తుడు
ఇతడు, భ్రమరాంబా వరప్రసాదలబ్ధకవితగలవాడును, చిత్రాశుకవిత్వము
లందు సమర్థుడుసని కుచేలోపాఖ్యానమునఁజెప్పికొనెను. సురాభాండే
శ్వర కావ్యప్రారంభమిది.

క॥ శ్రీమత్కాశీపట్టణ,
ధాముడు విశ్వేశ్వరుండు ధరణీధరజా
భామాకుచకుంభయుగ
స్థామలవక్షుండు మముఁగృతార్థులఁ జేయున్

* * * * *

సీ॥ బ్రాహ్మభాగవతాది పదునెనిమిది పురా
ణములలో స్కాందంబు రమణఁ గాంచుఁ
గలవందుఁ గాశికాఖండంబు మైలార
ఖండంబు కేదారఖండ మాది
యేబది యందులో నెక్కుడు కాశికా
ఖండంబు ముక్తికిఁ గారణంబు
పరగు నందుల సురాభాండేశ్వరం బను
పుణ్యచరిత్రంబు భూరిమహిమ
గీ॥ నట్టికీ తేట తెల్గున నతులమృదుల
సరసమాధుర్యవాక్యముల్ సంఘటించి
కవులకరుణా విశేషంబు కలిమికతన
విశ్వపతి కంకితంబుగా విన్నవింతు॥

క॥ భ్రమరాంబాకరకలితో
ద్యమవిలసద్వర్ణసముదయాంకిత జిహ్వా
సుమహితుడ నంధ్రకవితా
ప్రమధాజనకుండ, గట్టుప్రభ్వాఖ్యుండన్ ॥

షష్ఠ్యంతము

క॥ ధరణీధరకన్యాకుచ
పరిరంభణవివిధనిఖిలబంధురసౌఖ్యో

త్రరపరశివమానసునకుఁ,
గరుణారసవీక్షణునకుఁగాశీపతికిన్ ॥

అంత్యము:—

సీ॥ పులుగుమొత్తంబులు భూరుహంబులుచేరె
జక్రవాకములు విరసమునదాఁటెఁ
దామరసాప్తకాంతగ్రావములుపేరె
వనజపత్రంబులువాడఁబారె
గల్హారములకుసత్కాంతులుచేకూరె
నెండమావులపోడిమెల్లజారె
నపరభాగమ్మున................
....

ద్రుత॥ భవభంజననిర్జితభావభవా
వివిధాగమసన్నుతవిశ్వభవా
శివదేవసుధాంబుధిసింధుభవా
భవనాశనశంకరగర్భభవా ॥

గద్య:— ఇది శ్రీమద్భ్రమరాంబికావరప్రసాదలబ్ధకవితాధురంధరసరస కవిమిత్రయల్లయామాత్యపుత్ర గట్టుప్రభునామధేయప్రణీతంబైన సురాభాండేశ్వరోపాఖ్యానంబునందు సర్వంబును నేకాశ్వాసంబు.

మేడూరి అప్పనకవి, వరుణాత్మజా కుంభేశ్వరచరిత్రము

ఈ సురాభాండేశ్వరకథనే మేడూరి అప్పనకవి రెండాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచించెను. ఈతని తండ్రి జగ్గయ్య కాశ్యపగోత్రుడు. ఇది గణుతూరి నరసరాజునకంకిత మీయబడెను. ఈ కవి గురువు పీసపాటి తిర్వెంగళాచార్యులు.

కావ్యప్రారంభము:—

శా॥ శ్రీరమ్యోజ్జ్వలసానుదేశమనగాఁజెల్వొందు వక్షంబుపై
హారాకల్పిత పద్మసంభవ కపాలాళుల్ నిరీక్షింపుచో
హేరంబుం డవి మోదకంబులని యూహించంతఁబైఁజూచినన్
స్మేరంబందు శివుండు దా నరసభూమీనాయకున్ బ్రోవుతన్ ॥

సీ॥ శ్రీమద్వివేకివాల్మీకినిభజియించి
భవభూతి భవభూతిఁబ్రస్తుతించి,
మహితవిద్యామోఘుమాఘు నెమ్మదినిల్పి
భారవి భారవిగారవించి,
భూరిగుణాధారుఁజోరుసన్నుతిఁజేసి
వరరూపసుమబాణుబాణుదలఁచి
యమితపురాణేతిహాసు వ్యాసుదలంచి
కాళిదాసుండగు కాళిదాసుఁ

గీ॥ దలచిమృదు పదంబుల దండి దండిఁగొలిచి
వైరిసర్పమయూరు మయూరుఁబొగడి
యాత్మదోఁచినగతిఁగృతినాచరింతు
మత్కవిత్వప్రవీణతమహినెసంగ ॥

* * * * *

మ॥ అనయంబున్ నుతుఁజేతు మద్గురుని శిష్టాచారసంచారునిన్
ఘనపాండిత్యవిశిష్టధీరకవిరాట్కంఠీరవాకారునిన్
ఘనదక్షుల్లక పీసపాటి కులరాకాచంద్రమోమూర్తినిన్
దినినాథప్రతిమానధామసహితున్ దిర్వెంగళాచార్యునిన్

* * * * *

మ॥ ననుఁ శ్రీమద్గిరిజాపదాబ్జ భజనానందైకసంపాదితా
భినవానూనకవిత్వరీతి రచనావిఖ్యాతచాతుర్యునిన్
ఘనమేడూరికులాబ్ధిసోముని బుధశ్రేష్ఠదేవసంస్తుత్యునిన్
వినయాధారచరిత్రు నప్పనకవిన్ వేపిల్చిపల్కెన్ గృపన్

అంతము:---

సీ॥ అని కౌశికుడు రామజనపతితోడను
భవ్యంబుగాఁ దెల్పు దివ్యమైన
యీసురాభాండేశ్వరసురచారిత్ర
మివ్వసుధాస్థలి నెవ్వరైన.

*   *   *   *   *

మాలిని :— నిరుపమగుణభాసానిత్యకల్యాణవాసా
స్థితతరసుఖభోగీ శ్రీమదత్యంతరాగీ
కరధృతశరచాపా కామినీ కామరూపా
తరణిజ సమదానా దానవాద్యాఖ్యగానా ॥

గద్య :— ఇది శ్రీమచ్ఛ్యామలాంబానిరంతరకరుణావలంబి కటాక్షవీక్షాసంపాదిత వితతకవితావైభవమేడూరి కులకలశాంభోరాశిపూర్ణిమాకైరవబాంధవ భాషాధిప సమాన మనీషావిశేషాభ్యాసిత జాతకసిద్ధాంతాది జ్యోతిశ్శాస్త్రధౌరంధర్య జగ్గయార్యతనూభవ కాశ్యపసగోత్ర పవిత్ర బుధజనస్తోత్రపాత్రచరిత్ర సుగుణగణరత్నరత్నాకర యప్పనకవీశ్వర ప్రణీతంబైన వరుణాత్మజాకుంభేశ్వరచరిత్రంబను ప్రబంధంబునందు సర్వంబును ద్వితీయాశ్వాసము.

రావులపురము గురవయ్య, సురాభాండేశ్వరము—(౩)

ఈ కవి వెంకటనరసింహుని యగ్రపుత్రుడు, బాదరాయణ గోత్రుడు. ఇతడు ద్విపదలో సురాభాండేశ్వరకథను రచించెను. ఇందు సుమారు 220 ద్విపదలలో కామశాస్త్రవిషయములు వివరింపఁబడినవి.

గ్రంథప్రారంభము:—

శ్రీగణనాథు నాశ్రితగణనాథు
నాగమగణనాథు నామరున్నాథు
నే మదిగీరించి యొలమిఁబూజించి
... ...
... ...
... ...
కవితార్థధుర్యువాగనుశాసనార్యు
గవితావిరాజిఁదిక్కనసోమయాజి
మొదలగు కవిరాట్సమూహంబుదలఁచి
పదపడి శ్రీగురుపాదముల కెఱఁగి
లలిసురాభాండేశ్వరంబును ద్విపద
దెలుగుసేయఁగఁగొంతతివిరియున్నంత
... ...
... ...
రాముఁడుసీతాభిరాముఁడు కరుణ
దామది నెమ్మదిఁదగనిట్టులనియెఁ
గలలోనవచ్చినాకలలోనగల్గు
కళవళంబాపిచేకలవడఁబాప
డాయనికృతికినేడాయగాఁబోదు
సేయగా నీచింతసేయగానేల
పొలుపొందరావులపురపౌరుషేయ
నలినారివేంకటనరసింహతనయ
అరయంగబాదరాయణముసగోత్ర
గురుతరసన్మిత్రగురునామగోత్ర

సుకృతి నీకృతివేగశోభితంబలర
బ్రకృతంబుమదినెంచిబాగరచించి
మత్ప్రీతిగాఁజే యుమాప్రీతిగాన
సత్ప్రసాదతను నిమ్మహనీయగరిత

ప్రమదంబుతో సురాభాండేశుకృతికిఁ
గ్రమమెట్లు................

గ్రంథాంతము:—

అనిచెప్పి శివుఁడు గోహాయమునెక్కి
తనవెంట దేవతాతతినుతుల్సలగ
ఘనముగ శాంభవీగణసమేతముగ
తననిజపుకైలాసధామంబుకరిగె
అని కాశికాఖండమందొప్పియున్న
ఘన సురాభాండేశు కథయును ద్విపద
నలఘు శ్రీబాదరాయణగోత్రవార్ధి
నళినారిరావులనగరాఖ్యపౌరు
షేయుండు వెంకటశ్రీనరహరిసు
ధీయగ్రసుతుఁడు విధేయుండు
అతిప్రీతితో గుర్వయాఖ్యుండుప్రీతి
వితతహృద్యంబుగావేడ్క రచించి
రహిమించు జానకీరామునిపేర
నహిమాంశుపేరఁగా తాఁయనీదేవి

అవనినీకథనాజ్ఞసంతతము
దవిలివర్ధిల్లునాతారార్కముగను ॥

పులిగడ్డనారనమంత్రి, సురాభాండేశ్వరీయము—(4)

సురాభాండేశ్వరీయకథను ద్విపదగా రచించిన మఱియొక కవి పులిగడ్డనారనమంత్రి. ఈతడు యన్నయ్యకుమారుడు.

గ్రంథారంభము:—

శ్రీపార్వతీనాథు శ్రీవిశ్వనాథు
శ్రీపాదములకునేఁ జేరిమ్రొక్కెదను
... ...
పనివినియే సురాభాండేశ్వరంబు
వినుపింతు జగములో వినువారికెల్లఁ
బులిగడ్డవంశాబ్ధిపూర్ణచంద్రుడను
వెలయంగనారనాభిఖ్యసత్కవిని
పరువొప్పనీసురాభాండేశ్వరంబు
నిరవొందశివకథ నీపుణ్యచరిత

గ్రంథాంతము:—

అనుచునంతర్ధానమయ్యె నీశ్వరుడు
ఎనసినవేడ్కతోనీడిగెగాడు
పరగగానటు సురాభాండేశునకును
గరమొప్పగాఁగుడిగట్టించి యపుడు
నిత్యనైవేద్యంబు నిత్యభోగంబు
నత్యంతభక్తితోనభవునకొసఁగె
... ...
పులిగడ్డయయ్యనపుత్రుడై నట్టి
కలితంపుకవినొప్పు కవినారమంత్రి
కాశీమాహాత్మ్యపుఁగథయొప్పారె న

వ్రాసిన విన్నను వడిఁజదివినను
విశ్వనాథుండిచ్చు విభవసంపదలు
శాశ్వతంబుగ ధాత్రిజనకోటికెల్ల

పచ్చకరప్పువు తిరువెంగళకవి—చొక్కనాథచరిత్ర

చొక్కనాథచరిత్ర తొమ్మిదియాశ్వాసముల ద్విపదప్రబంధము. ఇందు మధురాక్షేత్రమున చొక్కనాథ సుందరేశ్వరస్వామివారి యరువది నాల్గులీలలు వర్ణితములైనవి. ఈ కథలు హాలాస్యమాహాత్మ్యమని, మధురాఖండమనియు నామాంతరముగల సంస్కృతపురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినవి. తిరువెంగళకవి భట్టుకులమువాడు. తండ్రి తిప్పరాజు. ఈతని తాత తిమ్మరాజును, పిన్నతాత అయ్యాలును కర్ణాటాధీశ్వరుడగు ప్రౌఢరాయలచే సత్కృతులై పచ్చకప్పురమువారని బిరుదందిరి. కాన నీ కవి క్రీ. శ. 1550 ప్రాంతమువాడని తోచును. ఈ కావ్యము గోల్కొండచిన నృపాలుని ప్రేరణమున తన యన్నయగు పెద్దరామనృపాలునకు నంకితమీయబడినది. కృతిపతి కమ్మవంశీయుడు, అచ్యుతదేవరాయలకు దక్షిణబాహువుగనున్నవాడు. నన్నసందలి (?) పురాధ్యక్షుడు ఉపనూరిసింహబిరుదాంకితుడు వ్యాసతీర్థులవారిశిష్యుడు, ఈకావ్యవిషయములు తమిళమున గూడ గలవు.

గ్రంథప్రారంభము:—

శ్రీగణనాథుఁబూజిత లోకనాథు,
బ్రాగల్భ్యబుద్ధిసంప్రాప్తసిద్ధి
... ...
బిరుదునేములవాడభీము,
నన్నయను, నరయతిక్కననెఱ్ఱనార్యు శ్రీనాథు
నిలగల్గుకవులను నెల్లసద్భక్తి

విలసిత సద్వాక్యవితతినుతించి
... ...
నిటలాక్షపదభక్తినియతిఁ బెంపొంది,
భటువంశమునమెచ్చుపచ్చకప్పురము
తిప్పరాజసుతుండు తిరువెంగళుండు,
చెప్పంగనేర్చుఁ బ్రసిద్ధంబుగాఁగ
ననివిన్నవించిననాచిన్నరామ
మనుజేంద్రుఁడధికసమ్మదముతోనపుడు
ననుబిలిపించిమన్ననగారవించి,
వినుతించి కర్పూరవిడియంబులిచ్చి
యనఘుండు మీతాతయగు తిమ్మరాజు
తనతమ్ముఁడయ్యలుదాను నిమ్మహిని
ప్రౌఢుడై చదువులపరగ మెప్పించె
ప్రౌఢరాయలచేతఁ బచ్చకప్పురంబు
రాజనంగాఁదిమ్మరాజుకుఁదిప్ప
రాజుదయించెవిరాజితమ్ముగను
రాజులమెప్పించెరసికుఁడాతనిత
నూజుఁడవార్యసన్నుతకవీంద్రుఁడవు

మధురాపురేశు నిర్మలపుణ్యచరిచ
చౌషష్ఠిలీలావిలాసంబులాంధ్ర
భాషనుబెదరాముపార్థివుపేర
సుచరిత్రవై భవసుత్రాముపేర
రచియించివిఖ్యాతిరాజేయుముర్వి
ననియానతిచ్చిన నామహారాజు

చెలగుచును పసూ (సూ)రిసింహాంబు పేర
... ...
... ... చినరామునికి జ్యేష్ఠుని పేర
దీపించునచ్యుత దేవరాయప్ర
తాపదక్షిణబాహుదండాంకు పేరఁ
జతురత నీకావ్యసారంబునకును
బతియైన పెదరామపార్థివు పేర

కావ్యాంతము:—

పచ్చకప్పుర సౌరభ్యకలితనామాంక
తిప్పరాజసుపుత్ర తిరువేంగళేంద్ర
విరచితంబుగలోకవిఖ్యాతమైన
సరసలక్షణకావ్యసత్కవీంద్రాభి
నందితశ్రీచొక్కనాథచరిత్ర
మందునిది నవమాశ్వాసమయ్యె ॥

సిద్ధేంద్రయోగి—యోగీశ్వరవిలాసము

ఈ కవి బాలబ్రహ్మలింగ విగ్రహవిశాల కృపాలబ్ధసత్కవిత్వంబు శ్రీమతిగైకొన్నవాఁడనని చెప్పికొనినాడు. ఈతడు యోగీశ్వరవిలాసమును ద్విపద కావ్యముగా రచించినాఁడు. అల్లమప్రభువు అక్కమహాదేవి కుపదేశించినట్లుగా వీరశైవసిద్ధాంతము లిందువర్ణింపఁబడినవి.

సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి. రేణుకవిజయము

ప్రాచీన వీరశైవమతాచార్యులగు రేణుకునిచరిత్ర మిందు కావ్యముగావర్ణితమైనది. రేణుకుఁడు వివిధకాలములందే యే రూపముల నవతరించి శ్రీరాముడు, రావణుడు మొదలైనవారికిఁ గూడ శైవభక్తి

బోధించినట్లును కలియుగంబున కొలనిపాకయందుద్భవించినట్లు దీనియందు తెల్పబడినది.

ఈకావ్యమును సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు రచించిరి. ఇది సికింద్రాబాదులో శివధర్మగ్రంథమాలలో 10 వ బిల్వముగా ప్రచురింపఁబడెను. ఇందైదాశ్వాసములుగలవు. అందుండికొన్ని పద్యములుదాహరింతును. తృతీయాశ్వాసమునందు. విక్రమార్కుఁడు రేణుకునర్చించుఘట్టము (పుట 121)

ఉ॥ ముప్పిరిగొన్న బత్తిని విభుండెదురేఁగి సమస్కరించియా
యప్పను నర్ఘ్యపాద్యముల నప్పనచేసియు స్వప్నవృత్తముం
జెప్పిమహాత్మ ! విస్మృతినిఁజెందితి నీయుపదిష్టమంత్రముం
దప్పకక్రమ్మఱందెలిపి ధన్యునిఁజేయుము నీదుదాసునిన్ ॥

ఆ॥ వె॥ ఆడఁబోవు తీర్థమదియెదురైనట్లు
వెదకుతీవ కాళ్లఁబెనఁగినట్లు
నిన్నుఁగాంచుపొంతె నేఁదపించుచునుండ
దేవునట్లవచ్చితివి మహాత్మ

ఉ॥ నాసుకృతంబుపండినది నాదగుజన్మముసార్థకంబు; నా
దోసము లగ్నితప్తమగు తూలచయంబటు రూపడంగె, సం
తోసమునందునామనసు తొప్పఁగదోఁగుఁ; ద్వదాగమంబునన్
నాసదనఁబువేల్పుసదనంబనిఁ బూతమునయ్యెసద్గురూ ॥

క॥ అనిపలుక విక్రమార్కుఁడు
మనమునహర్షించి గురుఁడుఁత్మాపతి నీ బ
త్తినిమెచ్చితి, నీకాశివు
నను్రగహము కలిమి నీప్సితార్థముదీఱున్ ॥ (పుట 122)

సంస్కృతమున సిద్ధనాథుఁడను కవి రేణుకవిజయమను నొక కావ్యమును క్రీ. శ, 960 ప్రాంతమున రచించెను.

అష్టమ ప్రకరణము

శతకములు

ఆంధ్రభాషయందు శతకవాఙ్మయము భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్య నీతి శృంగార హాస్యభావములు గల్గి రసవంతముగ నున్నది. ఇది యొకే విషయమునుగాని, వివిధవిషయములఁగాని, మనోరంజకముగ వర్ణించును. ఆంధ్రమున సుమారు 600 శతకములకుఁబైగానున్నవి. అందులో భక్తి ప్రధానములైనవి యధికము. వానిలోఁ గొన్ని శైవపరములుగను, మఱి కొన్ని వైష్ణవపరముగ నున్నవి. సంపూర్ణ శతకలక్షణములుగల శతకముల కన్నింటికి పాల్కురికిసోమనాథుని వృషాధిపశతకమే తెలుఁగున తొలుతటిది.

భావగీతములకు శతకములకుఁ గొంత సాదృశ్యమున్నను గొంత భేదముగూడఁ గలదు. భావగీతములందు కవి ప్రకృతిస్వరూపముల గుణ సౌందర్యములనుగాని, మనోభావములనుగాని మనోహరముగ వర్ణించుచు భావ వికాసమును గలుగఁజేయును. భావగీతములు గలుగఁజేయు భావ వికాసము మానసికానందమును మాత్రము గలుగఁజేయును. కాని యాత్మానందమును గలుగఁజేసి పురుషార్థమునకుఁ బ్రయోజనకరము కాదు. ఇంక శతకములు భావగీతముల కతీతమైన యాత్మానందమును గలుగఁజేయుచు పురుషార్థమును బడయఁజేయుటకు సాధకములుగ నున్నవి. శతకములు సామాన్యముగ భక్తిప్రధానముగ నున్నవి. పురుషార్థమునకుఁ బరమావధియైన మోక్షప్రాప్తియే శతకమునకుఁ బ్రయోజనము. అనంతమైన శృంగార కరుణావిలాసముల యానందానుభవమున నేకాగ్రతగలభక్తి సాధనము. అనన్యమైన భక్తిపారవశ్యానందమును వర్ణించుటకు శతకములు యోగ్యములైనవి. ఇందలి స్తవములు భక్తి రసానందమును గలుగఁజేయుచు మోక్షమార్గమును బోధించుచున్నవి. కవులు తమ గ్రామములందు వెలసిన పరమేశ్వరావతారములను శతక

రూపమునఁ బ్రార్థనచేయుచు కవిత్వమును సార్థకమునుచేసిరి. భక్తహృదయావేశమును దెలిపెడి శతకము లాంధ్రభాషయం దనేకము గలవు.

శైవవైష్ణవపరములగుభక్తిశతకములలో రామాంజనేయాది శతకములు వైష్ణవములని పరిగణించినచో శైవశతకములకంటె వైష్ణవశతకములే యధికములు. మరియు వేదాంతశతకములు గలవు. ఇవి వేమన, ఆత్మలింగ, అప్పాలయోగి మొదలైనవారివి. ఇందు వేదాంతబోధకులాంధ్రమున నిర్వచించు నద్వైత మతమునకు బోధకములైన పద్యములుండును. ఆంధ్ర శతకములు విశేషముగా స్వతంత్రరచనములే కాని, కొన్ని భాషాంతరీకరణములును గలవు. ఇవి సూర్యశతకము, భర్తృహరిశతకములుమొదలైనవి. కొన్ని యనుకరణములు సుమతిశతక కాళహస్తీశ్వరశతకాదులు. కొన్ని సంకలితములు భాస్కర దాశరథీ శతకాదులు. ఇఁక స్వతంత్ర రచనలు వేమన, కవి చౌడప్ప, వేణుగోపాల శతకాదులు. మరియు రాజనీతి, సేవకనీతి, లోకనీతి, బాలకబాలికనీతిని ప్రతిపాదించునవి కొన్ని గలవు.

భక్తిశతకములందు స్వీయ సంక్షోభములను భక్తులు వ్యక్తీకరించుకొనిరి. శృంగార శతకములలో గొన్ని కాంతాలలామ, లావణ్యచంద్రవదనశతకాదులు కేవలకాముకజనార్హములుగనుండినను, తాడిమళ్ళ రాజగోపాల, మల్లికార్జున, కలువాయి శతకములు పరమేశ్వరునిమీఁద చెప్పిన భక్తిశృంగార శతకములుగానున్నవి. ఇఁక శాస్త్రములుగూడ శతకములలో రచింపఁబడినవి. ఈ శతకములందు కవి తన యిష్టదైవమును గూర్చిగాని, ప్రభువును గూర్చిగాని చేసిన సంబోధనము మకుటముగా చేర్చును. ఈ మకుటమును బట్టియే శతకనామ మేర్పడును. ఈ మకుటము నాశ్రయించి శతకమంతయు నొక విధమైన ఛందమునందే వ్రాయవలసిన బాధ్యతయు నేర్పడుచున్నది.

శతకములలో రచయితయగు కవియే పాత్ర. శతకమునందలి భక్తుడును, శతకము వ్రాసిన కవియు వేరని చెప్పవలయును. పరమాత్మ కవి, జీవాత్మ భక్తుఁడు. భక్తుడే శతకమందలి పాత్ర. శతకములు సామాన్యముగ కవి యుద్రిక్తభావమున బుట్టినవగుటచే భక్తి, శృంగారము, క్రోధము, భయము, అద్భుతము మొదలగు భావముల యుద్రేకము గలిగినపుడే శతకములు వ్రాయఁబడినవి. కవి భగవంతునితో ప్రత్యక్షముగా నీ శతకమూలమున మాటలాడును. అందుచే వీనియందు కవి హృదయము స్పష్టముగ గ్రహింపనగును.

భగవన్నామావళియు, భగవత్ స్తోత్రములు నష్టోత్తర నియమిత సంఖ్యతో నుండుటచే, నీ శతకములు గూడ భగవత్ స్తోత్రపూర్వకములగుటచే నివియుగూడ నా నియమిత సంఖ్యతోఁడనే కూర్పఁబడినవి. అదే యన్నివిధములైన శతకములకు సంప్రదాయమైపోయినది. ఇవి దశవిభాగములుగా దశకములనియు గూడ యాంతరవిభాగము చేయఁబడినవి. ఈ యాచారము సంస్కృత ప్రాకృత శతకములలోఁగూడఁ గనిపించుచున్నది.

ఆంధ్రమున క్రీ. శ. 12-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వము శతకములున్నట్లు గానరాదు. 12-వ శతాబ్దమునందలి పాల్కురికి సోమనాథుని వృషాధిప శతకమే తెలుఁగున ప్రథమ శతకమని చెప్పవలయును; దీనికి బూర్వమే యున్న పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసారము 'శివా' యను మకుటముగలదైనను నీ మకుటము మారుచుండుటయే కాక, యది పద్య మధ్యమున కూర్పఁబడుటయు నిందు గలదు. దీనికిఁ దోడు దీనియందు 108 పద్యములేకాక 400, లేక 500 పద్యముల వరకు గూడ కలవు. కాన సర్వసంపూర్ణ శతకలక్షణములుగల ప్రథమశతకమాంధ్రమందున వృషాధిప శతకమే. దీని తర్వాతది 13-వ శతాబ్దమందలి యథావాక్కుల యన్నమయ్య రచించిన సర్వేశ్వర శతకము. ఇందుచే

నాంధ్రమున శతకవాఙ్మయమున కాదిభిక్ష పెట్టినవారు వీరశైవులనుట స్పష్టము. ప్రాకృత భాషలోని బౌద్ధ జైన వాఙ్మయములందలి శతకములు వీరశైవ కవులవలన నాంధ్రభాషలోనికి వ్యాపించినవని విశ్వసింపవలసి యున్నది. క్రీ. శ. 1380 సం॥ లో రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు వ్రాసిన యంబికాశతకము చిక్కలేదు. సుమతిశతకముయొక్క కర్తృత్వముగాని కాలముగాని నేటికి స్పష్టముగ తెలియరాదు. అట్లె భాస్కరశతకము గూడ కాలనిర్ణయమునకు కష్టముగ నున్నది. ఇది కృష్ణరాయునకుఁ బూర్వమే రచింపబడియుండును. ప్రాచీనకాలమునకుఁ జెందినది దేవకీనందన శతకము. ఇది తిక్కన కృతము మాత్రము కాదు. 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వపు శతకములలో శైవశతకములు హెచ్చును, వైష్ణవ శతకములు స్వల్పమును. ఇంక 16-వ శతాబ్దమునకుఁ బిమ్మట శైవ శతకముల సంఖ్యకంటె వైష్ణవ శతకముల సంఖ్య హెచ్చయినది. 15-వ శతాబ్దాంతమున 16-వ శతాబ్దాదియందు కడపమండలములో నొంటిమెట్ట రామచంద్రమూర్తి మీద జానకీవర శతకమను నామాంతరముగల రఘువీర శతకము బయలుదేరినది. సుమారీ కాలముననే పోతన నారాయణ శతకమును రచించెను. కృష్ణదేవరాయల కాలమున బయలుదేరిన ప్రథమశతకము కాళహస్తీశ్వర శతకమే. ఇది శివానందలహరి, సర్వేశ్వర శతకముల ననుకరించినట్లు గనఁబడుచున్నది. శతకము ధూర్జటికవిచేతిలో పరిపక్వస్థితికి వచ్చినట్లు దీనివలన దెలియుచున్నది. సర్వేశ్వర శతకము వలెనే దాశరథీ శతక నిర్మాణమునుగూర్చి కొన్ని విచిత్రకథలును గలవు. కృష్ణదేవరాయునికాలమున శతకములుమాత్రము విశేషముగ గనఁబడవు.

రాయల తర్వాతను నప్పకవికి మధ్యకాలములో వజ్రపంజర శతకము, మరున్నందనశతకము, గువ్వలచెన్న శతకము, బాలగోపాలశతకము మొదలైనవికలవు. వేణుగోపాల, చంద్రశేఖర, కుక్కుటేశ్వర, రామలింగ, కవిచౌడప్ప శతకములు 16, 17-వ శతాబ్దములందు పుట్టినవి. ఇక

17-వ శతాబ్దమునందు శతకవాఙ్మయ మధికముగ వర్ధిల్లినది. పెద్దాపుర సంస్థానాధిపతులగు భద్రజగపతిగారు రామశతకమును, రాయ జగపతి రాజుగారు భద్రాద్రిరామ శతకమును వ్రాసిరి. చింతలపల్లి వీరరాఘవ కవి తన మధురవాణీ విలాసమునందు,

"జాములో శతకంబు సంధించి కంకణా
దులు గొంటి వల రాయ దుర్గమునను"

అని తన్నుగూర్చి వ్రాసికొనినాఁడు. వీరరాఘవకవి పెదతండ్రి గోపాల కవి యార్యాశతకమును రచించినాడు. ఆ కాలమందు శతకముల నాశు వుగ చెప్పి బహుమానములందు వాడుక గలదు. గణపవరపు వెంకట కవి కఠినప్రాస శతకమును, యమకశతకమును, కస్తూరిరంగకవి సాంబ నిఘంటువు సీస శతకమును రచించిరి. హంసవింశతికర్త అయ్యలరాజు నారాయణకవి "నభగర్త పురాంజనేయ నతజనగేయా" యని కంద శతకమును రచించెను.

15, 16, 17 శతాబ్దములలోని తగు తాళ్ళపాకవారి శతకములే డెనిమిది దొరికినవి. ఈ కవులు వైష్ణవభక్తులు శతకము లకారాదిగ నియమముతో రచింపఁబడినట్లు సుమతి, భాస్కర వేణుగోపాలశతకములు తెల్పుచున్నవి. ఇందుచే కవివ్రాసిన పద్యముల వరుసఁగూడ గుర్తింప వచ్చును.

17-వ శతాబ్దము తర్వాత పుట్టిన శతకములకు మితియేలేదు. విశాఖపురి మండలమందలి పాలతేరులో నమలాపురపు సన్యాసి యను నొక కుమ్మరి నూరు శతకముల రచించెనట. ఏనుగు లక్ష్మణకవి సమ కాలికుఁడగు సత్యవోలు భగవత్కవి,

క॥ "ధీరత శత శతకంబులు............చెప్పినవాఁడన్"

అని చెప్పికొనినాడు. రానురాను చీపురుపుల్ల శతకములు, సోడాబుడి

శతకములుగూడ బయలుదేరినవి. పై విధముగ నభివృద్ధిపొందిన శతకములను నా కవులను కవి చరిత్రలలోఁ జేర్పకుండుట బహుచకోనీయము.

I యథావాక్కుల అన్నమయ్య, సర్వేశ్వర శతకము

వృషాధిప శతకము తర్వాత పరిశీలింప తగిన శతకమిది. ఈ శతక కర్త యగు అన్నమయ కవి దూదికొండ సోమేశ్వరారాధ్యుల శిష్యుఁడ నని తానే యిట్లు శతకమునఁ దెల్పుకొనినాఁడు.

మ॥ అభిరమ్యంబుగ దూదికొండ మహనీయారాధ్య సోమేశ్వర
ప్రభు కారుణ్య వసంతసంజనిత మద్వాక్యప్రసూనావళీ
విభవంబొప్పగ భక్తియుక్తులను వాణీవ్యాప్తి సంపత్కళా
ప్రభవంబైన భవత్పదద్వయము నారంభూను సర్వేశ్వరా॥-131.

దూదికొండ గ్రామము కర్నూలు జిల్లాలోని ప్రత్తికొండ తాలూకాయందు గలదు. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు శ్రీశైలమునఁ దన కవితాప్రాభవమును వెలయించి యా ప్రాంతమునఁ గొంతకాలము నివసించియుండును గాన, అన్నమయ్య తొలుత గోదావరీమండలమునపుట్టి స్వక్షేత్రవాసి కాక, శ్రీశైలయాత్రకుఁ బోయి సోమనాథుని కలుసుకొని యాతని శిష్యుఁడుగా దగుననియు 'దూదికొండ మహనీయారాధ్య సోమేశ్వర ప్రభు' వనఁగా పాల్కురికి సోమనాథుఁడే యనియు నిడదవోలు వెంకటరావుగారూహించుచున్నారు. (చూ. భారతి 1945 సం॥ మార్చినెల సంచిక, పుట 225) ఈ విషయము పరిశీలింపఁదగినది. అన్నమయ కవి శక సం॥ 1164 అనఁగా క్రీ. శ. 1242-వ సం. మున నీ శతకమును రచించినట్లుగ

శా॥ శాకాబ్దంబులు వార్ధి షట్కపుర భిత్సంఖ్యం బ్రవర్తింప శు
శ్లోకానందకరంబుగాఁగ మహిలో శోభిల్లు సర్వేశ్వర

ప్రాకామ్యస్తవ మొప్పఁజెప్పి శుభకృత్ప్రవ్యక్త వర్షంబునన్
శ్రీకారావ వసంతమై మహిమతోఁ జెన్నొందె సర్వేశ్వరా॥ 127

పై కాల విషయమునుబట్టి యీ కవి తిక్కయజ్వకు సమకాలమువాఁడనియు, పాల్కురి సోమనాథుని వార్ధక్యములో నితఁడు యువకుఁడై యుండునని గూడ భావింపవచ్చును.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రకటించిన యీ శతకపీఠికయందు కవినిగూర్చి, పల్నాడు (గురుజాల) తాలూకాలోని చెర్లగుడిపాడు గ్రామమునకుఁ గరణమైన కవివంశజుఁడగు సోమరాజు వెంకటశివుఁడను నాయన తెల్పిన విషయము నిట్లు ప్రకటించిరి. — యథావాక్కుల అన్నమయారాధ్యుఁ డాత్రేయసగోత్రోద్భవుఁడు. యజుశ్శాఖాధ్యాయి, గోదావరీ తీరవాసి. రాజమహేంద్రవర సమీపమున నున్న 'పట్టిస' మను గ్రామమున నున్న వీరభద్రేశ్వరస్వామి యితని యిలువేలుపు. ఈ మహనీయుఁ డొకప్పుడు శ్రీశైలయాత్రకు వెడలి శ్రీ మల్లికార్జున స్వామిని సేవించి తిరిగి వచ్చుచుఁ బల్నాడుతాలూకాలోఁ జెట్టిపాలెము దాపునఁ గృష్ణాతీరమందు విశ్వామిత్రాశ్రమ మనఁబడు సత్రశాల యను పుణ్యస్థలమున శ్రీ మల్లికేశ్వరస్వామిని సేవించుచుఁ గొంతకాలముండి యచటనే యీ సర్వేశ్వర శతకమును రచించెను 'ఒక్కొక్క పద్య మొక్కొక్క తాటియాకుపై వ్రాసి యా యాకును గృష్ణలోనైచి యది ప్రవాహమున కెదురీది వచ్చెనా దానినిఁ దీసి సూత్రమున నెక్కించెద. అట్లయాకైన రాక క్రిందికిఁ గొట్టుకొని పోయెనా యప్పుడే నా శిరము ఖండించుకొనియెద నని శపథముచేసి, మెడకు గండకత్తెర నైచికొని యాకుమీఁద పద్యముల వ్రాసి నీళ్ళలో విడిచిపెట్టగా నవి తిరిగి వచ్చుచుండెడివి. కొంతసేపటికి,

మ॥ తరులం బుష్పఫలు పిండెలె యొదవి తత్తజ్జాతితోఁ బండ్లగున్
హార మీపాద పయోజ పూజితములై యత్యద్భుతం బివ్విరుల్

కరులా, నశ్వములా, ననర్ఘమణులాఁ గర్పూరమా, హారమా,
తరుణీరత్నములాఁ, బటీరతరులాఁ దథ్యంబు సర్వేశ్వరా॥—87

అను పద్య మెదురుగారాక కొట్టుకొనిపోవుటఁజూచి కంఠమును గత్తిరించుకొనఁబోఁగా నీశ్వరుఁడే యొక పసులకాపరి రూపమున నీ క్రింది పద్యమును రచించిన యాకునిచ్చి యదృశ్యుఁడయ్యెను.

మ॥ ఒక పుష్పంబు భవత్పదద్వయముపై నొప్పంగ సద్భక్తి రం
జకుఁడై పెట్టిన పుణ్యమూర్తికిఁ బునర్జన్మంబు లేదన్నఁ బా
యక కాలత్రితయోపచారముల నిన్నర్చించుచోఁ బెద్ద నై
ష్ఠికుఁడై యుండెడివాఁడు నీవగుటదాఁ జిత్రంబె సర్వేశ్వరా॥—88.

కవి యీపద్యమునుగూడ గ్రహించి, తన పూర్వ నియమము ప్రకారముననే శతకమును బూర్తిజేసి కొంతకాలమునకుఁ బిదప నా సత్రశాల యందే సిద్ధిఁబొందెను. అన్నమారాధ్యుని వంశవృక్ష మిది.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య (క్రీ. శ. 1242)
|
వీరమరాజు
|
నాగరాజు
|
చిట్టెమరాజు (క్రీ. శ. 1422) — ఈయన పల్నాడుసీమకు వచ్చి యూరు గ్రామములకు కరిణీకమును సంపాదించెను)
|
గోపరాజు
|
సోమరాజు—ఈయన సుప్రసిద్ధుఁడగుటచే నీతని నాఁటినుండి యీ వంశమునకు యథావాక్కులవారను పేరు మారి

సోమరాజువారను పేరుగల్గినది.” పై విషయములను దెలిపిన సోమరాజు వెంకటశివుఁడనునాయన యీ సోమరాజు వంశీయుఁడే. అన్నమయ కవి యమోఘ కవితాధారా సంపన్నుఁడు. నిర్దుష్టమైనది యితని కవిత. తన శతకమునుగూర్చి కవియే యిట్లు యథార్థముగ చెప్పికొనినాఁడు.

శా॥ ధాత్రిన్ దాసుజనానురంజనముగాఁ, తత్త్వప్రకాశంబుగా;
చిత్రార్థాంచిత శబ్ద బంధురముగా, సేవ్యంబుగా, సజ్జన
శ్రోత్రానందముగా, శుభాన్వితముగా, శోధించి సర్వేశ్వర
స్తోత్రం బన్నయ సెప్పె నీ జగములో శోభిల్ల సర్వేశ్వరా॥— 133.

ఈ శతకమందు కొన్ని ప్రతులలో 123 పద్యములును, మఱికొన్ని ప్రతులలోఁ గొన్ని యధికమై 142 పద్యములవఱకుఁగూడ పెరుగుచు వచ్చినవి.

ప్రారంభము:—

శా॥ శ్రీకంఠుం, బరమేశు, నవ్యయు, నిజశ్రీపాద దివ్యప్రభా
నీకోత్సారిత దేవతానిటల దుర్నీతాక్షర ధ్వాంత చి
త్రాకారాంగు నపాంగమాత్ర రచిత బ్రహ్మాండ సంఘాతుఁ జం
ద్రాకల్పున్ బ్రణుతింప నిన్ను మదినాహ్లాదింతుసర్వేశ్వరా॥—1

మ॥ ఒకమాటన్ సకలంబు నీమహిమగా నూహించుచున్ వెండి,యిం
కొక మాటొద్దియు నీవుగావనుచు నేయుక్తిం బ్రశంసింప నే
రక వేదంబులు చిక్కుపడ్డవనినన్ బ్రత్యక్షమైయుండి భా
వకుఁడై నీ నిజరూప మిట్టిదన నెవ్వండోపు సర్వేశ్వరా॥—2.

ఈ సర్వేశ్వర శతకము వీరశైవమత సంప్రదాయానుసారము భక్తిరస ప్రధానమై, శైలి హృద్యమై యున్నది. పద్యరచనాశిల్పమునకిది ముఖ్య లక్షణము. పద్యముల నడకనుబట్టియుఁ, గల్పనములబట్టియుఁ నీశతకము గొన్ని చోట్లలందు సంస్కృతములోని శివమహిమ్న స్తోత్రమును, గన్నడములోని సోమేశ్వర శతకమును, తెలుగులోని కాళహస్తీశ్వరశతకమును

దలంపునకుఁ దెచ్చును. ఈ శతకము శైవులలో మిక్కిలి వాడుకగ నుండెననుట కీతని ననుకరించిన పోతన నారాయణ శతకమున గొన్ని పద్యములలో పోలికలు గనఁబడును. శైలికి, భక్తికి, మంచి భావములకుఁ దరువాత శతక కవులకు భిక్షముపెట్టి, మన వృత్తశతక వాఙ్మయమును మంచి మార్గముల నడపించుట కీ శతకము చాలతోడ్పడినది. తనకాలమును దానే చెప్పుకొనిన శతక కవులలో నీతఁడు ప్రథముఁడు. శైవాగమములే గాక, శాస్త్రములు గూడ నెఱిఁగిన పండితుఁ డన్నమయ కవి. ప్రౌఢ శతకములలో వృషాధిపశతకమునకుఁ బిమ్మట నిది ప్రధానమైనది. ఇతఁడు పూర్వకవుల ననుకరించెననుట కీతఁడు శివతత్త్వసారాదులనుండి గ్రహించిన భావములు చూపవచ్చును. ఈ శతకమందలి 117-వ పద్యమగు 'శా॥ ఏదేశంబున' మొ॥ పద్యము శివతత్త్వసారమందలి 20 పద్యమున కనుకరణము. అట్లె యిందలి 50, 61 పద్యము లందలి 126, 134, 191, 192 పద్యముల కనుకరణములు.

ఈ శతకమును క్రీ. శ. 1884 సం. నందే చెన్నపురి శ్రీ శైవ సిద్ధాంత ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రించిరి. తర్వాత 1910 శ్రీ శివ ధర్మవర్ధనీ రామలింగేశ్వర ముద్రాలయమున వరంగల్లులో మఱియొక మారు ముద్రింపఁబడినది. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు దీనిని 1916 లో చక్కగ సంస్కరించి ముద్రించిరి. పిమ్మట వావిళ్ళవారి భక్తిరస శతక సంపుటమున (1926) ను, ఆంధ్ర గ్రంథమాల శతక మంజరి 1926 లోను ముద్రితమైనది.

అన్నమయ యీ గ్రంథమును స్తవమని వ్యవహరించినాడు గాని శతకమని యెక్కడను వాడలేదు. 'సర్వేశ్వర స్తోత్రం బన్నయచెప్పె' నని 133-వ పద్యమున వాడినాడు కాని యీ పద్యముల కన్నింటికి 'సర్వేశ్వరా' యను మకుట ముండుటచే, శతాధిక సంఖ్యగల పద్యము

లున్నను నిది శతకముగనే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అన్నమయ కవి సంస్కృతము నందలి మహిమ్నము, మల్హాణము, అనామయము, హాలాయుధము నను స్తవములనుండియు, మల్లికార్జునుని శివతత్త్వసారము, పాల్కురికి సోమనాథుని యనుభవసార పండితారాధ్య చరిత్రములనుండి భావముల గ్రహించెను.

“అన్నమయ్య యీ కృతియందు ప్రతిపాదించినది యారాధ్య సంప్రదాయానుగుణమైన సవైదిక వీరశైవమే యైనను, మోక్షమునకు భక్తియే మూలమనియు, భూతసేవాపరమైన జంగమభక్తి శ్రేష్ఠమనియు నిరూపించెను. విధ్యుక్తకర్మల నాచరించుచు గురులింగ, జంగమజ్ఞాన సంపత్తిఁబడసి, తత్సేవాధర్మముల నిర్వర్తింపుచు, నిశ్చల భక్తితో ధ్యానమార్గమున శివానంద మనుభవించునని కవి యుద్దేశము. కర్మ, భక్తి, జ్ఞాన, ధ్యానమార్గములలో భక్తియే మిగిలినవానికిఁ బ్రాణమని తెలిపినాఁడు. సహజైక భక్తి నిష్ఠాగరిష్ఠునకు బాహిరములగు ప్రకృతి విషయములతోఁగాని, యన్యదేవతావిషయములతోఁగాని ప్రసక్తియే లేదు. కాన అన్నమయ్య కృతియందు పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసారమున వివరించిన శివాపచారులను చంపవచ్చుననుటయు, శివభక్తులకు పరలోక విధులు వలదనుటయు, శివభక్తులే విధముగ ప్రవర్తించినను బూజ్యులనుటయు, మొదలగు విషయములు గానఁబడవు. మరియు పాల్కురికి సోమనాథుని కావ్యములందు శివభక్త్యుద్రేకమునఁ జేయఁబడిన యన్యదేవతా దూషణము, బ్రాహ్మణనింద, మొదలైనవి యీతని గ్రంథమునఁ గానరావు. అన్నమయ్య కృతియందు ప్రతి స్థలమునను శివ మహత్త్వము, నిశ్చల భక్తిభావము, శుద్ధ శాంతస్వభావము, సాత్త్విక ప్రవృత్తి, వైరాగ్య ప్రకృతి మొదలైనవి గోచరించును. కాన వీరశైవ మతభావములం దీతనికిని పండితారాధ్య సోమనాథులకుఁ గల భేదమిది.

శైలికిగాను శతకమునుండి కొన్ని పద్యములు—

మ॥ అతి వాగ్జాలమునై, యజాండ నిలయంబై, యాదిమధ్యాంత వ
ర్జిత రూపాధిక నిష్కళంక పదమై, సిద్ధాంతమధ్యాత్మ సం
యుతమై కోటి రవిప్రకాశయుతమై, యోంకార మంత్రాది సం
స్తుతమై యెంచి యచింత్యమై నెగడు నీసూత్మంబు సర్వేశ్వరా॥-104

ఇది పోతన 'నారాయణశతకమున' "ధర సింహాసనమై" మొదలైన పద్యములఁ బోలియున్నది.

మ॥ సతి వేడ్కన్ దన ప్రాణవల్లభునితో సంయోగమాసించుఁగా
కతనిం బ్రార్థనచేసి సొమ్ముఁగొని పోనర్హుడునే, తజ్జుఁడీ
క్షితి నీ భక్తియ వేఁడుగాక మరినీ శ్రీ పాదముల్గొల్చి కు
చ్ఛిత కామార్థములొంద వేఁడుకొనునే చింతింప సర్వేశ్వరా॥ 45.

మ॥ భ్రమరధ్యానము దాల్చి కీటకము సద్భావాది సంయుక్తిఁదా
భ్రమరంబై ఖగవీథినాడునని నిన్భావించి నిన్నాత్మ నె
య్యముతో ధ్యానముసేయు మర్త్యుడును నీయట్లై పరవ్యోమ త
త్త్వమునం దవ్యయలీలనుండు టరుదే తర్కింపసర్వేశ్వరా॥ 46.

శా॥ ఎచ్చో నీపదభక్తుఁడుండు మది నింపెక్కం బ్రయత్నంబుతో
నచ్చో నీ వనిశంబునుండుదు త్వదీయధ్యాన చిన్మూర్తులై
యచ్చో సన్మునులెల్ల నుండుదురు మంత్రాంగాక్షరాయుక్తులై
యచ్చో తీర్థములెల్లనుండు నిది వేదార్థంబు సర్వేశ్వరా॥—54.

మ॥ భవదాకారమెగాంచు నీ స్తవకదంబశ్రేష్ఠ సద్వాక్యముల్
చెవులారన్ విను, నిన్నె చెప్పుమది దుశ్శీలేంద్రియాటోప దు
ర్వ్యవసాయాత్ములఁగాంచుచో, వినెడిచో, వర్ణించుచోఁజీకునుం
జెవిటిన్మూకయునై చరించు మహి నీ శీలుండు సర్వేశ్వరా॥-05

II శ్రీగిరి విరూపాక్షకవి, కాళహస్తిలింగ శతకము

ఇది బ్రౌనుదొరగారి కాలమందే ముద్రింపఁబడినది. కాని ముద్రిత శతకములలో నీతనిపేరున్న కడపటి పద్యమే లేదు. ఈ కడపటిపద్యము అడయూరు పుస్తకభాండాగారమున 32-8-9 ప్రతిలోను, ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథ భాండాగార మందలి 15-7-7 న్ను 11-2-26 సంఖ్యగల ప్రతులలో మాత్ర మున్నట్లు తర్వాత గుర్తింపఁబడినది. ఈ శతకకర్త తండ్రిపేరు పాపయ్య — ఆ పద్యమిది

సీ॥ శంకర త్రైలోక్య శంకర యోంకార
కేశవప్రియ వియత్కేశ వేశ,
భూతేశ నిఖిల విభూతేశ గౌరీశ
యఖిలసమగ్రాగ్ర యనుపమాగ్ర;
పురవైరిసన్నుత గిరివైరి మదనారి
శూలి దయాశాలి సుప్రశీల,
దేవపల్లవ వామదేవ మహాదేవ
పావనశ్రీగిరి పాపవిభుని

గీ॥ యాత్మజాతుండ, విరూపాక్షాహ్వయుండ
చెలఁగి చెప్పితిఁ గైకొమ్ము నీసశతక
ప్రణుత ధవళాంగ! మానిహృత్పద్మభృంగ,
అమిత భవభంగ, శ్రీ కాళహస్తిలింగ. ॥............ 100

ఇందు 100 పద్యములలో, లోకనీతి, శివస్తుతి చేయఁబడినవి. ఇందు కవి వీరశైవాచారముల నుగ్గడించెను, శివభక్తి ప్రాశస్త్యమును తెలిపెను, కాని విష్ణువుపేరు తలపెట్టకపోలేదు. శైలి చాల మంచిది. ప్రతిపద్యము చాల రసవంతముగ నున్నది. కవిత హృద్యమైనది. ఈ శతకమున నుత్త

మాధమ క్షత్రియుల గుణములు వివరింపఁబడినవి. దీనియందు కొన్ని పద్యములు వేమన, వేణుగోపాల, నరసింహా, కుక్కుటేశ్వర శతకముల పద్యములఁ బోలియున్నవి. పోతన పద్యములకుఁ గల బోలికలుగూడ గలవు. కాని యీ కవికాలము నిశ్చితముగ తెలియరాదు. దీని వ్రాత ప్రతులు 200సం॥ ప్రాచీనమైనవిగాఁ గనఁబడుటచే నీకవి క్రీ.శ. 1700 లకు పూర్వమువాఁడుగాఁ దోఁచును. ఈ శతకమున నీతఁడు 'కులము గోదావరి కూలఁజేయు' నను సామెత వాడినందున, నీతఁడు గోదావరి మండలము వాఁడేమో యని యూహకు తావిచ్చుచున్నది. కాని యిది ప్రామాణికము గాదు.

కాళహస్తీశ్వరునిపై నీ శతకముగాక ధూర్జటికవి 'కాళహస్తీశ్వరా' యను మకుటముగల శతకమును, బాణాల వీర శరభేంద్రుఁడు 'సాంబశివా, మహాప్రభో' యను మకుటముగల శతకమును, బొడ్డపాటి కొండల 'తిరుకాళహస్తిలింగ' శతకములును ప్రాచీనములు గనఁబడు చున్నవి. ఈ శతక ప్రారంభము:—

సీ॥ శ్రీధరార్చిత, భర్గ, చిత్తజాంతక, యీశ,
నిర్జిత గజదైత్య, నీలకంఠ,
నతదివ్యకోటీర, నవ్యరత్నప్రభా
భానుకరోత్ఫుల్లపాదపద్మ,
ధాత్రీధరేంద్ర కోదండ మండితహస్త
దహన తారాధిప తరణినేత్ర
సకలలోకాధార, శాశ్వత, సర్వజ్ఞ
సచరాచరాకారశైలభర్త;
గీ॥ యవధరింపుమునానేర్చి నట్లునీకు
విన్నవించెద శతకంబు వేడ్కలలర, ప్రణుత......॥

శైలికి, భావములకుఁ గొన్ని పద్యములు చూపెదను.

సీ॥ ధనవంతుఁడై యుక్త దానహీనుండైన
నరుని వర్తనఁజూచి నగును ధనము
తనయునిఁ బ్రేమతోఁ దండ్రి ముద్దాడంగఁ
జూచినవ్వును జార సుదతి యదిని
అవని నాయది యని యనిశంబు గర్వించు
ధరణీపతినిఁజూచి ధరణి నగును;
వెన్నిచ్చి రణరంగవిముఖుఁడై చనువాని
నలిమృత్యు వెంతయు నవ్వుఁగాన;
గీ॥ లోభితనమున నిందకు లోనుగాక
మెలఁగనేర్చిన నరునకుఁ గలుగు శుభము ॥ ప్రణుత ॥—6.

సీ॥ తనయుపైఁగలభక్తి తల్లిదండ్రులమీఁదఁ
గలుగనేర దదేమి కారణంబొ ?
ఇంతిపై గలప్రేమ యిష్టదైవముమీఁద
లేదు నరులకెట్టి లిఖితఫలమొ
ధనముపైఁగల బాళి ధర్మమార్గములందుఁ,
దలఁపఁగూడ దదెట్టి దైవఫలమొ
తన ప్రాణముల మాడ్కి ధరణిజీవులనెల్లఁ,
గలయఁజూడ రదేమి కర్మఫలమొ
గీ॥ సరసిజాననుఁడీరీతి సర్వజనుల
మోహజలరాశిలో సదా మునుఁగజేయు ॥ ప్రణుత ॥ — 8.

పై పద్యములనుబట్టి కవికెట్టి సూక్ష్మజ్ఞానము లోక వ్యవహారము లందుగలదో స్పష్టము. ఈ కవి సోమవారవ్రత మాహాత్మ్యమును ద్విపదలో రచించిన శ్రీగిరి మల్లికార్జునస్వామికవి బందుగుడేమో.

III చెన్నాప్రెగ్గడ నాగరాజు, గణసౌజన్యాఖ్యాన శతకము

చెన్నాప్రెగ్గడవారిది చాల ప్రాచీన కుటుంబము. వీరిలో ప్రాచీనులు మంత్రులుగా నున్న ట్లాంధ్రచరిత్ర తెల్పుచున్నది. వీరిలో రెండు మూడువందల యేండ్లక్రిందట కొందఱు శుద్ధశైవులుగానుండిరి. కొందఱిటీవల వైష్ణవమతప్రియులైరి. నాగరాజకవి సుమారు క్రీ. శ. 1750 ప్రాంతమువాఁడు. ఈతఁడార్వేలనియోగి- ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; గోదావరి మండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు మల్లంపల్లి రామలింగగురునిచే లింగధారుఁడై దీక్ష స్వీకరించెనని యీ శతకమందలి యీ ప్రారంభ పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

శా॥ శ్రీమన్మల్లముపల్లి వంశకరు వాక్ఛ్రీవల్లభప్రేరిత
ప్రామాణ్యాక్షర నైజభావదళ సత్ప్రఖ్యాత శ్రీరామలిం
గామర్త్యప్రభు లోకపావనుని లింగాంగైక్య సౌఖ్యాన్వితున్
శ్రీమంతున్నతియింతుఁగొల్తుఁదలఁతున్ సేవింతుదీక్షాగురున్—1

తాళలింగము కొడుకగు బ్రహ్మలింగ మీతని మతగురువుగాఁబోలు

ఉ॥ అల్లమదేవు సత్కృపయు, నాబసవేశు మహోన్నతత్వమున్
దెల్లమిగాఁగ మీఁద సరిదేవయప్రాప్తన భృత్యభావమున్
బెల్లుగ సిద్ధరాముని గభీరశివత్వము నొక్కటైన మ
ద్వల్లభుదాళమాన్యసుతుఁదల్చిభజించెదబ్రహ్మలింగమున్—2

ఈ శతకమున 108 పద్యములున్నవి. ఈ శతకమునకు మకుటము లేదు. ఉత్పల, చంపక, శార్దూల మత్తేభములలో నిది వ్రాయఁబడినది. ఒక్కొక్క పద్యమున నొక్కొక్క శివభక్తుని చరిత్ర యిందు ప్రస్తుతింపఁబడినది. ఈ కవి మఱియొక కృతి, శైవాగమ శిఖామణియను శైవ వేదాంతగ్రంథము

శా॥ చెన్నాప్రెగ్గడ నాగరాజ రచిత శ్రీమద్గణస్తోమ సౌ
జన్యాఖ్యాన సువృత్త పద్యశతక జ్ఞానార్థ సద్భక్తి సం
పన్నుండైన ఘనుండు శంభుని దయాపాత్రుండునుఁ ముక్తి సం
పన్నుండై సుఖియించుచుండుఁద్రిజగత్ప్రఖ్యాతిఁజెన్నొందుచుఁ॥

IV అమలాపురపు సన్యాసికవి — శివశతకము — (1)

అమలాపురపు సన్యాసికవి శివశతకములను వ్రాసెనని జనశ్రుతి కలదు. కాని ముఖలింగశతకము, పంచముఖేశ్వరప్రభు శతకము, గౌరీ రమణ శతకము, నీశివశతకము, విశ్వనాథశతకము మాత్ర మిప్పుడు కనఁబడుచున్నవి. ఇవికాక యీ కవి రుద్రాక్షమాహాత్మ్యమును రచించెను. రామాయణమునుగూడ రచించెనని యతని శిష్యుఁడగు దేవులపల్లి చంద్రశాస్త్రిగారి సీసమాలిక తెల్పుచున్నది. ఈ కవి విశాఖపుర మండలములోని పాలతేరు వాస్తవ్యుఁడు. కుమ్మరి కులమువాఁడయ్యు విప్రు లీతని శిష్యులుగా నుండి రనుటవలన నీతని పాండిత్య మెట్టిదో విశదము. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1760 సం॥లో మృతినొందెను. ఈతని కవిత్వమునందు భాష యనవసరముగ నియమబద్ధమగుటచే ధారకుంటుపడినది.

శివశతకప్రారంభము:—

క॥ శ్రీక్షితి జలనిధితూణా, మ
హోక్షకులాధ్యక్ష జవ వధురుకంఖాణా,
యక్షీణ కరభృత్తైణ బు
భుక్షావనతాధురీణ బోషింపు శివా॥

క॥ ధన్యామలాపురాన్వయ
మాన్యుఁడ శ్రీకేశవాఖ్య మహితాత్మజుఁడఁ
సన్యాసి సమాఖ్యుఁడ గిరి
కన్యా రమణీశ నన్ను గరుణింపు శివా॥

క॥ దుష్కరమగు ప్రాసంబులఁ
బుష్కల వాక్పటిమఁ గందములఁ జేసెద శ్రీ
చిక్కేశనయన చయ్యన
నిష్కపటకములొసఁగి బ్రోవు నిఖిలేశ శివా ॥

అంతము :—

క॥ బత్తిమహోన్నతావింశ
త్యుత్తర శతకందమాల నొసఁగూరిచి దే
వోత్తమ నీకొసఁగితిని యు
దాత్త కృపా స్ఫూర్తిఁగొనుము, ధర్మజ్ఞ శివా ॥

ఈ కవి గురువు కట్టమూరి కామేశ్వరకవి. సన్యాస కవినిగూర్చి యాతని శిష్యుఁడగు దేవులపల్లి చంద్రశాస్త్రిరచిత సీసమాలిక భాగమిది

సీ॥ ....
" అమలాపురాన్వయామృ
తాంబోధిరాకాసుధాంశుండు నాగను,
ధ్భవమంది మదిని సద్భక్తి మెఱయ
గట్టమూరి కులాగ్రగణ్యుఁడై మించు కా
మేశ్వరాఖ్య కవీంద్రువలన
సకలంకవృత్తిని సకలాంధ్రభాషా వి,
శేషజ్ఞుఁడై నిజశిష్య సంచ
యమునకునెల్ల మహా ముదమొదవంగ,
గరతలామలకంబుగాఁగ నన్ని
విద్యలఁగఱపి వివేకాత్ముఁడగుచుఁగా,
శీప్రముఖాఖిల క్షేత్రములను,

గ్రమమున సేవించి రామాయణగ్రంథ,
మమరంగ వ్రాసి పట్టాభిషేక
మొనరించి ధరణీసురోత్తములలర రు,
ద్రాక్ష మాహాత్మ్య ముఖ్య ప్రబంధ
ములు మూఁడొనర్చి నచ్చలు సోమవారమ
హావ్రతుండయి యనయంబు నటుల
నలరు సన్న్యాసి నామధేయాన్వితుఁడు స
ముజ్వలంబగు లింగైక్యమొందెనౌర,
తలపఁగా నిట్టి పురుషుండు ధాత్రిగలఁడె
యనుచు జనులెల్లనొక్కటై యభినుతింప."

పై వాక్యములనుబట్టి సన్న్యాసి కవి జీవితము బహు పవిత్రమైన దని భావింపవచ్చును. శివశతకము నుండి మఱికొన్ని పద్యములు.

క॥ వాఃపూరము దిగనాడి ప
యఃపాన మొనర్చు రాజహంసగతి, మద
హాఃపుంజ మడఁచి సుకృత మ
నః పరివృతుఁ జేయవయ్య నను సాంబశివా ॥

ఈవిధముగా దుష్కరప్రాసముల గైకొని రచించినాడీ కవి.

శివశతకములు 2—(గ్రంథకర్తపేరు తెలియదు)

శివనామమకుటముగల యీ శతకము కందపద్యములలో వ్రాయఁబడెను. ఇందు కవి చెన్నబసవన, బసవేశ్వర, శివనాగుమయ్యా, నిమ్మవ్వా, ధూర్జటి, ఉద్భటారాధ్యులుమొదలగు వీరశైవులస్తుతించుటచే నీ కవి వీరశైవుఁడని తేలుచున్నది. ఈకవిపేరుగాని, కాలముగాని తెలియరాదు. ఈతఁడు ధూర్జటికవి నిట్లుప్రశ్నించెను.

క॥ చెలిచంటిమీఁదఁజేయిడి
చెలువొప్ప శివాయటన్న చేడియనవ్వన్
చలపట్టి శివునిఁజూపిన
చెలువుని ధూర్జటిని దలఁతుచెన్నొంద శివా ॥

కాన నీ కవి 16-వ శతాబ్దము తర్వాతవాఁడుగావలయును. శతకమందలిపద్యములు శివలీలలు, శైవులప్రభావములు తెలుపుచున్నవి. పద్యములుభావములతోనిండి మంచినడకతోనొప్పుచున్నవి. ఇందు లక్షణలోపములుమాత్రమక్కడక్కడ గానవచ్చుచున్నవి. అత్వఇత్వములకు యతిగూర్పఁబడినది. గణనియమముగూడఁ గొన్నిచోట్లపాటింపఁబడలేదు. భక్త్యతిశయముచే కవి యిట్లురచించి యుండును. దీనియందలి వీరశైవులలీలాదికములు అన్యవాదకోలహాలములోని పద్యముల ననుకరించుచున్నవి. ఈశతకము వావిళ్లవారు ప్రచురించిన శతకసంపుటముల ద్వితీయభాగములో ముద్రితమైనది. శైలికిఁగొన్నిపద్యములు.

క॥ నీవేతల్లివి తండ్రివి,
నీవేనాతోడు నీడ, నీవేసఖుఁడౌ,
నీవేగురుఁడవు, దైవము,
నీవే, నేనన్యమెరుగ నిజమిదియుశివా ॥

ఇదేకొంచెముమార్పున కృష్ణశతమునఁగలదు.

క॥ ఓ కారుణ్యపయోనిధి
నాకాధారంబవగుము, నమ్మితినెపుడున్
నీ కేలయితరచింతలు
నాకాధిప, సర్వలోకనాయకుఁడ, శివా ॥ 5

క॥ నీపాదకమలసేవయు
నీపాదసరోజభక్తినిరతులమైడ

న్నే పారనిష్టజనదయ
నే పావనమాదు నన్ను నెనఁగూర్చు శివా॥ 10

క॥ కందర్పహరుడునరుతోఁ
బందికిన్నై పోరిపోరిపరిపూర్ణకృపఁ
గ్రిందైన నీదుబూటక
మొందైనంగలదె నిన్ను నేమందు శివా॥

ఇది తెలుగు సమస్యలపొత్తములో నిట్లుగలుగఁగ కవిగ్రహించి యుండును అదియిది.

క॥ కందర్పహరుడునరుతోఁ
బందికన్నై పోరిపోరి పరిపూర్ణకృపం
గ్రిందైనహరునిజూటపుఁ
జందురులో నిట్టినేలచంగలిమేసెఁ॥

గుహేశలింగశతకము—(కర్తపేరు తెలియదు)

ఘనశివరాజయోగవిలాసమను నామాంతరముగల యీ శతకము 105 పద్యములుగలిగి వీరశైవభక్తులను, శివుని స్తుతించుచున్నది. గ్రంథకర్తపేరు తెలియరాదు. పాల్కురికిసోమనాథుని చతుర్వేదసార సూక్తులు, బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రములు ప్రధానముగా నీశతకరచనమునకుపకరించినవి.

సీ॥ గుడిలోనఁ బ్రతిశబ్దగుంభననాలోన
పలికినవాఁడవై ప్రబలుచుంటి
చంటిలోపలనుండి సరవినోహోయని
పల్కినాఁడవో ప్రభువతలఁప
అట్లునాలోనుండి ఆతడిన్ని భంగులబల్కినాఁడని........
ఘనశివరాజయోగవిలాసమును బేర నీపశతంబు నేఁ జెప్పినాఁడ.

V పరిమి వెంకటాచలకవి—సంగమేశ్వరశతకము

ఈకవి సూరమరఘునాయకులపుత్రుఁడు, హారితసగోత్రుఁడు, ప్రథమశాఖానియోగిబ్రాహ్మణుఁడని తన పద్యమువలననే తెలియుచున్నది. అదియిది.

చ॥ నరహరిభక్తిమించు రఘునాయక మంత్రికి సూరమాంబకున్
హరసుతుడన్ ధరం బరిమివంశజుఁడన్, భవదీయదాసుడన్
హారితసగోత్రజుండఁజెలువొంద జనించితి నాదిశాఖ యం
దరయఁగ వెంకటాచల సమాఖ్యుఁడఁ గూడలిసంగమేశ్వరా ॥

ఈతఁడు తుంగభద్రసమీపమందలిజాగర్లమూడినివాసి. ఈజాగర్లమూడి గుంటూరిమండలముననున్నది. అందువెలసిన 'కూడలిసంగమేశ్వరు' నిపేర నీశతకముగలదు. రెండునదులుగలయుస్థలమునకు గూడలిసంగమేశ్వరమనిపేరు. అక్కడి దేవునకదేపేరు. కృష్ణా తుంగభద్రానదుల సంగమస్థలమున నీ జాగరలమూడిగలదు. కర్నూలు జిల్లాలోని తుంగభద్రవేరు, ఈతుంగభద్రవేరు.

ఉ॥ మేలుగఁదుంగభద్రకు సమీపమునందమరావతీపురిం
బోలినయట్టి జాగరలమూడి పురిందగసర్వమంగళా
లోలుఁడవై వసించి సిరులున్నిజభక్తులకిచ్చుచున్ దయా
శీలత నొప్పుచుందువుప్రసిద్ధిఁగఁగూడలి సంగమేశ్వరా ॥

ప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీగిరిజాపయోధరపరిస్ఫుట చర్చితసారగంధగం
ధాగరుకుంకుమాంకిత సముంచదురస్క, జగత్త్రపాలనో
ద్యోగమనస్క శారదపయోద సమానయశస్క, సంతతా
భోగవయస్క, సద్వమునిపూజిత, కూడలిసంగమేశ్వరా ॥

ఈశతకమున 108 పద్యములు గలవు.

ఉ॥ నెయ్యముమీఱఁదొల్లి కరుణింపవె సత్కృపతోడమాదిరా
జయ్యను, బండితార్యు, బసవన్నను, శానియమాదికోటికో
టయ్యను, దేశిరాజు, సిరియాళునిఁ, జోళమహీశుసిద్ధరా
మయ్యను, బాచిరాజు, దరసయ్యనుగూడలి సంగమేశ్వరా।

అంత్యము:

చ॥ చిరకృప మంగళాద్రినరసింహుఁడు నామదిపారులోన సు
స్థిరముగనాటనంత భవదీయకటాక్ష సుధాప్రవృష్టిపైఁ
గురిసిననెచ్చినద్దెసలఁగూడిన మామకకావ్యకల్పవ
ల్లిరహిబుధాళిమెచ్చగ ఫలింపదె కూడలిసంగమేశ్వరా॥

మంగళాద్రినరసింహుఁడనఁగా ప్రస్తుతముగుంటూరుజిల్లాయందలి మంగళగిరిలోని పానకాలరాయుఁడనిపేరుగల నరసింహస్వామియే అందుచే నీ కవి గుంటూరుమండల వాసియనుటధ్రువము.

VI తటవర్తి కొండయ్య—మల్లేశ్వరశతకము

తటవర్తివారు తణుకుతాలూకా మల్లేశ్వరగ్రామప్రాంతమునఁ జాలప్రసిద్ధిగలవారు. వీరిలోఁజాలమంది తెలుఁగున ప్రసిద్ధపండితులుండిరి. తెలుఁగుభారతమును వీరిలోఁగొందఱు కంఠపాఠముచేయఁగలవారట. అందులకై వీరికి బొబ్బిలి పిఠాపుర సంస్థానములలోభూములు, వార్షికములునొసంగఁబడినవి. రామచంద్రపురము తాలూకా మసగపల్లి గ్రామమున మల్లేశ్వరస్వామియుండనోపు. ఆస్వామిమీఁదనే యీశతకము కవివ్రాసియుండును. ఈశతకము 100 సీసపద్యములుగలది. ఈ కవి 1850 ప్రాంతమువాఁడుగాఁదగును. ఈతఁడు తన్నుఁగూర్చి శతకమున నిట్లు తెల్పుకొనెను. ఈతనిది కౌండిన్యసగోత్రము. ఈతఁడు రామశతకమును గూడ రచించెను. అందురామాయణకథగలదు.

కవి తనవంశమును గూర్చిచెప్పికొనినపద్యమిది.

సీ॥ గురుతర కౌండిన్యగోత్రపవిత్రులు
ధరణిలో మిక్కిలిధర్మపరులు,
తటవర్తి వంశాబ్ధితారకామణులు
కృష్ణమరాజాఖ్య కూర్మిసుతులు,
కొండయ్య, చలమయ్య, గుణి కామరాణ్మంత్రి
సీతన్న, సుందన్న చెలువుగాను
వెంకటామాత్యుఁడున్ విలసిల్లిరార్యులు
షట్చక్రవర్తుల సరణిగాను,

* * * * *

సీ॥ ఆమహామహులలోనను జన్మమైనట్టి
వెంకటామాత్యుండు వేడ్కమున్ను
ముగ్గురతనయులముదమొప్పఁగనియెను
సాంబయ్య, కొండయ్య, సరణితోడ
సుబ్బరాయాఖ్యులన్ సుజనవిధేయులు
వారిలోరెండవవానినన్ను
తనజగ్రకన్మమైడై తనరుచుండినవాని
కొండయామాత్యునికోర్కెదీర్ప
దత్తపుత్రునికాఁగ దయతోడనిచ్చెను
కొండయాహ్వయుఁడను కుజనదమన

గీ॥ దాసదాసుండ నాయందుదయ దలిర్ప
నీదుపదమును దయచేయు నిగమవినుత
పండితోల్లాస మస్కరపల్లివాస
భవభయవినాశ, మల్లేశ, పార్వతీశ ॥

ఇది యిట్లుండఁగా శతకకవులచరిత్రమునందు (చూ. పుటలు. 462-463) తటవర్తికొండయ వెంకటకవి దత్తపుత్రుఁడని వ్రాయుట బహు విచిత్రముగనున్నది. పై సీసపద్యములనుబట్టి వారి వంశవృక్షమిట్లుండును

తటవర్తి కృష్ణమరాజు

- కొండయ్య
- చలమయ్య
- కామరాజు
- సీతన్న
- సుందన్న
- వెంకటమంత్రి
  - సాంబయ్య
  - కొండయ్య కవి
  - సుబ్బయ్య

వీరిలో పై పద్యమునుబట్టి నన్ను తనకగ్రజన్ముఁడై తనరుచుండిన కొండయామాత్యుని కోర్కెదీర్ప దత్తపుత్రునికాఁగ దయతోడనిచ్చెను అనికవి తెల్పుకొనుటచే కొండయ్యకవి, వెంకటకవికౌరసపుత్రుఁడనియు, వెంకటకవి యగ్రజుఁడైన కొండయమంత్రికి దత్తపుత్రుఁడనియు స్పష్టము కదా! కాన నీకవి వెంకటమంత్రికి దత్తపుత్రుఁడని వ్రాయుటలో శతక కవులకర్త భ్రాంతిపడినాఁడు.

పండితారాధ్యులవీరేశలింగము—భవానీశతకము

ఇందు 50 పద్యములున్నవి. ఇదికందపద్యశతకము.

ప్రారంభము:—

క॥ శ్రీకరదివ్యపదాబ్జా
పాకారిప్రముఖదేవపంక్తిస్తుత్యా
(లోకేశ) సూతరాణీ
చేకొనుము మదీయకవితఁ బ్రీతిని భవానీ ॥

క॥ పలుమరు నీపాదంబుల
గొలుతును నాకోర్కెలిమ్ము గురుతరకరుణా
జలనిధివై వసియింపుము
వెలయఁగ నాయెడద తమ్మివిరిని భవానీ ॥

అంత్యము:—

క॥ ఎన్నివిధంబులవేడినఁ
గన్నడచేసెదవుగాని కరుణింపవు నీ
కన్నమఱివేల్పులేరెడ
నున్నారా, తెల్పుమందునొకని భవానీ॥

VII వేల్పూరివిస్సన్న, సాంబశివుఁడు—శ్రీవిశ్వేశ్వరశతకము

109 సీసపద్యములుగల యీశతకము ఔరంగజేబుపాదుషా దండెత్తివచ్చి కాశీపట్టణమును ధ్వంసపఱచి, విశ్వేశ్వరాలయాదిసన్నివేశ ములను గోరీలనుగాను, మసీదులనుగాను మార్చినప్పటి దుస్థితినివెల్లడించు చున్నది. విస్సన యిందు 73 పద్యములుచెప్పఁగా, నతని మనుమఁడైన సాంబశివకవి మిగిలినవి చెప్పెను. పూర్వభాగమున, తురుష్కులపైనిక దుర్నయవర్ణనపూర్వకముగ విశ్వేశ్వరప్రార్థనమున్నది. ఉత్తరభాగమున కాశికాపట్టణమును తురుష్కులదుండగములనుండి తప్పించి, సుస్థితిసమ కూర్చిసంరక్షించినట్లు విశ్వేశ్వరస్వామిస్తుతింపఁబడియె.

సీ॥ శ్రీకరగౌరీవిచిత్రపత్రాలేఖ
భాసురాంచన్నఖబహుపరాకు
బహుతరబ్రహ్మాండభాండసంరక్షణ
భద్రాసనాసీన బహుపరాకు
రంభోర్వశీముఖ్యరమణీరసోచిత
ప్రకటలాస్యాలోక బహుపరాకు
ప్రణుతదిక్పాలకోద్భటజయజయనాద
లహరీముఖామోద బహుపరాకు

తే॥ దేవయవధారు బహుపరాకేవహించి
యుంటదగునయ్యాయిపుడు నీ బంటనేను
విన్నవించెద నామాట విన్నలెన్న
విజితపరయూథ, కాశికావిశ్వనాథ ॥

సీ॥ మితిలేనిలింగాలు చితుకఁగొట్టెడివేళ
మండపంబులు రూపుమాపువేళ
చమరిమతాల్ గుమ్మటములుగట్టెడువేళ
గుళ్లలోనావులగోయువేళ
విగ్రహంబులఁజూచి విఱుగఁవేసెడువేళఁ
దివిరిసాధువులబాధించువేళ
జపహోమకృత్యముల్ సాగనియ్యనివేళ
నుపచారమంతయు నుడుపువేళ
గీ॥ చేరిగుడిరెు మసీదుగాఁ జేయువేళ
మరచియున్నావొ యవనులమదమడంచ
దామసించిన దిది నీకుదంటనమె ॥విజిత॥

సాంబశివునిపద్యములివి:—

సీ॥ గంగానదీ తటక్ష్మాజమూలంబుల
తపముసేయుచునున్న తపసులలర
నీపురాంతర్గతనిఖిల విప్రక్షేత్ర
విట్ఛూద్రులానంద విధివహింప,
ఆరామసీమలయందు సుస్థిరలీల
గన్నయోగులుసౌఖ్యగరిమఁజెంద
వెలదులు, శిశువులు వృద్ధులునిర్భయ
సహితులై నీ కీర్తి సంస్మరింప

గీ॥ మ్లేచ్ఛబలముల సమయించిస్వేచ్ఛచేత
నిష్టభృత్యులరక్షించి వృద్ధిగన్న
నీపరాక్రమమేను వర్ణింపఁగలనె ॥ధిజిత॥ 74

"ప్రమాదీచ సం. శ్రావణ శు॥ 6 సరికి వేల్పూరిసాంబశివుఁడు తన ప్రపితామహుఁడైన వేల్పూరి వెన్నయచెప్పిన కాశికావిశ్వేశ్వరుమీఁది శతకము సీసపద్యాలు పూర్ణముగాఁజెప్పివ్రాసెను." అని చివరనున్నది.

VIII దెందులూరి పద్మనాభుఁడు — అల్లమప్రభు శతకము

ఈ శతకమున 99 పద్యములున్నవి. ఈ కవిది యజుశ్శాఖ, కౌశికగోత్రము. ఇది అల్లమప్రభున కంకితము సేయఁబడినది. కవి తన్నుగూర్చి చెప్పికొనిన పద్యమిది.

చ॥ జననుతమౌ యజుర్నిగమశాఖ సుకౌశికగోత్ర సంభవుం
డను, మదిలో సదాశివుని దల్చెడివాఁడగు దెందులూరి గం.
గనకును.........గాదిలిపుత్రుఁడఁ బద్మనాభుఁడన్
ఘనముగ వృత్తపద్య శతకంబు రచించితి నల్లమప్రభూ॥

ఇది ప్రౌఢరచన కాదు. అసమర్థునిచే వ్రాయఁబడినది.

IX మల్లంపల్లి బుచ్చయ్యశాస్త్రి—మహిషాసురమర్దనీ శతకము

ఇందు 108 పద్యములున్నవి. గోదావరిమండలములోని ఏలూర వెలసిన 'జలాపహారీశ్వరస్వామి' దేవి యగు మహిషాసురమర్దని స్తుతిగానీ సీసపద్య శతకము విరచితము.

సీ॥ వీరవల్లియనంగ వెలయు నూరవసించి
యంబికాలిఖిత బీజాక్షరుఁడయి,
మృదుకవిత్వముచేసి మెప్పించెమ్ముమ్మ మా
పూరుష మీతాత భోగలింగ

మెల్లవేళలయందు, మల్లమపల్లి బు
చ్చికవీంద్ర యటుమీాకు క్షేమముగను
వచియింపుమని రచింపనొసర్చెఁ దానె నా
చేత నీపై మేలి సీసశతక,

గీ॥ మంబగీర్వాణి సంసేవితాంఘ్రిపద్మ,
దుర్గహేలాపురాంతరస్తుత్యపద్మ
వరజలాపహారీశ్వర వశ్యదార
మహిమ దానవ దుర్వార మదవిదార॥—97

సోమకవి — సోమేశ శతకము

ఈకవి 'ఊటుకూటపుర' వాస్తవ్యుఁడు. ఈ శతకము కోశాల పురమున వెలసిన సోమేశ్వరస్వామిపేర సీసపద్యములలో రచింపఁబడెను. ఇందు 111 పద్యములున్నవి.

సీ॥ కలియుగాచార్యుండు ఘనపండితారాధ్య
పుంగవుండూటుకూట పురనికేత
నుండు, పురాణవర్గుండు, పావనవీర
సింహాసనుండు, బహు శిష్యగణ వి
రాజితస్తుత సిద్ధరాము, సద్గురుమూర్తి
కరపద్మజుఁడు కలికంఠభక్తి
గలుగు పింబాలి లింగము శివమాంబకు
ననుగు పుత్రుఁడు కారణాన్వయుండు

గీ॥ సోమకవిచెప్పె నీకృతి సుముఖులెల్ల
విని ముదంబందఁ గృపఁజూడవే మదీశ
"బుధజనాధీశ కోశాలపురనివేశ
చిరకృపావేశ సోమేశ చిత్ప్రకాశ."॥

సీ॥ పండితారాధ్యుల ప్రస్తుతిగావించి
వేమనారాధ్యుల వినుతిఁజేసి,
సోమనారాధ్యుల ప్రేమతోఁ గొనియాడి
గణపనారాధ్యుల ప్రణుతిచేసి,
మాకనారాధ్యుల మేకొని భజియించి
బసవనారాధ్యుల నెసగదలచి
రేవనారాధ్యుల భావంబులో నెంచి
శంకరారాధ్యుల స్మరణచేసి

గీ॥ మఱి శివకవుల పదముల కెరఁగిమిమ్ము
నలర గీర్తింపనే పాత్రుఁడైతి నిపుడు ॥బుధ॥

నవమ ప్రకరణము

యక్షగానములు

ఆంధ్రాలంకారికు లాంధ్రకవిత్వము 'ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తరము'ను చతుర్విధ భేదముల విభజించి, యక్షగానములను మధుర కవిత్వమునం జేర్చిరి. ఇది భాష, భావము, ఛందము మొదలైన వాని యందు దేశిగానుండి సంగీత సహాయమును గోరును. యక్షగానములకు 'జక్కులపాట'లని దేశీయ వ్యవహారము. ప్రాచీనాంధ్రులలో జక్కులు, బవినీడులను జాతివారు సంగీత సాహిత్యములందే కాక చిత్రకళాకౌశలము నందును నేర్పరులు. వారి యక్షగానము లాంధ్రదేశమున బహు ప్రాచీనములైనవి. ఈ జక్కులవారిని గూర్చి శ్రీనాథుడు తన క్రీడాభిరామమున నిట్లు వర్ణించినాఁడు. ఇది క్రీ. శ. 14-వ శతాబ్దపు విషయము.

సీ॥ కోణాగ్ర సంఘర్ష ఘుమఘుమధ్వని తార
కంఠస్వరంబుతో గారవింప
మసిబొట్టుబోనాన నసలుకొల్పినకన్ను
కొడుపుచేఁదాటించు నెడపఁదడప,
శ్రుతికి నుత్కర్షంబుఁ జూపంగవలయుచోఁ
జెవిత్రాడు బిగియించు జీవకఱ్ఱ,
గిల్కుగిల్కున మ్రోయు కింకిణీగుచ్ఛంబు
తాళమానంబుతో మేళవింప

గీ॥ రాగమువనుండి లంఘించు రాగమునకు
నురుమ యూరుద్వయంబుపై నొత్తిగిల్లి
కామవల్లీ మహాలక్ష్మి కైటభారి
వలపుఁబాడుచు వచ్చె జక్కులపురంధ్రి.॥

ఈయక్షగానములు నన్నయకాలముననే యుండి యుండవచ్చును గాని, దానికీఁదగిన ప్రబలములగు నాధారములు లేవు. కాని పాల్కురి సోమనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్రమున పర్వతప్రకరణమున శివరాత్రి జాగరణమున జేసిన వర్ణనలఁబట్టి యాకాలముననే యక్షగానము లుండెడివని యనుమానింప వలసి వచ్చుచున్నది. ఆ వర్ణన యిది.

"ప్రమథ పురాతన పటు చరిత్రములు
క్రమమొంద బహు నాటకములాడువారు,
లలితాంగ రసకళాలంకార రేఖ
లలవడ బహురూప మాడెడువారు,
* * * * *
అమరాంగనలు దివి నాడెడు మాడ్కి-
నమరంగ గడలపై నాడెడువారు,
ఆ వియద్గతి యక్షు లాడెడునట్టి
భావన మ్రోకులపై నాడువారు;
భారతాది కథలు చీరమఱుంగుల
నారంగ బొమ్మల నాడించువారు
కడునద్భుతంబుగఁ గంభ సూత్రంబు
లడరంగ బొమ్మల నాడించు వారు,
నాదట గంధర్వ విద్యాధ
రాదులై పాత్రల నాడించువారు,"

మఱియు యక్షగానము లందుపయోగింపఁబడు పదవాఙ్మయమునుగూర్చి కూడ సోమనాథు డిట్లు తెలిపినాడు వాదప్రకరణమున.

"పదములు, తుమ్మెద పదముల్ ప్రభాత
పదములు, పర్వతపదము, లానంద

పదములు, శంకర పదముల్, నివాళి
పదములువాశేశు పదములు, గొబ్బి
పదములు, వెన్నెల పదములు, సంజ
వర్ణన మతీ, గణవర్ణన పదము
లర్ణవ ఘోష ఘూర్ణిల్లుచునుండఁ
బాడుచు నాడుచుఁ బరమహర్షమున
గూడి సద్భక్తి సంకులమేగుదేర "—

పై విషయములఁ బట్టి యక్షగానములు ప్రాచీనకాలమున నుండె నని విశ్వసింపవచ్చును కదా. కొంద ఱాంధ్రనాటక పరిణామమును సూచించుటలో యక్షగానములు ప్రారంభదశగా నిర్ణయింతురు. కాని యీ విషయము విచార్యము.

ద్రావిడదేశమున 'కురవంజు' లని కొన్ని దృశ్యకావ్యము లున్నవి. ఈపదమున కాటవికులైన చెంచులు, కురవలు, (కొరవ, కోవ, కోయ,) జాతివారి, అంజె - అడుగు - నృత్యవిశేషమని యర్థము. చిందు, గంతు, గొండ్లి, అంజ, అంగ మొదలైనవి జాతీయ నృత్య పరిభాషలోనివి. బహుకాలమునుండి శ్రీశైలము, మంగళగిరి, నృసింహక్షేత్రము, వెంకటాద్రిమొదలగు పర్వత ప్రదేశములందు జరుగు జాతరలు, నుత్సవములు మొదలైనవానియం దాటవికులు రాత్రులందు నృత్యముచేసి నాగరిక జనుల నాకర్షించి ధన మార్జించు నాచారము గలదు. కాన నాటవికులైన కొరవలుచేయు నృత్యములకుఁ గొరవంజులని పేరు ప్రసిద్ధమయ్యెను. కొరవంజియను పేరు మొదట వారి నృత్యమునకు, తర్వాత వారి నృత్య ప్రధానమైన గేయ రచనలకు, పిమ్మట నా జాతికి రూఢియైనది. కాలక్రమమున నీ నృత్యవిశేష మాయాపర్వతస్థల మాహాత్మ్య కథలతోను, విష్ణు శివలీలావిలాస కథలతో నిండిన గేయ నాట్యరూపములఁ బడసెను. ప్రారంభమున మాయాకిరాతవేషులగు పార్వతీ పరమేశ్వరులతో నున్న

కిరాతార్జునీయము, నృసింహస్వామి చెంచెతను బెండ్లాడు చెంచుకథలు కురవంజులుగా నున్నవి. ఇవి సింగి, సింగడు నను నిద్దరు పాత్రలతో నొప్పినవి. వీరు సంస్కృత నాటకములందలి నటీసూత్రధారులను బోలి యున్నారు. కొన్ని రచనములందు కథాసంధాయకుడు విదూషకునివంటి వాడు, కోణంగి యనువాఁ డుండును. సంస్కృత నాటకములలోని ధ్రువాగానమే కురవంజులలో దరువుగా మారెను. ఈ యాటవికు లరణ్యములనుండి నగరముల కప్పుడప్పుడు వచ్చునప్పుడు తమ నృత్య ప్రదర్శనములను జేయుచు జనుల నాకర్షించుచుండిరి.

పై నృత్యముల నాంధ్రదేశమున జక్కులవా రనుకరించి నృత్యముతోఁబాటు గేయ వచన రూపముల ప్రవేశపెట్టిరి. వీరి రచనలలో సింగికి సింగడుకు బదులుగా రామ, నల, హరిశ్చంద్రాదులు ప్రవేశింతురు. కాని యీ రచనలలో 'ఎరుకసాని' పాత్ర మనివార్యముగ నుండును. ఇందు నృత్యధర్మముకంటె గేయధర్మ మధికముగా నుండును గాన నివి 'యక్షగాన'ము లనఁబడెను. ఇందు రగడలుగ మార్పునొందిన, త్రిపుట, జంపె, ఏక, ఆట, మొదలైనవి తాళానుగుణములుగా కల్పింపఁబడి ప్రవేశపెట్టఁబడినవి. ఇంకను నిందులో దేశీయరచనలైన ఏలలు, జోలలు, ఆరతులు, ధవళములు, వెన్నెల పదములు, తుమ్మెద పదములు, అళ్లో నేరేళ్ళు, మొదలైన వెన్నో చేరినవి. ఈ యక్షగానములు దేవతల యుత్సవములందు సామాన్యముగా ప్రదర్శింపబడుచుండెడివి. ఇవి మధుర, తంజావూరు రాజుల కాలమునందును వీరశైవుల చేతులలో నధికముగా ప్రబలినవి. వీనిని 17-వ శతాబ్దిలో కృష్ణాజిల్లా యందలి కూచిపూడి గ్రామమున సిద్ధేంద్రుఁడను యోగింద్రుఁడు భాగవత కథలను పారిజాతము, గొల్లకలాపము మొదలగు పేళ్లతో యక్షగానములుగా రచించి భరతనాట్య సంప్రదాయములతో, కేవలము పురుషులచేతనే స్త్రీపాత్రలఁగూడ ధరింపఁజేసి నాట్యాచారుఁడయ్యెను. వీరి కథలలో

పారిజాతాపహరణ కథ హృద్యతరమైనది. దీనిఁబట్టి యక్షగానములకు పారిజాతమనుపేరుగూడ రూఢియైనది. ఇందు సవతులకలహము ప్రధానమైనది. ఆంధ్రమున సుమారు 300 యక్షగానములు గలవు.

ఆంధ్రమున నోబనమంత్రి రచించిన గరుడాచల నీలాచలములను రెండు యక్షగానములు బహుప్రాచీనములైనవి. ప్రాచీన యక్షగానములు అనగా శైవమత విజృంభణమునకుఁ బూర్వమందివి సంస్కృత భాషలోఁ గూర్పఁబడిన మంగళశ్లోకములతో నొప్పెడివి. జంపెతో కథారంభమగును. ఇందు కథారంభమునకుఁ బూర్వము జంపెలతో షష్ఠ్యంతములు చేయఁబడినవి. ఇఁక రచనావిధానమందుత్తమపాత్రల ప్రవేశపెట్టునపుడు ద్విపదయు, కవి విషయమును చెప్పవలసినచోట జంపెలు, పాత్రల పరస్పర సంభాషణమున కందములను, స్తుతులందు దండకములు, సీసములు కూర్పఁబడెను. తర్వాతి యక్షగానములందు హాస్యము నసభ్య శృంగారమును బలసి వెగటు పుట్టించునవైనవి.

యక్షగాన ప్రారంభదశ యింకొక విధముగ భావింపఁబడినది. తమిళదేశమున కొరవంజులును, మలయాళదేశమున 'కథకళి' యను శుద్ధ దేశీయ ప్రక్రియ సాగుచుండగా, నాంధ్రదేశమున జక్కులవాండ్ర పాటలను గ్రహించి తమ స్వీయవచనములను సంధివాక్యములుగాఁ గలిపి గొల్లభాగవతుల గుంపులు నాటకములాడ ప్రారంభించిరి. ఇదియే యక్షగానముల ప్రాతిపదికరూపమని కొందఱూహింతురు. ఈ స్థితిలో నేర్పడిన నాటకములు కృష్ణునిగూర్చిన లీలలు, జలక్రీడలు మొదలైనవి. సంస్కృత నాటక వాఙ్మయమునఁగూడ కృష్ణసంబంధగాధలే మొదట గ్రహింపఁబడినట్లు పతంజలి భాష్యమునఁ దెల్పఁబడిన కంసవధ, బలిబంధనమను వానిని బట్టి యూహింపఁదగును. సంస్కృతమున వలెనే తెలుగునఁగూడ శ్రీకృష్ణజలక్రీడాదులే ప్రాథమిక యక్షగానములకు వస్తు

వగుటయు సమంజసము. గొల్లలు యాదవులనియు శ్రీకృష్ణుడు దమవాఁడనియు భావించుటచే గొల్లభాగవతుల గుంపులే మొదట నీనాటకముల నాడియుందురనుటకు హేతువుగూడ నగుచున్నది. ఇట్లే, పైన దెల్పిన గరుడాచల నాటకమును చెంచుజాతికి చెందిన యానాదులు ప్రకటించిరి. ఈ నాటకమందు నృసింహస్వామి చెంచు కన్యను వివాహమాడును. ఇందు "చెట్టులెక్కఁగలరా, హరి" అను చెంచుకన్యమాట లెంతయు పాత్రోచితముగ నుండి, మనోజ్ఞముగ నున్నవి. కొందరీ గరుడాచల నాటకమే యక్షగానముల ప్రారంభ రూపముగ భావింతురు.

ఈ యక్షగానములందు జక్కుల పాటలకు సంధివచనము గలుపుటేకాక క్రమముగ చిన్న ద్విపదలును, తోహరులును, పద్యములును చేర్పఁబడినవి. ఈవిధముగ 16-వ శతాబ్దమువరకీ వాఙ్మయము పండితుల చేతను, కవులచేత నాదరింపఁబడక పామరజనులకొరకే రచింపబడుచు నున్నవి. 16-వ శతాబ్దాంత్యముననో లేక, 17-వ శతాబ్దారంభముననో పండితకవులీ యక్షగానములపై శ్రద్ధ వహించిరి. వారిలో సుగ్రీవ పట్టాభిషేకమును రచించిన రుద్రకవి యొకడు. 1656 సం. లో అప్పకవీయమున "అంబికావాదనామక యక్షగానకృతియు చేసితి కాకునూరి కుల యప్ప" యని యప్పకవి వ్రాసికొనినాఁడు. మరియు నిందు చతుర్థాశ్వాసమున యక్షగాన లక్షణమునుగూర్చి గూడ రచించినాడు.

ఇంతియకాక ప్రాచీన యక్షగానములు సంస్కరింపఁబడుచుండెను. అట్టివానిలో విజయరాఘవుని కాళీయమర్దనమును, మహారాష్ట్రరాజైన శహాజీ 'జలక్రీడలు' నెన్నదగినవి. సుకవులు రచించిన యక్షగానములందుగూడ సుప్రసిద్ధ గ్రంథములందలి పద్యములు చేర్పఁబడుచుండెడివి. తంజావూరిలో వెలసిన యక్షగానములందు వివిధ వృత్తములుకంటె సంగీతమున కనువుగా నుండుటకై ద్విపదలు మాత్రమే చేర్పఁబడినవి. వీరీనాటకములను ప్రదర్శనార్థమే వ్రాసిరి. ఈ యక్షగానములు

శృంగార రస ప్రధానములై, యెరుకసాని ప్రవేశము గల్గి, కొరవంజి లక్షణముతో నొప్పియున్నవి. ఈకాలమున రంగాజమ్మ పాత్రోచిత భాషనుగూడ వాడెను.

17-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వము యక్షగానములఁ బ్రదర్శించు వారు విద్యావిహీనులైనను, తర్వాత కూచిపూడి భాగవతులీ యక్ష గానములకు భరతవిద్యను ధనంజయుని యభినయ దర్పణజ్ఞానమునుకూడ గలిపి ప్రదర్శించుటచే నివి పండితపామర జనాదరణపాత్రములైనవి. వీరి యక్షగానములు రెండువిధములు. కలాపము, కథయని. కలాపములు జయదేవుని గీతగోవిందమువంటివి. అనగా శృంగారభావములలో నేదో యొకదానిని సర్వతోముఖముగ ప్రదర్శించుచు కవిత్వమూలమున, భరత శాస్త్రము మూలమున నభినయించుట. సత్యభామా కలాప మిట్టిది. ఇందు మంచి కవిత్వము, భరత విజ్ఞానము నుండును.

18-వ శతాబ్దమునందు కంకంటి పాపరాజు రచించిన విష్ణు మాయావిలాసము, గోగులపాటి కూర్మకవి రచించిన మృత్యుంజయ విలాసము మొదలైనవి వెనుకటి వానివలె ప్రదర్శన యోగ్యములుగానే వ్రాయఁబడినవి. కాని 19-వ శతాబ్దమున బయలుదేరినవి యక్షగానము లుగను, హరికథలుగగూడ నుపయోగపడునట్లు రచింపఁబడినవి. ఇట్టిది నరహరి రచించిన తిరుమంగయాళ్వారు చరిత్రము. 19-వ శతాబ్దాంత్య మునను, 20-వ శతాబ్దారంభమునను రచింపఁబడిన యక్షగానములన్నియు హరికథలుగనే వ్రాయఁబడినవి. అట్టివానిలో నారాయణదాసు, బాలాజీదాసుల రచనములు ముఖ్యమైనవి

ఆంధ్రదేశమున యక్షగానములు చిరకాలమునుండి విశేష జనా దరణముతో ప్రచారమొందుటచేతనే దశరూపక నాటక లక్షణ నిబంధ నలతో సంస్కృత నాటకముల ననుకరించుటగాని, సంస్కృత నాటకముల

నాటకరూపమున నాంధ్రీకరించుటగాని 19-వ శతాబ్దివరకు జరుగలేదు. సర్వ విధముల సంస్కృత వాఙ్మయము ననుకరించిన యాంధ్ర వాఙ్మయ మునందిట్టి విలక్షణముండుట విచిత్రముగ నున్నది. అందుచేతనే సంస్కృతమునందలి నాటకములైన యభిజ్ఞాన శాకుంతలము, శృంగారశాకుంతల మనుపేర పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరనయు, సంస్కృతప్రబోధచంద్రోదయ నాటకమును నంది మల్లయ్య ఘంట సింగనలు శ్రవ్య కావ్యములుగ వ్రాయుటయు సంభవించినది. అవి నాటకరూపమున నాంధ్రీకరింపఁబడినచో యక్షగానములతో పోటీకి నిల్వలేవని భావించిరేమో. ప్రాచీనకాలమున నీ యక్షగానములకు పండితుల యాదరణము లేకుండుటచేగాఁబోలు వీనిని ప్రదర్శించుటకు మంచి రంగస్థలము లున్నట్లు గానరావు. మనుచరిత్రమందలి 'చిలకలకొల్కి' యను పద్యమును బట్టి యాకాలమున నాట్యశాలలుండెడివని యూహింపనగును గాని; యవి యీయక్షగానములకో, కాక సంస్కృత నాటక ప్రదర్శనములకో, లేదా భరతశాస్త్ర ప్రదర్శనమునకో తెలియరాదు.

I రెగళిగ నిమ్మనాథుఁడు, నిజలింగచిక్కయ్యకథ

విభూతిపత్రికలో నొకచోట శేషాద్రిరమణకవులు పిడుపర్తికవులను గూర్చి వ్రాయుచు పిడుపర్తి నిమ్మనాథుఁడు నిజలింగచిక్కయ కథవ్రాసెనని రచించిరి. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన పద్యబసవపురాణమునఁదన పెదతాత తృతీయ కుమారుఁడగు నిమ్మనార్యుని గూర్చి యొక సీసపద్యము వ్రాసి, యం దతఁడు కవియని తెల్పినాడు.

శుద్ధాత్మ పిడుపర్తి సోమయదేశిక
సత్పుత్రుఁడష్టభాషావిదుండు,
గీ॥ భవుల కెన్నడు కవితచెప్పనిఘనుండు

జగతిఁబెంపారు నిమ్మయాచార్యవరుండు ॥

కాని సోమనాథుఁడీతఁడు రచించిన గ్రంథముల నేమియు దెల్పలేదు. వీనినేయాధారముగ గ్రహించి శేషాద్రి రమణకవులు తాము భ్రాంతిచెందు టయేకాక లోకమునుగూడ భ్రాంతిపెట్టిరి. కాని చిక్కయ్యకథను గురు నంబి చరిత్రమును యక్షగానములుగా రచించినది రెగళిగె నిమ్మనాథుఁడు గాని, పిడుపర్తి నిమ్మనార్యుఁడుగాఁడు. ఈ రెగళిగె నిమ్మనాథుఁడు శంకరపిడుపర్తి శిష్యుఁడును, పర్వతలింగసుతుఁడును, పిడుపర్తి నిమ్మ నాథుని తండ్రి సోమనయని పద్యబసవపురాణమందలి పై పద్యమునఁగలదు గాన నిరువురు నొక్కరుగాదనుట స్పష్టము.

రెగళిగ నిమ్మనాథుఁడు తన్నుఁగూర్చి గురునంబి చరిత్రాంత్య గద్యయం దిట్లు తెల్పుకొనెను.

ద్వి॥ ....శ్రీరాచవీటినివాస
ఘనభద్రకాళికాకాంతునిపేర
నంకితంబుగ సదాచారైక వర్తి
శంకరపిడుపర్తి సద్గురుమూర్తి
కరజాతుఁడగు చెంచికలికేశుపేర,
వీరకవీశ్వరుఁడు పర్వతలింగసుతుఁడు
నిరుపమ రెగళిగ నిమ్మనాథుండు
నరసురాద్భుత గురునంబిచరిత్ర
యక్షగానముచేసె ననుపమప్రీతి ॥

ఇఁక చిక్కయకథయందు గూడ నట్లేవ్రాసికొనెను. అదియిది.

ద్వి॥ అని చతుర్దశభువనాధీశుపేర,
కనుత వేదాగమవేద్యునిపేర,

పంచవింశతి తూపాదిదేహాత్ర
యంచితయస్తోత్ర యక్లేశరహిత
సగుణ నిర్గుణ తత్వసచ్చితానంద
గగనరూపుడు చుండికలికేశుపేర
శంకరపిడుపర్తి చతురకవిత్వ
పారాయణుండు పర్వతలింగసుతుఁడు
నెరజాణుఁడనుపేర నిమ్మనాథుండు
చిరతర నిజలింగ చిక్కయ్యచరిత
మనుపమప్రీతిచే యక్షగానంబు
రచియించి మీాకు సమర్పణచేయదలఁచి
కరమొప్పెనా చంద్రతారార్కమునను ॥

పై విషయములనుబట్టి యీాతఁడు రచించిన రెండుయక్షగానములనుగూడ చుండి కలికేశునకే యంకిత మిచ్చెనని తెలియుచున్నది. ఇంతకంటె కవినిగూర్చి యేమియు తెలియరాదు. ఈతఁడు పర్వతలింగ సుతుఁడనుట వలన 'వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహమును' రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యమును ద్విపదలగా రచించిన 'పర్వతమంత్రి లింగ' కవి సుతుఁడేనా యని సందేహము గలుగుచున్నది.

I నిజలింగచిక్కయకథ, యక్షగానము

కళ్యాణపురమున చిక్కన్నయను మున్నూటికులజుండు వేశ్యలకై ధనమంతయు వెచ్చించి చివరకు ధనహీనుఁడై చోరవృత్తినిబూని సంచరించుచు నొకనాఁడు చౌర్యమునకై బసవమందిరమును బ్రవేశింపఁగ నందు శివభక్తులు శివపూజాదులు సేయుచుండిరి. వారిని గాంచఁగనే యీాతని బుద్ధి మారిపోయినది.

ఏకతాళి

కన్నుల మునుగను గొన్నఘనములు బస
వన్నను గనుఁగొన్నప్పుడే పోయెఁ ॥ 1
చెవులను ముసు విని తవిలిన
శివమంత్రము వినినవి దెగిపోయెఁ ॥ 2
తనువున బెనుగొని తాకిన కర్మము
లనుభవ మంటపమంటినఁ దొలఁగెఁ ॥ 3
నాశికమును దానాశినకర్మము
నాశనమయ్యె సువాసనచేతఁ ॥ 4
ఘనులని తనలో ననుకొన జి
హ్వానుగొను దోషములప్పుడే కడకేగెఁ 5
ఘనులను వీరిని పొడగన్నను మఱి
ఘనదుష్కృతములుగ్రక్కున నడగెఁ ॥ 6

ద్వి॥ అజ్ఞానతిమిరంబులణఁగి వేవేగ
సుజ్ఞాన దీపంబు శోభిల్లదొడఁగె
చెవులవినుటవలన చెందుపాపములు
శివమంత్రములు విని శిథిలమైపోయె
కన్నులమునుఁజూడఁగలుగు దోషములు
హరుగణములఁజూడ నవియెల్ల నరిగె ;
నాసికంబునమును వాసనాపేక్ష
చేసిన దురితముల్ శివభక్తులచట
హరునకు ధూపంబు లర్పించుచుండ
నావాసనల వలన నవిదూరమయ్యె ॥
ఘనులని యయ్యలగొనియాడుచుండు

మును జిహ్వాబలుకఁగా చనుదెంచినట్టి
ఘన దుష్కృతములు శీఘ్రముననె యణఁగె
ఉత్తములీమహాత్ములె యని తలఁచ
చిత్తంబుచేత నార్జితమైన కర్మ
మొత్తములన్ని నిర్మూలమై కదలె
ఈరీతి ద్రోహంబు లెల్లను బోవ॥

చిక్కయ్య బసవనను దీక్షనివ్వమని ప్రార్థించి పొంది లింగధారి యయ్యెను. బసవన మరియు చిక్కయకు వేయి వరహాలివ్వగ నతఁడు దానితో వర్తకముచేయుచు జంగమసేవ సలుపుచుండెను. ఒకదినమున చిక్కయ్య లింగకేళిపురమునకుఁ బోగా నచట గంగాధరుఁడను భక్తుఁడు గలఁడు. పూర్వ మతఁడొక రాజు, దారిద్ర్యము నొంది తలారివాఁడై భక్తుఁడై యుండెను. అతని భార్యపేరు నీలకుంతల. తలారి గంగన్న తోటలో చిక్కన్నను కలుసుకొని తనయింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. నీలకుంతల చిక్కన్నను ప్రేమించెను. తర్వాత తలారి చిక్కన్నకు భోజనముపెట్టి రాత్రి గదిలోఁబరుండఁబెట్టి, తాను తలారివృత్తికిఁబోగా నీలకుంతల చిక్కన పరుండిన గదిలోఁబ్రవేశించి తన్ను భోగింపుమని వేడెను. అంత నతఁడామెను తల్లిగా భావించెను. వారిద్దరి సంభాషణమిది. ఈ సన్నివేశము చిత్రాంగీసారంగధరులకథను స్మరింపఁజేయుచున్నది.

త్రిపుట

బల్లెములు నాటించినట్లుగ భామమాటలు వినియుచిక్కయ
తుల్లిపడి మూర్ఛాగతుండై దొరయ జెలిసెన్ 1

తల్లి యెటువలెఁబలికితివి నీ తనయుఁడను నేననుచు మనమున
తల్లడింపుచు హారహరాయని దైన్యపడుచున్ 2

ప్రణుతభక్తులఁజూస్తి మిటువలెపాపమెరుగబట్టి గా
రణమేమిప్పుట్టెను అల్లమప్రభురాయడనుచున్ ॥ 3

అని మరి న్నేమనుచున్నాఁడు.

జంపె

ఉరులింగమునుఁగట్టి గురుపుత్రురాలవై
పరమపాతకమేల పలికితివి తల్లీ ॥
పరసతినితల్లిగా భావింతునమ్మ, నా
కురలింగమెరుఁగు నిది కల్లనిజములకూ ॥ 2
చెలియ యీపాపంబు జిహ్వఁబలికినట్టి
కలముక్తిఫలము పంచాక్షరిపఠించూ ॥ 3
అనిన విని చిక్కన్నతో నా నీలకుంతల యేమనుచున్నది.

జంపె

ఉరులింగమూర్తియును గురుదేవుకరుణ యీ
సరణిఁబుట్టించె దోషములేదులేరా ॥ 1
కోడెపాయపు ముద్దుగుమ్మనా కబ్బెనని
సూనమరుకేళిసను జూరఁగై కొనరా ॥ 2
పరసతిని తల్లిగా భావింతునంటివి
పరసతినిగాను నీ భార్యననుకోరా ॥ 3
మనమిద్దరము హాళీ మరుకేళి దేలుచును
మెచయ పంచాక్షరి పఠింతాములేరా ॥ 4
ఈలాటి సుఖమునీ కేలోకమునగల్గు
నాలసింపకమదన కేళికిని లేరా ॥ 5

అంత చిక్కయ్య లేచి పారిపోయెను. కాని యతని మంచము మీఁద తన సంచిని మరచిపోగా, దానిలో నీలకుంతల తన లింగమునువేసి యతనిపై నిందమోపి, యతనిని జంపింతునని యామె ప్రతినపట్టెను. ఇక్కడ కథ చిత్రాంగీ సారంగధరులకథవలె సాగినది. చిక్కయ్య పారిపోయి యొక దేవళమున నారాత్రి పరుండెను. పిమ్మట నీలకుంతల విరహబాధతో నిలువుటద్దముదరి కేఁగి, తన ప్రతిబింబమును తన చెలికత్తెగా భావించి యామెతో చిక్కన్నను తనకుఁ దెమ్మని బ్రతిమాలుకొని, చివరకు కోపముతో నద్దమును క్రిందవేసి పగులఁగొట్టెను. తెల్లవారినపుడు భర్త వచ్చినతర్వాత చిక్కయ్యపై వ్యభిచారదోష మారోపించి కృత్రిమము చేసెను. తలారి గంగన్న స్నేహితులనుబిలిచి సకలము తెల్పగా, వారు ముష్టిపీరునొకరిని చిక్కన్న నెదుర్కొనుటకై పంపిరి. ముష్టిపీరుఁడు చిక్కన శిరమును దెగవ్రేయఁగ నది రెండునిలువులయెత్తున నెగిరి క్రింద పడకయే యాకాశవాణి మూలమున జరిగినకథనంతయు వివరించెను. అప్పుడు జంగమశ్రేష్ఠులందఱు వచ్చి తమ తప్పిదమునకుఁ దమ శిరముల నఱికి కొనగా నవికూడ వ్రేలాడుచుండెను. సత్యమెరిగిన గంగన తలారి శిరమును నరికికొనఁబోగా శివుఁడు ప్రత్యక్షమై చిక్కయ్యను వరముల వేడుకొనుమనెను. అతఁడు వీ రందఱిని కైలాసమునకుఁ గొంపోవుమని ప్రార్థింపఁగ శివుఁడు నీలకుంతలకుఁ గైలాసమిచ్చుటకు వెనుదీయఁగ, చిక్కయమహౌదార్యముతో నామెయే తనమోక్షమునకుఁగారణమగుటచే నామెకు మొదట నిచ్చినగాని తాను కైలాసమునకురానని చెప్పఁగా, శివుఁడంగీకరించి యందఱను చివరకు కైలాసమునకుం గొంపోయెను.

II గురునంబి చరిత్రము

ఇందు ఉడయనంబియను నామాంతరముగల సుందరమూర్తి నాయనారను భక్తుని చరిత్రము వర్ణితము. పార్వతీ పరమేశ్వరుల యవతా

రనే సుందరమూర్తి పరమనాచులు. వీరి యనురాగ విలాసములను తిరునావలూరి వాల్మీకేశ్వరుఁడు వీరికిఁ గుఁజెలితనముసేయును. చివరకు వారు కైలాసమున కేగుదురు.

ప్రారంభము:—

క॥ ధవళగిరి సన్నివాసుని
ధవళోరగ భూషితాంగు ధవళాంశుధరున్
ధవళభసితత్రిపుండ్రుని
ధవళాంగునిఁ జండి కల్కిదైవముగొలుతున్॥

వ॥ అట్టి దేవుకారుణ్యమున రాజవీటిపట్టణంబు నభివర్ణించెద నెటువలెను.

జంపె

సారమగు తనువేడ, సజ్జనులమదివేడు
కారూఢినిడుజోడు శ్రీరాచవీడు
భజనరంబులకీడు భజియింపనోనఁగూడు
శివభక్తతతిజోడు శ్రీరాచవీడు
ఆగమంబులజోడు అఘములనురుమాడు
శ్రీగిరికిసైదోడు శ్రీరాచవీడు॥

వ॥ అట్టి దేవుని కారుణ్యంబున రాచవీటి పట్టణంబున కధీశ్వరుండైన వీరభద్రేశ్వరుఁ గీర్తించెద. నెటువలెను.

జంపె

కరుణాసముద్రయస్ఖలిత విజయోన్నిద్ర
స్థిరతర మహారౌద్ర శ్రీవీరభద్రా,

మారట శ్రీరుద్రమహిమాదికాచ్ఛిద్ర
శ్రీరస్తు శతరుద్ర శ్రీ వీరభద్ర ॥

.... శ్రీవిశేశునకును ...... అంకితంబుగా నా యొనర్పం బూనిన వడయనంబి చరిత్రయను యక్షగానంబునకుఁగథా క్రమం బెట్టు వలెను.

సీ॥ శ్రీరజతాచల సింహాసనస్థుఁడు
గౌరీ వివాహ సంకల్పితంబు
చేసిన హార్యజ జీమూతవాహన
ప్రమథాదుల తుల సంభ్రమముతోడ,
పదునాల్గులోకముల్ ముదమొందపార్వతీ
పరమేశ్వరుల పెండ్లి ప్రకటితముగ
వేదోక్తిఁగావించి విశ్వేశు పెండ్లికు
మారుచేసినముఖ మంటపమున,

గీ॥ నిల్వుటద్దంబు కెదురుగా నిల్చునంత
పార్వతీశుల ప్రతిబింబ భావములకు
ప్రాణమొసఁగియు సుందరప్రమథులనుచుఁ
గూర్మి పేరిడిసేవఁ గైకొనుచునుండె.

* * * *
* * * *

త్రిపుట

సుందరుఁడొకరుద్రకన్యకఁజూచి శృంగారంపువనతరు
బృందమధ్యమునందుఁబొందిన చందమెట్టేఁగి
దేవదేవుండనియె నత్తిరునావనూరను పురమునను
భూవిభుఁడు పాలించు మర్త్యంబునను వేడ్క—

హాళిగచటను మీరు మానవులై జనించి సుఖింపుడని శశి
మౌళి సుందరి సుందరులకామహిమ దెలిపెక ॥

* * * *

* * * *

ఎరుకల జంపె

ఆరునెలలు మళ్లినేని యూరిలోకి వచ్చి జడా
యూరి యింటికరుగ నాకొమారు వడుగుసేయ
యత్న పెట్టినారు చూడు పాపకర్మలెల్ల రాజ
రత్నమా పరామర్శించు రమణ! మా మొరాలకించు,
మనఁగ నంతలోనె బాపలల్ల వచ్చిరాజ సముఖ
మనక రోషమునను గినిసి యతనిఁదిట్టి కొట్టఁబోవ ॥

* * * *

పాళిరేకులు

తాళములు మద్దెలలు ఢక్కయుఁడాంబరల్ వాయింపఁగా
తాళమాన మొకింత దప్పక వాలుగంటి నటింపఁగా
ధిమికి, ధిమికి, హాధిమికి, ధిమికిత, ధిన్నతోంగణే దివిజు

లంబరపదమునా

నమరిచూడఁగ పరమనాఁచా రాడె నతులిత ముదమునా

ధిమికి, ధిమికిహా,

వనిత చక్కదనాల కుప్పని వరులు పురజను లెంచగా
కనిన రుణమే తీరదనుచును జనులు తన్ను నుతించగా ॥ధిమికి॥

* * * *

జంపె

ఆవనముచెంతఁగల కావేరి యుదకమున
కై వచ్చె బ్రాహ్మణస్త్రీ యొక్కతయును,—

నొడయనంబెన్న నా యొడయనంబెన్నగా
కొడుకనంబెన్న యెక్కడ దాగియున్నా

*   *   *   *

ఆటల కుమారనిను యేటిపాల్సేసి యే
నాఁటికిని మఱతునని బోటి వెతపడఁగా,
కని నంబి సతిదుఃఖమునకు వివరముదెలిసి
కొనెను పరిచారకులఁ బిలిచి గ్రక్కునను,

వ॥ అంత నా కావేరీతీరంబున నున్న పురాంగనలు ధవళంబుపాడిరట.
ఎటువలెను —

ధ వ ళ ం

జయ, జయా, జ్ఞానసంపన్నా! జయ, జయా, నిన్నుబుధులెన్నా,
జయమునీపదములూ గన్నా; జయమానునొడయనం బెన్నా. ॥

*   *   *   *

జంపె

పరసతుల వరియింప నరకమని మొరపెట్ట,
దొరయు శాస్త్రములెల్ల దుంగలోఁద్రొక్కెఁ, ॥
పరనారి చంటిలోఁ బరమేశు పరికించి,
పరమ జారుఁడు నంబి పరమపదమేగెఁ. ॥

శిశుహత్యచేసి మును చిఱుతొండభక్తుండు
పశుపతిని గూడెఁదన పట్టణముతోడఁ. ॥
కోటందు తండ్రి తలఁగొట్టి కైలాసముక
వాటములఁదెఱవ శశిజూటులో గలసెఁ.

అంత్యము :—

ద్వి॥ పరమనాంచారియు, పైనమైవచ్చి
నరపతివెంటనే నంబెన్నఁగలసె. ॥

ఆరాయఁడును నసంఖ్యాతమాహేశ్వ
రారాధనముల నిహము మఱచి యుంటె,
నని, దక్షయజ్ఞాపహారునివేర ... మొ ॥

II వాలె కోటయ్య, చిరుతొండ భక్తకథా నిధానము

దీని యంత్యగద్యనుబట్టి కవినిగూర్చి కొన్ని విషయములు స్పష్టపడును కాన దానిని మొదట గమనింతము.

“ఇది శ్రీమద్గురుమహాదేవరప్రసాదలబ్ధ నిగమాగమోక్త వీరశైవాచారసిద్ధాంతప్రవీణ, వాలెవంశ సుధాపయోనిధి శీతకిరణ, బుచ్చయాభిధాన పౌత్ర, రాచయపుత్ర, షట్స్థల, షల్లింగావధాన, ఇష్టప్రాణ భావైక్య, సుఖానూన గురులింగజంగమ భక్తిప్రధాన, కోటయాభిధాన విరచితంబైన, బసవపురాణోక్త చిరుతొండ భక్తకథా నిధానంబను యక్షగానంబు సర్వంబును సంపూర్ణము.”

ప్రారంభము :—

శా॥ శ్రీకాంచీ పురమధ్యగేహ విలసత్సింహాసనాధ్యాసియై
పాకారిప్రముఖామరార్చిత పదద్వంద్వుండునై యొప్పు నా
యేకామ్రేశ్వర లింగమూర్తి, సకలాభీష్టంబు లిచ్చుఁగా కృపా
నేకంబొప్పగ మంచికంటి కులజ శ్రీనాగలింగయ్యకున్. ॥

* * * *

ద్వి॥ గురుతోటమర బోదకుర్తి నివాసుఁ
డురుతర శివభక్తి యుక్తుండు నాఁగ

లింగదేవర శిష్యుఁడింగిత జ్ఞాని
యంగద మంచికట్యన్వయాంబోధి
పరిపూర్ణచంద్రుఁడై భాసిల్లుచున్న
వర నాగలింగయ్య చరణలింగమునకు. ||

* * * *

కవి తెలుపుకొనిన విషయములఁబట్టి కవివంశవృక్ష మిట్లున్నది.

వాలె బుచ్చయ్య
|
రాచయ్య (భా. లింగమాంబ)
|
నాగలింగయ్య; చెన్నమల్లయ్య; ముసలయ్య; కోటయ్య (కవి) (మహాదేవి)

ఈకవి వెనుకనే 'కోటీశ్వర రగడ'ను రచించెనని, తానా గ్రంథమున రచించుకొనిన యీ క్రింది పద్యమునుబట్టి తెలియుచున్నది.

క|| నీవును మును కోటీశ్వర
దేవుని దివ్యోత్సవంబు తెనుఁగున రగడన్
గావించినావు, భక్తుని
యావిధమున శైవగణము లానందింపన్. ||

క|| చిరుతొండ భక్త మహిమము
గరిమంబున నొక్క యక్షగానము గాఁగన్
వివరించియునేకామ్రే
శ్వరునకు నంకితమొనర్చు సత్కవివర్యా. ||

కథావిషయము :—

సీ॥ భక్తహితార్థమై - పరఁగు చిరుతొండని
మనసు ప్రచ్చియు శైవమండలంబు
కడతేర్చి రక్షింప కరుణారసము వచ్చి
ఘనతరమహిమ ప్రఖ్యాతిసేయ
తలఁచియు శంభుండు తాత్పర్యభావుఁడై
తన మహాత్వంబున తత్క్షణమున
వారధులుప్పొంగి వడినేకమైయుండి
మేఘ గర్జనములు మిన్ను మ్రోయ,

గీ॥ నేర్లునదులును కాలువ లేకముగను
పిడుగులును తీఁగమెరుపులు పిక్కటిల్ల
బహుళతరముగ జనులెల్ల భయమునొంద
ఘోరతర వర్షమంతట గురియసాఁగె. ॥

క॥ భూరితరంబగువర్షము
పారంబై రాత్రిపగలు పరికింపగ రా
కీరీతి యిరువదొక దిన
మాహూఢిగఁగురియసాగెనంతట మఱియున్. ॥

క॥ ఈదురుగాలి చినుకులకు
నాదరువునులేక పశువు లంభోయనుచున్
పదరికిఁబోద మనుచును
కాదరి నిలువంగలేక గడగడ వణకెన్. ॥

క॥ చెరువులు బావులు గుంటలు
నరయఁగ కోనేర్లునిండి యతిభయమొందెన్
వరదలు బారలఁగ మద్రో
దరములు మొరలిడఁగ ధరలు తల్లడపడగన్, ॥

ద్వి॥ ఆచిరుతొండఁ డత్యానందమొంది
యేఁచిన భక్తిపై నెలమిఁ జంగములు
నెందరేతెంచిన నిష్టాన్నచయము
లందించి వారిమహాప్రసాదంబుఁ
గొనుచుండు నటుఁ వాన గురియుచునుండ,
పనుగొనునప్పుడు పాకంబునకును
వంటకట్టెలు తన యింటలేకున్న
ఇంటింట వెదకిన నెచటగానకను
సతిని దగ్గరఁ బిలిచి జంగమకోటి
కతిశయంబలర ప్రొద్దోయెనింకెట్టు
లనవుడు వినియుత్ఫుల్లాంబుజవదన
మన కేటి చింతయు మాధవుకరుణ
సకల వస్తువులును సమకూడియుండ
నొకట తక్కువ యనుట యుచితమె మనకు
నూనియవస్త్రవితానంబుదడిపి
మానుగా నగ్నిని మండరికొల్పి
పాకయత్నంబు లేర్పాటుగాఁజేసి
చేకొని దమభక్తి చెల్లించుకొఱకు...

గీ॥ దయయుంచి తల్లి తనయుని బిలువంగ
రాకయుండు నట యేలోకమునను
కల్లలాడి కాలమొల్లబుచ్చక వేగ
సొంపుఁదనర బిలువ జూతమిపుడు

వ॥ ఇవ్విధంబున నీశ్వరుండాడు వాక్యంబులకు తిరువనాం మనంబున నిట్లనియె.

క॥ ఎచ్చట నీవున్నాఁడవో, నిచ్చటికిని పేరు గూర్చియే నిప్పుడు నా
వత్సారారమ్మనుచును, ముచ్చటగానెట్లుబిలుతు మోదంబలరన్॥

వ॥ అని పూర్వద్వారంబున నిలిచి, నల్దిక్కులంగాంచి యానా నంబు నాకసంబునకునెత్తి, హస్తంబుఁజాచి, ప్రమథగణంబుల పాదంబులు మనఁబునం దలఁచి తనయునిఁ బిలువఁదొడఁగె.

ఏలలు

పూర్వ కర్మార్జితమైన భూరికర్మములనెల్ల
గర్వమడఁచిన కొడుకా, రావయ్యా నాచిన్నితండ్రి,
శర్వునాజ్ఞ మీరఁబోకయ్యా ॥—1.

దక్షిణధీశునిపట్టి దర్పమడఁచినట్టి శివు
డీక్షణాన వచ్చియున్నాడు, ఓ ముద్దులతనయ,
మోక్షమొంద వేగ రావయ్యా ॥—2.

పశ్చిమాశాంతరమున భాసురముగ శివుని
నిశ్చయముగఁ గలసినావేమో, యోసిరియాలసెట్టి
నిశ్చయమొందింపరావయ్య ॥—3.

ఉత్తరాధీశుని సఖుఁడొచ్చి లింగ తృప్తిఁగొంచు
పొత్తుగుడువఁబిలుచు చున్నాఁడు, ఓ నాయనయ్యా, వేగ
చిత్తమురంజిల్ల రావయ్య ॥—4.

పున్నమ వెన్నెలబైట — చిన్నిబాలలతోఁగూడి
చెన్నుగా నాడుచున్నావెమో, ఓ ముద్దులతండ్రి,
యిన్నాళ్ళవలెనె రావయ్య ॥ —5.

పాద తీర్థప్రసాదము మోదమలరఁగావించి
నీదురాకఁ గోరుచున్నారు, ఓ నాచిన్ని బాలా,
నాదరమున వేగరావయ్య ॥ —6.

వాద భేదములమాని — యాది మధ్యాంతరాళమున
పాదుగా నీవు వసించినావెమో, ఓ సిరియాళసెట్టి,
మోదమలరంగ రావయ్య ॥ —7.

మాయనివ్యామోహ పాశబంధములు దెగటార్చి
యేయెడల యోహుచున్నావో — ఓ ముద్దులగుమ్మా
కాయజారి కడకు రావయ్యా, ॥ —8.

ఎంచరాని పాతకములఁద్రుంచిశివ కాంచిశివుని
నంచితముగ మదిని నమ్మెచు, ఓ నా చిన్ని బాల,
కాంచి జనులు జూడరావయ్య ॥ —9.

వ॥ అని యివ్విధంబున జనని పిలుచు సమయంబున,

సీ॥ మోమున ముంగురుల్ ముద్దుగానెనయంగ,
మెడరత్న హారముల్ మెరయుచుండ,
సంది బొందియలు పెంపొంది దూఁగుచునుండ,
మొలగజ్జెలందెలు మ్రోయుచుండ,
చెక్కిళ్ళయందున చిఱుచెమట లొదువంగ
కనకంపు రావిరేఖయుఁజెలంగ ;
బంగరు జల్తారు పట్టుకండువ చెంగు
లంగుగా మేన చెలంగుచుండ,

గీ॥ చూపరులకెల్ల నత్యంత చోద్యమంద
సురలు గీర్తింప, తాపసవరులు వేడ
పుష్పవర్షంబు గురియ పెంపొంద, జనని
శబ్దమాలించి బాలుండు సరఁగవచ్చె. ॥

ఈ భాగము శ్రీనాథ పాల్కురికి సోమనాథ శ్రీపిడుపర్తి సోమనాథ రచన లతోఁ బోల్చినచో తారతమ్యము గ్రహింపనగును.

III అనుమోద సన్యాసి, బసవకల్యాణము

అంత్యగద్య :— ఇది శ్రీభక్తమాహేశ్వరపాదారవింద మకరందపానానంద మిళిందమానస శ్రీమద్గురిమఠ మళియ భగిచంద్రశేఖరాహ్వాయ హస్తాంబుజసంభూత భక్తుల యెరుకాహ్వాయ కరుణాకటాక్షవీక్షణ అనుమోద సన్యాసినామప్రణీతంబైన శ్రీబసవకల్యాణయక్షగాన ప్రబంధంబునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసంబు సంపూర్ణము.

ప్రారంభము :—

శ్లో॥ శ్రీగంగా నందకందాయ, చిదానందస్వరూపిణే।
నందితామర బృందాయ, వృషభాయ నమోనమః ॥

ఉ॥ శ్రీలలితంపువీరవ్రత సింధు సుధాకరులౌ పురాతనుల్
లాలిత రుద్రులుఁ బ్రమద లక్షణవంతులనేక కోటులన్
జాలనుతించెదన్ మహిత సౌఖ్యముతో బసవాది ముఖ్య సం
స్ఫాలన పాదపద్మములు భక్తినిమ్రొక్కి నుతించికొల్చెదన్. ॥

బసవేశ్వర జననము :—

సీ॥ ఫాలాక్షునంశచే బసవన్నయిలమీఁద
హింగుళిసీమలో నిరవుమీర
నగ్రహారమునందు నలరారుమండంగి
మాదిరాజయ్యసతిమాదమాంబ,
కల్యాబ్ధిలోపల ఘనసోముఁడుదయించె
సంగమేశుఁడువచ్చి లింగదీక్ష

చేసిన బసవన్న స్థిరబుద్ధినుండంగ
వరుషాష్టకంబున నడుగుసేయు
బూనిన తండ్రినిఁ బోనాడి భక్తుల
గూడియున్నాఁడన్న గురుఁడు దెలిసి,

గీ॥ తలఁచినప్పుడు బలదేవ దండనాయ
కుండ తన కూతునిచ్చెడి కోర్కెతోడ,
వచ్చి దోడ్కొని గంగాంబ నిచ్చివేడ్క
పెండ్లిగావించె జగమెల్లఁ బ్రీతిబొంద. ॥

వ॥ ఇట్లు కల్యాణంబై కూడలి సంగమేశ్వరు సన్నిధికిఁజని నాద పూరితుండై త్రికాలంబుల గురుపూజఁ గావింపుచుండె, నంత నక్కడ,

గీ॥ బసవనికిఁ గూతునిచ్చిన భావమునను
ప్రమథగణములలోక సంప్రాప్తుఁడయ్యె
నంత బిజ్జలు డా మాటలాలకించి
మంత్రి యాయంశమునలేని మాటఁదలఁచి. ॥

రగడ

వారివంశమునందు ఎవ్వరు తీరుగా గలరాయటంచును
కోరి యడిగెను, బిజ్జలునకును గోర్కెలలరగ
వానికల్లుఁడు బసవరాయడు — జానుగాగురు సన్నిధినుండిన
వాని దెమ్మని మంత్రులను దా వరుసబంపెగ. ॥
దెచ్చి బసవని రాజుతోడను — ముచ్చటలాడంగగా
మఱి వొచ్చమంతయులేక, మంత్రుల కెచ్చంగా నుంచెగ. ॥

వ॥ ఇట్లు మంత్రిపాలనంబుచే నలరుచు, నిరంతర గురులింగ జంగమార్చనలు చేయుచున్న సమయంబున,

* * * *

వ॥ తదవసరంబున యవ్వసర నైవేద్యంబులు చెల్లించియున్న యత్తఱిని,

"దీక్షామంటపంబు గావించి, పంచకలశపూజలు గావించి, నీలాంబను రావించి, భస్మధారణ గావించి, భక్తిమాహేశ్వరులకు నమస్కరింపఁజేసి, కూర్చుండ నియమించి, యప్పంచకలశసూత్రంబు చేతికిచ్చి, భక్తమాహేశ్వరాను మతంబున సింహాసనంబు గైకొని, సంగమేశ్వరుండు, ఆ నీలాంబకు బ్రహ్మవ్రాతఁ దుడిచి, భసితరేఖ ధరించి, దీక్షావిధానంబు గావించిరట — ఎటువలెను —

గీ॥ మూలపీఠంబు బిందువు - ముఖ్యనాద
మూర్ధ్వపీఠంబు, గోముఖ మొనర కళయు
గోళకంబును పరమాత్మ గుదిరియుండ
నలరి దీక్షలొసంగి నీలాంబకపుడు. ॥

క॥ ఈవిధమున లింగార్చన
గావించియు కరమునందు ఘనకళ లొనరఁ
భావించి నీలకొసఁగెను
గావున మంత్రం బొసంగి కరుణాత్మకుఁడై. ॥

హిందూస్థాని, తోడిరాగము — దరువు

బసవరాయనిఁజూడ - భామలారా వేగ రారె,
మసలకఁ గొల్చువారి మహిత భోగము లిచ్చువాఁడట ॥ బసవ ॥
పరమధర్మముచేత పామరులు బడగొట్టువాఁడట
పరమార్థచింతచేత ప్రాజ్ఞులఁజేయువాఁడట,
పరమ కామంబుచేత - పరంజ్యోతిఁ జూపువాఁడట,
పరమ మోక్షంబుచేత - పరమునొందించు వాఁడట ॥ బసవ ॥

బహిరాంతర వాళమున బ్రహ్మతేజంబట-
ఇహమాత్రఫలభోగ మించుక లేనివాఁడట,
సహిత శమాది షట్క-సాధనము మెండట,
అహాహా చెప్పచిత్రము అతనిప్రభావములనేఁడు ॥బసవ॥

అష్టాంగయోగములనుభవపరుఁడట,
దుష్టకష్ట కర్మదూరీకృతుండట,
దుష్టజనులను బ్రోచు సృష్టికరుండట,
ఇష్టలింగము నందు దృష్టినెనసినవాఁడట ॥ బసవ ॥

ఎల్లస్త్రీలనెల్ల తల్లిభావంబట,
ఎల్లవేళల భక్తోల్లాసపరుఁడట,
పల్లవించిన జ్ఞాన సల్లీల సిద్ధుఁడట,
కల్లకాదీమాట కనులఁజూచినఁ దెలసు ॥ బసవ ॥

*　　*　　*

భూపాలరాగము — ఆదితాళము

శోభనమే బసవనికి - సుప్రకాశునకు
శోభనమే నీలనమ్మకు - మా సుందరాంగికినీ ॥ శోభనమే ॥

అల్లమప్రభురాయఁ డంచితకృపను
సల్లీలకృపమీరకు సరణిబోధించి,
ఎల్లలోకముల కీర్తి వెల్లామిగాను,
పల్లవించుకు సుజ్ఞాన భరితులౌమీరకు ॥ శోభనమే ॥

సమపదము జీవనమని మది నాటంగఁజెప్పి,
యమరంగ శివపదము పరమాత్మ తేజమును,
సమకూర్చి యా యోంపదము సరణిఁదెల్పగను,
మమతలు బోకార్చిన మహితమూర్తులకు ॥ శోభనమే ॥

అష్టదళముల యా హంస వాస్వినచె,
యష్టాంగముల యందు యష్టాత్మలకును,
దృష్టిచే సమకూర్చి దృఢమైననిష్ఠ,
ఇష్టలింగము పూజ యెడలేని మీఁక ॥ శోభనమే ॥

వ॥ ఇవ్విధమున శోభనపరంపరలు గావించి, కూడలి సంగమేశ్వరుఁడు, మహాప్రమథులు, బసవన, గంగాంబ, నీలాంబ సమేతుఁడై, తమ శిష్యులైన చెన్నబసవన్న మొదలైన వారలచేత నిరంతర ప్రణిపత్తి మంగళం గైకొనియుండి రంత. ॥

IV కానూరి వరవీరభద్రుఁడు — బసవమహిమామృత విలాసము

ఈకవి కొలనుపాక సోమేశ్వరస్వామి భక్తుఁడగు సీతారామశాస్త్రి శిష్యుఁడు. ఇందు బసవేశ్వరుని చరిత్రము వర్ణితము.

ప్రారంభము :—

ఉ॥ శ్రీగురు సోమనాథు వరశ్రీ చరణాంబుజముల్ దలంచి ...

....

తర్వాత వీరశైవ భక్తులస్తుతి, బసవస్తుతి, గురుస్తుతి గలదు.

సీ॥ ....

కొలనుపాక పురీశు నలిసోమనాథుని
గలిమిగా నమ్మిన ఘనుఁడనంగ,

....

సీతారామశాస్త్రి పరఁగ నెమ్మదినెప్పుడు ప్రస్తుతింతు.

“బసవగీతము, పద్యములు, వచనములు, నేలలు ననేక విధములఁగూర్చి బసవమహిమామృతవిలాసంబు, శ్రీ సోమేశ్వర స్వామికిఁ గృతియిచ్చి రచింపఁబడెను.

అంత్యగద్య:— ఇది బసవనాది మాహేశ్వర దివ్య
పదపద్మసౌరభ భ్రమరాయమాణ
లింగజంగమ పాదలీనమనస్క—
సంగత సుఖ సుధాశరనిధి మగ్న
కరమొప్ప కానూరి వరవీరభద్ర
వరనామ వియన్న సరస సద్భక్త
సుకవి ప్రణీతమై శోభిల్లితనరి
యకలంక గుణనిధి యాది బసవేశు
వర కృపాంచిత కవిత్వస్ఫూర్తిఁ బేర్చి
పరము సద్భక్తినే వర బసవేశు
మహిమామృత విలాస మహిమవిలవిల్లి
సహజ జంగమలింగ సత్కృపచేత
చను పురాతన భక్త మన మహాత్వంబు
అనుపమ భక్తుల కానందమయ్యె. ॥

V బాల పాపాంబ—అక్కమహాదేవి చరిత్రము

ఇందు వీరశైవ భక్తురాలైన అక్కమహాదేవి చరిత్రము వర్ణింపఁబడినది. కవయిత్రి యీ యితివృత్తమును అల్లమ ప్రభులింగలీలల నుండి గ్రహించెను. ఈ యక్షగానము నీమె కాశీ విశ్వనాథున కంకిత మిచ్చెను. ఇందీమె వ్యాస, వాల్మీకి, కాళిదాస, శ్రీహర్షులను స్తుతించినది. ఈ తనవంశ చరిత్రమును అంత్యగద్యమైన ద్విపదలో నిట్లు తెల్పుకొనెను.

ద్వి॥ శ్రీమన్మహాకారు శ్రీజనాధారు,
సామవేదోద్ధారు, సన్నుతాచారు,
పరఁగు పరబ్రహ్మ భవ్యవంశమున

వరబలోన్నతశాలి వసుమతియందు
వీరశైవాచార విలసితాకారు,
మేరు ధీరుఁడు జంగమేశుండు పుట్టె
అతనికి సతియగు సతివ పాపాంబ
ప్రతిభచే శ్రీ విశ్వపతి వరంబునను,
వరవీరభోజుండు వంశమే మనిన,
మఱి దక్షిణామూర్తి మహనీయకీర్తి,
సిద్ధ విద్యలకెల్ల సిద్ధుఁడైనట్టి
సిద్ధప్ప యన సత్యశీలుండు ఘనుడు,
మల్లమ్మ, కనకమ్మ మగువ నాగమ్మ
.... రుద్రమ్మ సతుల నల్వురిని
సరవితోఁగా వించె సప్తసంతాన
మరుదంద లోక హితార్థంబుగాను,
ముదముతోడుత నందు ముఖ్యశీలుండు,
...... అష్టయోగాది విద్యాప్రవీణ
ప్రతుఁడు వీరవసంత వసువతీశునకు
సతియు కామాక్షమ్మ సతియ గర్భమున,
ఆ మహేశ్వరికరుణ పాపమకరుణ
కామించి యొసఁగిన ఘనవరంబునను,
ప్రథమపుత్రిక బాల పాపాంబ యనఁగ
నధిక తేజంబుల నపుడుద్భవించ,
సంగీత సాహిత్య సరస లక్షణాల,
రంగు మించిన యట్టి రమణిదానగుచు,
నలభద్రకాళి నా యాత్మలోపలను,
బలికించురీతి నేఁబలికెదను.

అవనిలో యక్షగానావళికెల్ల,
రవళి మించిన శిరోరత్నమో యనఁగ
మంగళప్రదమగు మహాదేవి చరిత
యింగితజ్ఞానినై యీకృతిఁజేసె ". ॥

ఈ యక్షగానమునఁ గవయిత్రి షష్ఠ్యంతములు వాడెను.

వ॥ అని యప్పరమేశ్వరునకు షష్ఠ్యంతములు (చెప్పెనట) ఎటువలెను.

అర్ధ చంద్రికలు

కమలజుఁగొట్టిన ప్రమథేశునకుఁ
చన్నునఁ బల్కిన చిన్మయునకును
పార్వతినేలిన పరమేశ్వరునకుఁ. ॥

వ॥ అంకితంబుగా నా రచియింపఁబూనిన యక్కమహాదేవి బోధోల్లాసంబను యక్షగానంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన —

* *

॥ ఆయెడ నామాయ - యరుగుచున్నడను,
శ్రీయుతంబై నట్టి శ్రీగిరిగలదు,
ఆశైలమునకు దక్షిణభాగమందు,
భాసుర కళలచే ప్రజ్వరిల్లుచును,
దనరుచుండెను ఘనవశి యను పురము
జనులెల్ల సంతోష సహితులై పొగడ,
మమకారుఁడను రాజు - మహియేలుచుండె,
అమిత వైభవముల నలరియావేళ,
మోహిని యను జగన్మోహిని నపుడు
వాహినిగాను వివాహంబులాడె

నాయిటుపురకును నతివ మాయాఖ్య
పాయక పుత్రియై పరఁగ జనించె. ॥

* * *

వ॥ అని పలికిన వృషభేశ్వరునకు దండప్రణామంబుఁజేసి యేనూట డెబ్బండ్రు ప్రమథులతోఁగూడి ధరాతలంబునకు వచ్చి, కల్యాణకటకంబు నందు భక్తిసంయుక్తుండై జంగమారాధనంబు సలుపుచుండె నంత ఎటువలెను,

జంపె

ధరణిదేవికి నూతన కిరీటంబనఁగ
మెరయు 'నుడితడి' యనెడు పుర మొకటి గలదు.

* * *

క॥ ఇటువలె నలరెడు పురమునఁ
బటుతరముగ 'విమలుఁడ'వని పతి చాఁగుచుఁ
'గుటిలాలక' యను సుందరి
దిటమునఁ బెండ్లాడి యుండె ధీరుండగుచుఁ. ॥

* * *

జంపె

అల సదాశివపత్నియా మహాదేవియును
తిలకించు సుత మహాదేవి పేరిడిరి. ॥

* * *

జోలపాట

ఘన వజ్రమాణిక్యఖచిత మయలీలఁ
దనరు నుయ్యాలలోఁ దనయనిడిచాలఁ

బనిపూని శ్రీగౌరిభామ పనిలోల
తనమునను బాడెదరు తరుణులొగి జోల ॥ జోజో ॥

జో, జో, జగత్కుక్షి - జో సుజనరక్ష,
రాజశేఖరు సుజనరంజితాపేక్ష ॥ జో ॥

పరమేశ్వరునితోడ - ప్రతినగావించి,
ధరణిలోపల మాయ - తనువుధరించి,
గురుఁడల్లమచిక్క - కున్న చింతించి,
తిరిగి యంబిక ప్రోల - తిరిగి యేతెంచి ॥ జో, జో ॥

ఉన్న యత్తతిగౌరి హృదయమున చింత
తిన్నగా దీర్తునని త్రిపురారి యంత,
సన్నుతాంగిరో నీదు సాత్వికమంత,
పన్ని వసుధకు నసువు పణతి యనునంత ॥ జో, జో ॥

అనిన శ్రీకంఠునకు నతి భక్తితోను,
వినుతి సేయుచు మ్రొక్కి విశదంబుగాను,
ననిపె నిన్నపుడు సుర లతివేడ్కతోను,
చనువొందఁ బుష్పవర్షము గురియగాను ॥ జో, జో ॥

ఈ రీతితో వచ్చి హితవు మదినుంచి
వీరత్వమున విమల విభునకు జనించి,
సారదయతో మమ్ము సరగ రక్షించి,
గారవించితి వౌనె కరుణచే మించి ॥ జో, జో ॥

* * *

అంత్యము:—

మంగళహారతులు

పసిడి పళ్లెరములో-పంచదళపద్మమున
పంచరత్నప్రభలు భాసిల్లగా,
విశదముగఁ బాడెదరు విశ్వాసనంబుచే
శశివదనమహాదేవి సరసిచెలఁగి ॥జయమంగళంసదాశుభమంగళం॥

ప్రభునిఁ బట్టెదననుచుఁ బంతమున శివుకరుణ
భ్రమమించ వసుధలోపల జనించి,
విభవంబుతో జైన విభుని నగరముఁజొచ్చి,
సభ సమ్మతింప నా సమయముననను ॥ జయమంగళం ॥

వానిభ్రమయించి నిర్వాణవృత్తిని ఘోర
కాననంబుల ఘన కానలందు,
సానువులయందు, నాసరసుఁ డల్లమవిభుని
బూని వెదకిన యట్టి పూఁబోణికి ॥ జయమం ॥

వెదకుచుండెడువేళ - వీరుఁ డల్లమగురుఁడు
మదిలోనఁ దెలిసపుడు - మమతతోను,
సదమలాకృతితోడ - సరగప్రత్యక్షమై,
యుదయార్క-భావమున నుండియపుడు ॥ జయ ॥

మోదమున శాంభవీ - ముద్రోపదేశంబు
ఆదిగా నీకొసఁగినటుల యిఁకను,
మేదినీజన జను లాదిగాఁ బొగడగను,
నీదయను మమ్మేలు నీరజాక్షు ॥ జయ ॥

*

జంపె

అనిన శ్రీగౌరితో ననియె భూతేశుండు,
వినునీదు సాత్విక - వివరమంతయును ॥
అక్క మహాదేవివై - యవనిలో జనియించి,
చక్కగా ప్రభువుచే - సంతసంబొందవే. ॥
ఉపదేశమంది తా సుత్ర్పాహలీలచే,
నిపుడు శ్రీగిరినున్న - దింతిరోయనినే. ॥
అంత శ్రీగౌరి పరమానందమున మొదటి
పంతంబుఁబూని సంభ్రమవృత్తినుండెనే. ॥

*　　*　　*

ఏకతాళము

ధనము పుత్రశ్రీ విభవము
నొనరఁగ భోజున కొసఁగెను ప్రభువునే. ॥

VI లింగమూర్తి — శివపారిజాతము

శివుఁడు గౌరిని వివాహమాడుట యిందలి కథ. గంగాగౌరుల సాపత్న్య వివాదాది విషయములు సాధారణ యక్షగానములందుండు నవి యిందు గలవు. కూచిమంచి తిమ్మనార్యుని శివలీలావిలాస మందలి కథనే యీకవి యక్షగానముగా రచించినాఁడు. ఇది పారిజాతాపహరణ కథ ననుసరించి వెలసినది గావున యక్షగానములు గొన్ని పారిజాత నామాంకితములుగా నున్నవి.

ప్రారంభము:—

ఉమాశశాంక, యురగభూషణ,
కామిత ఫలదా, గంగాధరా. ॥

సోమకళాధరా, శృంగారశైవ భవా,
కామరూపజిత, కామహారే. ॥
ఇందేలవచ్చేవు, అందేల వచ్చేవు,
రమ్మనవే వాని, రమ్మనవే. ॥

అంత్యము :

భక్తజనార్తినివారణ, శూలధారణ,
యోగీంద్ర హృదయవిహార, జయ, జయ.
రమణీయ ఫణిరాజ భూషణ, పాపశోషణ,
కాంచనశైల వాసా, జయ, జయ, ॥
*　　*　　*
కైలాసశైలనికేతనా, వృషభకేతనా,
కరి చర్మకలిత శరీరా, జయ, జయ. ॥
శ్రీలింగమూర్తి కవేరిదంకురుతే,
ముదముజ్వల మంగళ శతం, జయ, జయ. ॥

శివపారిజాతము, (కర్తపేరు తెలియదు)

వెనుకటిదానికంటె నిది వేరైనది. ఇది మఱియొక కవికృతము కాని కవిపేరు తెలియరాదు. ఇందు సంస్కృతశ్లోకము లక్కడక్కడ గలవు. గ్రంథము సంపూర్ణముగ లేదు.

ప్రారంభము :—

... ... చక్కదనముల సౌజన్య శైలకన్య,

సీ॥ పగడాల జిగడాల - పగడాలతోఁజేయు
తావిమించిన కావి మోవిగలది,

తెలిదమ్మి వెలిజమ్మి బలునెమ్మితోగలతో
నీడుగానాడు కెంజాడగలది,
పండ్లతో గజనిమ్మ పండ్లతో బంగారు
గిండ్లతో బెరయు పాలిండ్లుగలది,
సిరిమించి నీలాల సిరివుంచి తమ్మి
పెన్నెరులు గలది
గీ॥ ఇంతి, ముత్యాలదొంతి చామంతిబంతి
కంతుమద దంతి చెలుల మేల్బంతి యీప
డంతి, ...

అంత్యము :-

చూర్ణిక

శ్రీమద్వరశరదభ్రవిభ్రమ భ్రమాపాదిత
రంగద భంగ శృంగారాంగ. ॥

VII గంగా గౌరీ విలాసము, పెదకెంపరాయఁడు

వెనుకటి కథయే యీ యక్షగానమునకుఁగూడ వస్తువు.

ప్రారంభము :—

శా॥ శ్రీగౌరీపతి చంద్రశేఖర సతీ చిత్తాబ్జరోలంబ స
న్నాగాధీశ్వరహార మారమథనా నాకేశ సంసేవితా
యోగీంద్రార్చిత పాద పద్మయుగళా యోషామయార్ధాంగ
.... హిరియ కెంపనృపతిన్ రక్షించుసోమేశ్వరా. ॥
క॥ ....ద - గంగాగౌరీవిలాసకథ మృదువచనా
సారంబులుద్ది జడన - ల్లారజముగఁగవులుపొగడనతులప్రౌఢిన్. ॥

క॥ సుకవులకు సారమ్మై, బహు
కుకవుల కెద శూలమ్మె, యకుంఠిత ధారై,
చకిత చకిత వాద్యములై
వికసించును పెద్దకెంప విభుసత్కవితల్. ॥

క॥ గంగాగౌరీ విలాసము
సంగతి పద పద్యములకు సరసతమీరన్
రంగద్వ్యాఖ్యానములు చెలఁ
గంగా పెదకెంపరాయ ఘనుఁడొనరించెన్. ॥

క॥ తన ప్రాణేశుని వెదకుచు
వనితామణి గంగ వచ్చె పైఖరి యేలా
గనవల్ల నాఁడునేఁడనఁ
గనుగొనవలె సకలజనులు కాంతురహించన్. ॥

ఆటతాళం — అర్ధరేకు

శంకారునిఁజూపరె నవ మీనాంకునిఁజూపరె. ॥ — 1.
ఈశునిఁ జూపరె నా ప్రాణేశునిఁ జూపరె. ॥ — 2.

* * * *

అంత్యము :— * * *

క॥ అంగజుకేళిని మదియు,ప్పొంగఁగ రతినేలి సోలిబోటి రహిల్లన్
బంగారుగిండి పట్టుక, ముంగిటికేని వెషలెఁజాల మురిపెంబలరన్.॥

సాంబశివ విలాసము — (గ్రంథకర్తపేరు తెలియదు)

ఈగ్రంథము పూర్తిగనే యున్నదిగాని గ్రంథాంతరమున కర్తపేరు తెలుపఁబడలేదు. ఇందలి వస్తువు పైమూఁడు యక్షగానములందలికథయే. వసిష్ఠాసాగర సంగమ ప్రాంతమునఁ గల లక్ష్మణేశ్వరమను గ్రామమున

వెలసిన లక్ష్మణేశ్వరస్వామి యేతత్కృతినాయకుఁడు. వసిష్ఠ, గోదావరీ నది పాయలలో నొక్కటి. లక్ష్మణస్వామి దానికోర్కె దీర్ప వచ్చిన వాఁడు గాన నా స్వామికి లక్ష్మణేశ్వరుఁడని పేరయ్యెనట.

ప్రారంభము :—

“ శ్రీలుమెఱయఁగ భక్తజన
పాలుఁడనఁదగు పట్టిసాచల
మేలు సామిని భద్రకాళీ లోలుఁదలతుఁ. ॥

*

వ॥ అని యిష్టదేవతా ప్రార్థనంబుచేసి నా పచరింపఁ బూనిన సాంబశివ విలాసంబను సంగీత ప్రబంధంబునకుం గథాక్రమం బెటువలెను,

ద్వి॥ ... ...

ఉన్నలక్ష్మణుకోర్కె నొనగూర్పఁదలఁచి,
వన్నెమీఱఁగ నందివాహనారూఢుఁ
డై వచ్చి యతనిఁ గృతార్థుఁగావించి
యీవసుంధర లక్ష్మణేశ్వరుండనఁగఁ
జనువసిష్ఠాతీర సంగమప్రాంత
మున నొప్పు పట్టణంబునను శ్రీలక్ష్మ
ణేశ్వరంబనఁగఁ బేరన్నికకెక్కి
శాశ్వతైశ్వర్య ప్రశస్తిమీఱంగ

* * *

అనిశంబుదుర్గా సమన్వితుండగుచు
ననురూపభోగంబు లందుచునుండె ॥

అంత్యము :—

" ఈలాగు కలహించు నిర్వురఁజూచి
శ్రీలక్ష్మిదేశుండు చిరునవ్వునవ్వి
యేల వాదించెద రెలనాగలార,
మీలోన మీకెట్లు మెఱమెఱల్ దగునె
ఒకచోట జనియించి యొక్కనిఁజెంది
యకట మీరొద్దికవై యుండవలదె ?
అనుచు నిద్దరును గాఢాలింగనమున
* * *
తప్పక గంగను దలయందు నిలిపి
యప్పుడు గౌరికి నర్థాంగమొసఁగి
యెలమితో నర్థనారీశ్వర వేష
మలరారఁ గ్రీడించె నాశ్చర్యలీల

వ॥ ఇట్లు లీలావినోదపరాయణుండైన సాంబశివునెదుట రంభాది కాంతలు వినోదంబున నృత్యంబులు సలిపిరందు నవతాళకు ఎటువంటిది.

గోపీ కాంభోది

తానెల్లా దధిమి ధిమికి తక్క డకుందధికిటతక్క ॥ తానెల్లా ॥
వారణ దనుజ నివారణ మోక్షకారణ
హాలహాల విదారణ తక్కతం తందాన తందాన
తందానా హరి నందనా తనుభూతి చందనా
పావనము నీకృప భావనా నందివాహనా
నిలసిత పావనా ॥ తానెల్లా ॥

* * *

గీ॥ గౌరికిని గామవైరికిఁ గలహమొకటి
తారసిలఁజేసి యంతటఁ దనివిసక
గంగ నెనకొల్పి గౌరిపై గవయఁజేతు
నను తలంపున నారదుం డతిరయమున

వ॥ గంగసమీపంబునకు వచ్చుచు,

* * *

నినునిట్లు మోహంబునిధిపాలుచేసి
చనిన యామాయల జంగంబు తెఱఁగు
తెలుప వచ్చితి నీకుఁ దేట తెల్లముగ
లలనరో యాతండు లక్ష్మణేశ్వరుఁడు
కపట వేషమున నీకడ విహరించి
ఇపుడల చోటను హిమగిరి కన్యఁ
దవిలి యున్నాఁడు నీ దలఁపఁడింతైన
నవ్వుఁగాని యాయమ్మ యతఁడేమిసేయు
నాగౌరి మాట గాఁదనఁగ శక్యంబె
యాగర్వమేమని యనవచ్చుఁ దనకు
నెనవచ్చు వనిత లేదెల్లలోకముల
ననుచుఁ గేరుచుఁ బగ్గెలాడుచునుండు
నదిగాన నీవిపు డచటికి నేఁగి
మదిరాక్షి గర్వంబు మాన్పినీప్రియుని
వేగమే వశముగావించు కొమ్మింక
జాగువద్దని చెప్పి చనియెనా తపసి॥

ఈ గ్రంథమునుబట్టి కవి వంశాదికములేమియు దెలియరావు. ఇందీతడేమియు వ్రాసికొనలేదు.

VIII కురవంజి — గురుసిద్ధలింగము

కవి యీ కురవంజి యక్షగానమున శ్రీ మహాదేవుఁడు హిమవంతుని పుత్రియగు పార్వతిని వివాహమాడు కథను రచించెను. గ్రంథ కర్తయగు గురుసిద్ధలింగమునుగూర్చి యీగ్రంథమున విశేషములులేవు.

ప్రారంభము :—

క॥ శ్రీశైలనాథుప్రేమను,
నాశైల జ్యేష్ఠపుత్రు నభినుతిచేసిఁ
భాసిల్లిప్రమథ వర్యుల
వాసిగ వినుతింతు భక్తివాంఛాప్రౌఢిఁ ॥

క॥ సిరిగిరి భ్రమరయు కరుణను,
చరమూర్తిఁ హరికంద సద్గురు కృపచే
వర సిద్ధలింగమింపుగఁ
గురవంజి రచించె సభలఁ గొనియాడఁగన్ ॥

క॥ సోమేశ్వరు నవ కవులను
భీమన్నను, శేషనాథుఁ బ్రియమునఁ దలఁతుఁ
సామజదైత్య విభంజన
వామాంగముగల్గు నార్యవరు లబ్ధముగాఁ ॥

ఆంత్యము :—

అనియిట్లు భ్రమరాంబికామనోనాథు
గొనియాడు చున్నది గోరిక లలర,
హరిత కందాహ్వయుండగు సిద్ధలింగ
గురుకర జనితుఁడా గురుసిద్ధలింగ
మతిభక్తి (?) శ్రీగిరి కురవంజి

హితవుగా రచియించె నీప్సితార్థములు
కరుణించు శ్రీమల్లికార్జున స్వామి
కురవంజి వ్రాసినఁ గూర్మిఁ జదివినను
హరుషోక్తి విన్నను నంబికానాథు
స్థిరతరైశ్వర్యంబు చేకొండుమనుచు
నాయురారోగ్యంబు లాభివృద్ధియును
దానిచ్చి యాచంద్రస్థాయిగాఁ జూచు

IX బుక్కమ సాంబయ్య — భల్లాణచరిత్ర

ఈ యక్షగానమందలి యంత్యగద్య యిట్లున్నది.

ద్వి॥ శ్రీకరంబైనట్టి శ్రీవీరశైవ
ప్రాకట మతధర్మ పారీణమతుఁడు,
ధర గుహేశ్వరలింగ వరకృపాలబ్ధ
పరమార్థ శివకవిత ప్రఖ్యాన్వితుఁడు,
శ్రీగురు బోధ విశేషశోభితుఁడు
నాగమ నిగమోక్తి నభిరమ్యమైన
యనయంబు యోగ విద్యాభ్యాసరతుఁడు,
ఘన 'నేతినేతి' వాక్య స్ఫూర్తియుతుఁడు,
ఘన సచ్చిదానంద కవితాత్మరతుఁడు,
పనిగొని శివనామ పఠనాభిరతుఁడు,
వలనొప్పి బుక్కమ వంశవర్ధనుఁడు,
నలువొంద సాంబయ్య నామధేయుండ,
భయభక్తితో నిట్లు భల్లాణచరిత
నయమొప్ప యక్షగానంబు చేసితిని

చక్షుశ్శ్రవాభరణు, చంద్ర కిరీటు
అక్షయుఁడగు నీకు నర్పితంబుగను

ప్రా రం భ ము :—

క॥ శ్రీగురుదేవు గుహేశ్వర
వాగీశ్వర కమలనేత్ర, వాసవవంద్యున్,
భోగి విభూషణుఁ గొలిచెద,
ధీగరిమ వచింతు దేవదేవునిఁ బ్రీతిన్ ॥

శా॥ ఓ గౌరీపతి, యో పురాంతక, శివా, యో భర్గ, యో శాశ్వతా,
యో గంగాధర, యో లలాటనయనా, యో చంద్ర చూడామణీ,
యో గోరాడ్ధ్వజ, యో సురేంద్రవినుతా, యో సర్వభూతాధిపా,
వేగ న్నామది నోలలాడుచు దయన్ వీక్షించవే వేడెదన్ ॥

త్రి భం గు లు

గిరికావాహనమెక్కి - గిరికన్యమ్రోలముద్దు
పరుగులిడు గణాధి - పతికి ॥ జే, జే ॥

గుజ్జురూపముతోడ - గజ్జెలందెలు మ్రోయ
బొజ్జత్రిప్పుచు నాడు - రజ్జుకు, జే జే ॥
మింట చంద్రుని జా - ఘంటగాఁజేసిన
యొంటి కొమ్ముగణాధి పతికి, జే, జే, ॥

*   *   *

రా మ భి ల్లి

మిండా జంగమ లింగమూర్తి
ఇదిమేరకాదు, విను మీశపకీర్తి ॥ మిండా ॥

ధన ధాన్యములిత్తునయ్యా నీకు
ఘనవాహనాభరణ, గ్రంథప్రసూనా
కనకాంబరములిత్తునయ్యా, అయ్యా,
దినదినమును పళ్ళు దెప్పింతునయ్యా ॥ మిండ ॥

మళ్ళా మాన్యాలిత్తునయ్యా పెళ్ళి
పెళ్ళికి నిప్పింతు పిన్న టంకంబు
ఇళ్లుగట్టించెదనయ్యా, మారి
కళ్ళకింపుగ మేడ గట్టింతునయ్యా ॥ మిండ ॥

మంచి మఠాలు గట్టింతు, నీకు
మంగళద్రవ్యసామగ్రి దెప్పింతు ॥

* * *

జో, జో, సచ్చిదానంద, జో, చిన్మన్మయాంగా,
జో, జో, భవా ధీశ, జో, సుప్రకాశా ॥ జో ॥
జో, జో, గణాధ్యక్ష, జో, గరళభక్షా,
జో, జో, పరంధామ, జో, దివ్యనామా ॥ జో ॥

సరవితో నిప్పునను జదలంటనట్లు,
కరమొప్పు షడ్వికారములులేకా,
పరమ పురుషుఁడవైన - ప్రభులింగమూర్తీ,
చిర చిన్మద చిత్కళామూర్తీ ॥

X ఆలపాక పెద్ది — భల్లాణ నాటకము (2)

ఈ కవి కుమ్మరి కులమువాఁడు, వీరశైవుఁడును, సంతోష శివజ్ఞానస్వామిః శిష్యుఁడును. ఈతని కిష్టదేవత కోకిలాంబ. ఈయక్షగానము బిల్వేశ్వరస్వామి కంకితమీయఁబడెను. వీరిది ఆలపాకగ్రామము. ఈతని వంశానుక్రమ మిది.

ఆలపాక పెద్దు (భార్య — లింగమాంబ)
|
వైదెప్ప (భా. పాపాంబ)
|
పెద్ది

అంత్యగద్య :—

అనిసూత్రముని మానులకుబల్కెనసుచు,
విని కోకిలాంబికా విభు శంభుపేరఁ,
గనక బిల్వార్చితకామేశుపేర,
ననుఁబ్రోచు నావైద్యనాథునిపేర

*　　*　　*

ముందుగా సద్గురుమూర్తి నైయెస్ట్రి,
సంతోష శివజ్ఞానస్వామిని మదిని
సంతతముఁ దలంచు సద్భక్తిపరుఁడు
అంగలింగాంగ శివాచారధరుఁడు,
జంగమ తీర్థప్రసాద సేవకుఁడు,
శాలివాహనవంశ చరితుఁడీ భువిని,
ఆలపాకను నూర నమరిన పెద్దు
పెద్దన లింగమాంబిక సుతుఁడయిన
వైద్దెప్ప పాపాంబ వరపుత్రు పెద్దు
లలితమై తనరు భల్లాణుని చరిత
వెలయు నాటకముగా వినిపించె దీని
సుకవులెల్లను విని సొంపొంది ధరను,
బ్రకటింపు డాచంద్ర పరిపాలనముగ ॥

మ ం గ ళ హా ర తి

మంగళం జగదేశ మాతకును మంగళం
మంగళం బిల్వవన మందిరకును,
మంగళం బాలేందు మౌళికిని మంగళం
మంగళం కామేశు నంగనకును
జయమంగళం నిత్య శుభమంగళం ॥

ప్రారంభము :—

క॥ శ్రీగురుకృపనెలయఁగ వే
దాగమయుతమైన శివకథామధురోక్తుల్
గాఁగ రచింపఁగఁ బూనెద
రాగరసంబుగ భల్లాణరాయని చరితన్ ॥

* * *

ద్వి॥ శ్రీపార్వతీశు దర్శించి సేవించి,
నాపాలి శ్రీగణనాథుఁ బూజించి
శరజన్ముఁ బ్రార్థించి సద్భక్తిగాంచి,
వరముఁడౌ మాధవు వర్ణించి మించి,
భారతి నర్చించి పరఁగ గీర్తించి,
యారూఢి సత్కవులను నుతియించి,
కులదేవతయిన యా కోకిలాంబకును
వలనొప్ప మ్రొక్కి యా వరముగైకొనియు
బరవసంబుగఁ బూని భావంబులోనఁ
బరగంగ నా బిల్వపతి కంకితముగ
సరసమౌ భల్లాణచరిత నాటకము
వెలయింతుఁదత్కథా విధమెట్టిదనిన ॥

అంత్యము :—

ద్వి॥ భల్లాణ మెచ్చితి భళిర నీవలెను,
నిల్లాలి నిటు నిచ్చు టెవ్వరో భువిని,
అని మదిఁ గొందవగా ననుమానపడకు,
మనఘాత్మ మాతల్లి యాచల్లమయును,
నీకును గులసతి నేనుమీా సుతుఁడ
మీాకు నేనిఁక మోక్ష మిచ్చుటే లెస్స ॥

XI గుబ్బిము చినకపోదయ్య — వీరచోడవ్వ చరిత్ర

ప్రాచీన గేయముల ననుసరించి కవి వీరచోడవ్వయను శివభక్తురాలి చరిత్రమును యక్షగానముగా రచించెను. దీనిని రొంపిచర్ల శంకరేశ్వరును కంకితమొనర్చెను. ఈకవి తండ్రిపేరు గణేశుడని కావ్యారంభమునను, కప్పయ్య యని యంత్యగద్యయందును గలదు. ఈతని గురువు పేరు రేవణ సిద్ధదేవుఁడు.

అంత్యగద్య:— ద్వి॥ చిరతరస్థితి రొంపిచెర్ల నత్యర్థి
నిరవుగైకొను శంకరేశ్వరుపేర,
వరగుణోదయుఁడు రేవణసిద్ధదేవ
గురుసేవకుడు, శైవకులపవిత్రుండు,
అసమశీలుండు గప్పయ గూర్మిసుతుఁడు
యవిరళ భక్తిఁ జోడవ్వ చరిత్ర
కవిజనంబులు మెచ్చగా రచియించె
నీమత్కృతి శంకరేశ్వరు కరుణ,
నాచంద్రతారార్కమైయుండుగాత
నిది విన్నవ్రాసిన నిప్పితార్థములు
సదమలమతులకు నమరూర్చు శివుఁడు ॥

ఇఁక కావ్యారంభమున నిట్లున్నది.

ద్వి॥ సకలాధిపతియైన శంకరేశ్వరుని
వరలబ్ధముననుు రేవణ సిద్ధగురుని
కరుణచే నెల్లసత్కవులు గీర్తించ
వీరచోడప్పగారి విమలచారిత్ర
మారూఢ మతిఁబూని యక్షగానంబు
గావించెదను సుధాకర మౌళివంశ
పావనోదయుఁడైన పాలాంకవిభుని
సుతుఁడు, గుజ్జము గణేశునికి సౌభాగ్య
వతి సోమమాంబకు వర్ణితలీల
నుదయించినాఁడఁ గులోద్ధారుఁడైన
పెదకపోదయ్యకుఁ బ్రియసహోదరుఁడ,
ననఘవర్తనుఁడ రాచయ్యకగ్రజుఁడఁ
జినకపోదాఖ్యుఁడ, శివకవీంద్రుండ,
గురులింగ యతిగణ గుణసౌరభంబు
లెరిగించు చందంబు లెల్లనుగూర్చి
కారుణ్యనిధికి శంకరునికిఁ బుణ్య
చారిత్ర యొసఁగితి సద్భక్తివినుఁడి॥

*　　　　*　　　　*

ప్రారంభము:—సీ॥ శ్రీరాగలలిత సుస్థిర భావకళ్యాణ
చరిత, గౌరీప్రియ, సలలితాంగ,
శంకరాభరణ, భుజంగ నీలాంబర,
సన్నుత భైరవ జనక భర్గ

మాలహార, యభవరామ, క్రియాన్విత దేవ
గాంధార యక్షలోకప్రసన్న
కాంభోజ సౌరాష్ట్రి గౌళ భూపాల సం
సేవిత పాద రాజీవయుగళ,

గీ॥ యనుచు ననురాగమతిఁ గొనియాడ విబుధ
జన మహీజాత నివహ వసంతుఁడగుచు
సిరులు దయసేయుచును రొంపిచెరలపురిని
నిరవు శోభిల్లు శంకరేశ్వరునిఁ గొలుతు ॥

* * *

వ॥ అని.........రాచవీటి వీరభద్రుని నేమని కొనియాడు చున్నాఁడు.

* * * *

వ॥ అని సుకవీంద్రుల నేమని పొగడుచున్నాఁడు.

ఆ ట తా ళ ము

ఫాలలోచనుగొలుచు శరణుల లీలలెల్లఁ జెప్పిన
పాలకురికి సోమనాథునిఁ బ్రస్తుతింతుఁ ॥

* * *

ఈ కథ బసవపురాణమున నొక యుపాఖ్యానముగా పాల్కురికి సోమనాథునిచే రచింపఁబడెను. దానినే యీ కవి గ్రహించి యిట్లు యక్షగానముగా రచించెను.

కథాప్రారంభము : —

సీ॥ కైలాసగిరిమీఁదఁ గలికంఠుఁ డొకనాడు
వేడుకతో జూదమాడుచుండి,
నవ్వున, హిమశైలనందన వీక్షించి
మెత్తుదప్పదు నవ్వనేటికనిన,

నిందులకై కాద యేణాక్షి నిను దక్ష
వాటిలోపల సానెవారలెల్ల
బాలికామణులతోఁ బరిణయంబొనరించి
నను నల్లుఁడని కొల్వ నవ్వవచ్చె
గీ॥ ననియెఁ గేలుమొగిచి యభవ మామీఁదటఁ
బరిణయంబునకును వెఱపుగల్గు
నట్టి వంశమందుఁ బుట్టి మీ చిత్తంబు
వచ్చినట్లు మెలఁగ నిచ్చగలదు ॥

వ॥ అని యమ్మహాదేవుని కీలెఱింగి శైలతనయ తన నిజాంశంబునఁ గన్యచోడుఁడు వీరచోడునకుం బుట్టించెనట.

* * * *

ద్వి॥ అనియిట్లు పురజను లభినుతిసేయ
ననిశంబు వీరచోడవ్వ చాళుక్య
భీమేశు కథలును, బిరుదు గద్దియలు
నేమించి చదివి బన్నినునెఱింగి;
వలనొప్ప నిట్టి దైవత సార్వభౌముఁ
డిలువేల్పు తనకని యిచ్చలోనమ్మి
యతనికిఁ దనదు ప్రాయముమీఁదు కట్టి
యతిమోదమున నున్న యవసరంబెఱిఁగి
పెనుపరి మదనుండు భీమేశుమీఁది
కీనుకఁ జోడవ్వపై గెరలెనో యనఁగ
సాహసంబున నిక్షుచాప మెక్కించి
మోహనాస్త్రము వేసి ముదలకించుటయు —

వ॥ ఇట్లు శోభనంబులు పాడ నత్యంత వైభవమున నన్యచోడు అల్లుని కరణంబు లిచ్చి కూతు నొప్పగించి, బంధునివహంబులతో గృహంబునకుఁ జనియె.

*　　　*　　　*　　　*

త్రిభంగులు

చోడకా సానెవాడకై యొక్క—
వేడుక కాఁడు విచ్చేసెర్ ॥ — 1
ఎమ్మెలే కావు సొమ్మెల్లఁ బెట్టు
నిమ్మల నమ్మికలియఁబూనెక్ ॥ — 2
వేవేగ భీమభావకుఁజెప్పి
నీవు నావెంట నేతేవే ॥ — 3

వ॥ అని యిట్లు పలికిన తల్లికి నక్కలికి యేమనుచున్నది.

జంపె

భీమనాయకుఁ డింక నామనో నాయకుఁడ
సీమ నాయకులనేఁ గామింపనేరక్ ॥ — 1

*　　　*　　　*

వ॥ అటుమీఁదట వీరచోడు దృఢంబుగని భీమేశ్వరుఁ డిచ్చలో మెచ్చి విటరూపంబు మాని యెప్పటియట్ల వర్తింపుచుండె. మఱికొన్ని దినములకు వీరచోడు మంచి ముహూర్తంబున సమర్తాడిన వార్త విని పూజారులు చెలువుగాఁ జలువచప్పరంబుఁ బన్ని యందునిచి, యుచిత కృత్యంబులు నడుపు సమయంబున, మునుపటి కపటంబు లుడిగి, బంధుజనంబులుం దల్లియు నపరిమిత సంతోషంబునఁ బరిచర్య చేయ వచ్చిరంట ఎటువలెను.

*　　　*　　　*　　　*

వ॥ ఇట్లు హితజనంబులు దెచ్చినవి యిష్టలింగంబున కొప్పించి, తనవారల కభీష్టంబు లిప్పింపఁదలంచి, యొప్పుగా నప్పాలగంబు తన మధురాధరంబునం గీలుకొలుపి, జిహ్వాగ్రంబున శుచిగొని యా సింహ మధ్యయొక్క నెచ్చెలింజూచి మచ్చికలతో నేమనుచున్నది.

తే॥ రావె యో చెలి మీ భావగారు
ఎంత యాలసించి యుండునో యిందులకును
అప్పాలగంబు పంపినదనుచు నిమ్మ
ఆస మెఱిగిన దనికొనియాడుగాని ॥

* * *

ద్వి॥ అనియిట్లు నెచ్చెలి యాడువాక్యములు
విని భీమలింగంబు వికవిక నగుచు
వీర బోడవగారి వీరశైవ ప్ర
చారంబు భువి ప్రకాశంబు చేయంగఁ
దలఁపుచుఁ దలపు చెంతకుఁజేరి హస్త
జల జాతములు వాని సందుగాఁజాపి
కోరగ్గై కొని పట్టి గుజగుజల్మాని
యారగించుచుఁ జాల నాలసించుటయు
మరఁదలు తలుపుల మాటుగాఁజూచి,
కరమర్థితో భావగారికిట్లనియె ॥

* * *

వ॥ .... నెచ్చెలి వెండియు గడుగంగా నా వెండి కోరతో నారగించువాఁడై యుంచుకొని చోడుమీఁది వేడుకను, భీమే శ్వరుఁడు తన పూజారులు పూజింపఁ దెచ్చిన బంగారు గిన్నె కంగున బైట వేయుటయుఁ బోడగని, పుచ్చుకొని యచ్చెలువ యేమనుచున్నది

* * * *

వ॥ అని నేరంబు లెంచు పూజారులం వీక్షించి చిరునవ్వు నగి వీరచోడు ఏమనుచున్నది.

మ టి మె రే కు లు

అన్నలారా నన్ను నేరమెన్న నేలా మంచి వెండి
గిన్నెం బుచ్చుకొన్నవాఁడు మున్నె భీమలింగము
గిన్నెందెచ్చి గిన్నెయడుగుకొన్న మేలుగాక దొంగ
వన్నెవెరసి యిచ్చినపుడు విన్నవారు మెత్తురా,
దొంగతనము సానెవారి వంగడమున లేదు
లింగమునకుఁగద్దు ఏను గొంగులి(?) ఇచ్చి తెలిపెద ॥

*　　　*　　　*

ద్వి॥ అని కొనియాడెడు నవ్వీరచోడుం
గనుఁగొని భీమ శంకరుం డిట్టులనియె,
జలజాతగంధి నీ సద్భక్తిఁజూచి
పులగంబు నే భుజింపుట నిక్కువంబు,
భక్తవత్సలుఁడనై పరగెదు నాకు
శక్తియుం గలిమి వంశంబు కారణమె.

*　　　*　　　*

అటుగాన నీవు మహాభక్తురాల
విట నీ చరిత్రంబు లెల్లను జూచి
మెచ్చితి నోహూహూహూ మేలుమేలింక
నిచ్చెద నీకోర్కి లేమైన నడుగు
మనుటయు వీరచోడవ్వ కారుణ్యా
వనధి యా పార్వతీశ్వరుని వీక్షించి

*　　　*　　　*

మెచ్చి వేదుమఁటన్న మేలయ్యెనిపుడు
ఇచ్చోటఁగూడిన యీపౌరజనము
లందఱుఁ గొలువ నత్యర్థి కైలాస
కందరంబున నుండగా వేడ్కఁగలదు.

*　　　*　　　*

తో కొని పొమ్మన్న ధూర్జటి యప్పు
డాకాంక్ష వీరచోడవ్వను బౌర
జనులను దోకొంచు సంభ్రమ లీల
ననిమిషుల్గొలువఁ దారాద్రికి నరిగె ॥

*　　　*　　　*

క॥ చాతుర్యంబగు నీకథ
గీతార్థములందు మిగుల, గీర్తనకెక్కన్
ఆ తెలుఁగెల్లను నేను పు
రాతన నివహంబు కరుణ రచియిస్తిఁ జుమీ ॥

XII శివలెంక మల్లనారాధ్యుఁడు — వీరభద్ర విజయము

వీరభద్రవిజయమను నీ యక్షగానమున శివకథ లనేకము చక్కగా వర్ణింపఁబడినవి. శివలెంక మల్లనకవి మహాదేవారాధ్యుని కుమారుడును, రామయారాధ్య దేశికుని శిష్యుఁడును. ఇది ఏలూరున వెలసిన జలాపహారీశ్వరున కంకితము చేయఁబడినది.

గ్రంథాంతగద్య :— “ఇది శ్రీమద్ భద్రకాళీ వీరేశ్వర వరప్రసాదలబ్ధ వాగ్విభవ, శివలెంకవంశ రత్నాకర రాకానిశాకర, మహాదేవయారాధ్య వరతనూభవ, మల్లనారాధ్య ప్రణీతంబైన శ్రీవీరభద్ర విజయంబను శృంగార నాటకగేయ ప్రబంధ కథయందుఁ దారకాసుర ప్రహార ప్రతాపంబున నిలువలేకయింద్రాదులు .... జనకాను మతంబునఁ దారక, సింహ, వక్త్ర, సూర పద్మాసురుల వధించి లోకంబులకు సుఖంబొనరించుటయు నన్నది తృతీయాశ్వాసము”.

గ్రంథప్రారంభము :—

క॥ శ్రీలలనాధిపమిత్రా
ఫాలలసద్వీతిహోత్ర, భవ్యచరిత్రా,
పాలిత తారక గోత్రా,
బాలా హృదయాబ్జ మిత్ర, పరమపవిత్రా ॥

దర్వు — ఆదితాళము

జయ జలాపహారీశా, శమన వినాశా,
జయ జయవ్యోమకేశ, జగదీశా,
శరణ మనోబ్జభృంగా, సలలితాపాంగా,
పరమ సుఖానుషంగా, భవ భంగా, ॥ జయ ॥

వ॥ అని యిష్టదేవతా ప్రార్థనంబును, సనాతన నూతన సంస్కృతాంధ్ర కవితాభి నందనంబును, గుకవి తిరస్కారంబునుంగావించియప్పుడు

సీ॥ శివతత్త్వ భావాను భవభవ్య విద్యావి
భవ మల్లనారాధ్య పరమపౌత్రుం
డార్య సన్నుత రామయారాధ్య దేశిక
చరణపాథోరుహ షట్పదుండు,
శివలెంక వంశ సంభవ మహాదేవాత
భవ మల్లనారాధ్య కవివరుండు,
పరతరశ్రీ వీరభద్ర విజయముఖ్య
కథయక్ష గానంబుగా రచించి,

గీ॥ వినత పండిత కవులెల్ల వినుతిసేయ
భాసురంబైన యేలూరి పట్టణంబు
నేలుచుండు జలా పహారీశ్వరునకు
నర్పితముచేసె వినుడిది యార్యులార ॥

దశమ ప్రకరణము

పరిశిష్టము

పాటలు, రగడలు, దండకములు, వచనములు మొదలైనవి

I రంగనమంత్రి — శివభక్తిదీపిక

చక్రపాణి రంగనాథుఁడను వైష్ణవునితోఁ బాల్కురికి సోమనాథునకు మతవిషయ కలహము వాటిల్ల, నతని పుత్రుఁడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరు డతనితో గొప్ప వాదముచేసి జయించెను. పరాజయదుఃఖముతో రంగనాథుడు శ్రీశైలమార్గముననే తిరిగి పోవుచు శ్రీశైల మల్లికార్జునునిఁ జూడక ద్వేషబుద్ధితోఁ బోవుటచే నాతని కన్నులు గ్రుడ్డివయ్యెను. అంత నత డహోబిలమున కరిగి నరసింహస్వామిని ప్రార్థింప స్వామివలన స్వప్నమున శివాధిక్య బోధనమును బడసి లజ్జితుఁడై తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి మల్లికార్జునస్వామిని బహువిధముల స్తుతింప నొక కన్ను వచ్చెను. తర్వాత పాల్కురికి వచ్చి సోమనాథుని క్షమాపణ వేడఁగ రెండవ కన్ను వచ్చెను. అంత సోమనాథుని ప్రార్థించి యతని తనయునిచే రంగన శివదీక్షఁ బడసి, వీరభద్ర విజయ, శరభ చరిత్రాదుల రచించి గురుపాదముల కర్పించెనట.

శ్రీగిరి మల్లికార్జునునిమీఁదఁ జేసిన శివస్తుతియే యీ 'శివభక్తి దీపిక' యను 'నయన రగడ'

ప్రారంభము:-క॥ శ్రీపార్వతీశుఁ జూడక

పాపాత్ముఁడ నగుచుఁబోవ పథమునఁ జక్షుల్

దీపించు దృష్టి తొలఁగిన

శ్రీపతి నదుగంగఁజెప్పె శివుఁడేకీర్తిగా ॥

ర గ డ

శ్రీశైలవల్లభుని శిఖరంబుఁ బొడగంటి,
కాశికాపురాధీశు గౌరీశుఁ బొడగంటి,
సర్వలోకేశ్వరుని సర్వేశ్వరుఁ బొడగంటి
సర్వ సంరక్షకుని సర్వంబుఁ బొడగంటి
పరమాత్ము నీశానుఁ బరమేశుఁ బొడగంటి
పరమ యోగీంద్రు హృత్పదనిలయుఁ బొడగంటి
* * *
* * *

అంత్యము :—

కడఁగి సంసారంబు కడగంటి ననికంటి,
కడఁగి శ్రీగిరి చెన్ను కారుణ్య మదికంటి,
ఘనుఁడు రంగన దూషకరగండ డనికంటి,
జనకల్ప తరులలో జయశాలి యనికంటి
తవిలి రంగనమంత్రి ధన్యాకృతి యనికంటి,
భువిలోనఁ బ్రోలాంబ పుణ్యవతి యనికంటి,
ఇంక శ్రీగిరిచేర నేఁగందు ననిగంటి,
శంకరుని కృపవడయ సమయమిది యనికంటి
ఇంక నాయెత్తు కృతులిత్తునని పాడగంటి.
*

మృడుఁడింక నాకృతుల్ మెచ్చునని పాడకంటి,
తనర శ్రీరంగకవి దాతయని పాడకంటి,
భువిలోపల బ్రసిద్ధపుణ్యుఁ డనఁగాఁగంటి
శివభక్తిదీపికా చంద్రార్కు మనికంటి,
శ్రీగిరీశునకు నర్పింతునని పాడగంటి
శ్రీగిరీశ్వరుని కృపనే న్నలరుననికంటి

II నడిమింటి రామయోగకవి — భల్లాణ దండకము

ఈ కవి తండ్రి లక్ష్మీనరసింహుఁడు. ఈ దండకము సమగ్రముగా గలదు.

ప్రారంభము :— శ్రీ జానకీమానసాంభోజధామా, నవశ్యామ శోభాపరాభూత నీలాంబుదస్తోమ, భామామనఃకామ, కామాంతకస్తుత్య భాస్వద్గుణారామ, రామాభిరామా, మహావీర కోదండరామా, సముద్దామ సంగ్రామరంగ స్ఫురద్భీమ, నానేర్చు నందంబునన్ నైమిశారణ్య భాగంబునన్ శౌనకాది ద్విజశ్రేణితో సూతుఁడెద్దాని భాషించె నద్దివ్య చారిత్రమున్ పార్వతీభర్త భల్లాణ భూవల్లభున్ బ్రోచుచందంబు పూదండగా దండకం బొప్పగాఁ జెప్పినీ కంకితంబియ్యమైకొంటి, నాతప్పు సైరించి యాలించవే, తత్కథామాధురీ సాధురీతుల్ ధరామండలం బందు నాదివ్యమాణిక్య సౌధంబులా, పుష్పితారామ యూథంబులా, రత్నసాలాంబులా, యంత్రజాలంబులా, రాజమార్గంబులా, పౌరవర్ణంబులా దేవభూదేవ భూవల్లభార్యాంఘ్రి సంజాతగేహంబులా, రమ్యవాహంబులా గంధనాగంబులా, కేళికాగంబులా, మంజురత్నావళీశ్రేణులా......

* * * *

అంత్యము :—నీ యిష్టసంసిద్ధి గావింతు లెమ్మంచు, నా లోకనాథుండు శ్రీ మల్లమా చల్లమాంబా సమేతంబుగాగన్ రథారూఢు గావించి, భల్లాణభూపాలు దోడ్కొంచు, రంభానటీనాట్యముల్ మీరగా దుందుభిధ్వానముల్ మ్రోయఁగా, నాత్మకైలాసముంజేర్చె, భృంగీశ్వరాభీష్టవర్గంబులో నొక్కనింగా గటాక్షించి, సర్వప్రపంచావళీ రక్షణాక్షీణ దాక్షిణ్యదీక్షాత్ముఁడై యుండె దాక్షాయణీప్రాణనాథుండు శ్రీమధ్య సద్మాన్వయోత్పన్న కౌండిన్య గోత్రాఢ్య లక్ష్మీనృసింహాత్మ భూ రామ యోగిప్రణీతై తదుత్తుంగ, భల్లాణరాడ్దండకంబొప్ప నాచంద్రతా

రార్కుఁడవై, శ్రోతృగాత్రప్రజాంచచ్ఛుభోదర్కుఁడవై, శ్రీమతే వీరకోదండ రామాయ, పట్టాభిరామాయ తుభ్యం నమస్తే, నమస్తే నమః ॥

ఉ॥ రాణ దలిర్పఁజెప్పి రఘురాముని కంకితమిచ్చినాఁడ భ
ల్లాణ చరిత్రదండక మలక్ష్యము సేయఁగబోక యాంధ్ర గీ
ర్వాణ రసజ్ఞులైన కవివల్లభులార పరీక్షసేయుఁ డ
క్షీణ పదార్థ గర్భ రససిద్ధ మదీయ కవిత్వ తత్త్వమున్ ॥

III పెద్ది వెంకటాచల కవి — సిద్ధేశ్వరస్వామి దండకము

ఈ కవి తండ్రి రమణయామాత్యుఁడు. ఈ కవి 'సిద్ధేశ్వరవసంత విలాసము'ను పదరచనమును గూడ చేసినాడు. అందు సిద్ధేశ్వరస్వామి యుత్సవ విశేషాదులు వర్ణితములు.

కడపమండలమున సిద్ధవటమునకు యిరువది క్రోసుల దూరమున బహుదా నది (చెయ్యేరు) దక్షిణతీరమునఁ గల కల్కుడ గ్రామమున వెలసిన సిద్ధేశ్వరస్వామి మాహాత్మ్యప్రతిపాదకమైనదీ దండకము. ఇందు చంద్రగుప్తుని కుమార్తె కల్లుకుండఁ బెట్టుటచే నాగ్రామమున కా పేరు వచ్చినదని మాహాత్మ్యము దెల్పుచున్నది.

ప్రారంభము :— శ్రీమన్మహాదేవదేవుండు వామాంకగౌరీవిలాసుండు, వాసుక్య భూషాంగదాంగుఁడు, వాణీశ గర్వాపహారుండు, దైత్యేంద్రసాంద్రప్రతాపాటవీధ్వంసవైశ్వానరుండై, సదా భక్తకల్ప ద్రుమాఖ్యప్రియుండై, వెలుంగీయు శ్రీకుల్కుడగ్రామ శ్రీసిద్ధలింగేశునిన్ సన్నుతుల్ జేతు, శ్రీ కేశవస్వామి సంపూర్ణకారుణ్య వాత్సల్యతన్ దోచు నారీతినేవిన్నవింతున్, ధరన్ పూర్వకాలంబు త్రేతాయుగంబందు, ఇక్ష్వాకువంశోద్భవుండైన శ్రీరామచంద్రుండు, తాపుష్పకారూఢుఁడై వచ్చి, రామేశు నందున్ ప్రతిష్ఠించి, కావేరి దర్శించి, కాంచీపురంబున్

ప్రవేశించి, సౌవర్ణ వర్ణావలి న్నొలలున్నాడి, సద్బంధువర్గములు న్గొల్వగా వచ్చి, బాహానదీప్రాంత భూమిక్ ......మనోరామమై యొప్పు.

* * * * *

అంత్యము:— వెసక్ శౌనకుండంతయుక్ దెల్పఁగా నాకపిల్లొని సమ్మోదముం జెంద, నిట్లంచు నీపుణ్యచారిత్ర మెవ్వారలున్విన్న, దీర్ఘాయురారోగ్య వంశాభివృద్ధుల్ తగక్ గల్గునంచుక్ మహిక్ నొప్పు పెంపారఁగా, దోట్టపల్ గ్రామ వాసాఢ్యుఁడై నట్టి, నందాపురీవంశ పాథోధి చంద్రుక్, భరద్వాజ గోత్రుండు వెంగన్న కుక్ పుత్రుఁడక్, రమణయామాత్య పుత్రుండనే వెంకటాచల్మ నేవాఁడ, సిద్ధేశ్వరప్రీతిగా నెమ్మి, నిర్మించితీదండకంబుక్, నమస్తే, నమస్తేనమః॥

శ్రీ కల్కుడ సిద్ధేశ్వరదండకం సంపూర్ణము

IV శంకర వచనాలు — గ్రంథకర్త పేరు తెలియదు

ఇది సమగ్రముగ నున్నది. మొదటి రెండు మూఁడు పంక్తులు నష్టమైనవి. కాని చివరవరకుఁ గలదు. ఇది శైవాద్వైత సంప్రదాయ బోధకమైన యొక వచన గ్రంథము. ఇందు 84 భాగములుగా శివసంబోధనము గలదు. కర్త తెలియదు. ఇందు ప్రతి భంగికయందును మహాదేవు సంబోధించి ముముక్షువు చెప్పుకొన్నట్లుగాఁ దత్పౌరాణిక విషయ ముఖరమైన వర్ణనము గలదు. ఇందలి రచనములు వేదాంత విజ్ఞానము గలిగి, కవితావిలాసముతో మెరుఁగు పెట్టఁబడినవి. దీని శైలినిబట్టి యీ కవి 14—15 శతాబ్ద మధ్యస్థుఁడని తలంపఁదగును.

ప్రారంభము :— .... నీవు సమస్త లోకోపకారార్థంబుగా సంపాదించిన సాధనంబులు నాకుఁ దొరుకుటంజేసి, నిర్భయస్వాంతుఁడనైతి, ఎట్లంటేని బ్రహ్మహత్యా, సురాపాన, గురుతల్పగమన సువర్ణస్తేయ, తత్సంగతులను మహాపాతకంబులైదింటినిం గెలువనై

దక్షురంబుల మంత్రం బొక్కటి నాలుకం గీలుకొని యె............వే భవానీ మనోహరా ॥ — (1)

మృత్యుంజయా, నీవు నాకు నకారణ బంధుండవై, చనవిచ్చి నన్ను మూర్ధాభిషిక్తుం జేసితివి. ఎట్లంటేని భవదీయ పాదాభిషేక జల బిందుకణంబులు నాశిరంబు సోకుటంజేసి, యది నాకు, మంగళస్నానం బయ్యె.

* * * *

అంత్యము :— భవదీయ మృదుపాదాంభోజాతాంకిత మహోదార పావన పరాగ పటల క్రాంత మధుర తోయావగాహన నిర్మల దేహినై, యామీఁద గైవల్య బింబాధరీల సత్పయోధరద్వయ కుంకుమ పరాంకిత వక్షస్థల హేలాలోక కౌతూహలుండనై, సుఖం బనుభవించెద. నన్ను నీ వాదరించితివేని అపరాధుం కృతార్థునింజేసిన నన్నాక్షేపించి పలుకనెండైన, నెవ్వరైనఁ గలరే. నన్ను కటాక్షించు. ఇహపరసుఖ ప్రదాయివై రక్షింపవే భవానీ మనోహరా ॥ — (82) — ॥

ఉ ప సం హా ర ము

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమునఁ గొన్ని యుత్తమ గ్రంథములున్నవి. వానిని రచించిన కవులు బహు సమర్థులు. అట్టివారిలో పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, పిడుపర్తి కవులు, యథావాక్కుల అన్నమయ్య, శ్రీగిరి విరూపాక్షుఁడు, అమలాపురపు సన్యాసకవి, నాగులూరి శేషనార్యుఁడు మొదలైనవారు. వారిని వీరశైవేతర కవులుగూడ ననుకరించి మెచ్చుకొనిరి. ఇఁకఁ గొందఱు పాండిత్యశూన్యులై, పేలవమైన కవిత్వమును భక్తిపరతంత్రులై ద్విపదలో మాత్రము గణబద్ధరచన చేసిన చిత్తారు గంగాధరుఁడు మొదలైన బ్రాహ్మణేతర కవులు గలరు. వీరంతగాఁ బరిగణింపఁ దగినవారు.గారు.

వీరశైవ వాఙ్మయమం దొక విలక్షణ మున్నది. ఇందలి గ్రంథములు విశేషముగా ద్విపదలో వ్రాయఁబడినవి. ద్విపద యిహపర సాధనమని పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచించిన వాక్యము వేద ప్రామాణ్యమై పలువు రీతని మార్గమునే యనుసరించిరి. కాని యితఁడు ద్విపదలో న లంబించిన 'ప్రాసయతిని' యితని ముఖ్య శిష్యులు, భక్తులునైన పిడుపర్తి కవులు మాత్రము దమ ద్విపదలో ననుకరించలేదు. ఈ కారణముచే నీ మతవాఙ్మయమున ద్విపదగ్రంథజాల మధికమైనది. ద్విపద రచనమునకుఁ బ్రాణముపోసిన దీ వీరశైవమత వాఙ్మయమనియే చెప్పవలెను.

ఈ వాఙ్మయమున పురాణ మాహాత్మ్యాదు లందలి కథ లతిశయోక్తులతోఁ గూడికొని యనౌచిత్యమును గోల్పోయినవి. అనౌచిత్యము రసభంగమునకుఁ గారణమని పండితులు నాలంకారికులు నుపదేశించినను వీరశైవుల కది యాదర్శప్రాయము గాక పోయినది. ఒక భక్తుని మూలమున నా గ్రామమందలి జను లందఱుగూడ విమానముపై కైలాసమునకుఁ బోవుట, విభూది తాకుఁడుచేత, ఎంగిలియైన ప్రసాదమును దినుటచేతను చచ్చినవారు బ్రతికిరని చెప్పుట, మొదలైనవి యెంత యుక్తిపూర్వకతిశయోక్తులతోఁ గూడికొనినను, శీఘ్రముగ శివుఁడు మోక్షమొసఁగునని ప్రతిపాదించినను మూఢవిశ్వాస సహితములై మాహాత్మ్యమును బ్రకటించినను, కావ్యకలాదృష్టిలో మాత్ర మవి పరిహాసపాత్రములై నిరాదరణపా లగుచున్నవి.

వీరశైవదీక్షాది మతగ్రంథములందు భక్తులకుఁ బవిత్రమైన శీలము ప్రధానమని చెప్పఁబడ యాశీలలక్షణములు వివరింపఁబడినవి. అంతవఱకు బహుప్రశంసాపాత్రముగనున్నది యీ మతము నీ వాఙ్మయమును గూడ. కాని యీ మతప్రచారమునకై దండనీతినుపయోగింపవచ్చుననెడి శివతత్త్వసారమందుఁ దెల్పఁబడిన సిద్ధాంతములనంగీకరించుటకు సరసులెంత

మాత్రమంగీకరింపరు. దీనికిని బౌద్ధుల ‘ అహింసా పరమధర్మము ’ నకు సాటి యేమి? అంతియకాక వీరశైవభక్తులేకాలమునకుఁ జెందినను, నేవృత్తిచేసినను బాధలేదనెడి భావ మంగీకార్యమే కాని, భక్తుఁడైనంత మాత్రమున శీలమును దోషభూయిష్ఠముగనున్నను నంగీకార్యమని యెంచి, జార, చోర, హత్యాది శీలములుగలవారైనను, శ్రేష్ఠులనియు, భక్తులై యెట్టి ఘోరకార్యమైనను చేయవచ్చుననెడి భావము మాత్రము విరసముగను, విరుద్ధముగ నున్నది. ఈ బోధ కావ్యమున దుర్నీతిని బోధించుచున్నది. కావ్యమున లోకశ్రేయముఁ గోఱు నీతిని బోధింపవలయునని పండితులందఱునన్ని దేశభాషలందున గీకరింపఁగ నీ శాఖావాఙ్మయమిట్లుపదేశించుట బహుశోచనీయము.

బసవపురాణమున, (చూ. పుట, 150)

ద్వి॥ ఇలజూదంబునఁ బాండవులు భ్రష్టులైరి,
నల జూదమున మూర్ఖునగజేశుఁగూడె,
పరసతీవశ్యులై నరపతుల్ ద్రుంగఁ
బరసతీవశ్యుఁడై హరుఁగూడెనంబి,
వేటాడి రాముండు వెలఁదిఁగోల్పడయె,
వేటాడి యెఱుకు దా విశ్వేశుఁగలసె,
చంపిమాండవ్యుండు సరిఁగొర్తఁబడియెఁ
జంపి చండుండు ప్రసాదంబుఁగనియె,
బొంకినబ్రహ్మకు భువిబుట్టుమాలె,
బొంకి చిర్తొండండు బొందితోఁజనియె,
గొఱియ మ్రుచ్చని శూద్రకుఁడు నఱకువడియెఁ
గఱకంఠుగణవంది గలగెఁదెర్వడిచి,

ఇట్లగుచో శిష్టరక్షణమును, దుష్టశిక్షణమును లేక జగము తాఱుమాఱగును; కాన నీ మతవాఙ్మయములు దుర్నీతిభూయిష్ఠములై దుర్గ్రాహ్యములైనవి.

ఇఁక భాషావిషయమునఁ జూచిన నీ వాఙ్మయప్రారంభముననే పాల్కురికి సోమనాథుఁడు భాషను నిరంకుశముగ, నియమరహితముగ వాడినాఁడు. తక్కిన శైవకవులుగూడ నీమార్గమునే యవలంబించుటచే నీ వాఙ్మయమున భాషకూడ నుత్తమమైనది కాక పోయినది. తర్వాత రచనావిధానము నాలోచించినచో నీ వాఙ్మయమున విశేష భాగమూకదంపుడు రచనయేకాని, బిగువుగల్గిన ప్రౌఢమైన భావములతోఁగూడిన రచనము గాదు. అందుచే సారస్వతప్రియులు నేర్చుకొనఁదగిన దేదియు లేదు. కాని యీ మతమందు మూఢవిశ్వాసముగలవారికి మాత్ర మీ సారస్వతము వేదప్రమాణమైయుండును, ఇవి దోషములుగ వారికిఁ గనఁబడవు.

పిమ్మట మతదృష్టితో విచారించినచో వీరశైవ భక్తి తమోగుణ ప్రధానమై, యుద్రేకముతోఁ గూడికొనినది. అసలు శివుఁడే తమోగుణుఁడు. వీరశైవభక్తునకు, మారామ మధికము. కన్నులు పెరికికొనుట, కాళ్లు నఱికికొనుట మొదలైనవి యధికము. ఇవి యొక గారడి విద్యగా ప్రదర్శింపఁబడెను. అందుచే నీ మతమునకు, వాఙ్మయమునకు గూడ క్రమముగ గౌరవము తగ్గినది. సారస్వత దృష్టిలో, విగళిత వేద్యాంతరమును, బ్రహ్మానందమును గూర్చు రమణీయ ప్రతిపాదకము దీని యందు చాలతక్కువ.

ఇఁక ఆంధ్రమున శతకవాఙ్మయమునకు మార్గదర్శకులే వీరశైవకవులని చెప్పవలసియున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుని వృషభాధిపశతకమును, యథావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వరశతకమును. శివతత్త్వసారముతోఁబాటు, వీరశైవాంధ్రశతక వాఙ్మయమునకే గాక, యసలాంధ్ర శతక వాఙ్మయముననే ప్రప్రథమములు. ఇవి చక్కని భక్తిద్యోతకములై బహు రసవంతముగా నుండి ధారాశుద్ధితో నొప్పుచున్నవి. పిమ్మట యక్షగానములతో వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము తన వైవిధ్యము చాటు

టయే కాక, ప్రదర్శనార్హతగల దృశ్యకావ్యముల నిర్మింపజేసి తన వ్యక్తిత్వమును బ్రకటించినది. నిమ్మనాథుని నిజలింగ చిక్కయకథయు, వాలెకోటయ్య రచిత చిరుతొండ భక్తకథానిధానమును, అనుమోద సన్యాసికృత బసవకళ్యాణమును, బాలపాపాంబ రచించిన అక్కమహాదేవి చరిత్రయు పేర్కొనదగినవి. నిజలింగ చిక్కయకథయందు చిక్కయ పాత్రపోషణము చక్కగ నిర్వహింపఁబడినది. చిరుతొండని కథయందు శివునిపై భక్తి రమణీయముగఁ బోషింపఁబడినది. సామాన్యముగ ప్రాచీన కాలమున శివరాత్రీజాగరణసమయమున శైవులీ యక్షగానముల ప్రదర్శించి యుందురు. కడకు దండకములు, కీర్తనలు, వచనములు మొదలైనవి యీ వాఙ్మయమున శివభక్తిప్రధానములై ప్రశంసాపాత్రములుగనే యున్నవి.

అనుబంధము - 1

వీరశైవాంధ్రకవులు - వారిగ్రంథములు

1. మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు :- శివతత్త్వసారము.
2. పాల్కురికిసోమనాథుఁడు :- (1) బసవపురాణము (2) పండితారాధ్య చరిత్రము (3) అనుభవసారము (4) చతుర్వేదసారము (5) బసవోదాహరణము (6) వృషభాధిపశతకము (7) బసవరగడ (8) చెన్నమల్లు సీసములు
3. పిడుపర్తి బసవన :- (1) గురుదీక్షాబోధ (2) పిల్లనయనారుచరిత్ర (3) బ్రహ్మోత్తరఖండము.
4. పిడుపర్తి సోమన :- (1) పద్యబసవపురాణము (2) ప్రభులింగలీలలు (ద్విపద)
5. పిడుపర్తి బసవప్ప :- (1) పద్యప్రభులింగలీలలు
6. యథావాక్కుల అన్నమయ్య :- సర్వేశ్వరశతకము
7. ప్రర్వతమంత్రిలింగన :- (1) వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము (2) రుద్రాక్షమాహాత్మ్యం
8. కుంటముక్కల తిరుమలనాథుడు :- (1) శైవాచారసంగ్రహము
9. శివరామలింగకవి :- వీరశైవాచారసంగ్రహము
10. చెన్నాప్రగ్గడ నాగేశ్వరకవి :- (1) శైవసిద్ధాంతశిఖామణి (2) గణసౌజన్యాఖ్యానశతకము.
11. శేప్పెల్ల అప్పనార్యుఁడు :- శైవాగమశిఖామణి
12. సిద్ధనాథుఁడు :- షట్స్థలదర్పణము
13. సోమన :- గురుబోధ

14. గణపనారాధ్యుడు :— మనోబోధ
15. పరమానందయతి :— (1) శివజ్ఞానమంజరి (2) శివముకుందశతకము (3) సంపంగమన్నశతకము
16. రేవణసిద్ధనలు :— ప్రభుదేవరవాక్యము
17. మహాదేవకవి :— బసవపురాణము
18. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి :— (1) బసవవిజయము (2) సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము
19. నల్లనగండ్ల నారనారాధ్యుఁడు :— బసవ విజయము
20. బచ్చుసిద్ధకవి :— మఱిబసవపురాణము.
21. అత్తలూరి పాపకవి :— (1) చెన్నబసవపురాణము (2) శ్రీశైలమాహాత్మ్యము
22. వింటి ఔబళకవి :— శివరహస్యఖండము
23. వీరభద్రకవి :— ,,
24. కోడూరు వెంకటాచలకవి :— ,,
25. ముదుకొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యుడు :— శివరహస్యఖండము
26. భద్రకవిలింగకవి :— దేవాంగపురాణము
27. రొబ్బివీరభద్రకవి :— ,,
28. నాగులూరి శేషనారాధ్యుఁడు :— శ్రీశైలమాహాత్మ్యము
29. అమలాపురపు సన్యాసికవి :— రుద్రాక్షఫలమాహాత్మ్యము (2) శివశతకము (3) ప్రమథగణమాలిక
30. పోచిరాజువీరయకవి:— విభూతిరుద్రాక్షమాహాత్మ్యము (2) భల్లాణచరిత్ర
31. అక్కనార్యుఁడు :— శివరాత్రీమాహాత్మ్యము

32. రెంటాల వీరనారాధ్యుఁడు :— పంచాక్షరీమాహాత్మ్యము
33. కూచిమంచి తిమ్మకవి :— శివలీలావిలాసము (2) భల్లాణచరిత్ర
34. వాలేశ్వరుడు :— భల్లాణచరిత్రము
35. చిత్తారుగంగాధరుఁడు :— (1) భల్లాణచరిత్ర (2) గంగావివాహము
(3) సిరియాళచరిత్రము (4) చెన్నమల్లేశ్వరశతకము
36. గరికిపాటి తమ్మయ్య :— సిరియాళచరిత్ర
37. అజ్జరపుపేరయలింగము :— ఒడయనంబివిలాసము
38. కాశీనాథుని వీరారాధ్యుడు :— ధర్మగుప్తాభ్యుదయము
39. మరింగంటి వెంకటాచార్యుడు :— మల్లారి చరిత్రము
40. ఎడపాటి ఎఱ్ఱన్న :— మలహణచరిత్రము
41. పాలిశెట్టి లింగన :— నవచోళచరిత్రము
42. గౌరన :— నవనాథచరిత్రము
43. సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి :— రేణుకచరిత్రము
44. దెందులూరి పద్మనాభుఁడు :— అల్లమప్రభుశతకము
45. వేల్పూరి విస్సన్న — సాంబశివుడు :— విశ్వేశ్వరశతకము
46. శ్రీగిరి విరూపాక్షుఁడు :— శ్రీకాళహస్తిలింగశతకము
47. పండితారాధ్యుల వీరేశలింగము :— భవానీశతకము
48. మల్లంపల్లి బుచ్చయ్యశాస్త్రి :— మహిషాసురమర్దనీశతకము
49. పరిమి వెంకటాచలకవి :— సంగమేశ్వరము
50. సోమకవి :— సోమేశశతకము
51. తటవర్తి కొండయ్య :— మల్లేశ్వరశతకము
52. శివదేవ మంత్రి:—
53. రెగళిగ నిమ్మనాథుఁడు :— (1) గురునంబిచరిత్రము (2) నిజలింగ
చిక్కయకథ
54. కానూరి వరవీరభద్రుఁడు :— బసవమహిమామృతవిలాసము
55. వాలెకోటయ్య :— చిఱుతొండభక్తకథానిధానము

56. అనుమోదసన్యాసి :— బసవకల్యాణము
57. బాలపాపాంబ :— అక్కమహాదేవిచరిత్ర
58. జక్కన సాంబయ్య :— భల్లాణచరిత్ర
59. లింగమూర్తి :— శివపారిజాతము
60. అలపాక పెద్ది :— భల్లాణనాటకము
61. గుబ్బము కపోతయ్య :— వీరచోడవ్వచరిత్రము
62. శివలెంక మల్లనారాధ్యుఁడు :— వీరభద్రవిజయము
63. రంగనమంత్రి :— శివభక్తిదీపిక
64. నడిమింటి రామయోగి :— భల్లాణదండకము
65. పెద్ది వెంకటాచలకవి :— సిద్ధేశ్వరస్వామిదండకము
66. సాంబయ్య :— వీరచోడప్పకథ
67. అల్లమరాయఁడు :— మహాదేవిచరిత్రము
68. శంకుల చోడయ్య :— వీరభద్రవిజయదండకము
69. కొమ్మరాజు రామలింగకవి :— వీరభద్రశతకము
70. విశ్వనాథకామయ్య :— అమరావత్యమామాహేశ్వరశతకము
71. శివయోగీంద్రుఁడు :— అన్యవాదకోలాహలము
72. పెద కంపరాయఁడు :— గంగాగౌరీవిలాస యక్షగానము
73. గురుసిద్ధలింగము :— కురవంజి
74. భద్రారాధ్యుఁడు :— అఖండ బ్రహ్మానంద వీరశైవరహస్యపదవి
75. బసవన్న :— భల్లాణచరిత్రము
76. నింబాద్రిరాజు :— ,,
77. ఈవని వీరభద్రకవి :— సోమవారమాహాత్మ్యము
78. సిద్ధేంద్రయోగి :— యోగీశ్వరవిలాసము
79. శ్రీగిరిమల్లికార్జునస్వామి :— సోమవారమాహాత్మ్యము

అనుబంధము - 2

వీరశైవాంధ్ర ద్విపదగ్రంథములు - తత్కర్తలును

1. బసవపురాణము :— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు
2. పండితారాధ్యచరిత్రము :— ,,
3. గురుదీక్షాబోధము :— పిడుపర్తి బసవన
4. ప్రభులింగలీలలు :— పిడుపర్తి సోమనాథుడు
5. వీరమాహేశ్వరాచారసంగ్రహము :— పర్వతమంత్రిలింగన
6. రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము :— ,,
7. శైవసిద్ధాంతశిఖామణి :— చెన్నాప్రగడ నాగేశ్వరకవి
8. గురుబోధ :— సోమన
9. శివజ్ఞానమంజరి :— పరమానందయతి
10. బసవవిజయము :— నల్లనగండ్ల నారసారాధ్యుఁడు
11. మరిబసవపురాణము :— బచ్చు సిద్ధకవి
12. శివరహస్యఖండము :— వింటి ఔబళకవి
13. దేవాంగపురాణము :— భద్రకవి లింగకవి
14. విభూతిరుద్రాక్షమాహాత్మ్యము :— పోచిరాజు వీరయకవి
15. సోమవారమాహాత్మ్యము :— శ్రీగిరి మల్లికార్జునస్వామి
16. భల్లాణచరిత్రము :— చిత్తూరు గంగాధరుడు
17. గంగావివాహము :— ,,
18. సిరియాళచరిత్రము :— ,,
19. మల్లారిచరిత్రము :— మఱింగంటి ఎర్రనార్యుడు
20. నవచోళచరిత్ర :— పాలిశెట్టి లింగన
21. నవనాథచరిత్ర :— గౌరన
22. సిద్ధేశ్వరచరిత్ర :—
23. సోమవారమాహాత్మ్యము :— ఈవని వీరభద్రకవి
24. యోగీశ్వరవిలాసము :— సిద్ధేంద్రయోగి

అనుబంధము - 3

ఏక కథావిషయము నాశ్రయించి చేసిన వివిధరూప రచనలు — తత్కర్తలు.

1	2	3	4	5
కథావిషయము.	పద్యకావ్యము.	ద్విపద.	యక్షగానము.	దండకము.
1. బసవపురాణము	1. మహాదేవకవి 2. పిడుపర్తిసోమన	1. పాల్కురికి సోమనాథుడు		
2. బసవవిజయము	1. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణము	1. నల్లనగండ్ల వారిన	1. అనుమోద సన్యాసి 2. కానూరువర వీరభద్రకవి	
3. శివరహస్యఖండము	1. వీరభద్రకవి 2. కోదూరు వెంకటాచలకవి	1. వింటి జోబళకవి		
4. దేవాంగపురాణము	1. రొచ్చి వీరభద్రకవి	1. భద్రకవి లింగకవి		
5. వీరశైవాచారసంగ్రహము	1 కుంటముక్కల తిరుమలార్యుడు 2. శివరామలింగకవి	1 పర్వతమంత్రి లింగన		
6. శ్రీశైలమాహాత్మ్యము	1. నాగులూరి శేషనాచార్యులు 2. అత్తలూరి పాపకవి	1. కర్తపేరు తెలియదు		

1 కథావిషయము.	2 పద్యకావ్యము.	3 ద్విపద.	4 యక్షగానము.	5 దండకము.
7. రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము	1. అమలాపురపు సన్యాసి	1. పర్వతమంత్రి లింగన		
8. సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము	1. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి.	1. ఈవని వీరభద్రకవి 2. శ్రీగిరి మల్లికార్జునకవి 3. పేరు తెలియనికవి		
9. గంగావివాహము	1. కూచిమంచి తిమ్మన (శివలీలావిలాసము)	1. చిత్తారు గంగాధరుడు	1. (శివపారిజాతము) 2. లింగమూర్తి కవి 3. పెదకంపరాయడు 4. (సాంబశివవిలాసము)	
10. భల్లాణచరిత్రము	1. కూచిమంచి తిమ్మన (రాజశేఖరచరిత్ర) 2. వాలేశ్వరుడు 3. కొలకలూరి వీరన	1. చిత్తారు గంగాధరుడు	1. జక్కన సాంబయ్య 2. అలపాక పెద్ది	1. నడిమింటిరామయోగి కవి
11. సిరియాళచరిత్రము	1. గరికిపాటి తిమ్మయ్య	1. చిత్తారు గంగాధరుడు	1. వాలె కోటయ్య	
12. ఒడయనంబివిలాసము	1. అజ్జరపు పేరయలింగము		1. రగళి నిమ్మనాథుడు	
13. ప్రభులింగలీలలు	1. పిడుపర్తి సోమన 2. కొచ్చెర్లకోటరామకవి 3. నడకుదిటి రామనకవి	1. పిడపర్తి బసవప్ప	1. బాలపాపాంబ (మహాదేవి చరిత్ర)	

అనుబంధము – 4

కర్తృనామములు తెలియని వీరశైవాంధ్రగ్రంథములు

1. శ్రీశైలమాహాత్మ్యము
2. శ్రీశైలఖండము
3. శ్రీశైలస్థలవివరణము (వచనము)
4. సోమవారవ్రతమాహాత్మ్యము
5. సిద్ధేశ్వరచరిత్రము
6. శివశతకము
7. గుహేశలింగశతకము
8. శివపారిజాతము (యక్షగానము)
9. సాంబశివవిలాసము ,,
10. శంకరవచనాలు

035,7SR,1
J52
SRI VENKATESWARA CENTRAL LIBRARY & RESEARCH CENTRE
29267
TIRUPATI.

అనుబంధము – 5

నష్టగ్రంథములు – తత్కర్తలు

1. పిల్లనైనారుచరిత్ర :— పిడుపర్తి బసవన
2. పండితారాధ్యచరిత్ర :— శ్రీనాథకవి (పద్యకావ్యము)
3. నవనాథచరిత్ర :— శ్రీగిరికవి ,,

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం ప్రెస్, తిరుపతి. ప్ర. 250. 15-8-52.

SRI VENKATESVARA ORIENTAL INSTITUTE, TIRUPATI

Price list of Publications

General Editor :—PROF. P. V. RAMANUJASWAMI, M.A., *Director.*

Sri Venkatesvara Oriental Institute Studies —

		Rs.	A.
1.	**Theory of Knowledge in the Philosophy of Sri Ramanuja** (English) by Dr. K. C. Varadachari, M.A. Ph.D.	3	0
2.	**Rupakaparisuddhi** (Sanskrit) by Sri D. T. Tatacharya, M.O.L.	1	0
3.	**Idea of God** (English) by Dr. K. C. Varadachari, M.A., Ph. D.	3	0
4.	**Sahityavimarsa** (Sanskrit) by Vidya Pravina Sri A. Someswarasarma, P.O.L. ...	(*Shortly*)	
5.	**The Dharmasutras & The Dharmasastras** (English) by Dewan Bahadur K. S. Ramaswami Sastri, B.A. B.L.	,,	

For copies of the above apply to :—

THE DIRECTOR,

S. V. Oriental Institute, TIRUPATI,

(*Chittoor Dist.*) *South India.*